

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL CVIII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1971
Aflevering 3-4

Uitgegeven met steun van de Regering
de Provincie en de stad Brugge

BRUGGE 1972

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

SOCIÉTÉ D'EMULATION

Secretariaat : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redactie : St.-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheckrekening: Société d'Emulation Brugge, nr. 107939.

Abonnement op de «Handelingen» : 200 fr. per jaar.

INHOUD

BIJDRAGEN

A. Viaene, <i>In memoriam Prof. E.I. Strubbe</i>	109-116
P. Declerck, <i>Commun en Zeven Getijden in de Brugse parochiekerken</i>	117-173
J. De Cuyper, <i>Egied van der Hoye, deken van de Kortrijkse Kapittelkerk, bestrijder van de beweging der Flagellanten</i> ($\pm 1348 - \pm 1361$)	174-191
J. De Smet, <i>De doorvaart voor de binnenscheepvaart te Brugge in de XVIIe eeuw</i>	192-208
L. Devliegher, <i>De Vlaamse klok uit Pencran (1365)</i>	208-214
N.N. Huyghebaert, <i>De Meier van Zwevezele in de «Miracula S. Winnoci»</i>	213-229
A. Janssens de Bisthoven, <i>De luiken van het altaarstuk met Antoon Wydoot, uit de Duinenabdij</i>	230-237
B. Janssens de Bisthoven, <i>Het feest van het Gulden Vlies in Sint-Donaas op 1 en 2 december 1432</i>	238-244
J. Mertens, <i>Enkele bepalingen omtrent bezaaiing, beplanting en behuizing in laatmiddeleeuwse pachtcontracten voor het Brugse Vrije (XVde-eeuw)</i>	245-260
O. Mus, <i>Scheepswinsten tijdens de negenjarige oorlog (1689-1697)</i>	261-299
A. Schouteet, <i>De grenzen van de Onze-Lieve-Vrouweparochie te Brugge v�or en na 1800</i>	300-318
A. Viaene, <i>De Historiograaf Jan-Baptist Gramay</i>	319-330

Prof. Mr. E.I. Strubbe.

In memoriam Prof. E. I. Strubbe

De jonge advocaat Egied-Idesbald Strubbe moest, wegens zijn historische gerichtheid en belangstelling, noodzakelijk en zeer vroeg de Société d'Emulation van zijn geboortestad ontmoeten. Bij dit eerste contact in 1922 was hij pas afgestudeerd, en de ontmoeting werd onmiddellijk medewerking. De driemaandelijkse *Annales* — beproefd in capite et in membris door de onderbreking van de oorlogsjaren — geraakten maar niet op het peil van voorheen. Boekbespreking, kroniek, bibliografie, die de standing van de jaargangen 1905-1914 kenmerken, waren uitgevallen.

De redding daagde dan op in 1922 in de persoon van de historicus H.E. de Sagher, zoon van de Ieperse stadsarchivaris, die in 1912-1914 aan de *Annales* had meegewerkt. Hoewel nog geen lid van het bestuurscomité heeft de Sagher het *réveil* van onze *Annales* ingeleid. Aan zijn zijde stond, bij die nieuwe aanpak, de jonge Brugse advocaat die, gedurende een medewerking van nagenoeg vijftig jaar, de spil van de activiteiten van ons Genootschap zou worden en, als professor aan de Gentse Rijksuniversiteit, onze Handelingen naar een nieuw hoogtepeil zou weten op te voeren.

De voorkeur voor de rechtsgeschiedenis was reeds aanwezig in de eerste medewerking aan de Handelingen. In de jaargang 1922 tekent E.I. Strubbe een boekbespreking gewijd aan het bekende en markante werk van E. van Cauwenbergh over de zoen- en strafbedevaarten. In 1923 volgde een mededeling over de doorgaande waarheid in het Brugse Vrije die de weg wees naar verdere navorsing in de registers van justitie. Twee bijdragen, verschenen in 1924 (over rechtsvervolgving van protestanten en zigeuners in

de 16e eeuw) gaan terug op archiefonderzoek in dezelfde fondsen.

Het *Congrès Jubilaire* van de Oudheid- en Geschiedkundige Federatie van België, te Brugge gehouden in 1925, zou de activiteit van de jonge jurist in de schoot van ons Genootschap zeer stimuleren. Hij trad er op als secretaris van de sectie «Histoire de Flandre», die werd gepresideerd door kanunnik A.C. de Schrevel, voorzitter van het Genootschap. Zijn referaat over «de synode in Vlaanderen tijdens de 13e eeuw» werd er als rechtshistorische studie zeer opgemerkt. Samen met E. Hosten had hij feitelijk heel de organisatie van de verschillende secties van dit Congres op zich genomen. Belangrijk was voor hem de ontmoeting met buitenlandse deelnemers aan dit Congres: met prof. Meyers, wiens werk over het Ligurisch erfrecht hij in onze Handelingen (1932) uitvoerig zou bespreken; met Malcolm Letts en Korthals Altes die allebei aan de Handelingen hebben meegewerkt. De bespreking van Letts' Knight Errant (1925; bibliografie nr. 162) is een vrucht van die ontmoeting. Ook voor de publicatie van het verslag van het Congres (282 blz.; gedrukt op de Gruuthuuse Persen te Brugge) heeft hij zich, samen met E. Hosten, ingezet.

De richting rechtsgeschiedenis en oude instellingen komt gedurende de periode 1927-1934 steeds meer tot uiting. De studie over de groepsriminaliteit in West-Vlaanderen (De bende van Bakelandt; samen met E. Hosten) verscheen in 1927 (ook in overdruk). Volgden: Een terechtstelling door familie (1928); Keurboek van Moorbeke (1930), een lijsttrekker van talrijke edities van keuren; de verordening van 1483 voor de Raad van Vlaanderen (1931); een 12-eeuwse lijst van vrijgeweiden (1933). In die richting wijzen nog zijn verslagen over de «Journées du droit» gehouden te Rijsel (1929) en de «Journées d'histoire du droit» te Valenciennes (1930). Tekenend zijn ook de steeds penetrerende boekbesprekingen die in 1930 elkaar opvolgen: Boga, La justice criminelle à Abbeville (nr. 19); Delcourt,

La vengeance de la commune (nr. 51); J. de Pas, Le bourgeois de Saint-Omer (nr. 60); H. Van Houtte, Les occupations étrangères en Belgique (nr. 242).

De belangstelling voor kunst en archeologie, die hem steeds zou bijblijven, komt tot uiting in de studies (in samenwerking met E. Hosten) over de Brugse Academie en over het leven en werk van Jan Garemijn (1931).

De periode 1934-1950 — de jaren van opgang in het professoraat te Gent — bracht geen bijdragen van zijn hand. Dit hiaat is slechts schijnbaar. Terwijl hij elders belangrijke studies en uitgaven publiceert, behartigt hij — onder het impuls van voorzitter Mgr. Callewaert († 1943) en van Dr. Paul Allossery († 1943) — standvastig en methodisch de redactie van onze Handelingen. De kroniek en de bibliografie van de jaren 1934-1938 getuigen van de nieuwe aanpak om in de Handelingen de «revue» van mensen en dingen uit de wereld van de historie te verzekeren.

De oorlog bracht, met zijn lange onderbreking, in zekere zin de gelegenheid om een werk tot stand te brengen waar zovelen naar haakten: de «Analytische Inhoud en Registers 1839-1939» van onze Handelingen. In samenwerking met A. Schouteet heeft Prof. Strubbe die indices uitgewerkt naar een patroon dat als model mag gelden van helderheid en praktische bruikbaarheid. (Voor de periode 1940-1963 werden de indices in 1963 bijgewerkt). Deze registers worden ingeleid door een meesterlijke monografie over de geschiedschrijving in West-Vlaanderen vanaf de stichting van de Société d'Emulation.

Na de onderbreking van de oorlogsjaren heeft Prof. Strubbe de verantwoordelijkheid van de redactie der Handelingen op zich genomen. Kroniek en Boekenschouw worden, onder zijn leiding, goed bijgehouden en vormen een rijke documentatie en onmisbare wegwijzer binnen het begrensde werkterrein van ons Genootschap. Hij zelf bezorgde een aantal boekbesprekingen en necrologieën.

Als professor en academicus heeft Prof. Strubbe, mede

door zijn uitgebreide human relations, de medewerking van tal van collegas, assistenten en studenten naar onze Handelingen weten aan te trekken. Ook zijn betrekkingen met het buitenland zijn aan de redactie ten goede gekomen. Onze Handelingen uit de periode 1955-1970 vertonen dan ook een verrijking van inhoud en een openheid voor vernieuwing die vooral op zijn onvervangbaar management teruggaan.

De extra-uitgaven in-octavo, die hun gloriëtijd hadden gekend in de belle époque 1899-1913, zijn Prof. Strubbe bijzonder blijven bekoren. In 1931 publiceerde hij, samen met E. Hosten, het Brugse Dagboek 1792-1793 van Jean van Hese als eerste deel van een serie «Bronnen en Bijdragen tot de Vlaamse geschiedvorsing» uitgegeven door de Société d'Emulation. Deze serie zou echter eerst in 1953/1958 worden voortgezet door de Brugse kronieken van Michiel Frans Allaert en Jan Karel Verbrugge, bezorgd door archivaris A. Schouteet.

De nieuwe koers in het cultureel beleid van Stad en Provincie had zijn weerslag op de inhoud en de modaliteit van die octavo-uitgaven. In 1960 werd gestart met een nieuwe serie: de «Bijdragen tot de geschiedenis van West-Vlaanderen». Aanleiding daartoe was de provinciale wedstrijd «voor monografieën en bronnenuitgaven over de geschiedenis van de geteisterde gemeenten in 1914-1919», door toedoen van gouverneur Ridder P. van Outryve d'Ydewalle in 1959 uitgeschreven door de Bestendige Deputatie van de Provincie. In die reeks *Bijdragen* zouden de bekroonde oorlogsdagboeken van die wedstrijd als eerste worden opgenomen; ook werken die niet hadden meegedongen zouden in aanmerking komen. Een ruimer kader werd ook door Prof. Strubbe voorgestaan: zouden in *Bijdragen* ook worden opgenomen «bronnen in verband met de geschiedenis van West-Vlaanderen sedert het ontstaan van de provincie».

In de reeks *Bijdragen* werden uitgegeven: de bekroonde kroniek: «De oorlog te Dickebusch en omstreken» van A. Van Walleghem, bezorgd door Jozef Geldhof, in drie

delen. Voor het eerste deel van deze uitgave schreef Prof. Strubbe een kapittel historiografie, dat weerom het merk van de meester draagt, onder de titel: «Een halve eeuw uitgaven van Westvlaamse oorlogsdagboeken uit de eerste wereldoorlog». In dezelfde reeks verschenen Pastoor Slosses Oorlogsdagboek van Rumbek, bezorgd door J. Delbaere-Dumoulin; het Journal de Campagne van hulpdokter Jos. De Cuyper, uitgegeven door André De Cuyper.

Niet ingelijfd in de uitgaven van ons Genootschap zijn een drietal belangrijke werken die, vooral door de bemiddeling van Prof. Strubbe, onder de auspiciën van de Société d'Emulation zijn verschenen. Te vermelden zijn hier: het Livre des Mestiers de Bruges et ses dérivés, uitgegeven door J. Gessler (1931); Bruges, séjour d'exil des rois d'Angleterre, een lijvige bronnenverzameling, bezorgd door A. de Behault de Dornon (1931); en last not least het kostbare werk van burggraaf de Ghellinck Vaernewyck: Sceaux et armoiries de la Flandre (1935).

Evenmin ingelijfd, doch in de persoon van Prof. Strubbe nauw met ons Genootschap verbonden, zijn: het Hulde-Album Karel de Flou (1928) en het Album English dat in 1952 onder zijn leiding tot stand kwam en de persoon en het werk van zijn grote vriend, met medewerking van een groot aantal leden van ons Genootschap, huldigde en in het licht stelde.

Voor de leden van het Bestuurscomité was het een voorrecht de betreurde Professor in hun midden te hebben. En een zegen tevens. Moeilijkheden van redactie en editie, we wisten dat, gingen steeds een gunstige en vernuftige oplossing tegemoet. De omgang met hem op onze vergaderingen was ongedwongen en immer verrijkend, zoals iedereen ook bijleerde die hem benaderde met een historisch onderwerp dat hem deugdelijk toescheen. Hetgeen we, als medeleden van het Bestuurscomité in deze aflevering van de Handelingen samenbrengen, weze een dankbaar aandenken aan hem

die zo lange jaren de beleidvolle en vereerde stuurman van ons Genootschap is geweest.

BIJDRAGEN IN ONZE HANDELINGEN

1. *Het houden van de doorgaande waarheid in het Vrije van Brugge*. - 66 (1923) blz. 249-253.
2. *Het verval van het Protestantisme te Brugge na 1584*. - 67 (1924) blz. 13-37.
3. *Een bezoek bij waarzeggende Gipten te Brugge in 1590*. - 67 (1924) blz. 125-128.
4. *Ypersche schuldbrieven (littera obligatoria)*. - 68 (1925) blz. 208-217.
5. (In samenwerking met E. HOSTEN). *Twee oorkonden van Rijckaert Blavoet (1226 en 1237)*. - 70 (1927) blz. 62-66.
6. E. HOSTEN, *De struikroovers in Vlaanderen op het einde der XVIIIe eeuw. De bende van Bakelandt*. - 70 (1927) blz. 103-165.
7. *Het terechtstellen van den misdadiger door de familie van het slachtoffer in het Vlaamsche recht der XIIIe eeuw*. - 71 (1928) blz. 87-91.
8. *Een keurboek van Moorbeke*. - 73 (1930) blz. 135-139.
9. (In samenwerking met E. HOSTEN). *De Brugsche Academie van 1765 tot 1775*. - 74 (1931) blz. 97-120.
10. *De verordening van 1483 voor den Raad van Vlaanderen*. - 74 (1931) blz. 160-182.
11. *Een twaalfdeeuwsche lijst van vrijgeweiden uit West-Vlaanderen*. - 76 (1933) blz. 137-146.
12. *De oorkonden uit het Vlaamsche gravelijke archief op het S. Donaasfonds te Brugge*. - 77 (1934) blz. 96-112.
13. (In samenwerking met A. SCHOUTEET). *Het zoending te Brugge na 1542*. - 87 (1950) blz. 5-92.
14. *De Clarissenabdij te Langemark (1255-1259)*. - 87 (1950) blz. 182-188.
15. *Een episode uit het leven van Giovanni Arnolfini*. - 89 (1952) blz. 67-81.
16. *Boeken van Luther verkocht door Jan Rijckaert te Gent (1522)*. - 90 (1953) blz. 72-76.
17. *Van de eerste naar de tweede omwalling van Brugge*. - 100 (1963) blz. 271-300.
18. (In samenwerking met A. SCHOUTEET). *Analytische inhoud en registers op de Handelingen van ons Genootschap 1940-1963*. - 100 (1963) 393-452.

Afzonderlijke uitgave: A. SCHOUTEET en E.I. STRUBBE, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1939-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*. Brugge, 1950, in-8°, 335 blz.

NECROLOGIEËN IN ONZE HANDELINGEN

N.B. Alleen de ondertekende necrologieën worden vermeld.

1. Jules Lameere (Ieper 1837 - Kanne 1922). - 66 (1923), blz. 167.
2. Paul Holvoet (Oostende 1846 - Brugge 1927). - 70 (1927), blz. 88.
3. P. van Heynsberghen (Zaandam 1880 - Amsterdam 1927). - 70 (1927), blz. 90-91.
4. Arthur Vuylsteke (Brugge 1874 - Brugge 1929). - 73 (1930), blz. 179.
5. K. De Flou (Brugge 1853 - Brugge 1931). - 74 (1931), blz. 243-247.
6. E. Coppieters Stochove (Brugge 1848 - Brugge 1936). - 80 (1937), blz. 180.
7. A. De Pauw (Oostende 1867 - Brugge 1937). - 80 (1937), blz. 181.
8. H. Obreen (Leiden 1878 - Diest 1937). - 80 (1937), blz. 182).
9. E. Théodore († Rijsel 1937). - 80 (1937), blz. 182.
10. E. Vlietink (Oostende 1864 - Antwerpen 1937). - 80 (1937), blz. 181.
11. C. Wybo (Veurne 1878 - Doornik 1937). - 80 (1937), blz. 181.
12. H. E. De Saegher (Ieper 1890 - Drongen 1940). - 83 (1940-46), blz. 216-218.
13. A. Visart de Bocarmé (Brussel 1868 - Brugge 1947). - 84 (1947), blz. 191-193.
14. H. Van Houtte (Waregem 1872 - Gent 1948). - (1948), blz. 177-178.
15. J. Cuvelier (Bilzen 1869 - Sint-Lambrechts-Woluwe 1947). - 85 (1948), blz. 175.
16. G. Espinas (Lannion 1868 - Parijs 1948). - 85 (1948), blz. 175.
17. H. Coppieters Stochove (Gent 1876 - Brugge 1950). - 87 (1950), blz. 115-116.
18. P. Verhaegen (Elsene 1859 - Bosvoorde 1950). - 87 (1950), blz. 116.
19. Pater Hildebrand (Jules Raes) (Hooglede 1884 - ..... 1961). - 98 (1961), blz. 234,

20. F. Blockmans (Antwerpen 1911 - Antwerpen 1962). - 99 (1962), blz. 295.

21. M. English (Brugge 1885 - Brugge 1962). - 100 (1963), blz. 336-338.

22. R. Blanchard (Orléans 1877 - Grenoble 1965). - 102 (1965), blz. 217.

23. R. Dewitte (Brugge 1888 - Brugge 1968). - 106 (1969), blz. 238-239.

A. VIAENE

Commuun en Zeven Getijden in de Brugse parochiekerken

Aantal, taak en organisatie van de clerus waren in de middeleeuwen vrij verschillend van tegenwoordig. Het groeiend aantal priesters was vrij groot, het grootste gedeelte van hen vergenoegde zich met het vervullen van de functie van de heilige liturgie, met name het zingen of reciteren van het *officium divinum* (het huidige — nu meestal privatim gebeden — brevier), de heilige missen en loven. Aantal en liturgische diensten vertonen naar ons aanvoelen een zekere overdadigheid. Gelijk er altijd meer kloosters, kapittels, parochiekerken werden gesticht, zo breidde zich in die kerken ook het aantal plechtigheden uit. Bij de organisatie was het meer collegiaal aspect opmerkelijk: niet alleen bij de voornoemde kloosters en kapittels of collegialen, maar ook bij lagere clerus als kapelannen en andere habituanten, die vaak aan parochiekerken waren verbonden, treft men groepsstructuren aan. Een sprekende uiting van de liturgische opdracht en van de groepering van de clerus is de instelling van de *zeven getijden*. In de loop van de vijftiende eeuw werden in verschillende parochiekerken aparte verenigingen van priesters gesticht, die de verplichting hadden, om elke dag, of, elders en meestal aanvanke-lijk, op sommige dagen, de zeven canonieke uren of getijden te zingen. Vaak kregen ze in deze eeuw ook hun definitieve statuten en organisatie, al schijnen ze meer dan eens een lange ontwikkeling te hebben doorgemaakt vooraleer ze werkelijk als afzonderlijke en gesloten colleges vorm kre-

gen¹. Behalve de voortreffelijke bladzijden van E. Rembry over het *commun* van Sint-Gillis-parochie te Brugge werd daar vooralsnog weinig over gepubliceerd². In deze bijdrage worden enkele gegevens bijeengebracht die de kennis van deze instelling in de Brugse parochiekerk van Sint-Gillis enigermate kunnen toelichten. Daarna behandelen wij Sint-Walburga en Sint-Jacob.

1. Sint-Gillis

Commuun en Zeven Getijden van deze parochie zijn dank zij de goed gedocumenteerde bladzijden van E. Rembry best gekend³. Hierom blijft het hier bij enkele aanvullingen. Terecht maakt deze schrijver o.i. onderscheid tussen de leden van het *commun* en de kapelannen *buiten het koor*; en dat zal vermoedelijk ook het geval geweest zijn voor

---

1. C.S. Dessing, *De zeven getijden in de St. Jans-kerk te Gouda, in Bijdragen voor de Geschiedenis van het bisdom van Haarlem, Leiden*, dl. 35 (1913) p. 145-223, 347-372; W. Nollet-P. Boeren, *Kerkelijke instellingen in de Middeleeuwen*, Amsterdam, 1951, p. 342-343; H. Platelle, *La vie paroissiale vers 1455*, in L. Trenard, *Histoire de Lille*, dl. I, *Des origines à l'avènement de Charles-Quint*, Rijsel, 1970, p. 397-398; R. Post, *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*, 2 dln, Antwerpen-Utrecht, 1957, dl. I, p. 287-293.

2. E. Rembry, *De bekende pastoors van Sint-Gillis te Brugge (1311-1896) met aantekeningen over Kerk en Parochie, Brugge, 1890-1896, XXXI - 808 blzn*, vooral p. 38-49; enkele gegevens ook bij J. de Damhoudere, *De magnificentia Politiae Civitatis Brugarum*, Antwerpen, J. Bellerus, 1563, p. 120-124 en in de nederlandse vertaling: *De Grootdadigheid der breedtvermaerde Regeringhe van de Stadt Brugge*, Amsterdam, 1684, p. 6-15, 27-44, 561-562; A. Dewitte, *Scolastri en rectores scholarum aan de O.L.Vrouwkapittelschool te Brugge (ca. 1480-1553)*, in *Hand. Em.*, (1962) p. 265-274; id., *De kapittelschool van de collegiale Sint-Salvator te Brugge, 1516-1594*, in *ibid.*, (1967) p. 5-65; id., *De geestelijkheid van de Brugse Lieve-Vrouwkerk in de 16e eeuw*, in *ibid.*, 1970, p. 100-135; dezelfde auteur schonk ons ook inzage van zijn nog onuitgegeven *Lijst van de magistri cantus, organisten en rectores scholarum aan de St.-Jacob en St.-Gillisparochies te Brugge 1487-1580*; al deze titels wijzen er op dat deze leden of dienstpersoneel van het *commun* ook in het culturele leven een zekere rol vervulden; A. Hodüm, *Oorsprong van de broederschap van O.L.Vrouw Presentatie in de Sint-Jacobskerk te Brugge*, in *Hand. Em.*, (1954) p. 97-116. Wij danken hierbij Kan. Hodüm die ons een paar teksten ter hand stelde over het *commun* van Sint-Jacob.

3. Alleen van het archief van deze parochie dat op het rijksarchief te Brugge gedeponneerd werd bestaat een recente inventaris en is de nummering definitief. De gebruikte documenten worden aangegeven

beide andere parochies ⁴. In deze parochie komt ook de oudst-bekende vermelding van «den gheselscepe vander kercke» voor, waarmee ongetwijfeld het commuun bedoeld wordt; dit in een bijvoegsel aan het testament van Jan van Atrecht (29 mei 1321) toegevoegd op 30 november 1324 ⁵. Dat Rembry reeds een vermelding daarvan meende te lezen in het testament van broeder Andreas van 15 februari 1312 lijkt een vergissing ⁶. Op 23 maart 1389 doet Jan van Zomergem, priester-kapelaan van Sint-Gillis te Brugge een fundatie in deze kerk. Als gevolmachtigde treedt op Jacob Godevaert, priester, namens en ten voordele van de pastoor, kapelaans, schoolmeester, koster en andere personen die deel uitmaken van het koor van deze kerk ⁷. Op 20 maart 1411

---

volgens de huidige nummering bij J. Mertens, *Inventaris van het archief van de Kerkfabriek St. Gilliskerk te Brugge* (Ministerie van Nat. Opv., Algemeen Rijksarchief, Rijksarchief Brugge, *Inventarissen van Archieven van Kerkfabrieken*, dl. III), Brugge 1967, 29 blzn. In de lijst die volgt verwijzen wij tussen haakjes naar de benaming bij Rembry, a.w.; *Rijksarchief Brugge, Kerkfabriek Sint-Gillis*; 4, *Resolutieboek en Cartularium van het Commun, 1486-1588* (Charterboek van het Commun I); 5, *Resolutieboek, 1633-1810*; 6, *Fragment van een resolutieboek 1487*; 27, *Cartularium van de kerk, 13e-16e e.*; 273, *Cartularium, 14e-16e e.* (Charterboek van het Commun II); 284, *Handboek van het Commun 1792*; *de afzonderlijke titels en fundaties*: 30, 50, 55, 56, 58, 65, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 82, 84, 86, 88, 89, 93, 95, 98, 99, 101, 104-115-122-211-212, 187, 190, 191, 192, 194, 197, 201-213, 207, 214, 215; 254; 286, *de processen* 298, 299, 300; *Dis: cartularia* 342, 343; *Rijksarchief Gent, Raad van Vlaanderen, voorlopig nr. II. 5538/28060: Statuta ecclesie Sancti Egidii* in het dossier van het proces tussen de priester Jacob Debbout en Jacob Deurwaerdere over de 3 missen gefundeerd door Jan Diercoop (1494-1504); wij hebben het Archief van de Commissie van Openbare Onderstand te Brugge niet geraadpleegd, maar in de *Inventaris Archief C.O.O.*, p. 33-34 worden een aantal documenten die kunnen belangrijk zijn vermeld; E. C(oppieters)-S(tochove), *Inventaire des archives de l'église Saint-Gilles à Bruges*, in *Hand. Em.*, LXIV (1914), p. 134-139; P. D(e) S(toop), *Fondation d'un anniversaire dans l'église de Saint-Gilles, à Bruges ... le 23 septembre 1408*, in *Hand. Em.*, XVI (1862-63) p. 234-240.

4. a.w., p. V en 39, n. 2; J. Damhoudere maakt dit onderscheid alleen voor S. Walburga, a.w., p. 123 (latijn) en 38-39 (ned.).

5. 187, Cart. 27, f. 79v.

6. *Stadsbibliotheek Brugge, Hss. 616, Notices biographiques sur les curés de St. Gilles à Bruges 1240-1864*, ongenummerd, bij pastoor N. Van Damme; zie 187 en Cart. 27, f. 71v-73v.

7. Cart. 273, f. 32 «donavit discretio viro domino Jacobo Godevaert

aanvaardden «Bertholomeus Niet, prochiepape van St. Gillis-kerke in Brugge ende zeghelaere vanden hove in die vors. stede, here Jan Diericx, here Jan van Coukelberghe ende here Jan f. Clais capelaen in die vors. kerke voor ons en over onse ghemeene commune» de stichting van Joris vander Stichele⁸. De koorgemeenschap of commuun bestond dus als eigen groep reeds bij de aanvang van de veertiende eeuw; zij bestond uit pastoor, kapelaans, koster, schoolmeester en wellicht nog ander personeel en wordt vooral vermeld naar aanleiding van stichting van jaargetijden of andere liturgische verplichtingen. Van de zeven getijden is eerst later uitdrukkelijk melding. De oudste stichting in dat verband lijkt wel deze van de schenkingsakte van 13 oktober 1453 waarbij Ludovicus van Straten, priester en kapelaan van Sint-Gillis, een fundatie doet om de zeven getijden te zingen gedurende de 40 dagen van de vasten tegen gift van twee renten bezet op gronden gelegen te Vlissegem en te Oostkerke⁹. Uit de jaren 1517-18 is nog de fundatie bekend van gezongen getijden door Josine Reynaerts tegen gift van een rente bezet op huizen en gronden te Oudenburg, die echter in januari 1555 werden te gelde gemaakt en waarvan de opbrengst anders werd belegd. Deze fundatie voorzag in het zingen van de zeven getijden veertig dagen lang te rekenen van de vooravond van Ons Heer Hemelvaart¹⁰. Verder geeft een rekening van omstreeks 1473 een reeks inlichtingen over betalingen van de kerkfabriek van Sint-Gillis «over sekere jaerghetiden den commune van Sint-Gillis vors. met daaran cleift» en dat maakt voor 12 stichtingen de som van 2 l. 10 s. 5 d. gr.

---

presbytero ... nomine et ad opus curati, capellanorum, rectoris scoliarum, custodis et aliarum personarum chorum dicte ecclesie Sancti Egidii Brugensis frequentantium».

8. Cart. 27, f. 68.

9. 70, 197; op eerste quaterntemperdag in dec. tegen gift van M. van Huele, 30 nov. 1459, nr. 198 en Cart. 4, f. 82v., verder Cart. 4, f. 4: fund. Juerveys en Cart. 4, f. 81.

10. 104, 115, 122, 211, 212, 286, Cart. 4, f. 147v.-148v.; E. Rembry, *a.w.*, p. 20.

uit. In het «nieuwe beset» dat daarop volgt en dat uit dezelfde jaren moet dateren wordt herhaaldelijk melding gemaakt van gelden die de kerkfabriek verschuldigd is aan de commune voor de VII ghetiden krachtens sommige fundaties, evenals in een overzicht van de renten «toebehoorende den commune» uit de jaren 1484-85 een reeks vermeldingen van de *horae canonicae* voorkomen, waaruit blijkt dat oudere stichtingen soms ten bate van de zeven getijden werden gewijzigd. Tenslotte is ook de dis jaarlijks 5 l. gr. schuldig aan de commune tot het zingen van «sevene ghetiden binnen den Vastene, tusschen paesschen en syncxen, tot deze beset bij Renier Houtmaerct, en inde advent». De totale som van de inkomsten van renten binnen als buiten Brugge door het commuun te ontvangen van kerkfabriek en dis wordt geraamd op 48 l. 8 s.; daarvan zijn er 11 l. 11 s. 10 d. voor de zeven getijden, waarbij dan nog dient gevoegd de jaarrente van 30 s. die heer Gerard (Maertens) priester en lid van het commuun schonk voor deze instelling maar waarvan hij er tijdens zijn leven 20 s. voor zichzelf reserveerde, zodat er voorlopig maar 10 s. in aanmerking kwamen ¹¹.

Het plan voor de stichting van de zeven getijden schijnt dus gerijpt te zijn tijdens het pastoorschap van Bartholomeus Willaert (reeds vermeld als zodanig op 14.12.1424 en zeker nog in 1457, terwijl zijn opvolger Johannes de Man reeds op 29.11.1459 voorkomt) en komt derhalve meer dan een eeuw later dan het bestaan van de koorge-meenschap ¹². De stichting van Straten getuigt dat de zeven getijden in elk geval omstreeks 1453 bestonden. Wanneer kreeg zij haar statuten? Rembry vermeldt dat zij vernieuwd werden door bisschop R. Drieux op 6 juli 1574 en geeft er een zeer goede analyse van ¹³. Dat deze vernieuwing eerder een bekrachtiging dan een wijziging is geweest moge blijken

---

11. Cart. 273, rekening.

12. E. Rembry, *a.w.*, p. 11-12 en Cart. 27, f. 103.

13. *a.w.*, p. 39, 41-46.

uit de vergelijking met de oude statuten die wij menen te hebben ontdekt en die wij in bijlage publiceren. Daar ze ongedateerd zijn maar van een vijftiende eeuwse hand en gevoegd als bewijsstuk bij een dossier uit de jaren 1494-1504 moet er niet aan getwijfeld worden dat ze uit de XVI eeuw stammen. Men kan ze met grote waarschijnlijkheid nog nauwkeuriger dateren ¹⁴. Uit 1463, 1472 en 1479 ¹⁵ zijn een reeks processtukken bewaard nopens het gezag van pastoors en kerkmeesters van St.-Gillis enerzijds en de proost van O.L.Vrouw-kapittel anderzijds over het aanvaarden, het uitoefenen van de tucht en het uitkeren van de vergoedingen aan de kapelaans van Sint-Gillis. Sommige kapelaans die in deze kerk een kapellanie bedienden doch niet als lid van het commuun aanvaard waren meenden daar omwille van hun kapellanie van rechtswege toch toe te behoren en op de uitkeringen aanspraak te kunnen maken. Pastoor Deman beriep zich op de *antiqua consuetudo* om elke aanneming van een nieuw lid door de proost van het O.L.V.-kapittel afhankelijk te maken van de voorafgaandelijke goedkeuring en presentatie door pastoor en kerkmeesters; de pastoor kan de leden van het commuun met instemming van de kerkmeesters gedurende een maand van de distributies beroven, maar ze kunnen in beroep gaan bij de proost; ze moesten echter juist zoals de *mercenarii* als lid van het commuun aanvaard worden, dezelfde observanties naleven en konden uit hoofde van hun kapelaanschap geen enkel privilege laten gelden op de andere leden. Wel werd bij overeenkomst van 21 jan. 1463 toegestaan dat alle toenmalige *capellani instituti et beneficiati* voor deze keer hun aanvraag tot aanneming als koorlid aan de pastoor en kerkmeesters konden indienen, voorgesteld worden ter aanvaarding aan de proost en dan ook in de voorziene distributies konden delen. Van zijn kant moest het kapittel van

14. R.A.G., *Raad van Vlaanderen*, II.5538/28066 en bijlage 1. De stichter van de 7 getijden te Gouda was Wouter van der Mandre, proost van O.L.Vrouw te Brugge, cfr. Dessing, *a.w.*, p. 144, 209.

15. 298, 299, 300.

O.L.Vrouw de pastoor opnieuw als lid opnemen. De *antiqua consuetudo* of oud gebruik, waarvan hier spraak is, is vermoedelijk wel dezelfde gewoonte waarvan ook in de statuten gewag wordt gemaakt, maar er meteen aan voorafgaat en misschien een eerste schets van statuten uitmaakte. Op 3 juli 1472 wordt de beslissing van de Raad van Mechelen van 1463 weer aangevoerd om te protesteren tegen overtredingen vanwege de pastoor en vicepastoor ten nadele van de *capellani perpetui* maar ook om aan te klagen dat ze onder hen beiden «ont fait et forget aucunes ordonnances et statuz a la plus grave foulz desdits mercenaires et au plus grant avantaige deulx» zonder rekening te houden met het gezag van de proost. Aangezien de statuten goedgekeurd door Drieux in 1574 nog zo nauw aansluiten bij de vroegere van de XVe eeuw en daar volgens de eed die de leden van het commuun afleggen de macht van pastoor en kerkmeesters vrij groot is menen wij te mogen stellen dat de statuten van pastoor Deman het toch gehaald hebben, dat ze dus tussen 1463 en 1472 werden opgesteld of althans sterk door deze van pastoor Deman werden geïnspireerd. Wat er ook van deze hypothese moge zijn, zeker is dat er op het einde van de XVe eeuw geschreven statuten bestonden en dat deze bij de aanvaarding van nieuwe habituanten werden toegepast, ook nog in de XVIe eeuw¹⁶. Dat geschil leert ook duidelijk dat er een klaar onderscheid werd gemaakt tussen de hoedanigheid van bedienaar van kapellanie en deze van lid van het commuun of habituant; deze laatste waren vaak *mercenarii*, onderworpen aan het gezag, dat het commuun bestuurde, en afzetbaar; wel kon een kapelaan tevens ha-

16. Cart. 4 f. 27 (is eigenlijk een deel van een resolutieboek): Den 13den dach in julio anno XVc.XXI zo was ontfanghen by meestere Jan Lambeen prochiepape van Sint Gillis kercke ende by den kerckmeesters ghesaemder handt dheer Lodewijc Le Vasseur als habituant ende medegheselle vandenchoore ende heift eedt ghedaen naer tinhouden vanden statuten vander voors. kercke ende was ten zelve daghe de voors. Heere Lodewijc byden kerckmeesters ghepresenteert naer costume mynen Heere den proost van onser vrouwe», verder aldaar een aanvaarding van 26 juli 1522 van Pieter van Mellelo en op 26 juli 1523 van Jacob Lem.

bituant zijn, maar ook dan moest hij zich schikken naar de statuten van het commuun evenzeer als de *mercenarii*. Dat gaf wel eens aanleiding tot conflicten vanwege sommige kapelanen die niet alleen hun kapellanie maar ook hun titel van habituant levenslang gewaarborgd wilden hebben en niet afhankelijk van de beslissing van het bestuur van het commuun; dat is hun evenwel nooit gelukt.

Hoger werd er reeds op gewezen dat de statuten geen precies getal opgeven voor het aantal leden van het commuun; behalve de pastoor en de vicepastoor schommelde het getal rond de tien ¹⁷; stijging of daling zal wel meer samen-

17. a. Lijst van 10 dec. 1471, 20 juli 1472 (Cart. 4 f. 11 en f. 8);

Johannes de Man, past.

Johannes Wilhoudt, vicepast.

Pieter Willemszoon van Biervliet

Cornelis Victoris

Johannes Boone

Anthonus Prest

Johannes Pottier

Martin le Bulletier (ook in 298, 299)

Eustaes Bennins (ook in 300)

Clemens Hallync

Johannes de Jonghe, priesters ghehabitueerde

op 1 sept. 1473 (Cart. 4, f. 81v.) komen de cursief gedrukte leden ook voor, de andere zijn:

Johannes (Imiers ?)

Gerardus Maertins

Johannes de Blekere

Cornelis Wapoele

Corn. Hutten Pitte, dus 3 meer.

b. Lijst van 24.7.1488 en 12.8.1488 (Cart. 4, f. 120v. en 121):

Pieter vanden Houte pastoor, proost van Ronse

Joh. Wilhoudt, vicepastoor

Pieter Willemszoon van Biervliet

Joh. Boone

E. Bennins

Clemens Hallync

Ger. Maertins

Rijcquaert Grousel

Michiel de Man

Boudin Druon

Franchois Ghys

Gillis Vignon

Willem Scopers

Andries van la duese,

alle priesters ende ghehatueert

inde vors. kercke.

In 1504 (R.A.G., Raad v. Vlaanderen, II.5538/28060):

o.a. Petrus Albi vicepastoor

Johannes Boone

Franciscus Ghijs

Clemens Hallync

Andreas De la Deuze

Jacobus Bastijns

Ghislenus Sceernaert

Joos van Ghent

Pieter Boene

hangen met de fluctuaties van de fondsen dan van de aanvragen. Na Trente en de godsdiensttroebelen nam het aantal gevoelig af, zoals Rembry reeds in het licht stelde ¹⁸. De leden bleven, zoals uit de lijsten blijkt, soms zeer lang, maar ook soms slechts korte tijd lid van het commuun. Meer dan één habituant spijsde de fondsen van de zeven getijden door eigen stichtingen; soms droeg het commuun ook financieel bij tot de verfraaiing van de parochiekerk zoals door de lening die het in 1473 toestond voor de opbouw van de nieuwe O.L.Vrouw-kapel aan de noordzijde van het hoofdkoor ¹⁹.

Het commuun had een eigen organisatie, eigen administratie met eigen rekeningen, archief en zegel. Binnen het commuun waren ook een aantal eigen functies zoals deze van ontvanger, tafeldrager, koster, schoolmeester en onderschoolmeester (*succentor*) die beide de zorg hadden over de choralen of koorzangertjes; ook de oudste kapelaan had een eigen verantwoordelijkheid terwijl de rol van *ebdomadarius*, subdiaken, diaken en waarschijnlijk ook van *cantor* om beurten werd uitgeoefend; vanaf ongeveer 1530 komen ook geregeld zangmeesters en organisten voor in de rekeningen en resolutieboeken; die waren niet noodzakelijk lid van het commuun maar personeel dat door deze instelling werd aangeworven en bezoldigd evenals de clockluyder, roedragher, die zeker in de XVIIe e. samen met de koster en organist telkenjare in hun ambt moesten bevestigd worden ²⁰. Het commuun bleef als naam, maar wat functies en aantal betreft fel ingekrompen, bestaan tot aan de Franse revolutie: uit 1792 dateert nog een handboek van het commuun en de laatste rekening loopt tot 31 aug. 1792 ²¹.

---

18. E. Rembry, *a.w.*, p. 46-50.

19. 254.

20. Resolutieboek nr. 5.

21. 284; E. Rembry, *a.w.*, p. 49-50 en 44, n. 4.

2. *Sint-Jacob*²²

Op 27 september 1424 gaf bisschop Jean de Thoisy, van Doornik, gunstig gevolg aan de suppliek van de toenmalige pastoor, kerk- en dismeesters van de Sint-Jacobskerk te Brugge, die een concreet voorstel tot dotatie en regeling van het dagelijks zingen van de zeven getijden in deze parochiekerk voorstelde. Men wilde daar voortaan deze getijden zingen zoals het reeds gebeurde in de collegialen van Sint-Donaas en O.L.Vrouw en in de parochiekerk van Sint-

---

22. *Bronnen en werken.* De archieven van de dis, commun en kerkfabriek van Sint-Jacob bevinden zich 1) op het archief van de Commissie van Openbare Onderstand en 2) in bewaring op het Rijksarchief te Brugge. Men moet er mee rekening houden dat de archieven van de dis in grote mate op het rijksarchief en eigenlijke kerkarchieven voor een ruim deel op het archief van de C.O.O. berusten. In het stadsarchief van Brugge vonden we voor ons onderwerp niets belangrijks. Vooraf weze ook gezegd dat de archieven van Sint-Jacob en Sint-Walburga die naar het rijksarchief werden overgebracht nog in klassering zijn, wat de opsporing en raadpleging ervan wel bemoeilijkt zoals trouwens ook het verwijzen naar de bronnen; veel van de nummers zijn dus voorlopig en wij geven daarom zoveel mogelijk de aard, inhoud en datum van de documenten aan. Wij houden eraan onze dank te betuigen aan de conservators en hun helpers van het Brugse rijksarchief, evenals aan de kerkfabriek van Sint-Jacob die door hun inschikkelijkheid en welwillendheid onze opzoekingen ten zeerste hebben vergemakkelijkt en zelfs mogelijk gemaakt.

1) *Archief C.O.O. Brugge, Cartularium Communitatis*, 14e-17e eeuw, 225 ff. (geciteerd: CC.); aldaar bevinden zich ook de *Rekeningen van het Commun*, nrs. 1-8 (1475-1562), nr. 12 (1586-1600) en nrs. 13-23 (1601-1664); cfr. *Inventaris Archief C.O.O.* in handschrift aldaar p. 75/2.

2) *Rijksarchief Brugge, fonds kerk Sint-Jacob: Inventaris der archieven toebehoorende aan de kerkfabriek, disch en commun van Sint-Jacobs binnen Brugge* (19e eeuw); *verzameling oorkonden geordend per datum; verzameling registers: Reg. 4, Rekening 1443-1467; Reg. 6, Registrum curati et Communitatis ecclesie S. Jacobi Brugensis de fundationibus per copiam factis* (1413-1495) 45 ff.; *Reg. 7, Bouc van den acten beghinnende 1530 hendende* (1659) het is een resolutieboek; *Reg. 9, Registrum de sepulturis in ecclesia S. Jacobi Brugensis* (begint slechts op f. 14 en gaat tot f. 48), in de andere documenten heet het soms *Registrum sepulturarum antiquum*; *Reg. 10, Bouc van alle den copien vanden chaertren vanden aermen scamel huusweeken vanden dissche van Sinte Jacobskerke in Brugghe* (1478), 25 + 275 ff.; *Reg. 11, Dit es de rente toebehoorende den dissche van sinte Jacops in Brugghe gheordonneert int jaer 1426*, 85 ff.; *Reg. 12, Inventaire des Chartes de la table des Pauvres vers 1500* (1345-1428) 275 ff.; *Reg. 24, Registrum communitatis*

Salvator ²³. Hoe belangrijk deze bisschoppelijke goedkeuring van dat parochiaal initiatief ook is, toch moeten beide gezien worden als een definitieve fase waarheen men sinds lang op weg was. Vooreerst is het zeker niet zo dat de koorgemeenschap of het commuun van Sint-Jacob pas bij deze gelegenheid zou ontstaan zijn, alhoewel de oorkonde zelf deze indruk zou kunnen verwekken. Reeds op 4 jan. 1356 komt in een jaargetijdestichting van Katharina Coolnaers, toen reeds weduwe van ridder Boudsard de Lys, de bepaling voor dat haar man opdracht gegeven had na zijn afsterven een jaarrente van 10 s. te geven aan de *communitas* van Sint-Jacob tot het celebreren van zijn jaargetijde. Bij de uitvoering daarvan in 1356 blijken «de kerk van Sint Jacob of *socii eiusdem communitatis*» gehouden op het feest van de H. Remigius deze rouwdienst te doen ²⁴. De *communitas chori* wordt ook vermeld in een oorkonde van 4 sept. 1356 ²⁵, en twintig jaar later op 11 oct. 1376 ²⁶ wordt gewag gemaakt van de *receptor communitatis chori*, die op 23 juni van dat jaar bleek Boudewijn de Voerde te zijn ²⁷; nog geen maand later, op 7 nov. 1376, wordt de fundatie vernoemd van Johannes Ingraven, kapelaan van de Sint-

---

ecclesie S. Jacobi (1495-1564), soms ook *Registrum contractuum communitatis* genoemd, 191 ff.; *Reg. 30, Oorkondenboek van den disch van Sint Jacobs*, 12 + 270 ff.; *Reg. 31, Rooden bouck vande dischen* (vanaf 1463), 291 ff.; *Reg. 32, Rekening 1464-1479*; *Reg. 33 Register vande verbanden vanden disch van S. Jacobs* (1486), 8 + 297 ff.; *Reg. 42, Rekening 1419-1424*, 20 ff. (vroeger nr. 19), *Reg. 139, Resolutieboek 1659-1789*; *Reg. 143, Registrum sepulturarum novum, 1398-1776*, 269 ff.; *Reg. 144, Den Planaris van de Sint Jacobskerke in Brugge*, 231 blzn (uit de 17e e. en bijgewerkt in de 18e eeuw). De oorkonden citeren wij als oork. met zo nodig, de datum erbij.

3) *Brugge, Stadsarchief, Eglise S. Jacques* (1489-1792), XII, 264: *distributies 1636-1643*; *Rekening 1580*; uittreksel uit het resolutieboek (1537-1589).

4) *Rijksarchief Doornik, fonds bisdom Doornik*, cartularia 71, 73, 75.

23. CC. f. 1-5; bijlage 2.

24. Oork.; CC. f. 196.

25. Oork.

26. Oork.

27. Oork.

Jacobskerk, ten bate van de koorgemeenschap²⁸. Op 3 nov. 1387 worden pastoor en kapelaans aangegeven die als leden van de koorgemeenschap begunstigden waren van een stichting²⁹. In al deze gevallen gaat het om schenkingen voor stichtingen van jaargetijden. De oude inventaris vermeldt trouwens onder de rubriek Commun, nr. 49, een reeks resoluties daterend van 1405 en 1408 en die waarschijnlijk resten zijn van een resolutieboek dat aan de bewaarde voorafging. In register nr. 6 komt een ongedateerde lijst voor met verplichtingen van de dis van Sint-Jacob, doch naar het schrift te oordelen, uit de late XIVe eeuw, waarin reeds twee posten voorzien zijn van betalingen «den commune van sinte Jacobs»³⁰. Kapelaan Diederik Clemens, doet in de jaren 1407-1408 een aantal schenkingen voor een viertal jaargetijden aan meester Lambert van Provene, pastoor van Sint-Jacob, die optreedt namens en ten behoeve van gans de gemeenschap van priesters, koster en clerici «*chorum dicte ecclesie frequentantium*» en die er de goddelijke diensten zongen³¹. Een overzicht van de inkomsten en uitgaven afgesloten op 1 maart 1417, dat zowat de situatie van de vorige veertig jaar samenvat en dus tot ongeveer 1377 opklimt, geeft enkele meldenswaardige aanwijzingen³². De inkomsten komen alle van stichtingen van gelovigen voort en vertonen een batig saldo van 75 l. 15 s. 5 d. par.; kerk en pastoor hadden geen andere bezittingen of renten. Het aantal koorleden was 14, precies het getal dat in 1424 zal vastgesteld worden, en ze hadden geen *beneficium*; bepaling die wel verwondering kan wekken als men weet dat er in 1417 zeker kapelaniestichtingen waren in Sint-Jacob en dat Diederik Clemens, zeker een lid van de gemeenschap, *capellanus perpetuus* was; van deze bepaling is de juiste toedracht

---

28. Oork.

29. Oork.; CC. f. 134 «ad opus, commodum ac profectum communitatis parochialis ecclesie S. Jacobi Brugensis ... videlicet dominorum curati et capellanorum chorum dicte ecclesie frequentantium».

30. Reg. 6, f. 33v.-35v.

31. Oorkonden van 27.9.1407, 19.10.1407 en 3.6.1408.

32. Bijlage 3.

niet zo duidelijk ³³. De leden van de gemeenschap worden in de bescheiden onderverdeeld als pastoor, kapelaans en koster. In bovenvernoemde rekening worden naast vele jaargetijden ook reeds de zeven getijden vermeld die op enkele, wellicht nog schaarse dagen, worden gezongen. Aldus is het commuun krachtens de fundatie van Jan vander Beurze verplicht op de 5 Mariafeesten de zeven getijden te zingen. Ook elders zijn er schaarse aanwijzingen van deze verplichting vóór 1424. Bij akte van 1415 aanvaarden de kapelaans Frans De Wulf en Jan Jaquemijn samen met de leken Jacob Haghelsteen en Jan Berteyt een fundatie van «tghemeene gheselschap vanden ghilde ende broederscepe vanden else-naers» te Brugge waarbij de leden van deze gilde «gheconcenteert hebben omme de meersynghen vanden godliken diensten, den outaer van synte Kathelyne ende synte Barbelen staende inde vors. kerke ... de juweele hiernaer ghescreven». Daarvoor moeten o.a. op verscheidene feestdagen en op al de zondagen, Mariafeesten, apostelfeesten en op de drie gezworen maandagen aan dat altaar missen opgedragen worden «by eneghen priester inde vors. kerke ghebeneficieert of abijt draghende» en op de feesten van Katharina en Barbara «sullen wy snuchtens tilike doen synghen ene messe te selven outaere met dyaken, subdyaken ende cantere ende gheven elcke van hemlieden 4 gr.; item den ghemene gheselscepe vanden chore up dien selven dach 40 gr., dies sullen sy danne synghen de seven ghetiden ende met processien te bede vesperen ute commen met magnificat voordien vors. houtaer». De terminologie van dat stuk wijst m.i. ook op een zekere gelijkaardigheid tussen koorgemeenschap en ambachtsgilde en misschien beantwoorden beide wel aan gelijkaardige behoeften en idealen ³⁴. Het register 6 waarin deze fundatie voorkomt bevat nog talrijke andere stichtingen van missen, lauden en vespers, op andere dagen en vooral op Mariafeesten en op vrijdagen. Zeer waarschijnlijk

---

33. Oork. 30 oct. 1414.

34. Reg. 6, f. 1v.

werden bij de reorganisatie van 1424 de bestaande koorge-meenschap en de haar toegewezen fundaties in de definitieve organisatie opgenomen en tot grotere luister en prestige van de parochie tot een dagelijkse liturgische opdracht uitgebouwd. In register 9 treft men trouwens vanaf 1426 een reeks bepalingen aan die naar de statuten van 1424 verwijzen als naar de *nieuwe constitutie*, wat het bestaan van een oudere schijnt in te sluiten, waarvan we echter geen tekst aantreffen³⁵. De bisschoppelijke bekrachtiging van 27 sept. 1424³⁶ is niettemin toch een belangrijke stap in de institutionele ontwikkeling van de geestelijkheid en de liturgische gestalte van de parochie. Ze toont duidelijk aan wie de initiatiefnemers van dat parochiaal plan waren en de procedure van goedkeuring alsook de organisatie van de koorge-meenschap.

Het initiatief schijnt wel degelijk uitgegaan te zijn van de pastoor Pieter De Rudder met actieve medewerking van kerk- en dismeesters. Dat verklaart niet alleen de oorkonde zelf maar tevens een aantal interventies waarbij deze personen ook metterdaad tot de realisatie van het voorgenomen project bijdroegen. Immers om deze te doen slagen en goedgekeurd te krijgen moesten de nodige fondsen bijeengebracht worden, doch reeds vooraleer dat klaar was legden men de suppliek tot bekrachtiging aan de bisschop voor; de aanvragers die loyaal de ontoereikendheid van de financiering toegaven, rekenden echter op bijdragen komende van de vrijgevigheid van de parochianen, en troffen enkele financiële regelingen met betrekking tot de jaargetijden en sepulturen om te verzekeren dat de ontbrekende fondsen in de nabije toekomst zouden aangezuiverd worden. Twee betalingsposten uit de rekening van 1424 laten ons de inzet van pastoor en naaste medewerkers aanvoelen. De uitgaven worden gelibelleerd als «betaelt aan Joseph Resins van eenen juweele dat de bisschop hadde 48 s. gr. ende den prochie-

---

35. Reg. 9, f. 1.

36. Cfr. n. 23.

pape van zinen kosten die hy dede te Doornicke metten brieven 32 s. gr. ende de disch heift ghegheven over deselve kosten 16 s. 1 d. gr.»³⁷. Pastoor De Rudder en kerkmeester Reisins zijn persoonlijk met de nodige stukken en geschenken naar Doornik gereisd om hun zaak en supplek bij de bisschoppelijke instanties te verdedigen en ze zijn niet met ledige handen te Brugge weergekeerd. De bisschop vertrouwde dus blijkbaar in de gedane toezeggingen en stemde in met de schikkingen nopens koorgemeenschap en zeven getijden die waarschijnlijk te Brugge zelf waren opgemaakt maar die ook in gelijkaardige vorm in andere — ook niet Brugse — kerken worden aangetroffen.

Volgens deze schikkingen zou het commuun bestaan uit de pastoor, 10 kapelaans en 4 vicarii; deze laatsten moesten de hoofdkoster, schoolmeester en diens helper en tenslotte de zangmeester zijn; ook deze waren veelal priester. Pastoor, vicepastoor en vicarii kregen omwille van hun ambtsbezigheden of verworven rechten faciliteiten met betrekking tot het toekennen van de aanwezigheidspremie. Om het absentisme te voorkomen werd het lidmaatschap onverenigbaar verklaard met deelname aan distributies in andere kerken of met een bediening die met meer dan 2 missen per week belast was. Verder worden de dagen en manier waarop de zeven getijden moesten gezongen worden, bepaald (waaruit blijkt dat het dan nog niet dagelijks gebeurde), worden de volgens de liturgische tijden voorgeschreven gebeden vastgesteld en een reeks stiptheidsmaatregelen omschreven. Het gezag berust bijna volledig bij pastoor, kerk- en dismeesters zowel bij benoeming als afzetting; tegenover hen was de ontvanger, die het financieel werk deed, verantwoordelijk en alleen de kerkmeesters mochten nieuwe schenkingen aanvaarden. Zij ook stellen de beëdigde ontvanger en tafeldrager aan en hebben de bevoegdheid de statuten op niet-wezenlijke punten te wijzigen en elk van de drie partijen heeft één sleutel van de archieffkoffer van het com-

---

37. Reg. 42, f. 14v.

muun die in de schatkamer of in de sacristie moest geplaatst worden. De distributies worden nauwkeurig vastgesteld en maandelijks uitgekeerd aan de hand van de aanwezigheidstabellen bijgehouden door de tafeldrager. De pastoor krijgt daarbij het dubbel van de priesters-kapelaans en de vicarii slechts de helft van een kapelaansportie. De kerkfabriek krijgt één vijfde van de globale som van de uitkeringen aan al de officianten. Nieuwe regelingen voor jaargetijden, sepulturen in de kerk, integratie van bestaande diensten waren schikkingen om ten bate van de zeven getijden in dotatie van officianten en kerkfabriek te voorzien. Door het in dienst nemen van een ontvanger, tafeldrager, het aanleggen van een eigen archief, het belasten van de pastoor en een van de oudste leden van het commuun, dat over een eigen zegel beschikt, met het handhaven van de discipline, heeft men zeker een goed functioneren en een goede tucht bevorderd. De bisschop, die dit alles bekrachtigt, reserveert nochtans voor zichzelf en zijn opvolgers het recht om de statuten zo nodig te wijzigen.

In welke mate werden de in de statuten uitgedrukte verwachtingen ingelost? In het oudst bewaarde sepulturenregister treft men vanaf 1426 steevast bij het toekennen van vrije sepulture bepalingen aan die uitdrukkelijk verwijzen naar de *nieuwe* statuten. Aldus stichtten Jacob Vandenvagheviere en zijn vrouw Katheline Hagelsteens om hun sepulture te plaatsen vóór het altaar van de H. Margareta elk een jaargetijde en betaalden daarbij elk 30 s. par. waarvan de helft naar de kerkfabriek ging ten bate van de zeven getijden en de andere helft moest dienen «ten orbore ende profite vanden prochiepape enten ghemeenen gheselscepe vanden chore der kerken vors. ghelickerwijs als de *nieuwe constitutie* mencioen maect»³⁸. Hetzelfde register bevat een fundatie van Jacob Bave, één van de kerkmeesters uit 1424, en zijn vrouw Katheline waarbij zij hebben «bestelt de zeven ghetiden ghedaen te wetene zesse weken lanc alle jare

38. Reg. 9, f. 1v., 4 oct. 1426.

inden choor vande vors. kercke ende daertoe ghegheven 10 ghemeten, 1 line, 49 roeden lans ligghende te Zuyenkercke ende Meetkercke ghelijc de brieven daerof ghemaect verclaersen»³⁹; verder dateert van 1 maart 1472 een fundatie van de «cnapan van het ambocht vande tegheldeckers» om op het feest van hun patroonheiligen Katharina en Barbara de zeven getijden te zingen en daarvoor wordt een som van 2 s. 6 d. gr. als betaling per keer voorzien⁴⁰. Aan de hand van de Planaris (Reg. 144) en vooral van de schenkingsoorkonden bewaard in het *Cartularium Communitatis* kan men een heel stel dagen waarop de zeven getijden moesten gezongen worden reconstrueren. Zo deed dismeester Jan van Cleyhem schenkingen voor 50 dagen in januari en februari, 31 dagen in juli-augustus en nog eens 48 dagen in aug.-sept.-oct.⁴¹; Boudin Renier en vrouw Lysbette evenals zijn broer Lodewijck en vrouw stonden in voor 6 dagen vanaf 1 juli⁴²; Victor Viseric en vrouw voor 12 d. in april⁴³; Loy van Cassele voor 10 d. in juli en 8 d. in november en op 1 februari⁴⁴; Jacob Haghelsteen voor 30 d. vanaf 1 mei⁴⁵; met de zes weken van Jacob Bave (= 42 d.) maakt dat alles bijeen reeds 232 dagen⁴⁶. Er zijn ook nog andere stichtingen zoals deze van Willem Vanden Avenne maar zonder aangifte van de dagen⁴⁷. N. Barbezaen stichtte reeds op 26 juni 1400 voor de zeven getijden op 5 Mariafeesten⁴⁸, bepaling die ook gold voor de fundatie Jan vander Beurze⁴⁹. Op 3 aug. 1446 schonk priester Ghijsbert Goetekint een gifte voor

39. Reg. 9, f. 12, 3 nov. 1454; Cfr. H.M. Cameron, *A list of monumental Brasses on the continent of Europe*, 1970, Londen, p. 7, nr. 2.

40. Reg. 9, f. 29.

41. Oork. 28 nov. 1424, 23.4.1425; CC., f. 10-13, 24-27, 42; Planaris, f. 9v. en 77v.

42. CC., f. 82 en f. 21v.

43. CC., f. 14.

44. CC., f. 48-51, 69, 77-78, 155, 88, 170, 176, 177, 207.

45. CC., f. 43-44.

46. Cfr. n. 39 en CC., f. 19.

47. CC., f. 92 en 95-98.

48. CC., f. 87, 93.

49. Cfr. n. 32.

50. CC., f. 75v., 202.

een jaargetijde en om op 3 Mariafeesten «cleen ghetijden te zynghen»; ook op 19 juli 1505 treffen we een schenking aan om hetzelfde te doen gedurende de advent ⁵⁰; blijkbaar zong men dan én de zeven canonieke uren én het klein officie van O.L.Vrouw. Al deze stichtingen, waarvan vele betrekkelijk kort na 1424 vallen, bewijzen dat omstreeks 1450 bijna voor elke dag van het jaar die nog vrij was, in de dotatie van de 7 getijden was voorzien; de grote weldoeners waren precies de kerk- en dismeesters die het verzoekschrift aan de bisschop opmaakten; ze leenden ook regelmatig geld aan de kerkfabriek tot het aankopen van roerende of onroerende bezittingen ⁵¹. Met de medewerking van een heel stel parochianen werd op 27 april ten bate van de zeven getijden een hofstede met behuizing aangekocht te Houtave ⁵². Aan de toeleg van de parochianen is m.i. niet te twijfelen. Natuurlijk behielden niet alle fundaties in de loop der jaren hun reële waarde; de lasten van sommige werden dan ook gereduceerd en sommige stichtingen werden samengesmolten. Aldus waren volgens de Planaris ⁵³ in de XVIIe eeuw een reeks stichtingen bijeengebracht tot het zingen van de dagelijkse hoogmis; de celebrant werd gedurende de eerste 4 maand betaald door de dis en de 8 andere door het commuun; de celebrant was toen de *sacellanus parochialis*, die tevens vicepastoor was en als zodanig de eerste-in-rang van de habituanten; op zondag echter celebreerde de pastoor zelf en de donderdag moest de vicepastoor de mis opdragen voor het broederschap van het H. Sacrament en verving een andere habituant hem bij het opdragen van de dagelijkse hoogmis. Voor zover kan worden nagegaan aan de hand van de partiële ledenlijsten van de koorgemeenschap waren dezelfde personen lid vóór en na 1424 ⁵⁴. Wel lijkt het ledenaantal achteraf een zekere

51. CC., f. 16, 19, 184, 192.

52. Bijlage 2 op het einde, CC., f. 5v.-6, 27 april 1426.

53. p. 216-217.

54. Lijsten o.m. in Reg. 6, f. 4, 8, 12; oork. 2 juli 1417, 18.8.1418, 23.6.1426; Reg. 33, f. 282v. (3 oct. 1460), f. 297 (18.6.1552); Reg.

evolutie en schommeling te kennen. Lijsten uit het midden van de XVIe eeuw vermelden benevens pastoor en 4 vicarii, 12 priesters-kapelaans als leden van het commuun. Een ongedateerde lijst van het einde van de 18e eeuw vermeldt als leden van het commuun: de pastoor, de onderpastoor, 8 habituanten, de koster, 3 zangers en de roedragers; alles laat vermoeden dat de 5 laatstgenoemden geen priesters waren⁵⁵. Datzelfde verslag beroept zich daarbij nog expliciet op de oorkonde van Jean de Thoisy, die nog in het kerkarchief op de kerkmeesterskamer te vinden was. Ledenaantal en structuur van het commuun zijn dan wel gewijzigd maar de naam en de instelling schijnen gebleven te zijn en zijn vermoedelijk pas met het doorbreken van de Franse revolutie verdwenen. Er is in elk geval een resolutieboek bewaard dat loopt tot 1789, maar het commuun schijnt vooral na Trente en de oprichting van de nieuwe bisdommen meer in de parochiale zielzorg te zijn ingevoegd. In 1806 nog wordt op verzoek van de kerkmeesters een «Reglement voor d'eerw. HH. habituanten in S. Jacobs» opgesteld. In geen van de acht artikelen wordt echter nog met één woord gerept over de zeven getijden; het voornaamste werk bestaat in het celebreren van en het assisteren bij de H. Mis met uitzondering van de begrafenisdiensten, die aan pastoor en onderpastoors voorbehouden blijven; verder helpen ze de gezangen verzorgen en gaan ze mee in de processies. Ook de naam commuun is verdwenen en de 5 habituanten die worden opgenoemd mogen onder elkaar de verplichtingen regelen⁵⁶. In feite zijn ze dan een soort mede-onderpastoors geworden, maar het is de pastoor die ze aanvaardt. Uit de bewaarde bescheiden blijkt duidelijk dat kapelaans en vooral vicarii uit aller-

10, f. 193 (28 dec. 1467) en f. 197 (3 oct. 1469 en f. 293 (28.5. 1489)); A. Hodüm, *a.a.*, p. 111 (14 mei 1508), p. 115 (13.7.1532), p. 118 (9 dec. 1536); reg. 139, f. 69 (reglement voor habituanten dan 3 in getale op 8.10.1758).

55. Bundel losse stukken *varia*, Oostenrijkse Nederlanden, Bisdom Brugge, Binnen de stad Brugge, Provincie van Vlaanderen: het commuun.

56. Reeks documenten in rode doos.

lei gewesten afkomstig waren en soms vrij spoedig hun bediening opgaven. Uit deze bronnen komt ook duidelijk naar voor dat de goddelijke diensten werden opgeluisterd door choralen of koorknapen, die op de parochiale school werden ingeschreven en meestal tegen een kleine vergoeding en onderwijs, als kinderkoor in de kerk optraden ⁵⁷. Alleen de tafeldrager schijnt onder de functionarissen van het commune steeds een priester te zijn geweest; de functie van ontvanger evenwel heeft in de XVIe eeuw reeds leken als titularis, die vaak ook dezelfde functie voor de kerkfabriek en de dis uitoefenen. Aanvankelijk werden de rekeningen van kerk en commune apart gehouden maar de nieuwe ontvanger Paschier de Landsheere schrijft in een notitie bij de rekening van 1475 dat de er sindsdien slechts één rekening werd opgemaakt ⁵⁸. Niettemin blijken achteraf toch afzonderlijke rekeningen van kerk en commune in de archieven te berusten. Deze rekeningen werden meestal afgetekend door de pastoor en de kerkmeesters, soms ook door de dismeesters en door leden van het commune. Ook de koster die lange tijd een priester was en door medekosters werd geholpen, is met de tijd een leek geworden evenals de roeddrager en klokklouder ⁵⁹, die altijd leken geweest zijn. De *officarii* van de kerk stelden elk jaar hun ambt ter beschikking door overhandiging van de sleutels en moesten dus elk jaar opnieuw in hun ambt bevestigd worden ⁶⁰. Een grondiger studie van de ontwikkeling van de *communitas* aan de hand van resolutieboeken, rekeningen en planaris zou aanwijzen hoezeer deze gemeenschap de evolutie van de parochie en de zielzorg heeft meegemaakt; vooral de planaris bevat boeiende gegevens over het concrete verloop van het liturgische parochieleven.

---

57. Cfr. vooral Reg. 7.

58. Archief C.O.O. Rekening Commun 1, f. 1 en f. 57v.

59. Uitvoerige gegevens over hun taak in Reg. 139, f. 12-14v.

60. Reg. 7, 22.4.1538, 29 maart 1540, 7 april 1539.

3. *Sint-Walburga*⁶¹

Ook in deze kerk is de *communitas chori* vroeger vermeld dan de instelling van de zeven getijden. Reeds in een schenking van 5 juli 1335⁶² voor een jaargetijde van Margareta, vrouw van de Brugse poorter Hendrik van Hertserberghe, is spraak van de *communitas ecclesie S. Walburgis*, die dus reeds schenkingen kan aanvaarden; aanwezig waren Petrus Willeman, pastoor van *Novum Templum* of Nieuwkerke (?) en Symon, vicepastoor van Sint-Walburga. Op 5 mei 1343 verklaren de pastoor Arnulf Roelin en de kapelaans Hugo de Mieheem of de Gota, Johannes Ruwescure, Roger Christiaenszoon van Meetkerke en Petrus Mone in hun persoonlijke naam en namens de kapelaans «*spectantibus ad communitatem seu distributiones ecclesie S. Walburgis Brugensis*» verkocht te hebben aan Simon van Mirabeel een rente van 20 s. 6 d. par. tegen een kapitaal van 35 l. 17 s. 6 d. par.⁶³ Uit oorzaak van een hevige brand te Brugge in 1361 brandde ook het huis van Hugo van Assenede, priester-kapelaan (sinds 39 j.) en ontvanger (sinds 36 j.) van de koorgemeenschap van Sint-Walburga, uit en daarbij gingen bijna alle bewijsstukken van goederen en inkomsten van de gemeenschap verloren wat meteen aanleiding gaf aan sommige lieden om de rechten van de koorgemeenschap

61. 1) *Brugge, Archief C.O.O., Inventaris archief p. 77*. Wij hebben deze documenten niet geraadpleegd; 2) *Brugge, Rijksarchief, Fonds kerk Sint-Walburga*, niet geklasseerd; wel bestaan een paar oudere inventarissen, nr. 38 uit 18e en één uit de 20ste eeuw die grote diensten kunnen bewijzen. Wij raadpleegden uit het archief aldaar: *nrs. 36 (en 1493), Statuta Capituli S. Walburgae, 1658; nr. 39, Capellanijen: Liber inquisitionis inhoudende diverse copien van de Capelrien, 15e eeuw, 51 ff.; Cartularia 74 en 75 (Cfr. K. D(e) F(lou), De oude Sinte-Walburga-kerk te Brugge en haar cartularium, losse aantekeningen, Biekerf 1921, p. 201-203, 256-257, 286-287 en 1922, p. 19-21, 32-34, 90-92, 113-117; H. Coppieters Stochove, Notes sur un registre conservé à Ste-Walburge, à Bruges, in Hand. Em., (1913) LXIII, p. 37-40); nr. 77, Catalogus omnium fundationum; Pak II, de oorkonden van 5 juli 1337, 31 oct. 1337, 2 febr. 1516, 20 nov. 1538, 9 aug. 1573, een boekje met jaargetijden uit de 15e eeuw, 14 ff.; Pak III, Statuta ecclesiae 1535; 3) *Doornik, Rijksarchief, Fonds bisdom Doornik, Cartularium 74*.*

62. Oork. in Pak II.

63. Cart. 74, f.25v.-27v.

te betwisten. Daarom zonden de leden van de koorgemeenschap die bestond uit de pastoor, 10 kapelaans en de koster, een smeekschrift aan de bisschop van Doornik, Philip van Arbois, om bekrachtiging van hun rechten en instelling te bekomen. Daarin komt ook een opsomming voor van de 10 kapelanijen waaruit de gemeenschap was gegroeid met de namen van de stichters, eerste kapelaan en huidige bedienaar; deze hadden sinds lange tijd (gedurende meer dan veertig jaar) reeds deze gemeenschap met elkaar aangegaan. Daarmee kan men de stichting van de gemeenschap tussen deze geestelijke bedienaars van Sint-Walburga tot het eerste kwart van de 14e eeuw terugvoeren. Volgens de verklaringen der getuigen die in het straks te vermelden dekaniaal onderzoek dienaangaande optraden, moesten de leden toen op 101 feestdagen metten, hoogmis en beide vespers zingen en per jaar instaan voor 161 jaargetijden met dodenofficie en requiemmis; daarvoor was een bedrag van 90 l. par. per jaar bestemd en voor de feestdagen kregen ze meestal per dag 5 s., soms 15 s. en een vierde daarvan per dienst. De pastoor kreeg driemaal zoveel als de koster die zelf de helft van een kapelaan kreeg; alleen wie aanwezig was werd betaald uit de distributies. Elk van de kapelanijen was belast met vier missen per week en ieder van de leden had een bijdrage ingebracht voor de dotatie van de gemeenschap. Vooraleer zijn bekrachtiging te verlenen liet de bisschop een grondig onderzoek instellen. Op 20 juli 1361 belastte hij Johannes, deken van de Brugse christenheid met deze delicate opdracht. Een volledig verslag van dit onderzoek is bewaard gebleven, dat achtereenvolgens de inkomsten van de pastoor, de dotatie, verplichtingen, stichters en bedienaars van de 10 kapelanijen, de inkomsten van de kosterij, de inkomsten en lasten van de communitas, het verslag van de verklaringen der getuigen Hugo van Assenede, Petrus Mone en Petrus, zoon van Philippus van Yzendike respectievelijk sinds 39, 22 en 5 j. kapelaan en lid van de gemeenschap, weergeeft. Uit het getuigenis van kapelaan

Hugo, die ook reeds sinds 36 j. ontvanger van de gemeenschap was, blijkt dat er ook nog andere kapelaans in de Sint-Walburgakerk waren die niet deelden in de distributies en daarover mistevreden waren; tenslotte werden daar later de stichting en dotatie van de elfde en twaalfde *capellania de choro* die dateren uit de 15e eeuw aan toegevoegd. De deken stuurde dit verslag van het onderzoek dat op 3 aug. plaats had bij rescript van 17 aug. 1361 aan de bisschop. Op 10 december van dat jaar beval de bisschop aan dezelfde deken een aanvullend onderzoek in te stellen. Daaruit blijkt o.m. dat sommige van de andere kapelaans *extra chorum* de bestaande distributieregeling in vraag stelden. De deken moest ze daarom dagvaarden om tegen 28 dec. te Doornik aan de bisschop hun klachten te komen voorleggen. Niemand verscheen echter. Daarop vaardigde de bisschop dan op 22 sept. 1362 het besluit uit waarbij hij de bestaande *communitas* in haar vroegere vorm goedkeurde en beschermde. Elk van de kapelaans moest wekelijks 4 missen opdragen, maar ook niet meer daar de inkomsten ontoereikend waren daartoe; alleen de pastoor, de 10 kapelaans en de koster waren gerechtigd in de inkomsten van de gemeenschap te delen. De andere kapelaans konden dat ook op voorwaarde dat ze daarvoor voldoende inkomsten afstonden en dat de meerderheid van de leden van de koorgemeenschap met de aanvaarding instemde. Ze zouden evenwel evenwaardig met de andere deel hebben aan de inkomsten van stichtingen die uitdrukkelijk voor al de beneficianten van de kerk bestemd waren, maar dan zouden ze ook, evenals de eigenlijke leden, op zonen feestdagen in koorhabijt aan het officie moeten deelnemen. Vicepastoor en vicekoster kregen de helft van de eigenlijke titularis als deze laatste niet te Brugge was en de plaatsvervangers werkelijk dienst deden. Deze bepalingen over de plaatsvervangers moesten in de bestaande statuten die de leden bij hun aanvaarding moesten zweren na te leven, ingelast worden. Dat dossier ⁶⁴ laat belangrijke

64. R.A.D., Cart. 74, f. 124v.-125v.; R.A.B., 39, *Liber inquisitionis*.

conclusies toe: reeds vanaf het begin van de 14e eeuw bestond in de Sint-Walburgakerk een *communitas chori*, die slechts een deel van de kapelaans omvatte, maar die zelf uit 10 eigenlijke kapelaans bestond, met eigen statuten, eigen goederenbezit en eigen ontvanger, eigen archief, eigen gemeenschappelijke verplichtingen, vergoedingen en belangen.

Van de eigenlijke zeven getijden hoort men in deze kerk pas een hele tijd later. Bij akte van 4 september 1381 vermaakt Agatha, weduwe van Pieter van Hille, van Brugge, een aantal renten, bezet op verscheidene goederen, aan de St.-Walburgakerk. Blijkens deze fundatie-oorkonde was het toen reeds in deze kerk de gewoonte dat op bepaalde dagen de zeven getijden werden gezongen; de vrijdag echter nog niet; daarom bepaalde de fundatie van weduwe Agatha dat op deze dag de mis van het H. Kruis en de zeven getijden zouden gezongen worden, zoals dat ook in de andere collegiale kerken van Brugge gebeurde. Daarmee waren de pastoor (toen *Johannes de Wasia*, die de fundatie aanvaardde), de tien kapelaans en de koster belast, wat duidelijk op de leden van de *communitas chori* wijst. De dotatie van de stichting bedroeg 32 l. 8 s. 2 d. 1 o. De formulering van de oorkonde wijst er op dat er reeds op andere dagen van de week zeven getijden waren⁶⁵; daarmee komen wij in elk geval nog in volle 14e eeuw, ongeveer een eeuw vroeger dan Nollet-Boeren normaal achten⁶⁶.

Een oorkonde van 31 jan. 1425 (n.s.) maakt gewag van de verkoop van een huis door de pastoor en de kapelaans «vanden commune» aan de kerk ten behoeve van het kerkhof. Dat huis was aan de kerk geschonken door «Joncvrouwe Celie, Hermans Branderycs dochter, sher Pieter Smouts weduwe, in aelmoesenen *den commune* van Sinte Woubuerghen vors., over haer jaerghetide ende in meersinghen van de *zeven ghetiden* die men daghelicx zinghet inde vors.

65. Cart. S.W. 74, f. 27v.-33, Bijlage 4.

66. *A.w.*, p. 342.

kerke»⁶². In 1425 bestonden dus de dagelijkse zeven getijden die door het Commun van de kerk gezongen werden. Het document is gezegeld met «des commuuns zeghele»⁶⁷.

Op 13 januari 1425 verklaren «Jan Vrancx, priester ende stede houdere van meester Martin Van Varsenare, prochiepape vander kerke van Sinte Woubuerghen in Brugghe, Wouter Zeghaerd, Quintin Clays f. Huhge, Loy van Houde land, Jan van Beyeghem, Pieter de Tempelare ende Eustaes Vanden Velde, priesters ende capelanen der vors. kerken van sinte Woubuerghen», twintig van de veertig ponden die de kerkfabriek schuldig was voor de aankoop van bovenvermeld huis ontvangen te hebben; en «in kennessen van desen zo hebben wij dese letteren ghezeghelt huuthanghende met tscommuns zeghele». Niets bewijst dat deze zeven (of acht leden) het volledige commun uitmaakten; de koster wordt zeker reeds niet vermeld; wel blijkt daaruit duidelijk het bestaan van een eigen zegel⁶⁸. In een oorkonde van 13 januari 1491⁶⁹ wordt de fundatie van de dagelijkse eerste mis door Hendrik vander Strate beschreven waarop de kerk- en dismeesters alsook het ambacht van de goudsmiden moeten waken. Daarin worden volgende leden van het commun opgesomd «Wij, Jan Du gardin, priester doctuer in decreten ende ghelicenthiert in loyen, prochiepape van Sinte Woubuerghen kerke binder stede van Brugghe, sbusscopdoms van Dornicke, in desen tijden, voortd Pieter Vanden Leene, Loonis Vanden Ackere, Christoffels Pijl, Armant Galle, Vincent van Hulst, Lodewijc Mondes, Cornelis Wouters, Maertin Vanden Poele, Jan Hoornewedere, Thomaes Lodewijcx, Boudin Vanden Bussche, Stacioos, ende Michiel Ratgheer, priesters capellanen, metsgaders Jan Oudanc, costre als representerende al tghemeene college ende commun vander voorseyde kerke ten zelve tijden». Dat maakt alles bijeen vijftien leden. Ook dan

---

67. Cart. S.W. 74, f. 21.

68. *Ibid.*, f. 44.

69. Cart. S.W. 75, f. 70.

maakt men nog steeds onderscheid tussen «eenen cappelaen vanden voorseyden commune» en «ander priesters thabijt draghende binder voorseyder kerke»; men maakt er eveneens melding van «den ontfanghere vanden commune» en van het «zeghele van het commuun». In dat jaar overtrof het aantal ledenkapelaans reeds de tien.

Volgens een klacht en onderzoek uit het jaar 1457 ⁷⁰ waren er conflicten tussen pastoor, dis en kerkfabriek enerzijds en de kapelaans anderzijds over het kerkbeheer en de regeling van de koordiensten. Dat was zeer ten nadele van de verzorging van de eredienst. Daaraan moest door een hervorming dringend een einde worden gemaakt; als norm gold hierbij de regeling die bestond in de «moederkerk» St.-Salvator te Brugge. Met onderzoek en hervorming werden hulpbisschop Willem van Sarepta, de deken van de christenheid, tevens pastoor van St.-Jacob, Antonius van Zwavenarde, en de zegelaar van het geestelijk hof te Brugge, Jacob Maes, door de toenmalige bisschop van Doornik, Jean Chevrot, belast. Het is echter niet duidelijk of dat conflict met het commuun als zodanig of met al de kapelaans uitstaans heeft.

Van de statuten van het commuun van Sint-Walburga zijn bij ons weten thans nog twee recensies bewaard. De jongste dateert van 1658 en werd uitgevaardigd door de Brugse bisschop Karel Van den Bosch ⁷¹. Ze zijn zelf een herziening van de statuten, bijna anderhalve eeuw vroeger door de Doornikse bisschop Carolus II van Croy, op 29 februari 1536 opgelegd ⁷². Deze statuten gericht aan de pastoor, de kapelaans *de gremio chori*, en de koster van Sint-Walburga ontstonden op verzoek van de kapelaans om een aantal klachten op te vangen en misbruiken tegen te gaan die ingeslopen waren door te slappe tuchthandhaving niet-tegenstaande bisschop Johannes, van Doornik, een reeks

---

70. Cart. S.W., 74, f. 33v-37v.

71. nr. 36.

72. Pak III.

bepalingen had uitgevaardigd maar waarvan bijna niets meer werd nageleefd. Bij het ontbreken van nadere gegevens is het, voorlopig tenminste, niet mogelijk uit te maken over welke bisschop Johannes het hier gaat. Wellicht gaat het hier om de regelingen getroffen door bisschop Jean Chevrot naar aanleiding van het conflict rond de jaren 1457-58⁷³. Misschien waren dat de oudste statuten, want het getuigenis van de oorkonde van 22 sept. 1362 wordt enigszins afgezwakt door de bewering van getuige Hugo van Assenede dat er nog geen vaste regeling maar alleen een gewoonte bestond⁷⁴. De statuten van 1538 bestaan uit 12 kapitels; ze gewagen nog van slechts 10 kapelaans, allen priesters. Als ze niet aanwezig waren mochten de overigen voor de duur van hun afwezigheid een *vicarius* aanduiden; deze vicarii kwamen in rang na de koster. Vooraleer als lid van het commuun aanvaard te worden moesten de leden een bijdrage storten in de kas van de gemeenschap: de pastoor 8, een kapelaan 4, en koster en vicarii 3 l. par. en daarbij werd van elk van hen in de loop van het eerste trimester van hun ambtsuitoefening nog een vrije bijdrage verwacht en ze moesten vóór hun overlijden een jaargetijde stichten. Verder insisteren de statuten op het waardig en goed geordend zingen van de koordiensten, hun hoofdfunctie, regelen de toelatingsvoorwaarden, de vrije dagen, afwezigheid en gebeurlijke vervanging, de beurtrol van de functies tijdens de diensten, de precedentie en de taken van het personeel. Ook in deze kerk werd het commuun pas met de Franse revolutie afgeschaft. In de fundatie Michot uit 1775 is nog melding gemaakt van het Commuyn⁷⁵.

Besluit. Deze nog schaarse en door allerlei omstandigheden soms moeizaam verzamelde gegevens over het Commuun en de Zeven Getijden in drie gewone Brugse parochie-

---

73. Cfr. n. 70.

74. nr. 39, f. 49 r. «non tamen ex aliqua confirmatione vel aliquo statuto sed ex consuetudine qua bona superius continentur». Cfr. n. 64.

75. Pak II.

kerken, die alle omstreeks het midden van de dertiende eeuw als parochiekerk erkend werden, werden hier, nog te weinig verwerkt, bijeengebracht als een kleine hulde aan Prof. Strubbe, wie het verleden van zijn stad, ook op kerkelijk gebied, zozeer ter harte ging. Dat was hierbij ons voornaamste en zelfs ons enige doel. Toch kunnen ze als een eerste en voorlopige schets, niet het minst door het aanboren van de hier vermelde archiefbronnen, een uitnodiging zijn en een hulp tot grondiger studie van de organisatie en functie van de instellingen van commuun en zeven getijden. Het commuun dateert in de drie parochiekerken uit de eerste helft van de veertiende eeuw; de zeven getijden krijgen hun eigenlijke organisatorische uitbouw eerst in de volgende eeuw. Hoezeer ze ook verwantschap vertonen, toch moge reeds duidelijk gebleken zijn dat elk van de drie toch een eigen fysionomie heeft met eigen statuten, eigen fondsen, eigen aantal leden, eigen geschiedenis.

Voor de studie van de middeleeuwse clerus, van het culturele leven in de stad Brugge ⁷⁶, voor het onderhoud en levenswijze van een bescheiden groep geestelijken, die men gewoonlijk bij de lagere clerus rekent, voor de kennis van het parochiaal leven met zijn liturgie, scholen, personeel, religieuze mentaliteit mag men er zeker niet aan voorbijgaan.

P. DECLERCK

---

76. Wij wijzen hier op de schoolmeesters en de zangmeesters en hun betekenis voor onderwijs en muziek. In rekeningen en resolutieboeken is ook heel wat te vinden over bouwwerken, grafstenen, boeken, schilderwerken, klokken enz. Aldus bijv. in nr. 13, 1v.; «Hugo Vander Goest, vermaert schilder, heeft ghemaect de schilderije van afdoeninghe Christi van het Cruce dewelke nu is den tafel vanden hoogen autaar in Sint Jacobskercke binnen Brugge, dewelcke gegeven is gheweest ande kercke by dheer Jacob Byese die veele weldaden ande zelve kercke ghedaen heeft. Denzelven Hugo Vander Goes was discipel van Mr Jan Van Eyck seer vermaert schilder denwelcken eerst de conste ghevonden heeft van d'olyverwe; hij heeft ghefloereert ten tijde vanden keyser Maximiliaen». Deze tekst is zeker na 1578 geschreven. Wij hopen later een vollediger lijst van de pastoors en leden van het commuun van een paar van deze kerken te kunnen uitgeven. Zie ook: A. Dewitte, *Zangmeesters, organisten en schoolmeesters aan de Sint-Jacobsparochie te Brugge 1419-1591*, in *Biekorf*, 1971, p. 332-349.

BIJLAGEN

I

[Brugge, XVe eeuw]

Statuten van het Commun en Zeven Getijden van Sint-Gilliskerk te Brugge.

Statuta ecclesie sancti Egidii Brugensis.

Primo. Quia septem hore canonicæ in dicta ecclesia sancti Egidii exiliter adhuc sunt fundate et nichilominus ut cultus divinus interteneatur et non videatur sufficere comparere solum in obitibus vel anniversariis in quibus maius lucrum temporale fore dignoscitur, ordinatum est quod qui non fuerit in matutinis dummodo aliunde legitime non fuerit impeditus, si tamen maiori misse, terciæ et sexte interfuerit solam medietatem gratuitatis percipiet; qui vero matutinis et prime interfuerit et a maiori missa se absentaverit similiter sola medietate gratuitatis sit contentus; si quis matutinis cum prima ac maiori missæ cum terciâ, sexta et nona interfuerit plenam partem gratuitatum recipiet; qui vero horis vesperorum canonicalibus non interfuerit gratuitate anniversarii aut vigiliarum illius postprandii careat.

Item ordinatum est quod interessentibus matutinis et prime plumbum unum distribuatur; similiter interessentibus terciæ, sexte, misse et nonæ aliud plumbum et interessentibus vesperis et completorio tercium plumbum distribuatur. Quequidem tria plumba et eorum quodlibet eiusdem sint valoris et estimationis, dicti vero plumbi valor estimabitur et reducetur secundum quantitatem bonorum fundatorum et dona gratuita pie erogantium. Nullus tamen ex huiusmodi bonis aut donatis aliquid percipiat nisi secundum quotitatem et quantitatem sui plumbi.

Item quod in matutinis quilibet teneatur intrare, similiter in quibuslibet aliis horis canonicis, ante vel infra primum psalmum et ante vel infra epistolam summe misse et similiter in aliis missis sive anniversariis veste nuptiali secundum exigentiam temporis indutus et habituatus in estate cum superpicio et almucio, in hieme cum cappa et suckenya; alioquin careat fructu illius hore aut misse in cubus continget oppositum premissorum fieri.

Item quod nullus habituatus habeat celebrare infra maiorem missam aut missam gratuitatis sive anniversarii precipue ille qui poterit celebrare ad placitum sed debet quilibet esse in choro et stare suo in stallo et ibidem perseverare ad augmentationem et decorem officii divini; quod si vagare comperiat aut confabulans per navim ec-

clesie et monitus per curatum, vicecuratum aut distributorem plumbi, non revertatur ad chorum, perdet lucrum et gratuitatem illius diei; verum quia pauco sunt numero in dicta ecclesia quod tempore quo divina in choro celebrantur non accedant plures quam duo simul extra chorum celebraturi.

Item quod in omnibus diebus quibus maior missa celebratur cum dyacono et subdyacono, dyaconi et subdyaconi semper se reddant ita paratos ut possint exire sacristiam simul cum celebrante et ibidem manere habeant in choro donec missa finita fuerit sub pena perditionis trium plumborum. Quod si quis fuerit defectuosus, poterit alter loco dyaconi aut subdyaconi deficientis se induere et lucrum trium plumborum a distributore repetere.

Item quod predicti socii de communitate sive de pitantia secundum turnum mensium debent induere ad officium dyaconatus et subdyaconatus in missis consuetis; quod si fuerint impediti seu eorum alter impeditus, studeant alium seu alios rogare qui id faciat, sub pena trium plumborum predicta quam habebit se induens loco deficientis.

Item quod curatus, senior capellanus vel ebdomadarius post cessationem pulsus non habeat incipere cantare matutinas aut alias horas priusquam in competenti numero in utroque latere ad minus duo fuerint congregati expectando spatio unius Pater Noster et Ave Maria quo lecto incipiat devote divinum officium.

Item quod quilibet socius de communitate vel de pitantia volens lucrum alicuius hore percipere, introitum chori faciat cum habitu decenti secundum tempus congruentiam ante finem primi psalmi cuiuslibet horarum, ut predictum est, et ibidem non dormiendo sed possetenus officiendo absque risu aut vaniloquio in suo latere permanendo nec a choro exeat nisi urgente necessitate donec officium hore illius in qua lucrum percipere intendit completum fuerit nec etiam aliquis huiusmodi horas privatim dicat nec etiam missivas seu alia scripta legat quibus divinum officium perturbetur sub pena perditionis lucri eiusdem hore.

Item quod laudes divinas persolvant tractim, reverenter et devote et cum pausa decenti in medio cuiuslibet versus ut verba ab audientibus possint distincte intelligi, debitam facientes differentiam inter feriale et solemne officium et reverenter se habeant et se erigant quando inchoatur *Deus in adiutorium* aut cantatur *Te Deum laudamus, Benedictus, Magnificat, Nunc dimittis* et *Gloria Patri* flectentque genua tam diebus quadragesimalibus quam extra dum in ferialibus diebus cantantur preces secundum consuetudinem matricis ecclesie; *exhortantes* reverenter genua flectent quando cantatur *Et*

homo factus est et cum dicitur Et verbum caro factum est in evangelio nativitatis dominice.

Item quod tempore matutinali aut alterius horarum nullus exeat ad celebrandum nisi ex fundatione beneficii vel officii illa hora fuerit obligatus aut aliunde urgente necessitate ad celebrandum requisitus.

Item tolleramus antiquam consuetudinem observandam quod quilibet de communitate predicta duos dies recreationis in mense habere possit sine perditione lucrī cum debita tamen intimatione previa curato vel eius vicegerenti die precedenti primitus facta, salvo quod ultra numerum duorum simul non absint seu recedant; quod si plures huiusmodi licentiam petant volumus illud stare discretioni et ordinationi curati seu eius vicegerentis. Verum habens indigentiam absentandi se pluribus diebus ab opido Brugensi poterit dies gracie sue prius utilitati lucratos et reservatos simul uti usque ad numerum sex, septem vel octo dierum dummodo tamen modo superius expresso non plures simul quam duo absint.

Item statuimus quod si quis, quod absit, ebrietate captus chorum intraverit verba iniuriosa alicui dederit vel dixerit aut divinum officium per suam ebrietatem in aliquo perturbaverit perdet distributiones suas per mensem ad fundationem horarum committendas salva desuper nichilominus jurisdictione domini Tornacensis.

Item quod distributor plumbi durante officio divino nullatenus illud distribuat sed divino officio completo ad statim cuilibet dictum plumbum quo modo premissis presentaverit suoque stallo repertus fuerit tradat et manualiter exhibeat seu eo absente vel legitime impedito per alium fideliter tradi faciat.

Item quod in festis novem lectionum unusquisque habituatorum cantabit unam lectionem servando ordinem antiquitatis in cantando sic quod iunior semper precedat et custos immediate post pueros suam in ordine cantabit lectionem, quem ordinem in festis novem lectionum et aliorum quorumcumque duplicium seu triplicium magister scholarum aut in eius absentia succentor habebunt ordinare.

Item quod in huiusmodi distributionibus et singulis aliis avantagiis gratuitatibus et adventiciis choraes quamdiu ibi fuerint lucrabuntur omnes simul et tantum sicut unus ex habituatibus et sociis de pitantia nichil in eorum admissione vel introitu solventes.

Vicecuratus vero in predictis et aliis singulis habebit duplum, et ut communitati magis reddatur affectus et onus quod sibi grande incumbit in regimen parochianorum quietius efficere possit, sive presens sive non presens, semper tamen quamdiu in opido Brugensi fuerit ut presens et actualiter singulis interesset computabitur et reputabitur; capellanus vero vicecurati simplum lucrabitur et quemad-

modum unus de gremio communitatis predictae, si tamen presens in ecclesia aut sacramentalibus vel negotiis ecclesiae, curati aut vice-curati occupatus fuerit quod suae relinquatur conscientiae. Magister vero scholarum in matutinis nullum lucrabitur plumbum nisi presens fuerit et introitum suum fecerit; posset tamen post introitum suum in fine matutinarum et ante primas cum scholaribus suis occupatus exire sine perditione; in diebus vero festis, nisi ut ceteri presentaverit, lucro careat; in feriatis autem in scholis occupatus postquam se presentaverit abire poterit pro scholarium instructione.

Chorales vero hoc tamen observare habeant et teneantur ut cultus divinus debite et honestius interteneatur quod quibuslibet dominicis festis et novem lectionum diebus intersint matutinis ex utroque latere a magistro scholarum et succentore manutenti et instructi, ut lectiones duas primas legant, responsoria ad minus duo decantent, versiculos ante lectiones et ante *Benedictus* et *Benedicamus Domino*. Similiter horis vespertinum interessendo, quantum possibilitas et etas permittat responsoria in tertia et sexta et nona et versiculos in vespere exsolvant secundum discretionem et bonam diligentiam magistri scholarum et succentoris, semper tamen ad moderamen et superintendentiam curati et communitatis predictae. Succentor autem diebus mercurii et veneris postquam se in choro presentaverit poterit de mane hora nona vel circiter chorum sine perditione exire, dummodo sine fraude illo tempore occupet se circa instructionem iuvenum in eorum cantu, et similiter post prandium fieri poterit diebus predictis pro eorundem iuvenum instructione.

De observandis in solemnibus et festis.

Statuimus quod solemnibus et festis diebus celebraturus summam missam immediate post decantationem sexte incipiet, duoque qui ad dyaconatus et subdyaconatus officium ex turno sunt astricti bona hora in sanctuario ad induendum compareant ne divinum officium per aliquem eorum retardetur vel postagatur simulque cum celebrante reverenter et ordinatim ad officium exeant et circa presbiterum nullibi vagando assistant sub pena trium plumborum predictorum. Cantores vero statim hora sexte finita a sanctuario exeant et tam in missis quam in vespere diligenter intendant, officioque divino peracto omnes per ordinem sanctuarium intrent ibidem se devestientes sub simili pena trium plumborum predictorum.

Item quod in triplicibus festis semper duo sint cantores secundum antiquum morem et turnum institutum qui invitatorium cantent et antiphonas aut psalmos debite intonent; organista vero in utrisque vespere *Magnificat* et in matutinis ymnum *Te Deum* et *Benedictus* diebus solitis et consuetis quilibet sub pena duorum plumborum

quotiens defectus fuerit repertus debitum suum persolvat. In reliquis vero diebus feriatis et anniversariis succentor idem facere teneatur sub pena predicta.

Item quod in huiusmodi diebus curatus vel in eius absentia senior [capellanus] in utrisque vesperis et in matutinis ad *Benedictus* cappa indutus honorifice incensum portet et horas singulas more ebdomarii teneat requisitus per curatum et id refusans penam trium plumborum incurrat que pena cedat utilitati alterius id facientis.

Item quod in processionibus hiis diebus et generaliter in omnibus processionibus tam dominicis diebus quam in generalibus alibi faciendis omnes habituati debeant interesse sub pena trium plumborum predictorum nisi habuerint legitimam causam et excusationem; et quod in huiusmodi processionibus faciendis custos ferat cappas ad sedile cuiuslibet habituati, ordinem capparum et pretiositatem earumdem secundum antiquitatem et superioritatem sedilium observando; et processione finita custos easdem cappas reverenter ad sanctuarium referat et reportet.

Item quatenus in processionibus generalibus propter parvitatem adiecte pene nullus habeat se a dicta processione absentare addimus quod ultra penam predictam trium plumborum deficiens in processione generali careat prima gratuitate nisi de legitimo docuerit impedimento.

Item quod in regressu processionis cum antiphona de patrono chororum habeat intrare et celebrans ad scapellum chori collectam dicere de patrono aut alius secundum exigentiam temporis aut suam devotionem ut interim cantores possint accedere ad sanctuarium pro cappis induendis cum quibus honeste intrare habeant chorum incipiendo introitum misse tempore quo celebrans et ministri se in eodem sanctuario preparabunt.

De Cerimoniis.

In primis inhibemus ne aliquis sine causa rationabili durante divino officio intersecet chorum aut transeat de una parte ad aliam quod si secus fieri contingat nudato tamen capite unusquisque se inclinet versus maius altare; similiter etiam faciant omnes intrantes chorum et exeuntes.

Item similiter inhibemus sub pena decem sol. par. mon. fland. ne aliquis presumat in ordinario seu officio dicte ecclesie sancti Egidii sine consensu curati et communitatis aliquid immutare, minuere vel addere aut in libris ecclesie scribere vel radere.

Item inhibemus sub pena perditionis distributionis unius mensis ne quisquam aliquem librum scripturam iocale aut ornamentum quodcumque ad dictam ecclesiam pertinentem vel pertinens deferat

sine consensu curati et predictae communitatis; quod si quis habeat aliquid predictorum sub pena predicta referat ad ecclesiam et restituat infra unum mensem a data publicationis dictorum statutorum.

Item statuimus quod quilibet de gremio ecclesiae sub pena perditionis prime gratuitatis affuture rasuram suam renovet in profestis solemnitatibus antequam in profestis chorum intret, tonsuram competentem et honestam deferens nisi fortassis rasura predicta a tribus diebus ante dictum festum extiterit renovata.

Item quod in choro et divino officio omnes modeste et honeste se habeant et uti villam in habitu choralis condecenter incedant vestes inhonestas nimia brevitate aut longitudine notandas minime deferant nec comam ferant sed eam deponant desuper requisiti sub pena lucris unius septimane, totiens quotiens requisiti reperti fuerint defectuosi.

Item lectiones legantur cum debitis punctuationibus et accentibus bene et intelligibiliter et in choro quilibet vicecuratus deinceps stet in stallo et in ordine suo antiquitatis quo receptus fuit, legendo, cantando et antiphonas inchoando.

Item quod diebus dominicis et aliis quibuslibet quibus processio extra chorum portatur nullus presumat missam celebrare donec processio in dicto choro fuerit recepta, sub pena perditionis trium plumborum nisi propter sacramentalia ministranda aliter fieri necessitate urgente curatus dictaverit.

Item quod si quis predicta violare presumpserit aut contrarium premissorum contemptibiliter egerit iuxta casus exigentiam per curatum et communitatem punietur taliter quod ceteris cedat in exemplum.

Item quod nullus plures missas accipiat quam debite celebrare possit quodque illas de quibus onus accepit singulis septimanis diebus statutis celebret vel per alium celebrari procuret.

Item quod emanantur alicuius cistule reponende in archa in quibus recondentur omnes littere originales reddituum et terrarum tam cotidianarum quam anniversariorum cum omnibus aliis et singulis communitatem tangentibus ac etiam sigillum communitatis predictae; de qua archa erunt due claves quarum unam habebit curatus et aliam unus per curatum et communitatem eligendus nichilque quod communitatem concernit sigillabitur nisi una cum sigillo curati sigillo etiam communitatis muniatur. Cum eodem sigillo communitatis nichil etiam sigillabitur nisi predictis curato et duobus ad minus de communitate condeputatis, quodque conficiatur unus liber in quo omnes littere communitatem tangentes inserantur ut unusquisque assignationem reddituum possit agnoscere; et similiter de anniversariis componatur alius liber ponendus in choro cathenatus ut quilibet scire

possit quantitatem legatorum ac etiam pro quibus dietim anniversaria celebrantur; et si contingat aliquas litteras ab huiusmodi extrahi archa pro solutione reddituum coram lege procuranda, tunc ille qui huiusmodi litteris egebit litteram testimonialem sua manu signatam in eadem archa relinquet donec originales littere in archa fuerint restitute et reposite.

Item statuimus et ordinamus quod semel in anno videlicet a festo Johannis usque et infra festum beate Marie Magdalene receptores communitatis pitancie, bonorum fabrice et mense pauperum facient et quilibet eorum faciet comptum fideliter de omnibus et singulis anno precedenti receptis et expositis dictusque receptor bonorum communitatis eligatur per curatum et socios communitatis, receptor vero bonorum fabrice per curatum et magistros fabrice, et bonorum mense pauperum receptor similiter per curatum et magistros mense pauperum. Dictus vero receptor seu receptores si fuerint ex sociis de communitate pro tempore quo in villa vel extra villam officium recepte exercebunt lucrabuntur distributiones tamquam si personaliter interessent sive interesset dummodo id significaverint curato vel distributori plumbi et absque fraude; quod si fraudulenter dixerint se in officio recepte impeditos idque compertum fuerit privabuntur omnibus lucris ecclesie usque ad mensem salva maiori pena per curatum et communitatem arbitranda.

Item quod distributor plumbi habeat tenere et affigere tabule pendenti in sanctuario ecclesie unam papirum in qua mensuram inscribantur omnes gracie tam anniversariorum quam gratuitatum cum eorum valore communitatem concernentes et annotentur defectus absentium super qua papiro fiat comptus semper semel in mense cum receptore, presentibus ad minus duobus sociis de pitancia; quod si quis plangeret se indebite exscriptum fore aut defectuosum notari non possit ipse tabule se inscribere aut in ea aliquid mutare sub pena distributionis unius septimane sed de illo conqueratur in communitate proximo die martis.

Iuramentum sociorum de pitancia seu communitate antequam preposito beate Marie Brugensis presententur et ad lucra distributionum admittantur.

Ego N. capellanus seu socius de pitancia et de communitate huius ecclesie Sancti Egidii Brugensis ad pitancias seu distributiones chori per curatum et per magistros fabrice huius ecclesie Sancti Egidii ad presentationem Domino preposito Beate Marie Brugensis de me faciendam admissus et ad lucra solita huius ecclesie institutus, iuro domino meo curato huius ecclesie ac eius vicegerenti necnon vobis dominis de communitate huius ecclesie fidelitatem, obedientiam,

reverentiam et honorem quodque cultum divinum et utilitatem communitatis iuxta posse promovebo, iura redditus et bona communitatis servabo servarique procurabo et alienata si que sint pro posse recuperabo. Juro me jugem et continuam residentiam in eadem ecclesia facturum, chorum in horis diurnis et nocturnis laudabiliter et quantum commode potero salva debita honestate frequentando. Statuta quoque usus, cerimonias, consuetudines dicte ecclesie fideliter observabo. Et si in aliquo premissorum delinquo stabo correctioni domini mei curati et huius vestre communitatis quodque officium meum revocabile est ad placitum Domini mei curati et magistrorum fabrice et quod post revocationem seu privationem meam huiusmodi nichil iuris in eisdem distributionibus pretendam neque quavis sumpta occasione ipsis ad causam revocationis seu privationis officii huiusmodi molestiam inferam quodque nullum conventiculum seu conspirationem faciam contra curatum neque facientibus adherebo publice vel occulte directe vel indirecte; quinimo eius iura parochialia inteteri et observari laborabo, oblationes, denarios confessionales cum me audire confessiones permiserit, ceteraque sua emolumenta sibi fideliter et absque diminutione manualiter tradam et tradi procurabo. Sic me Deus adiuvet et hec sancta Dei evangelia. Ac per iuramentum manu ad pectus posita et sub pena detestabilis periurii ita me observaturum iuro et promitto.

RIJKSARCHIEF GENT, *Raad van Vlaanderen*, II 5538/28060 1.

II

Wazemmes, 1424 september 27

Jean de Thoisy, bisschop van Doornik, aanvaardt de supplicie van de pastoor, kerk- en dismeesters van de Sint-Jacobkerk te Brugge tot het funderen van de Zeven Getijden aldaar en bekrachtigt de voorgestelde schikkingen.

Int jaer ons heeren duust vierhondert ende viere ende twintich (1424) ghemerct dat de goede lieden van der prochien van sinte Jacobs in brugghe alle ghemeenlike over menich jaer hier te voren groot hertte ende begheerte ghehad hebben omme te vercrighene ende te weerce te legghene dat men inde vors. kerke houden mochte

---

1. Wij hadden het geluk deze tekst te vinden tussen de nalatenschap van wijlen Prof. Mr. E.I. Strubbe; dat werd de aanleiding tot onze verdere studie over commuun en zeven getijden als bijdrage tot deze aflevering die aan deze overledene als huldeblijk wordt opgedragen. Hij was parochiaan van Sint-Gillis en heette zelf Egidius.

de zeven ghetiden vanden daghe zijghende also men doet te sinte Donaes, tonser Vrouwen, tsinte Salvators. So eist dat achtervolghende diere goeder begherten ende devotien, meester Pieter de Ruddre in desen tiden prochipape Jacob Bave, Loy van Cassele, Joseph Reysin ende Willem vander hauwe, kercmeesters ende Boudin Renier, Jhan van Cleyhem ende Willem vanden Perbome dischmeesters uter name van hemlieden ende van den notabelen ende goeden lieden vander vors. prochie, al ghemeenlike hebben gheaviseirt ende in ghescriften ghedaen legghen eenighe punten dienende ter ordenantien vanden vors. zeven ghetiden ende ghebeden eerwerdighen heere ende vader in gode Janne bisscop van Dornike onsen ordinaris, dat hem ghelieven wilde die te overziene ende in also verren als zij redelic waren van zien auctoriteit ende macht ordinaris te confirmeirne twelke hij ter bede van hemlieden ende omme de vermeersinghe vanden dienste gods ghedaen heift ende zine bezeghelde brieven der up ghegheven daerof tinhouden in latine hier naer volcht.

Littera domini episcopi Tornacensis super consensu et approbatione fundationis horarum canonicarum et aliarum ordinationum in ecclesia Sancti Jacobi Brugensis.

Universis presentes litteras inspecturis Johannes, miseratione divina Tornacensis episcopus, salutem in Domino sempiternam. Pastoralis officii nostri debitum nos admonet et compellit, ut ad ecclesias nostro regimini subiectas ac personas in eis officiantes in divinis nostre mentis aciem dirigamus et vigilanter intendamus, sic quod in ipsis cultus divinus per fidelium devotas eleemosinas et bonorum suorum pias erogationes nostro tempore suscipere valeat incrementum. Dudum siquidem venerabilis et circumspectus vir magister Petrus Militis, rector, necnon honorabiles persone Jacobus Bave, Egidius de Casleto, Joseph Ressin et Willelmus de Hawe fabrice necnon Balduinus Reinier, Johannes de Cleyhem et Willelmus de Perbome, mense pauperum parochialis ecclesie Sancti Jacobi Brugensis nostre diocesis provisores, ex ferventi eorum donatione et ad laudem altissimi creatoris sui necnon beatissime virginis Marie genitricis ac Sancti Jacobi apostoli eiusdem ecclesie ac eorumdem patroni omniumque sanctorum ac sanctarum eius ac suorum omniumque parochianorum dicte ecclesie salutem, fundari procurare desiderantes de cetero ac imperpetuum septem horas canonicas, videlicet matutinas, primam, terciam, sextam, nonam, vespervas et completorium per certos presbyteros et alios ministros ydoneos et alios cum alta et nota voce in eadem ecclesia honorifice diebus singulis decantari solemniter et observari, suam super premissis supplicationem nobis porrexerunt tenorem qui sequitur continentem: Reverendissimo in

Christo Patri et Domino nostro Johanni miseratione divina episcopo Tornacensi vestri humiles et devoti P. Militis rector ac Jacobus Bave, Egidius de Casleto, Joseph Resin et Willelmus de Hawe fabrice necnon Balduinus Renier, Johannes de Clehem, Guillielmus de Perbome mense pauperum parochialis ecclesie Sancti Jacobi Brugensis vestre diocesis provisores suis et omnium parochianorum dicte ecclesie vice et nomine reverentiam cum obedientia in mandatis. Quia prae oculis habentes quod post ultimam mortuorum resurrectionem de commissis sicut digni quicumque fuimus penam aut gloriam recepturi, nostris inter cetera hoc sedit in cordibus consilium ut in hac brevissimi temporis angustia in hiis nostrarum prospiciamus animarum saluti per que et alii ad perfectioris vite culmen invitentur. Sane publice utile ac Deo gratum fore nobis ac ceteris dicte ecclesie parochianis visum est, si in ipsa ecclesia Sancti Jacobi Brugensis in qua est nostre regenerationis initium ac in vita et in morte refugium, cultus ampliatur divinus et maxime in quotidiana et perpetua septem horarum canonicarum decantatione et aliorum adimpletione, que inferius describuntur. Et licet de presenti pro inchoatione foundationis dictarum septem horarum modice subsistant facultates, ita quod ea que in presenti propter sui magnitudinem adimpleri non possunt, necessarium est fieri temporibus successivis sub spe earum incrementi successivi per devotiones fidelium, matura et longa cum predictis parochianis deliberatione super hiis habita in et super iis infrascriptis ad laudem et gloriam ipsius omnium rerum conditoris, gloriosissime Dei genitricis Marie, beati Jacobi patroni nostri et omnium sanctorum et sanctarum, voto unanimi et consensu accordavimus in modum qui sequitur. *Primo* quod in predicta ecclesia Sancti Jacobi Brugensis preter curatum sive rectorem parochialem erunt de cetero decem presbyteri et quatuor vicarii habitum ecclesiasticum deferentes quilibet statui suo congruentem qui in dictis septem horis canonicis dum fundate fuerint emolumentum recipient equaliter, cum hoc moderamine scilicet quod quilibet duo de dictis quatuor vicariis reputabuntur pro uno presbytero in emolumentis percipiendis. *Item*, quia prefato rectori frequens et quasi continua cura et sollicitudo die noctuque incombis circa regimen predictae ecclesie et parochianorum eiusdem, quodque temporibus retroactis rector residens actu in presbyterio eiusdem ecclesie in omnibus obitibus et ceteris emolumentis in choro obvenientibus recipere consuevit tantum quantum unus capellanus recipit nulla habita differentia an ipse rector presens in dicta ecclesia fuerit an non, quod eadem consuetudo observetur quoad omnia lucra et emolumenta futura in personam supranominati magistri Petri Militis vita

sua comite; et quod, post ipsius decessum, rector, quicumque fuerit pro tempore residens in dicto presbyterio, in omnibus lucris et emolumentis duplum percipiet dum tamen in choro sicut ceteri presens fuerit, alias autem nichil nisi circa administrationem cure predictae occupatus fuerit, de quo tabulario chori constare debet sine fraude. Et in casu quo rectorem ipsius pro tempore futuro absentem esse contingat et dictam ecclesiam per alium deserviri, vicegerens huiusmodi simplum sicut unus de ceteris presbyteris percipiet et non amplius in lucris et emolumentis predictis. *Item* ad finem quod celebrationes missarum amplientur in ecclesia predicta quod de cetero nullus capellanus aut vicarius ad luca et emolumenta dictarum septem horarum canonicarum admittetur qui habitum portet aut in alia ecclesia distributiones percipiat; nec qui servicium temporale habeat extra eandem ecclesiam oneratusque ultra duas missas in qualibet hebdomada. *Item* quod predicti rector, presbyteri et vicarii singulis diebus, quibus dicte septem hore canonicè fundate et institute fuerint decantande, eas imperpetuum decantare tenebuntur in choro predictae ecclesie Sancti Jacobi, videlicet matutinas, primam, terciam, sextam, nonam, vespervas et completorium, necnon altam missam ad maius altare secundum exigentiam temporis. *Item* quod prefati rector presbyteri et vicarii de cetero in quadragesima singulis diebus non feriatis tractim cantare tenebuntur in predicto choro septem psalmos penitentiales cum litanis, precibus et collectis solitis. *Item* quod in omnibus principalibus festis necnon dominicis et ceteris festis diebus qui celebres erunt predicta alta missa celebrabitur cum ministris, videlicet dyacono, subdyacono necnon cantore cantoriam tenente in choro secundum festi exigentiam. *Item* quod volens lucrari in dictis septem horis canonicis et singulis earum debet comparere in choro infra *Gloriam Patri* primi psalmi et in dicta alta missa infra epistolam et perseverare usque in finem, nisi impeditus esset missam dicendo vel cetera parochialia administrando; in hiis etiam predictis casibus reputaretur tamquam presens, si de hoc constaret tabulario chori sine fraude. *Item* quod dicti quatuor vicarii huiusmodi semper erunt, videlicet custos principalis ecclesie, rector scolarum et eius submonitor et cantor pueros instruens in cantu, predictique rector, submonitor existentes in scholis occupati circa scholares lucrabuntur in omnibus horis predictis ac si presentes essent in choro, proviso quod omni die cum habitu ecclesie dicti rector, submonitor ac etiam cantor compareant in choro, sic etiam quod regimen scolarum non negligatur, quodque iidem rector, submonitor et cantor, diebus et horis quibus scholis vacare non habent, chorum frequentare teneantur sicut ceteri. Preterea custos predictus, dummodo presens fuerit in ecclesia

aut parochialibus administrationibus occupatus, de dictis lucrandis nihil amittet, dummodo constiterit tabulario chori sine fraude. *Item* quod si contingat in futurum aliquem vel aliquos de dictis decem presbyteris propter insufficientiam, negligentiam aut minus honestum regimen aut alias rectori parochiali et provisoribus tam fabrice quam mense pauperum effici ingratos, quod ipse rector et provisosores vel maior pars eorum illum vel illos quotiens eis visum fuerit amovere poterunt a consortio predicto causa etiam non expressa non habendo respectum an habeant capellanas vel servicia alia in ecclesia predicta. *Item* dum et quotiens contingat aliquem de dictis decem presbyteris ab hoc seculo decedere vel forte omnimodam licentiam petere vel modo premissis tamquam ingratum amoveri, quod rector et provisosores predicti alium in loco vacantis ponant et instituant infra quadraginta dies a tempore vacationis huiusmodi computandos; quod si factum non fuerit fabrica et mensa pauperum ecclesie predictae post quadraginta dies elapsos percipient et levabunt mediatim omne lucrum quod institutus in loco vacantis percipere deberet quamdiu locus vacans manebit et non ultra. *Item* quod provisosores fabrice predictae recipient omnes donationes et guerpitiones eorum que acquiruntur pro fundatione dictarum septem horarum canonicarum sive titulo emptionis, venditionis vel simplicis donationis aut alio quovis modo has fieri contigerit sive in redditibus perpetuis, terris, domibus aut quibuscumque aliis rebus aut bonis consistant predictosque redditus perpetuos ceterorumque acquiritorum seu acquirendorum fructus, proventus et emolumenta faciant suis temporibus recipi et officiantibus in choro ut premissum est exinde satisfieri in qualibet quarta parte anni anno quolibet, incipiente in anno presenti in festo Sancti Remigii; predicti vero rector et provisosores fabrice unum receptorem ad premissa omnia et singula recipienda eligent et ordinabunt quem dimittere et amovere poterunt vel mutare et alium loco dimissi vel amoti ponere quotiens visum fuerit expedire. *Item* quod de consortio predicto ordinarius unus scriptor vel tabularius, qui inscribet presentes et notabit absentium defectus absque dissimulatione quacumque et super hoc prestabit iuramentum. *Item* quod ex tabula seu papiro scriptoris huiusmodi computabitur cum singulis officiantibus quolibet mense. *Item* si contingat aliquem ex dicto consortio assumi per rectorem et provisosores fabrice et mense pauperum in receptorem reddituum, proventuum et emolumentorum de quibus supra vel etiam spectantium ad fabricam vel mensam pauperum quod idem receptor occupatus circa officium suum in dictis receptoribus aut eorum aliqua, reputabitur tamquam presens in choro et nihil amittet dum tamen absen-

tia sua nota sit tabulario absque fraude; et si forte celebratio magne misse spectet ad dictum receptorem ut premittitur occupatum illam suis sumptibus celebrari procuret. *Item* avisatum est et concordatum est quod officiantes superius expressi et chorum frequentantes, ut premissum est, tam in septem horis canonicis quam in alta missa singulis diebus percipient 20 sol. par. pro suis cotidianis, fabrica vero pro mercede recipiendi et labore procurandi et garandisandi bona pro dictis cotidianis tam acquisita quam acquirenda necnon pro luminari et pulsatione singulis diebus percipiet 4 sol. par. *Item* quod ultra et preterea que dicta sunt omnes et singule utilitates et obventiones obituum et anniversariorum in dicta ecclesia dudum et hucusque fundatorum quemadmodum nunc existunt et etiam eorum que exnunc in antea fundabuntur seu ordinabuntur in eadem ecclesia necnon celebrationes missarum de Beata Virgine in quolibet die sabbati cum suis emolumentis salve, libere et integre remanebunt dictis officiantibus juxta dicte ecclesie consuetudines, adjicientes insuper et ordinantes quod quicumque de cetero admissus fuerit ad sepulturam in principali choro ecclesie predictae tenebitur assignare pro obitu seu anniversario suo 4 sol. grossorum annuatim in perpetuis redditibus; item ad sepulturam in capella Sancti Jacobi 3 sol. et 4 den. gross. in redditibus perpetuis; item ad sepulturam in aliis capellis 3 sol. gross. annuatim in redditibus perpetuis; item ad sepulturam in anteriori ecclesia 2 sol. 6 den. gross. in redditibus perpetuis sufficienter assignatis super terris vel domibus aut in redditibus fundalibus de quibus redditibus assignandis ut premittitur pro obitibus et anniversariis predictis recta medietas cedet in utilitatem consortii seu officiantium predictorum pro servitio suo et mercede laboris, reliquam autem medietatem recipiet dicta fabrica pro comparandis redditibus perpetuis in augmentum dictarum cotidianarum, donationes autem et guerpitiones dictorum reddituum pro dictis obitibus et anniversariis assignandorum recipiet fabrica antedicta. *Item* quod omnia et singula assignanda reddituum perpetuorum dicte ecclesie in preteritum pro dictis septem horis canonicis decantandis collatorum sive acquisitorum remanebunt in suis statu et vigore ipsisque de consortio predicto et officiantibus in choro salvi et integri erunt et remanebunt redditus predicti prout hucusque fuerunt sed de singulis redditibus singulis diebus assignatis debebunt esse contenti nec ultra illos aliquid amplius de novis acquirendis petere poterunt in diebus predictis, ita quod et iam acquisiti et in antea acquirendi redditus singulis suis temporibus et diebus locum habebunt; et tenebuntur ipsi de consortio predicto omnes cartas et munita assignationum et reddituum iam acquisitorum ponere in ma-

nibus rectoris et provisorum fabrice predictae ad finem eas et ea reponendi et conservandi in modum inferius contentum. *Item* quod rector dicte ecclesie et unus de antiquioribus dicti consortii habebunt regimen et gubernationem chorum frequentantium, quibus ceteri in licitis et honestis habebunt obtemperare sub juramenti ipsorum. *Item* quod in casu quo aliquo tempore futuro rectori et provisoribus fabrice et mense pauperum qui pro tempore fuerint et aliqui de maioribus et notabilioribus parochianis predictae ecclesie vel eorum maiori et saniori parti in premissis vel eorum aliquo videretur aliquid immutandum, corrigendum, augendum vel diminuendum vel si qua obscuritas vel ambiguitas circa ea vel eorum aliqua emerit quod facultas hec faciendi, declarandi vel interpretandi penes ipsos semper permaneat substantia premissorum et principali proposito minime sublatis. *Item* si fortassis aliqui devotionem suam habentes ad augmentum dictarum cotidianarum predictarum septem horarum canonicarum decantandis non habentes redditus perpetuos, terras sive domos ad hoc conferendos, pecuniam numeratam traderent pro redditibus emendis, dicta pecunia recipietur et reponetur in una archa ad hoc fienda et claudenda cum tribus clavibus quarum unam rector, alteram provisos fabrice et reliquam mense pauperum provisos penes se retinebunt in qua etiam archa omnes carte, instrumenta et munimenta presens negotium tangentia fideliter custodientur. Et collocabitur dicta archa in thesauraria sive sanctuario ecclesie predictae. Vestre reverende paternitati humillime supplicantes et devote quatenus super omnibus et singulis premissis vestram auctoritatem impertiri ac omnia et singula approbare et confirmare eadem vestra auctoritate pietatis intuitu dignemini. Quaquidem supplicatione ac omnibus et singulis in eadem contentis diligenter consideratis, nos piis votis ipsorum et aliorum christifidelium nobis subditorum utpote que ad augmentum servitii divini statuuntur, celeriter annuere volentes dictas ordinationes, statuta et omnia et singula in dicta supplicatione contenta prout iacent et ordinantur nostra auctoritate ordinaria confirmamus, laudamus, approbamus et emologamus, salvis tamen et nobis specialiter retentis potestate et auctoritate corrigendi, addendi, diminuendi, declarandi et in melius prescripta omnia et singula reformandi de consilio dictorum curati et provisorum ac successorum suorum quociens opus fuerit et videbitur expedire. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes litteras fieri et sigilli nostri fecimus appensione muniri. Datum et actum in domo nostra de Wasemiis juxta Insulas dicte nostre dioceseos, die XXVIIa mensis septembris anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo quarto...Te Deum laudamus.

Dit es dordinancie ghemaect biden prochipape, kercmeesters, dischmeesters ende notabelen prochianen van sint Jacobs in brugghe omme de zeven ghetiden ghehouden ende ghedaen te zine daghelijcs eeuwelike gheduerende also verre als zij bezedt ende ghefundeirt zullen zien in de kerke van sint Jacobs voors. inde manieren hiernaer verclaerst, naer den inhoudene ende ordinanssen van den brieven mijns heeren van doornike, de welke hier voren van woorde te woorde ghecopypeert ende ghescreven staen.

Eerst dat in de voors. keerke sonder den prochipape vander voors. kerke wezen zullen voort an 10 priesters ende 4 vicarissen alle abijt in den choor draghende elke naer zinen staet toebehoorende alle ghelijc winnende ende deelende, voorsien dat elke twee vanden vicarissen voors. winnen ende heffen sullen ghelijc eenen der 10 priesters voorseyt.

Item ghemeert dat de prochipape tmeeste besoorch ende last heift ende sculdich es te draghene van den choore ende van der prochien ende hij hier voortijts in de priestrage wonende in allen obiten ende winninghen vanden choore ghecostumeirt heift ghesijn te winnene ende te deelne ghelijc eenen der tien priesters voorseit, weder hij in de kerke voors. present was of en was zo salmen in den persoon vanden prochipape die nu es ghelike costume houden van allen winninghen ende dit gheduerende den tijt vanden prochipape die nu es. Ende naer dien zullen de prochipapen alle vander voorseider kerke die naer hem commen zullen present wesende ende in de voorseide priestrage wonende in de voors. winninghe van den choore dobbel heffen ende winnen van eenen der tien priesters voors. opdat zij in den chore sijn achtervolghende de dordinancie van alle den andren ende anders niet winnende, het ne ware dat zij belet hadden bij causen vander amminstratie vander prochien twelck kenlic zijn moet den tafeldraghere vanden choore sonder fraude.

Item waert alsoo dat de prochipape absent ware ende de prochie verdient worde bi eenen stedehouder so ne sal de voors. stedehouder anders niet winnen danne ghelijc eenen van den tien priesters voorseit.

Item ten ende dat de celebracien van den messen vermeedert zullen zijn dat voortan ten winninghen ende emolumenten van den voors. zeven ghetiden ne gheen cappellaen of vicaris zal worden gheadmitteirt de welke draghe abijt of in een ander keerke distribucien ontfanghe noch die hebbe dienst buten der kerken voors. belast boven twee messen in elke weke.

Item dat de voors. prochipape priesters ende vicarissen alle daghen achter dien dat de voorseide zeven ghetiden ghefundeirt ende

gheinstitutueirt zullen zijn te zijnghe die eeuwelike zullen zijn sculdich te zinghene in den choor van der voors. keerke van sint Jacobs Dats te wetene Mattinen, Primen, Tiercen, Middach, Noene, Vesperen ende complien ende de hoghe messe ten hoghen outare naer theschen van der tijt.

Item dat de voors. prochipape priesters ende vicarisen voort an in de vastene elkes werke daghe zullen zijn sculdich te zinghene in den voors. choor de zevene zalmen metten letanien precen ende collecten ghewoonlijc.

Item dat in allen principalen feesten ende zondaghen ende ander feestelike daghen die men viert, de voors. hoghe messe zal ghecelebreirt zijn met ministren. Dats te wetene, dyakene ende subdyakene, ende de cantre houdende de canterie in den choor naer thesghen van der feesten.

Item dat de ghone die wille winnen in de voors. zeven ghetiden ende elc sonderlinghe zal sculdich zijn te compareirne in den choor binden gloria patri van den eersten zalmen ende in de hoghe messe binder epistele ende persevereren tot den ende hinne ware belet messe zegghende of in tlast van der prochie administrerende in desen voors. sticken zo soude hij zijn gherekent als present bi alsoo dat dit bleke den tafeldraghere sonder fraude.

Item dat de voors. viere vicarise altoos zullen zijn dats te wetene de principale costre vander keerke, de schoolmeestre, de onderschoolmeestre ende de cantre instrueerende de kindre in zanghe. Ende de voors. schoolmeestre, ondermeester ende cantre wesende belet in de scole omtrent de scolieren zullen in alle de ghetiden voors. als waren zij present in den choor voorzien dat zij alle daghe metten abite vander keerken comen in den chore, also ooc dat tregiment van der scole niet en zij verroukeloost, ende dat de voors. schoolmeestre, ondermeester ende cantre zijn sculdich te frequenteirne den choor ghelijc den andren ten daghen ende hueren als zij niet en hebben te verstanen ter scole, voort meer de costre voors. als hij present sal zijn in de keerke of in de prochileke administratie belet, ne zal niet verliesen van den voors. ghewinne midsdien dat kenlic zij den tafeldraghere zonder fraude.

Item waert so dat in toecommende tiden eenich of eenighe van den tien priesters voors. omme haerlieder insufficiencie roukelooshe of oneerlic regiment of anders worden ingraet den prochipape kercmeesters ende dischmeesters dat de voors. prochipape kercmeesters ende dischmeesters voors. of tmeeste deel van hemlieden zullen moghen weeren den ghonen of de ghone vanden voors. gheselcepe, also dickent alst hemlieden sal goet denken de zake ooc niet gheex-

primeirt noch anghesien of zij hebben capelrien of ewighe diensten in de kerke voors.

Item also dickent als eenich van den voors. priesters zal gaen van live ter doot, iof nemen met alle oorlof of zijn gheweert, also voorseit es, dat de prochipape kercmeesters ende dischmeesters voors. eenen andren in de ydele stede zullen stellen ende institueren binnen viertich daghen na der tijt dat de stede vaceren sal naest commende ende waert zo dat dit binnen den voors. viertich daghen niet ghedaen ware zo zal de fabrike deen helt ende de disch van der kerke voors. ontfanghen dander helt van den ghewinne twelke de ghestelde in de ydele stede waer sculdich te ontfanghene ende dat also langhe als de stede ydele zal bliven ende niet langher.

Item dat de kercmeesters voors. zullen ontfanen alle ghiften de welke men zal ghecrighen omme de fundacie vanden voorseiden zevens ghetiden eist bi copene of vercopene of ghiften of bi wat andren manieren of eist in erfveliken renten lande husen of in wat andre dinghen of goede, ende de voors. renten vruchten ende emolumenten vercreghen ende te vercrighene, zullen doen ontfanghen ende den officianten in den choor alsoot voors. es daer mede doen betalen in elc vierendeel jaers elx jaers dit jaer beghinnende in sinte bavendaghe ende de voors. prochipape kercmeesters ende dischmeesters zullen kiezen ende ordineren eenen ontfanghere omme tvoors. goet te ontfanghene, den welken zij mogen verlaten of verandren ende in zine stede eenen andren stellen, also dickent alst hemlieden saldinken orboorlijc.

Item dat van den gheselscepe voorn. zal zijn gheordineert een scrivere of tafeldraghere die sal scriven de presenten ende noteren de fauten vanden absenten zonder eenighe dissimulacie ende daer op zal hij doen zinen heet.

Item dat ute der tafle of pappiere van den scrivere voors. men zal rekenen met elken van den officianten telker maent.

Item ghevielt also dat de prochipape kercmeesters ende dischmeesters voors. eenighen van den voors. gheselscepe namen ende koren in ontfanghere van den renten, revenuen ende emolumenten voors. of ooc toebehorende der fabriken of den dissche dat de voors. ontfanghere beledt in zine officie vanden voors. ontfanghere zal zijn ghecrekent als present in den choor ende ne sal niet verliesen mids dien dat zine absencie blike den tafeldraghere sonder fraude, ende waert alsoo dat den ontfanghere vors. ghebuerde de hoghe messe te doene zo sal hise doen doen te sinen costen.

Item so es gheadviseirt ende gheaccordeirt dat de vors. officianten frequenterende den choor alsoo gheseit es in de zevens ghetiden ende

hoghe messe vors. alle daghe zullen ontfanghen in tghemeene twintich scellinghe paris. over haer cotidianen de fabrike over den loon van ontfanghene ende de pine van procureirne ende warandeirne tgoet omme de voors. cotidianen vercreghen ende te vercrighene ende over tlicht ende luden zal ontfanghen vier scellinghe paris.

Item boven al dat voren gheseit es, alle de vervallen van jaerghtiden in de vors. kerke van wilen eer tote nu ghefundeirt in de maniere dat zij nu zijn ende ooc diemen voortan zal funderen ende ordineren in de voors. kerke ende de celebracien vanden messen van onser vrouwen elc saterdaghes met haren emolumenten zullen bliven vry ende gheheel den officianten voors. naer de costume vander kerken voors.

Voort so es gheordineirt dat so wie voortan sal hebben zine sepulture in den principalen choor vander voors. kerke zal sculdich sijn te bezettene over zijn jaerghetide viere scellinghe groten jaerlicx in erfvelicken renten.

Item over de sepulture in sinte Jacops capelle 3 scellinghe 4 d. gr. in erfvelicken renten.

Item over de sepulture in de andre capellen 3 scellingen groten jaerlicx in erfvelicken renten.

Item ter sepulture in de voorkerke twee scellinghe 6 d. groten jaerlicx in erfvelicken renten wel bezedt op land, husen of in bodemrenten vanden welken renten die men assigneren zal also voorseit es voor de voors. jaerghetiden de rechte heltscheede zal gaen in de nuttelichede van den voors. gheselscepe ende officianten over haren dienst ende loon ende dander heltscheede zal ontfanghen de fabrike voors. omme te copene rente in de vermeersinghe van den vorseiden cotidianen ende alle ghiften van renten omme de voors. jaerghetiden zal ontfanghen de fabrike voorseit.

Item dat alle bezetten van erfvelicken renten vander vors. keerde in verleden tiden omme de zeven ghetiden te zinghene of ghecreghen zullen bliven in haren staet ende vighuer ende den officianten van den voors. gheselscepe behouden ende gheheel zijn ende bliven also zij tote nu hebben gheweist, maer van elken renten elkes daghes bezedt zullen moeten zijn vervoucht ende boven dien niet meer van den nieuwen die te ghecrighene zijn niet meer heeft hen in de voors. daghe. Also dat de renten nu ghecreghen ende die men ghecrighen zal elke in zine tiden ende daghen zullen stede houden ende die vanden voors. gheselscepe zullen sculdich alle chaerters ende mumenten van bezette van nu ghecreghen stellen in de handen van den prochipape ende dischmeesters voors. ten eynde dat mense besteden ende wechlegghen moghe in der manieren hier onder ghenoteirt.

Item dat de prochipape van der voors. kercken ende een vanden houtsten van den voors. gheselscepe zullen hebben tregiment van den ghenen die den choor zullen antieren den welken de andre zullen hebben te obedierne by haerlieder eeden.

Item waert also dat in eenighen toecommende tiden den prochipape kercmeesters ende dischmeesters ende den andren meesten notabelsten prochianen van der voors. kercke, of den meesten ende gansten deele van hemlieden dochte in de voorseide ordinancien of eenich van hemlieden yet te veranderen te meersene te minderne of te corrigerne of waer eenighe donkerhede of twifel in de voors. sticken of eenigh van hemlieden dat de macht dat te doene ende te interpreteirne ende te verclaersene sal bliven by hemlieden die substance van der voors. ordinancie ende tprincipael propoost altoos blivende.

Item waert soo dat eenighe hadden devocie ter vermeersinghen van den voors. cotidianen niet hebbende aervelike renten land of husen daertoe te ghevene maer gaven droghe ghelt omme renten mede te copene men zal dat ghelt ontfanghen ende besteden in een scrine die men daer toe maken zal ende sluten met drie slotelen van den welken den eenen sal hebben de prochipape den andren de kercmeesters den derden de dischmeesters voors. in de welke scrine zullen zijn ghewacht ende behoedt alle chaerters instrumenten muniten dit voors. stick anclvende Ende de voors. scrine zal men stellen in de thesaurie van der voorseider kercke.

De welke ordinancien statuten ende avisamenten ende al dat voorscreven es inder manieren dat ghestelt ende gheordineirt es eerwaerdich vader in Gode ende heere mijn heere Jhan by Gods ghenade de Bisscop van Doorneke heift gheconfirmeirt ende gheapprobeirt behouden hem auctoriteit ende macht de voors. sticken te corrigerne vermeersene verminderne verclaersene ende bet te reformeirne biden rade vanden prochipape keercmeesters ende dischmeesters voors. ende van haerlieder naercommers also dickent alst nootsakelike wesen sal in orcondscepen van al dat boven ghescreven ende verclaert es so heift mijn heere de Bisscop voorseit zine patenten ende opene letteren ghegheven bezeghelt met zinen groten zeghele Ghegheven in zijn huus van Wasemis by Rissele den zeven ende twintichsten dach in septembre int jaer ons heeren dusentich vierhondert ende viere ende twintich.

OMME DEN WELKEN GODSDIENST VANDEN ZEVEN GHETIDEN IN DE VOORS. KERKE EEWELIKE TE fundeirne ende ghedaen te zine na den brieven ende ordenanssen boven ghescreven

dese navolghende personen hebben ghegheven ende ghecontribueert de sommen van ghelde ende quantiteit van goedinghen hierna verclaerst.

Eerst Jan Baert dhoude over hem ende zine aedinghers 20 p. grot.
Item Jan Baerd f. Jans voors. over hem ende zine speciale vrienden 35 p. gr.

Item Jacob ende Mechel van Teimseke ghebroeders 27 p. 10 schel. gr.

Item Fransoys ende Willem Vanden Venne ghebroeders 10 p. gr.

Item joncvrauwe Mergriete Jans honds weduwe wonende inden corten wincle omme de zeven ghetiden ghedaen te zine eeuwelike op sinte Jans dach ante portam latinam 2 pond 10 scel. grt.

Item noch dezelve joncvrauwe Mergriete 3 pond gr.

Item de joncvrauwe der kinder onghereeden moeder 2 pond gr.

Item Jacob de Rovere 1 pond gr.

Item Victoor vanden Hoorne 10 schel. gr.

mids den welken sommen van ghelde ende met zekeren anderen ghelde daertoe vergadert ende verspaert ghecocht ende vercreghen zijn ten orbore ende dienste gods voors. XXXIIIIJ ghemeten eene line ende eene halve line lands met der stede ende husinghen die der op staen al wesende in de prochie van Houdhawe inder maniere also de brief in voormen van instrumente hier naer volghende inhoudt ende verclaerst (27 dach in april 1426)

BRUGGE, ARCHIEF C.O.O., *Cartularium Communitatis*, f. 1-5v.;
DOORNIK, RIJKSARCHIEF, *Fonds Oud-Bisdóm Doornik, Cart. 71*, f. 78v.-79, *Cart. 73*, f. 67-68v., *Cart. 75*, f. 82-83.

III

1417 (n.s.), maart 1

Rekening van het Commuun van Sint-Jacobkerk te Brugge.

Sequuntur bona, redditus et proventus a 40 annis circa ex Christi fidelium votis pro communitate ecclesie parochialis Sancti Jacobi Brugensis, Tornacensis dyoecesis, acquisiti cum oneribus et redditibus sibi impositis.

Primo in villa Brugensi.

— Pro 5 distinctis anniversariis videlicet Nicholai Barbezaen, eius matris et sororis necnon eius uxorum 6½ l. 7 s. 5 d. par. quos solvunt diverse persone, jacent in diversis locis 6½ l. 7 s. 5 d. par.

— Item pro 4 diversis anniversariis videlicet Jacobi van de Walle f. Johannis Inghelbrechts, ejus sororis et 2 eius uxorum 4 l. 8 s. 9 d. par. et solvunt diverse persone et 1 l. 4 s. par. et isti constituti in villa de Slusa et inde solvit communitas predicta pro 4 cereorum

defalcatione ad tumulum ponendorum et immolatione candelarum
2½ l. 4 s. Summa de remanentibus: 2 l. 18 s. 9 d. par.

— Item pro 9 anniversariis distinctis videlicet (Willelmi?) Van den Venne, Margarete eius uxoris, domini Johannis Jackemyn presbyteri, Katherine van Cassele, Petri Hugheloot et 2 eius uxorum, Oliveri de Craeyenbrouc et eius uxoris Margarete f. Christiani Folbraents, Natalie, relicte Johannis de Sancto Audomaro et Jacobi Cafuuts 10 l. 9 s. 6 d. par. Solvunt diverse persone; inde solvit communitas pro immolatione 2 librarum candelarum et virgifero 14 s. par. Summa de remanentibus: 9 l. 15 s. 6 d. par.

— Item pro 2 anniversariis videlicet Marie relicte Johannis Brune, f. Johannis et Barbare, relicte Johannis de Assenede 37 s. 7 d. par. Jacent in de Naelstraete et solvit Johannes de Cruce. Summa:

37 s. 7 d. par.

— Item pro anniversariis Margarete Maetseman 27 s. par. impositae super quadam domo in de Corte Vlamyncstrete et solvit relicta Thome Potins. Summa:

27 s. par.

— Item pro anniversario domini Petri Bannins presbyteri 21 s. 5 d. par. Jacentque super domum te Colkerke supra forum et solvit Nicholaus Camenduec. Summa:

21 s. 5 d. par.

— Item pro anniversariis Johannis de Cornu 20 s. par. jacentque in den houden sac et solvit Jacobus de Cornu. Summa: 20 s. par.

— Item pro anniversario Egidii van Risele, grauwerker, 12 s. par. jacentque ten Hoye. Summa:

12 s. par.

— Item pro 2 anniversariis videlicet Egidii de Valencené et eius uxoris 36 s. 8 d. par. et solvunt diverse persone. Summa:

36 s. 8 d. par.

— Item pro 2 anniversariis videlicet Johannis Tijts domini van [ ] et eius uxoris 30 s. 2 d. jacent in diversis locis et solvunt diverse persone. Summa:

(30 s. 2 d. par.)

— Item pro 4 anniversariis videlicet Sigeri de Pappe, Bernardi van Suerkele et eius uxoris et Margarete f. Eustacii Wijts 55 s. 4 d. par. in diversis locis consistentes. Inde solvit communitas 6 s. pro immolatione unius libre candelarum. Summa de remanentibus:

49 s. 4 d. par.

— Item pro 2 anniversariis videlicet Johannis Beurs et eius uxoris necnon pro VII horis canonicis quas communitas predicta cantare obligatur quinquies in anno scilicet in 5 festis beate Marie Virginis. Contulit Johannes predictus communitati 12 l. par. jacentque in de diverstraete super domos domini van der cappelle et solvit predictus dominus. Summa:

12 l. par.

Item redditus extra villam Brugensem.

— Pro 5 distinctis anniversariis videlicet Petri Gaerpennincs, eius patris et matris, uxoris eius necnon eius fratris 6 l. par. in parochya de Snelleghem jacentes, quos solvit relicta Rolandi Vander Straete. Summa: *6 l. par.*

— Item pro 4 anniversariis videlicet Lamberti de Landsheere, Magdalene relicte judoci Uten Hove et Marie relicte Bernardi van Zuerkin, Egidii de Heere dicti de Bachire 4 l. par. et solvit Lambertus f. Petri Egidii. Jacentque in parochya de Uutkercke. Summa: *4 l. par.*

— Item pro 4 anniversariis videlicet domini Ghileni Wittanc presbyteri, Ludovici Suns cum eius uxore, Johannes de Busschere et Adeline Cafmuts 4 l. par. jacentes in parochya de Audenburch et in ambocht domini Woutmans. Et solvit Oliverus Van Straete. Summa: *4 l. par.*

— Item pro 2 anniversariis videlicet domini Theodorici Clement presbyteri et Balduini Van de Wale presbyteri 36 s. 6 d. cum duobus caponibus in parochya de Moerkercke jacentes et solvit Mathias Cloosterman. Summa: *36 s. 6 d. par.*

— Item pro 2 anniversariis scilicet 2 suarum uxorum Petri de Grave 29 s. par. jacentque in Dutseele supra 5 mensuras terre parum maius vel minus et solvit Petrus f. Walteri. Summa: *29 s. par.*

— Item pro 2 anniversariis videlicet Francisci Van den Venne senioris et eius uxoris 30 s. par. in Santvoorde et solvit Jacobus f. Gerardi. Et 15 s. par. in Serkerghem et solvit relicta Michaelis Zuerync. Summa: *45 s. par.*

— Item pro 5 missis cantandis de beata Maria videlicet in 5 profestis Beate Marie 6 1/2 l. 2 1/2 d. par. jacentque in Ardenbuerch Ambocht in diversis parochiis et locis et solvunt diverse persone. Inde solvit communitas annuatim illud quod imponitur ei supra mensuris terre aliquod minus aliquod maius *6 1/2 l. 2 1/2 d. par.*

— Item pro 6 anniversariis videlicet Johannis van Rienselede et eius uxoris, Philippi Davids et eius uxoris et uxoris Mathei Zwijns et Elisabeth f. Laurentii Scots 6 1/2 l. par. jacentque in Dutseele super 5 mensuras terre. Inde solvit communitas 12 s. par. pro immolatione 2 librarum candelarum. Summa de remanentibus: *5 l. 18 s. par.* Summa omnium bonorum, reddituum et proventuum a 40 annis citra a Christi fidelium votis pro communitate Sancti Jacobi Brugensis acquisite cum oneribus et redditibus exeuntibus videlicet

79 l. 15 s. 5 d. par.

Summa communitatis solventis pro expensis videlicet pro cereis super tumulos ponendis et immolatione candelarum *4 l. par.*

Summa bonorum reddituum et proventuum omnibus expensis defalcatis *75 l. 15 s. 5 d. par.*

Item ecclesia nulla bona nec redditus habet, consimiliter nec curatus ecclesie.

Item persone chori frequentantes sunt in numero 14 et nullum beneficiun habentes sed solummodo de serviciis Christi fidelium viventes.

Presente en court le premier jour le Mars M CCCC XVI.

RIJKSARCHIEF BRUGGE, *Aanwinsten, Cabier I, 140* ².

IV

Brugge, Sint-Walburgakerk, 1381, september 5

Agatha, poorteres van Brugge, weduwe van Pieter van Hille, fundeert voor elke vrijdag een mis voor het H. Kruis en de Zeven Getijden in de kerk van Sint-Walburga te Brugge en geeft daarvoor een jaarrente van 32 l. 3 s. 5 d. par.

In nomine Domini, Amen. Noverint universi et singuli presentis publici instrumenti seriem inspecturi quod anno eiusdem M.CCC. LXXXI indicione quarta, mensis septembris die quinta, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Urbani divina providentia pape sexti anno quarto in mei notarii publici testiumque infrascriptorum ad infrascripta vocatorum specialiter et rogatorum presentia personaliter constituta, honesta et discreta mulier domicella Aghata, relicta quondam Petri de Hille, opidaria ville Brugensis, Tornacensis dioceseos, sana meditatione precogitans fragilitatis humane status certitudinem non habere sed quod esse videtur in ea potius tendere ad non esse, cupiensque bona terrena et transitoria cum spiritualibus, eternis et intransitoriis felici commercio, favente sibi Altissimo, commutare, considerans quoque quod in ecclesia parochiali sancte Walburgis Brugensis, dioceseos Tornacensis, certis diebus solent hore canonicè decantari quodque in feriis sextis hore canonicè ibidem non solent nec consueverunt decantari et quod ad hoc nulla bona seu aliqui redditus perpetui sunt assignati, volens igitur pro posse circa hoc vigilare ut hore canonicè et missa de sancta Cruce in dicta ecclesia Sancte Walburgis Brugensis omnibus feriis

---

2. Deze rekening werd uit dat fonds overgebracht naar dat van de kerkfabriek van Sint-Jacob. Wij slaagden er voorlopig nog niet in dat stuk terug te vinden. Bovenstaande tekst werd ons ter hand gesteld door Z.E.H. Kan. Hodüm, oud pastoor-deken van Sint-Jacob, waarvoor hier onze oprechte dank. De cursivering in de tekst is van ons. Vele van deze stichtingen zijn weer te vinden in *Den Planaris van de Sint Jacobs kercke in Brugge* vooral aan de hand van de *Tafel* p. 224-229, maar uit deze bron kan de stichtingsdatum zelden precies geweten worden.

sextis perpetuis temporibus affuturis ad laudem, gloriam et honorem omnipotentis Dei debite valeant decantari et pia devotione mota ad gloriam, laudem et honorem Dei omnipotentis et gloriose Virginis Marie genitricis eiusdem ac sanctorum et sanctarum omnium atque divini cultus augmentum ob remedium et salutem anime sue animarumque parentum et omnium benefactorum suorum ordinat et instituit predicta domicella Aghata, relicta Petri de Hille, quod ex nunc in antea perpetuis temporibus affuturis in dicta ecclesia sancte Walburgis Brugensis omnibus feriis sextis hore canonicè juxta consuetudinem aliarum ecclesiarum collegiatarum in villa Brugensi per curatum dicte ecclesie et decem capellanos eiusdem ecclesie, quorum capellanie in communitate dicte ecclesie sunt confirmate, et custodem ipsius ecclesie rite decantentur et etiam observentur quodque predicti curatus, decem capellani et custos presentes et futuri singulis diebus veneris sive singulis feriis sextis perpetuis temporibus affuturis cum principio pulsationis Semiundre que cotidie pulsari solet in turri ecclesie Sancti Donatiani Brugensis indilate missa de sancta Cruce ad magnum altare dicte ecclesie cum diacono et subdiacono et cantore per se vel per alium aut alios decantare et ad huiusmodi missam dicti diaconus et subdiaconus et cantor tenebuntur quilibet ipsorum unam mitam sumptibus dicte communitatis offerre et insuper predictus custos qui pro tempore fuerit debet ad singulas missas predictas pulsare seu pulsari facere primo cum maiore campana sola per centum tractus, illaque pulsata cum duabus campanis iuste per octoginta tractus et ob hoc prefatus custos habebit pro pulsatione cuiuslibet misse a dicta communitate quatuor denarios par. perpetuis temporibus affuturis; et si imposterum predicta ecclesia sibi maiorem campanam procuraverit, voluit dicta domicella Aghata quod custos supradictus pulsabit seu pulsari faciet primo illam maiorem campanam solam et postea cum duabus campanis modernis pariter ad singulas missas sancte Crucis singulis feriis sextis ut est predictum debeantque horas canonicas singulis feriis sextis juxta consuetudinem aliarum ecclesiarum ut premititur decantare. Insuper voluit et ordinavit predicta domicella Aghata quod presbyter celebrans ipsam missam ac diaconus et subdiaconus singulis feriis sextis induere tenebuntur tres albas estoffatas cum rubeo panno de serico quas ipsa domicella Aghata ad hoc fieri fecit una cum casula et dalmaticis de panno rubeo ad missam prelibatam, quodque fabrica sancte Walburgis faciet accendi per custodem ipsius ecclesie qui pro tempore fuerit, unam torsiam ad singulas missas sancte Crucis omnibus feriis sextis in consecratione et elevatione corporis Christi ipsius fabricæ sumptibus et expensis. Et ut premissa fieri possint ac perpetuo observari,

prefata domicella Aghata, relicta Petri de Hille, cessit, contulit, legavit et donavit ea donatione, que solet fieri irrevocabiliter inter vivos, venerabili viro magistro Johanni de Wasia, curato pro tunc ecclesie sancte Walburgis predicte, ibidem personaliter presenti nomine et ad opus eiusdem curati, decem capellanorum et custodis predictorum presentium et futurorum ac prefatam donationem acceptanti quo supra nomine, triginta duas libras, tres solidos et unum caponem vel quinque solidos par. pro dicto capone, duos denarios cum obolo par. annui et perpetui redditus assignatas prout inferius annotatur pro dictis horis et missa de sancta Cruce in omnibus feriis sextis perpetuis temporibus affuturis, prout superius est expressum, celebrandis, distribuendos inter personaliter presentes ad missam et horas canonicas supradictas singulis diebus veneris seu feriis sextis duodecim solidos et quinque denarios cum obolo par. iuxta arbitrium dictorum curati, decem capellanorum et custodis; relique vero undecim mite cedent ad usus oblationum et pulsationum predictorum. Et si contingeret, quod absit, quod prefati curatus, decem capellani et custos huiusmodi officium aliqua die veneris facere omitterent, voluit et ordinavit dicta domicella Aghata donatrix ac de presenti vult, mandat et ordinat quod illi duodecim sol. par. cum tribus mitis que offerri deberent et quatuor denarii qui custodi pro sua pulsatione solvi consueverunt, tociens quociens huiusmodi officium omitteretur, solvantur pro una tertia parte fabrice, pro secunda tertia parte mense pauperum et pro tertia parte confraternitati sancti Eligii que observatur in ecclesia supradicta per decanum et provisores officii anniversariorum cum effectu, quodque provisores ecclesie et mense pauperum ac decanus et iurati confraternitatis beati Eligii prenominati qui pro tempore erunt huiusmodi redditus pro diebus quibus dictum officium fuerit omisum, a dictis curatis, decem capellanis et custode exigere et recipere poterunt et levare. Et insuper si contingeret imposterum et predicti curatus, decem capellani et custos propter debilitatem dictorum reddituum perpetuorum eisdem assignatorum seu propter absentiam capellanorum perpetuorum huiusmodi officium facere omitterent totaliter et omnino, voluit et ordinavit dicta domicella Agata donatrix quod extunc in antea prefati provisores ecclesie et mense pauperum ac confraternitatis sancti Eligii de consilio heredis proximioris dicte domicelle Aghate donatricis dictos redditus perpetuos recipere et levare poterunt et debebunt ac de eisdem disponere et ordinare pro missis celebrandis prout eis salubrius videbitur expediri. Et insuper si contingeret, quod absit, quod dominus noster dominus comes Flandrie seu quicumque alius dominus temporalis aut quivis alius huiusmodi redditus perpetuos ad se vellet attrahere atque ecclesiam seu dictos curatos, capellanos et custodem

privare aut si sancta ecclesia catholica pateretur, voluit ordinavit et mandavit dicta domicella Aghata donatrix atque pro presenti vult, mandat et ordinat quod heredes dicte domicelle Aghate donatricis, qui pro tempore erunt ex recta linea descendentes, poterunt sibi dictos redditus perpetuos attrahere ad faciendum fieri predictum officium prout superius est expressum cum redditibus prelibatis vel ad distribuendos eosdem Christi pauperibus, donec et quousque ipsa sancta ecclesia fuerit reconciliata ac restituta pristinae libertati. Et tunc redditus supradicti redire debent ad curatum, decem capellanos et custodem predictos pro dicto officio ut premittitur debite faciendo. Voluit etiam dicta domicella Agatha donatrix quod si contingeret festum nativitatis Domini venire aliquo anno in die veneris quod dicti curatus, decem capellani et custos dictam missam in vigilia precedenti debeant decantare; alioquin si essent in defectu hoc faciendi quod solvere teneantur dictam pecuniam quam in dicta missa lucrarentur cum pecunia oblationum et pulsationum provisoribus ecclesie, mense pauperum et confraternitatis sancti Eligii suprescriptis. Item missa que cantari debet in die Veneris sancta illam cantabunt similiter feria quarta precedenti. Dictaque domicella voluit et ordinavit quod ratione huiusmodi officii et misse, alta missa in dicta ecclesia sancte Walburgis Brugensis in dictis feriis sextis nullatenus omittatur. Insuper voluit et mandavit dicta domicella Aghata donatrix quod provisos sancte Walburgis Brugensis, qui pro tempore erunt, extra ipsius ecclesie thesaurariam unum cyphum argenteum deauratum vulgariter zughere appellatum armis quondam Petri de Hille et ipsius domicelle signatum et per ipsam donatricem dudum dicte ecclesie legatum deportare debebunt ac illum facere usitari singulis annis in festis nativitatis Domini, pasche, penthecostes, assumptionis gloriose virginis Marie et omnium sanctorum vinumque ad hoc necessarium pro christifidelibus tunc communicandis in predictis festis procurare ipsius ecclesie sancte Walburgis sumptibus et expensis quodque custos predictae ecclesie qui pro tempore fuerit eosdem provisos ad hoc premonere debebit; alioquin idem custos quatuor denarios suos par., quos pro sua pulsatione levare consuevit, amittet. Redditi autem perpetui de quibus supra fit mentio declarantur, specificantur et sunt assignati prout inferius annotatur. Primo dicta domicella Aghata donatrix assignavit predicto Johanni nomine et ad opus quibus supra 12 libras par. et unum caponem vel 5 sol. par. pro dicto capone annui et perpetui redditus prout in carta mentionem faciente de 24 libris par. et uno capone annui et perpetui redditus unde 12 libre par. et unus capo ad dictam domicellam Aghatam donatricem de iure pertinere noscuntur, cuius copia subscribitur,

plenius continetur. Item 10 libre par. annui et perpetui redditus prout etiam in carta super hoc confecta cuius tenor subinfertur. Item 3 libras par. annui et perpetui redditus assignatas prout etiam in alia carta cuius copia successive inferius inserita continetur. Item 57 sol. et 2 den. cum obolo par. annui et perpetui redditus prout in alia carta cuius copia subsequitur, declaratur. Item ad complementum premissorum predicta domicella Aghata donatrix assignavit et assignamentum legitimum fecit et prestitit dicto magistro Johanni, nomine et ad opus quibus supra, 4 libras et 6 sol. par. annui et perpetui redditus ad et supra quartam partem domus et fundi in villa Brugensi supra Reyam a parte West ipsius Reye inter domum Tydemanni de Berghe ab uno latere et domum quondam Philippi Rynvich ab alio latere. Et predictam quartam partem domus et fundi predictorum dicta domicella Aghata donatrix ad solutionem dictorum 4 libr. et 6 sol. par. singulis annis predictis curato, decem capellanis et custodi ad festum beati Remigii solvendum efficaciter obligavit, hoc tamen salvo quod dicta domicella Aghata donatrix aut eius heredes et successores dictos 4 libr. et 6 sol. par. annui et perpetui redditus redimere poterunt dum eis placuerit solvendo pro quolibet denario par. 20 den. par., alibi assignando dictis curato, decem capellanis et custodi alios 4 libr. 6 sol. par. annui et perpetui redditus bonos et sufficientes pro eisdem. Et de quibus perpetuis redditibus dicta domicella Aghata donatrix predicto magistro Johanni nomine et ad opus supradictis sub modis, formis et conditionibus prelibatis donum seu munus legitimum tradidit et donavit, se suosque heredes et successores dictos perpetuis redditibus exheredando et dictos curatum decem capellanos et custodem inheredando eisdem, adhibitis solemnitatibus debitis et consuetis. Et promisit dicta domicella Aghata donatrix pro se suisque heredibus et successoribus ac causam habituris ab eadem sub suis fide et iuramento in manibus mei notarii publici subscripti presentis legitime et solemniter stipulantis et recipientis nomine et vice omnium et singulorum quorum nunc interest vel interesse potuerit quorumlibet in futurum coporaliter prestitis ab eadem donationem prefatam factam sub forma predicta dictis curato, decem capellanis et custodi ecclesie sancte Walburgis Brugensis habere et tenere ratam, gratam et perpetuam ac contra ipsam non facere excipere vel venire per se vel alium aut alios publice vel occulte de iure vel de facto causa ingratitudinis vel immense donationis aut quacumque alia ratione imponens sibi suisque successoribus et heredibus legem quod contenta in presenti publico instrumento revocare annullare vel mutare non possint. Et si, quod absit, ipsa domicella Aghata donatrix aut eius heredes et successores

sue salutis proprie immemores prefatam donationem revocarent vel mutarent de facto, cum de iure non possunt, voluit dicta donatrix huiusmodi revocationem vel mutationem nullius existere roboris vel momenti voluitque per pactum specialiter appositum ipsa donatrix tam ipsam quam suos heredes et successores debere resartire et restituere dictis curato decem capellanis et custodi omnia et singula dampna expensas et interesse que et quas dicti curatus decem capellani et custos incurrunt aut sustinebunt in lite vel extra litem occasione cuiusvis molestationis fiende eisdem quoquomodo per dictam domicellam aut eius heredes et successores quodque de eis stetur simplici verbo dictorum curati decem capellanorum et custodis seu eorum receptoris absque iuramento vel quovis probationis onere ad hoc prestando vel etiam faciendo, obligando se dicta donatrix in persona sua heredesque et successores suos in personis suis ac omnia bona sua heredumque et successorum suorum mobilia et immobilia presentia et futura usque ad observantiam omnium et singulorum in presenti instrumento publico contentorum. Ac supponendo se quo supra nomine in persona sua heredesque et successores suos in personis suis atque bonis iam prius obligata iurisdictioni et coercioni cuiuscumque iudicis ecclesiastici vel secularis ad quem dicti curatus decem capellani et custos seu eorum receptor pro iuris subsidio occurrere voluerint aut placebit ac volendo expresse quod si, quod absit, predicta donatrix aut eius heredes et successores imposterum dictam donationem revocare distosque curatum decem capellanos et custodem de dictis redditibus perpetuis per se vel per alium aut alios privari conterentur, incurrere penam 80 marcharum argenti solvendarum una medietate domino nostro comiti flandrie et pro alia medietate curato decem capellanis et custodi. Et tam ipsam donatricem quam eius heredes et successores qui delinquerint in premissis ad solvendum dictam penam 80 marcharum argenti per dominum officialem Tornacensem suum iudicem ordinarium cogi pariter et compelli. Et insuper dicta donatrix pro se suisque heredibus et successoribus renunciavit sub suis fide et iuramento predictis quoad premissa omnibus et singulis exceptionibus doli, fori mali, metus, vis, lesionis, deceptionis, fraudis, cuiuscumque rei ita non geste ita non habite, ac aliter actum quam scriptum fore omnique iuris auxilio canonici et civilis beneficioque restitutionis in integrum beneficioque ditionis novarum et antiquarum constitutionum, privilegio crucis sumpte et sumende, omnibusque litteris gratiis et indulgentiis a domino nostro papa seu prelo alio vel principe concessis et concedendis etiam si relaxationem iuramenti vel prestite fidei in se continerent necnon cessionis legati, collationis, donationis ac omnium aliorum

et singulorum in presenti instrumento publico expressorum minus iuste, minus legitime, minus competenter aut coram suo non iudice habitorum et celebratorum omnibusque usibus, legibus, consuetudinibus et statutis quorumcumque villarum et locorum iurique Velleani, senatoris consulti, et divi adriani ac omni alii iuri in favorem mulierum introducto, certificata prius dicta domicella Aghata donatrice per me notarium publicum infrascriptum quale auxilium Velleanus prestat mulieribus non renunciantibus juri suo ceterisque omnibus et singulis cavilationibus subterfugiis et cautelis quo contra premissa vel eorum aliquod obici possent in aliquo sive dici, et per que presens publicum instrumentum vel contentum in eodem possent in aliquo amittere sui roboris firmitatem et precipue iuri dicenti generalem renunciationem non valere nisi precedet specialis ac alibi iuri dicenti confessionem factam coram suo iudice non debere preiudicare confitentis. Super quibus omnibus et singulis dicta domicella Aghata donatrix petiit sibi per me notarium publicum infrascriptum dictisque curato decem capellanis custodi ac provisoribus ecclesie et mense pauperum fieri unum vel plura publica originalia instrumenta sub astantium ibidem testimonio personarum quas annotavit in testes. Acta fuerunt hec Brugis in choro sancte Walburgis predictae anno, indictione, mense, die et pontificatu prescriptis, presentibus discretis viris domino Henrico Pavonis et Johanne Costre de Machlinia presbiteris necnon magistro Johanne de Ysendike et Jacobo Francisci clericis cameracensis et tornacensis diocesum testibus ad premissa specialiter vocatis et rogatis. Tenores vero cartarum de quibus superius fit mentio successive sequuntur.

Volgen schepenacten van 1376 augustus 25, 1378 december 24, 1377 (n.s.) januari 2, 1376 september 15.

Et ego Guillelmus Paye Tornacensis dioceseos publicus apostolica et imperiali auctoritatibus notarius iuratus quia premissis omnibus et singulis dum sicut premittitur fierent et agerentur una cum prenomminatis testibus presens personaliter interfui eaque sic fieri vidi et audivi, idcirco hoc presens publicum instrumentum exinde confectum manu mea propria scripsi, publicavi, signoque meo publico et consueto signavi rogatus et requisitus in testimonium veritatis omnium premissorum.

RIJKSARCHIEF BRUGGE, *Fonds Kerk St. Walburga te Brugge, Cartularium 74, f. 27-33v.*

Egied van der Hoye, deken van de Kortrijkse Kapittelkerk, bestrijder van de beweging der Flagellanten.

(± 1348 - ± 1361)

Indien uit de bekende bronnen weinig bijzonderheden kunnen achterhaald worden over de levensloop en de activiteit van de Kortrijkse kapitteldekens, die aan het hoofd stonden van het stift in de 13e eeuw, talrijker zijn gegevens ons nu nog verstrekt over de dekens van de 14e en volgende eeuwen¹.

De eerste over wiens levensloop en activiteit de archiefstukken een aantal gegevens verschaffen is deken Willem van Koolskamp, die het kapittel bestuurde van omstreeks 1277 tot ongeveer 1305. Hij was de zevende deken van het Kortrijks kapittel².

Zijn opvolger, Zeger van Kortrijk (of van Gullegem), is een bekend figuur. Van hem, die magister was aan de Facultas artium te Parijs, is menig wijsgerig studie be-

---

1. Voor deze studie mochten we gebruik maken van de licentiaat-tesis van Mevr. J. Defoort-Gryspeerd: *Dekens en Kanunniken van het Lieve-Vrouwekapittel te Kortrijk tot 1400*. Leuven, 1957-58. We stellen er prijs op haar te bedanken voor die toelating. Over deken E. van der Hoye, zie aldaar blz. 39-46.

2. J. De Cuyper, *Het Kortrijks Kapittel onder Dekens Willem van Koolskamp (1280-1305)*, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring, Kortrijk*, 22 (1946-1948), blz. 173-221. Uit een akte van oktober 1277, gepubliceerd door J. Colpaert, in *Avelgem vóór 1500*, Avelgem, 1965, blz. 333, blijkt dat Willem reeds op die datum deken was van het Kortrijks kapittel. Op die datum treedt hij op als een van de testamentuitvoerders van Isabella, vrouwe van Heestert, eerst gehuwd met Zeger van Heule en nadien met Gerard van Rode. Zie ook in deze studie blz. 178, voetnoot (II).

kend³. Deken Zeger overleed op 30 mei 1341. Doch reeds merkkelijk vroeger had hij zijn Kortrijkse dekenale waardigheid laten varen, wellicht omstreeks 1330. In dit jaar immers treffen we een oorkonde aan waarin voor de eerste maal zijn opvolger, Pieter de Rinc, genoemd wordt⁴. Ook deken de Rinc zou als deken aftreden omstreeks 1342⁵. Zijn opvolger, Jan van Yderghem, zou na korte tijd ook aftreden. In 1347 treedt hij op als benedictijnernonnik in de Sint-Pietersabdij van Gent, waar hij wellicht in 1351 overleden is.

De elfde deken van het Kortrijks kapittel, Egied of Gillis van der Hoye, waarover we in dit artikel speciaal handelen, zou omstreeks 1348 die titel en die waardigheid bekomen.

In vroegere studies werd Egied van der Hoye, in het latijn vertaald „de Feno”, voor een Engelsman gehouden. Die „veronderstelling” werd eerst gemaakt door J. Pitseus in 1623. Ze werd overgenomen door Fabricius en wat later in 1876 door A. Budinsky. In een studie over onbekende traktaten handelend over de Flagellanten, heeft dom U. Berlière die stelling weerlegd⁶. Moest Egied een

3. Over deze geleerde deken, zie nu vooral Dr. C. Verhaak S.J., *Zeger van Kortrijk, Commentator van Peribermeneias - Inleidende studie en tekstuitgave*, Brussel 1964, *Verhandelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten* - Klasse der Letteren, jg. XXVI, nr. 52. Of de bondige studie van dezelfde auteur: C. Verhaak, *Zeger (Sege, Siger) van Kortrijk*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, Brussel, 1964, kol. 979-982. Over zijn dekenchap te Kortrijk besluit de auteur, dat Zeger deze waardigheid zeker niet bekleedde vóór 5 januari 1305. Hij wordt deken genoemd vanaf 12 april 1307 of 1308 en draagt deze titel nog tot na 9 augustus 1327. Op 21 juli 1330 oefent hij zeker deze functie niet meer uit. Wellicht heeft hij zijn ambt tevoren neergelegd.

4. Rijksarchief Kortrijk, fonds O.L.Vrouwekerk, nr. 274.

5. Zijn opvolger Jan van Yderghem wordt voor het eerst als deken vermeld op 31 januari 1343. U. Berlière, *Suppliques de Clément VI*, in *Analecta Vaticana - Belgica*, I, Rome, 1906, blz. 59, nr. 282. Jan van Yderghem behield zijn dekenale prebende nog enkele tijd, alhoewel hij monnik geworden was te Gent. Zie U. Berlière, op. cit., bl. 336, nr. 1271.

6. J. Pitseus, *Relationum historicarum de rebus Anglicis*, I, Parijs, 1623, bl. 438; Fabricius, *Bibliotheca latina*, Florentië, 1858, dl. I,

Engelsman geweest zijn, dan zou hij wellicht in zijn land zelf een beneficie gekregen hebben. Welnu, nooit komt zijn naam voor in de Engelse Supplieken of registers van Bullen.

Het is niet uitgesloten dat Egied van der Hoye afkomstig was van Hulst in Zeeuws-Vlaanderen. Voor de jaargetijden van zijn ouders en zuster bezet Egied een rente op huizen en eigendommen te Hulst. Daarbij dient aangestipt dat een andere Egied van der Hoye (de Feno), misschien een familielid van de deken, een kapelnij verkreeg in de kerk van Hulst. Deze Egied was verbonden aan de Romeinse Curie. Hij stierf te Viterbe kort vóór 28 augustus 1367. Op deze datum werd die kapelnij overgedragen aan Jan de Zanten. Dezelfde Egied bezat ook een kapelnij in de Kortrijkse kapittelkerk. Ze werd op 13 december overgemaakt aan Johannes le Soyeur uit Saint-Amand⁷. Niettemin dient opgemerkt, dat menig kanunnik van het Kortrijks kapittel eigendommen bezat te Hulst, waarvan de kerk onder het patronaat van het Kortrijks kapittel stond, dat trouwens ook het tiendenrecht bezat in gans Hulster-Ambacht. Daarbij moet erop gewezen worden, dat de familienaam „van der Oye” of „van der Hoye” een zeer verspreide naam was in de kasselrij Kortrijk, en dat de plaatsnaam „Ooie” en „Hooie” ook zeer verspreid was in deze kasselrij⁸. De vertaling

---

bl. 21; A. Budinsky, *Die Universität Paris und die Fremden an derselben im Mittelalter*, Berlijn, 1876, bl. 76; U. Berlière, *Trois traités inédits sur les flagellants de 1349* in *Revue Bénédictine*, 25, (1908), bl. 336-337. Uit dit grondig artikel hebben we menig inlichting i.v.m. deken Egied van der Hoye kunnen putten.

7. U. Berlière, *Trois traités...*, bl. 340.

8. Zie Dr. F. Debrabandere, *Studie van de Persoonsnamen in de Kasselrij Kortrijk (1350-1400)*, Handzame, 1970, bl. 333. De auteur die verscheidene «Van der Oye's — van der Hoye's» vermeldt, noteert dat de O(o)ie, Ho(o)ie een zeer verspreide plaatsnaam is in de kasselrij Kortrijk, o.m. in Desselgem, Menen, Wevelgem en elders. De naam «van der Hoye» zal dan ook afgeleid zijn van een plaatsnaam. Men zag er echter het woord «hooi» in, gemaaid en gedroogd gras, en men vertaalde «hoye» in het latijn «fenum». Zo luidt de naam Gillis van der Hoye in het latijn Egidius de Feno.

in het latijn „de feno”, wijst erop, dat men in die familienaam meende het bekende woord „hooi” te vinden en dat men dus „hooi” moest vertalen in „fenum”. Is Egied afkomstig van Hulst of uit de kasselrij Kortrijk, zeker was hij een Vlaming.

Onze Egied wilde een geestelijke „carrière” opbouwen. Daartoe moest hij een universitaire titel bekomen. Hij gaat dan ook studeren te Parijs en wordt er aan de universiteit ingeschreven in de *facultas artium*. Zoals menig clericus in die tijd, wendde hij pogingen aan om ergens een of meer prebenden aan een collegiale te bekomen. Dit wellicht om de zware kosten te bestrijken, die studies aan een universiteit vereisten. Zo kon hij op 22 februari 1335 een kanunniksprebende bekomen in de kapittelkerk van Sint-Pieters te Rijsel. Het is wel mogelijk, dat hij alsdan nog de priesterwijding niet ontvangen had⁹. Na de titel verworven te hebben van *magister in artibus*, vatte hij de studie van de theologie aan. De provisor van de Sorbonne, de universiteit van Parijs, vraagt, samen met de „arme” *magistri*, waartoe blijkens die tekst Egied behoorde, aan paus Clemens VII een nieuwe kanunniksprebende voor Egied van der Hoye, dit op 27 september 1343. Een prebende wordt gevraagd in de collegiale kerk van Doornik. Aan Egied wordt door de paus een „expectatieve” prebende verleend. Wat betekent dat bij een aldaar te begeven prebende, hij zijn kandidatuur mag stellen¹⁰. Intussen heeft hij aan de Sorbonne de titel behaald van *magister in sacra theologia*. Bekleed met die beide titels

9. J. Vidal, *Benoit XII (1334-1342)*. *Lettres communes*, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, Parijs, 2e reeks, II bis, I, bl. 67, nr. 613.

10. U. Berlière, *Suppliques de Clément VI*, dl. I, bl. 508, nr. 1955. Te Rijsel zou Egied niet resideren. Hij was een «foraneus». Zie de rekeningen van Gerard Furet, ontvanger van het dertigste in het bisdom Doornik van 1354 tot 1360. Voor het jaar 1355 tekent hij voor de prebende van Egied de Feno, een *foraneus*, een uitgave aan van negen stuiver en zeven denier. Voor de jaren 1358 en 1360 betaalt hij telkens vijf stuiver en vijf denier, daar Egied niet resideert.

zou Egied wellicht de waardigheid van deken van het Kortrijks kapittel betrachten, eenmaal die waardigheid te begeven was. Door de intrede van deken Jan van Yderghem in de abdij van Sint-Pieters te Gent, wellicht in 1347, is die hoge waardigheid te begeven. Eerst dacht de toenmalige bisschop van Doornik, Jan IV († 1349) eraan die dekenale prebende te schenken aan zijn officiaal Guido van Besançon en richt zich dan ook met dit doel tot paus Clemens VI¹¹. Deze stemt met die benoeming in. In feite zou die benoeming toch niet doorgaan, en mag men aangaan, dat kort na het heengaan van deken Jan van Yderghem, Egied van der Hoye verkozen werd. Het is niet uitgesloten dat deken Jan niet vreemd was aan die benoeming. Jan van Yderghem kende wellicht Egied en oordeelde, dat hij een bekwame opvolger zou zijn. Jan had ook een kapelnij te Hulst bekomen en had waarschijnlijk Egied gekend, toen beiden te Parijs studeerden. Jan van Yderghem had aldaar ook het doctoraat in de theologie bekomen¹².

De benoeming tot deken van het Kortrijks kapittel zal dan ook plaats gegrepen hebben in 1347 of in 1348. De eerste vermelding als deken treffen we aan in een akte van 13 juli 1348. In die akte draagt Egied de titel van *meester in theologien*¹³. Er was een geschil gerezen tussen enerzijds de deken en het kapittel van Kortrijk, anderzijds de gebroeders Steenaerde. Deze hadden de hand geslagen op tienden, die in rechte toebehoorden aan het Kortrijks kapittel. De zaak werd voor de schepenbank van de stad Hulst bepleit. Daar waren in die zaak present aan de ene zijde „eenen ondersceedighen heere ende wisen minen heere meester Gielise van der Hoye, deken van Corterike, meester in theologien, meester Janne van Wielsbeke,

11. U. Berlière, *o.c.*, I, bl. 336, nr. 1271.

12. *Ibid.*, bl. 59, nr. 282.

13. J. Adriaanse en L.M. Van Werveke, *Verzameling van akten der schepenen van Hulst (1226-1499)*, in *Jaarboek van de Oudheidkundige kring « De Vier Ambachten »*, 1938, bl. 159.

prochিপape in Hulst ende Everdei den Wint". Aan de andere zijde drie personen door de tegenpartij aangeduid. Het Kortrijks kapittel werden de betwiste tienden toegekend. Het kapittel zou „dese vorseide tienden paysive-like besitten ende behouden...". Op 26 februari 1349 zou de uitspraak van het vorige jaar hernieuwd worden¹⁴.

Vooraleer verder de aktiviteit van Egied als deken van het Kortrijks kapittel na te gaan, dient nog vermeld, dat hij op 12 mei 1350 van paus Clemens VI een kanunniks-prebende bekomt in de collegiale kerk van Atrecht. Aldaar zal hij zoals te Rijsel, bekend staan als „*foraneus*”, dit is als niet residerende kanunnik¹⁵. Van cumulaties gesproken! Egied van der Hoye was dus deken van Kortrijk, kanunnik van Rijsel en van Atrecht.

Enkele feiten, die onder het dekenaat van Egied plaats grepen, moeten hier eerst vermeld worden.

Nog steeds worden nieuwe kapelnijen gesticht.

Te Gent, in de kerk van Sint-Niklaas, wordt op 19 mei 1349, een nieuwe kapelnij gesticht in de Sint-Willibrordskerk van Hulst. Maria Potters, dochter van Jan en wonende te Hulst, schenkt een rente van 3 pond en 10 solidi par. voor die stichting, die gehecht wordt in die kerk, aan het Sint-Niklaasaltaar¹⁴.

Belangrijker is de stichting gedaan op 7 juni 1349, H. Drieuldigheidszondag, door de gravin van Namen, Marie d'Artois. Ze schenkt aan het Kortrijks kapittel het tiend van de polder van Frankendijk, naderhand polder van Namen genoemd, op voorwaarde dat het kapittel ieder jaar twee plechtige jaargetijden celebreert, een voor haar gemaal en een voor haar. Het kapittel moet jaarlijks 30 pond par. betalen aan de kerk die in deze polder zal gesticht worden, en waarvan zij, en hare afstammelingen,

---

14. *Ibidem*, bl. 161. Van beide stukken is het oorspronkelijk stuk bewaard, vroeger in het Rijksarchief te Brugge, thans in het Rijksarchief te Kortrijk. — Ze behoren tot het archief, dat aan Kortrijk werd overgemaakt en dragen nr. 34 (no. blauw 9414) en nr. 36 (no. blauw 9416).

het patronaatrecht zich voorbehoudt. In het uiterste Noord-Oosten van Hulsterambacht, is kort na de bedijking van de Polder van Namen uit de schorren van Frankendijk — wat gebeurde rond 1285 — de parochie van Namen ontstaan¹⁵.

Een inwendig geschil, dat deken Egied tegenover het kapittel stelde was omstreeks 1350 opgerezen. Het ging om de benoeming van een kerkheer van het kapittel. Beide partijen eisten het recht op, die *fabricator* te benoemen. De deken had kapelaan Otto de Buzere aangeduid, de kanunniken kanunnik Rogier van den Houte. Als scheidsrechter om dit geschil op te lossen, treedt nu op voor notarius Jan Tsioc, klerk van het bisdom Doornik, meester Daniel de Potgietere, pastoor van de Sint-Maartenskerk. Hij beslist dat beide kandidaten zich moeten terugtrekken. Binnen acht dagen moeten één of meerdere administrators, volgens het goeddunken van deken en kapittel, verkozen worden¹⁶.

De stichting van een nieuwe kapel in de kerk van Hulst wordt geakteerd op 16 september 1355, voor notaris Pieter de Bordameren¹⁷. Margareta, de echtgenote van Pieter Noyts sticht aldaar een kapel in aan het altaar van Sint-Jan de Evangelist (met een inkomst van 7 pond par. en 4 groten). De eerste *beneficiarius* van die kapel zal een zekere Arnold zijn, zoon van Wulfard, en priester van het bisdom Utrecht.

Belangrijker voor de geschiedenis van het godsdienstig leven te Kortrijk, is de stichting van een kapel in het gasthuis van Sint-Niklaas te Kortrijk. Deze stichtingsakte is het eerste document waarin gewag gemaakt wordt van het gasthuis van Sint-Niklaas. Die stichting is te danken aan Margareta van Steelande, de echtgenote van Daniel

15. U. Berlière, *o.c.*, dl. I, bl. 508, nr. 1955.

16. C. Mussely et E. Molitor, *Cartulaire de l'ancienne église collégiale de Notre Dame à Courtrai*, Gent, 1880, bl. 2523, nr. CCCXX. Die beslissing werd getroffen op 12 december 1350.

17. *Ibidem*, bl. 255, nr. CCCXXXI.

van Waleghem. Bij testament schonk ze voor die stichting 20 pond en 47 solidi par. Het gasthuis van Sint-Niklaas stond onder het patronaatrecht van het Kortrijks kapittel. Dit stemt in met deze stichting. Ten slotte wordt die nieuwe fondatie goedgekeurd op 8 maart 1357, door Filips d'Arbois, bisschop van Doornik¹⁸.

Kort nadien wordt in het gasthuis van Sint-Niklaas een nieuwe kapel gesticht. Deze was te danken aan de vrijgevigheid van Joos van der Braemt en van Otto Bolleghier. Ze schonken een jaarlijkse inkomst van 21 pond par., voornamelijk bestaande in renten op huizen. Die stichting werd ook goedgekeurd door het kapittel en door de bisschop van Doornik, op 8 april 1358¹⁹.

Was Egied van der Hoye nog deken van de Kortrijkse kapittelkerk in 1360? Wellicht! Laatst wordt hij in de kaarters vermeld op 20 januari 1358. Doch in de akte waarbij zijn opvolger Hendrik van der Kerke (Henricus de Ecclesia) getakseerd wordt door de Romeinse Curie, namelijk op 3 april 1362, wordt verklaard dat hij deken werd door het afsterven van Egied van Hoye. Daarbij wordt op de keerzijde van een kaarter van 27 maart 1364, waarbij renten geschonken worden aan het kapittel, aangestipt dat van die renten 40 schellingen moeten dienen voor het jaargetijde van Egied van der Hoye, 6 schellingen voor het jaargetijde van „*domicella*”, juffrouw van der Hoye (wellicht een zuster van de deken) en 14 schellingen voor het jaargetijde van deken Hendrik van der Kerke. Dit laat vermoeden dat het overlijden van Egied van der Hoye tamelijk recent is, in 1361 of nog later bij de aan-

---

18. *Ibidem*, bl. 256, nr. CCCXXXIII. — Zie ook *Gedenkboek 600 jaar Sint-Niklaas*, 1962, bl. 5. Zonder twijfel werd het Sint-Niklaashuis gesticht als « passantenhuis ». Het stond immers bij zijn stichting buiten de stadsmuren. — Over het gasthuis van Sint-Eloi, ook destijds buiten de stadsmuren gelegen, zie J. De Cuyper, *Stichting van het gasthuis en de kapel van Sint-Elooi te Kortrijk (1366) in De Leiegouw*, 6, (1964), bl. 133-152.

19. C. Mussely et E. Molitor, *Cartulaire...*, bl. 260, nr. CCCXLI. Zie ook de akte van 27 december 1358, « annexe » bij vorige akte.

vang van 1362. Zo is het niet gewaagd de akten gesloten tot in 1361 te stellen ten tijde van het dekenaat van Egied²⁰. Zo mogen we besluiten, dat we de akten die het Kortrijks kapittel betreffen tot in 1361, onder het dekenaat van Egied van der Hoye mogen plaatsen.

Zo stippen we nog twee stichtingen van kapelanijen aan, beide in de Kortrijkse Sint-Maartenskerk. Aan het altaar van Sint-Elloi werd een kapelnij gesticht, die bedacht werd met een jaarlijks inkomen van 18 pond bij testament van Willem Roukeloes. De kapelaan, die deze kapelnij bedient, moet in het jaar van zijn aanstelling priester gewijd worden, moet drie missen elke week opdragen en moet resideren te Kortrijk²¹. Een andere kapelnij wordt gesticht aan het altaar van de H. Vincent, dit naar de eis van Maria Banct in haar testament uitgesproken. De kapelaan die deze kapelnij zal bedienen, moet in het jaar zelf van zijn aanstelling priester gewijd worden. Twee missen elke week moet hij opdragen.

Nog enkele feiten, die zich onder het dekenaat van Egied van der Hoye voordeden, moeten nog aangehaald worden.

Een akte staat in verband met de stedelijke leprozerij

20. U. Berlière, *Trois traités...*, bl. 339-340. Waar deze auteur de aanstelling van de nieuwe deken stelt op 3 april 1361, moet het gezien de paasstijl 1362 zijn. De nieuwe deken, die meester was in de theologie, een tijd lang professor was in de theologie en « *socius de magna Sorbona* », was rector geworden van de parochiekerk van Roeselare. Zijn dekenaat te Kortrijk was zeer kort. Hij overleed na 9 juni 1363 en vóór 21 augustus van dit jaar. Op die laatste datum verscheen Joos van Menen reeds als zijn opvolger. Over deze deken zie J. De Cuyper, *De crisis in het kapittel van Kortrijk op het einde van de 14e eeuw. — Tussenkoms van hertog Filips de Stoute*. § 1. *Het beleid van deken Joos van Menen (1363-1383)*, in *De Leiegouw*, 2, (1960), bl. 6-52.

21. C. Mussely et E. Molitor, *Cartulaire...*, bl. 261, nr. CCCXLV. — *Ibid.*, bl. 262, nr. CCCXLVII. Over het stichten van kapelrijen in het bisdom Doornik, zie P. Declerck, *De middeleeuwse kapelanij in het bisdom Doornik*, in *Album Antoon Viaene*, Brugge, 1970, bl. 133-142. In deze studie wordt de stichtingsakte van de kapelnij in Leke in 1364 uitgegeven. Er bestond reeds een kapelnij in het kasteel van de graaf te Kortrijk, vóór 1195. Zie C. Mussely et E. Molitor, *o.c.*, bl. 2, nr. III.

van Kortrijk. Een stuk onvruchtbaar land was destijds aan de leprozerij geschonken geweest door het stedelijk magistraat. Dit stuk land, wellicht een weide gelegen dicht bij de Leie en achter de leprozerij, wordt met toestemming van het kapittel door de kapelaan van de leprozerij, Jan de Heeke, verkocht aan Boudewijn de Riemmakere. Terloops wordt aangestipt dat het recht om de kapelaan ter benoeming aan te bieden, om de beurt toekwam aan het stadsmagistraat en aan het kapittel²². Die verkoop werd geacteerd op 4 december 1352.

Een geschil was opgerezen tussen het kapittel en de Cisterciënserinnenabdij van Marke (die zich naderhand op „Groeninge” zou vestigen). Het ging om het tiendrecht van het kapittel op o.m. de schapen van een hofstede te Marke. Het kapittel had van ouds het tiendrecht te Marke. Die hofstede, alsdan uitgebaat door Egied Havet, behoorde toe aan de abdij van Marke. Door een scheidsgerecht werd het recht van het kapittel erkend, indien de hofstede in cijnsacht verpacht wordt. De scheidsrechters in dit conflict waren deken Egied en de abt van Loos. De uitspraak werd geacteerd op 26 maart 1354²³.

In hetzelfde jaar, namelijk op 31 december, koopt kapelaan Pieter Vandenovene, namens het Kortrijks kapittel, een stuk land, vier honderden groot, te Emelgem. Dit gebeurde voor 's graven schepenen „int Oestyperambacht”²⁴.

22. *Ibidem*, bl. 254, nr. CCCXXVI. Over de leprozerijen in Vlaanderen, zie A. Viaene, *Leprozen en leprozerijen in Vlaanderen - Bibliografisch overzicht*, in *Collationes Brugenses et Gandavenses*, 7, (1961), bl. 289-314, 551-561; 8, (1962), bl. 122-127. Wat Kortrijk betreft, zie 7, bl. 559. De auteur geeft de literatuur i.v.m. die leprozerij. Zie ook A. V(iaene), *De stedelijke leprozerij van Kortrijk - 1272*, in *Biekorf*, 69, (1968), bl. 180.

23. C. Mussely et E. Molitor, *Cartulaire...*, bl. 254, nr. CCCXXVIII. - B. Van Dorpe, *De abdij van Groeninge*, in *Hand. Kon. Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, 25, (1951-1952), bl. 95-96.

24. C. Mussely et E. Molitor, *Cartulaire...*, bl. 255, nr. CCCXXIX. Door de uitgever werd de datum, voorkomend in de *Documenta Capituli*, III, bl. 342, slecht gelezen: Hij las ten onrechte «ruen-

Op 20 januari 1358 werd een regeling getroffen in verband met de offeranden die in de kapittelkerk gegeven werden. Volgens de statuten van het kapittel behoorden al de offeranden, die in de kerk gedaan werden, zowel in het koor als er buiten, aan de deken en het kapittel. Een wijziging werd aangebracht op verzoek van Zeger van der Beke (Sigerus de Beka), die niet enkel sedert 1352 kannik was van het Kortrijks kapittel, maar ook kanselier was van Vlaanderen en proost van het kapittel van Harelbeke. Naderhand zou hij proost worden van de Sint-Donaaskerk te Brugge²⁵. Voortaan zullen de offeranden aan de verschillende altaren aan de officieërende priesters geschonken worden. Uitzonderingen zijn voorzien, o.m. voor de hoogdagen van Pasen, Sinksen en Kerstdag, voor de begrafenissen en voor de goudstukken, die bij een offerande zouden gegeven worden. Als vergoeding voor die wijzigingen schenkt Zeger van der Beke aan het kapittel een rente van 18 pond par.²⁶

Het is ten tijde van deken Egied van der Hoye dat op 5 maart 1359 een overeenkomst gesloten werd tussen hem en het kapittel enerzijds en het stadsbestuur van Kortrijk anderzijds, i.v.m. het eigendomsrecht van de stadsvesting achter de Lievevrouwekerk²⁷. In deze akte wordt ook bepaald, dat, in tegenstelling met vroegere statuten, alle „goede kerstine lieden” vrij mogen verkiezen begraven

dach» voor nieuwdach. Het stuk dateert dus van 31 december 1354. Nieuwjaardag in 1354 (o.st.) viel op een woensdag.

25. *Ibid.*, bl. 257, nr. CCCXXXIV. In de *Documenta Capituli*, dl. IV, bl. 421, waar dit stuk werd overgeschreven, staat te lezen: «Universis presentes litteras inspecturis A. decanus et capitulum». Die A is de beginletter van Aegidius.

26. Zeger Van der Beke werd kanselier van Vlaanderen in juli 1355. Zie o.m. U. Berlière, *Suppliques d'Innocent VI*, in *Analecta Vaticano-Belgica*, 5, (1911), bl. 32, nr. 78.

27. C. Mussely et E. Molitor, *Cartulaire...*, bl. 259, nr. CCCXXXIX. Over dit akkoord met de stad, zie J. De Cuyper, *Aantekeningen in verband met het eerste kasteel te Kortrijk*, in *Hand. Genootschap voor Geschiedenis Soc. d'Emul. Brugge*, 100, (1963), bl. 68-89. In bijlage van dit artikel, wordt de volledige tekst gepubliceerd van de overeenkomst, bl. 86-89.

te worden in de kapittelkerk of op het kerkhof van de kerk, ook de parochianen van de Sint-Maartenskerk of van andere parochiekerken. Ongetwijfeld was dit een voorrecht voor de kapittelkerk !

Op 16 oktober 1360 wordt door de deken en het kapittel een bijzondere maatregel getroffen ten voordeel van de kanunniken. De kanunnik die overlijdt na gedurende een jaar zijn residentieplicht vervuld te hebben, zal nog zijn deel van zijn prebende ontvangen, alsook zijn deel in de „cotidiane”, de dagelijkse aanwezigheidspenningen, dit vanaf het feest van Sint Jan Baptist, feest dat zijn overlijden voorafging²⁸.

Belangrijk in het dekenaat en in het leven van deken Egied van der Hoyer, is zijn traktaat in verband met de beweging van de geselaars.

Over die beweging heeft St. Axters, o.p. in zijn magistrale studie over de vroomheid in de Nederlanden in de verleden eeuwen, een prachtige synthese gegeven²⁹. De volksbeweging van de flagellanten was een uiting van de vroomheid van de leken, waartoe niet enkel geringere lekenkringen behoorden, vroomheid echter die afweek van de traditionele christelijke vroomheid en in allerlei buitensporigheden ontaardde. Hier kunnen we best een uittreksel geven van die studie, om het karakter van die beweging weer te geven :

„De klederdracht van de geselaars bestond in een lang kleed waarop voor en achter een rood kruis was gehecht, een schoudermantel en een spits hoofddeksel, terwijl iedereen van hen nog een geselroede in de hand droeg, bestaande uit een stok met drie lederen riemen die elk nog van knopen en ijzeren haken waren voorzien”. Zo trokken ze door Vlaanderen vanaf het einde van juni 1349. Een groep vertrok van Sluis naar Brugge en ging verder naar

28. C. Mussely et E. Molitor. *o.c.*, bl. 261, nr. CCCXLVI.

29. *Geschiedenis van de Vroomheid in de Nederlanden, dl. II. De eeuw van Rausbroek*, 1953, bl. 431-437.

Doornik. Wellicht trok die stoet ook door Kortrijk, die op hun baan lag. We citeren verder het verhaal van St. Axters : „Bij hun aankomst in de steden stelden ze zich op het marktplein of voor de kerk in een brede kring op, lieten vervolgens hun kleed neer tot aan hun middel, de vrouwen echter alleen de rugbekleding, en strekten zich op de grond uit, waarop meestal eerst stro was uitgespreid. Met zijn geselroede raakte hun aanvoerder dan één van hen aan die dadelijk opstond en hem volgde, terwijl hij zich geselde. Eén voor één kwamen hierna de anderen aan de beurt, tot ze allen in de zelfkastijding betrokken waren en onder het zingen van het Geselaarslied

Nu slaed iu sere
dor cristus' ere,
dor God nu latet de sunde varen

of ook van het Waalse lied... het naakte bovenlijf met hun geselroede bewerkten." De tocht bereikte zijn hoogtepunt bij een voorname bedevaartplaats. Onze Vlaamse geselaars trokken wellicht naar de Lieve Vrouwekathedraal te Doornik. Daar werd dan de brief voorgelezen die, naar ze beweerden, Christus zelf door een engel op het Sint-Pietersaltaar te Jerusalem had laten neerleggen. In die brief nu werd er aan herinnerd dat God op 10 september 1349 de wereld had willen verdelgen. Op verzoek van de heilige Maagd zou Hij daarvan afgezien hebben. Voor de boetetocht te eindigen, gingen de geselaars zich nog een laatste maal geselen. Dit alles ging met allerhande buitensporigheden gepaard. Ze stoorden de missen door oneerbiedige handelingen. Vooral hadden ze het gemunt op de Joden. Ze verweten ze, dat ze de bronnen vergiftigd hadden, waardoor de Zwarte Pest was uitgebroken.

Niet alle geestelijken keurden die optochten en geselpartijen af. Men zag in die boetetochten een middel om van God het einde te bekomen van de Zwarte Pest, die een groot deel van Europa teisterde.

Het oordeel van de geestelijken over de beweging van de geselaars was niet eensluidend. Sommigen zagen erin een overdreven doch goedbedoelde vorm van christelijke vroomheid, andere keurden die beweging volstrekt af. Tot hen behoorde de Kortrijkse deken Egied van der Hoye. Wellicht was hij getuige geweest van de gesel-partij te Kortrijk. In een sermoen, waarvan de tekst be-waard is, keurt hij de beweging van de geselaars op een striemende wijze af³⁰. Hij, de doctor in de theologie, wendt voor zijn uiteenzetting de bekende scholastische vorm van het syllogisme aan. Zijn major luidt: iedere beweging of godsdienstige sekte, die onwaarheden en dwa-lingen verspreidt, of die slechte of ijdele handelingen voor-staat, kan niet door een goddelijke ingeving tot stand komen. Nu de minor, waarin hij de dwalingen en ijdele daden van de beweging beschrijft. Die sekte beweert, dat zonder deze geselpraktijken de wereld zou vergaan. Welnu, repliceert Egied, de H. Schrift leert dat het einde van de wereld zal voorafgegaan worden door de komst van de Antichrist en door de bekering van de Joden. Ten tweede, deze sekte verklaart dat de vasten op de vrijdag verplichtend is, wat, wedervoert Egied, in strijd is met wat de H. Schrift leert en de Kerk oplegt. Ten derde, die sekte beweert dat moest een vrouw toevallig binnen de kring gevormd door de geselaars terecht komen, de geselaars hun geseloefening zouden moeten herbeginnen. Dit is al te dwaas, redeneert Egied. Want in dit geval, zouden de geselaars soms gedwongen zijn, zich gans de dag te geselen. Verder merkt de deken op, dat de wet en het aanzien van de soeverein zouden te lijden hebben, in-

---

30. U. Berlière, *Trois traités inédits sur les flagellants de 1349*, in *Revue Bénédictine*, 25, (1908), bl. 341-344. Die traktaten zijn te vinden in de codex 64 van de belangrijke verzameling van kardinaal Niklaas van Cuse. Zie Dr. Marx, *Verzeichniss der Handschriften-Sammlung des Hospitals zu Cues*. Trier, 1905, bl. 73. Nr. 18, f° 202-202^v: *Dicta decani Curtracensis mag. Egidii de Feno mag. in theologia in quodam sermone ad populum*. In zijn artikel publiceert U. Berlière dit sermoen, bl. 341-344.

dien zo'n hele massa, met wimpels en trompetten, de wegen zouden aflopen en dit zonder toelating, zoals die stoeten het thans doen. Deken Egied wijst er ten slotte op dat die sekte een gevaar oplevert doordat ze de eerbied voor het heilig officie en het heilig misoffer verzwakt en daardoor het geloof bij het volk in groot gevaar stelt. Hij geeft wel toe, dat er wel iets goeds uit die boeteplegingen kan voortspruiten, doch dat men in alle geval geen kwaad mag bedrijven om iets goeds te bekomen.

Dit sermoen van de Kortrijkse deken moet ophef gemaakt hebben. Zo zien we dat kort nadien de proost van de Collegiale kerk van Sint-Maartens te Ieper, Alaard van Dentergem, in een te voren geschreven sermoen hem van een antwoord bedient³¹. Dit kon hij in volle gemoed doen, daar de geselpartij die onder zijn ogen te Ieper plaats greep, toegelaten was door de grootvicaris van de bisschop van Terwaan, onder wiens jurisdictie Ieper stond en ook oorlof daartoe gekregen hadden van graaf Lodewijk van Male, dit door een akte geldig voor gans het graafschap en gedateerd van Kortrijk, op 24 augustus 1349. Uit dit optreden blijkt klaar dat het civiel en kerkelijk gezag in die geselaarsbeweging enkel een uiting zagen van de volksdevotie en er geen kettters karakter in ontdekten. Een voor een trachtte de Ieperse proost de argumenten van deken Egied te ontzenuwen. Hij wees er vooral op, dat de geselaars met de beste bedoelingen bezielde waren. Hij tracht de argumenten van deken Egied te weerleggen, waarin hij echter niet helemaal slaagt. Deken Egied zou nu antwoorden op de proost van Ieper met een traktaat, gans gesteund op de theologie van die tijd. Hij ontwikkelt daartoe vijf stellingen³²:

31. Het antwoord van proost Alaard van Dentergem vinden we in dezelfde codex als het sermoen van Egied van der Hoye. Het werd gepubliceerd door U. Berlière, *o.c.*, bl. 345-348.

32. Dit traktaat vindt men in dezelfde hierboven vermelde codex, nr. 20, f° 203^v-210. U. Berlière heeft dit traktaat in zijn artikel niet gepubliceerd. Wel geeft hij er de volledige ontleding van. We nemen dan ook deze ontleding in deze studie over.

1. De flagellanten zijn niet aangespoord door de bovennatuurlijke deugd van liefde. Ze handelen uit zuiver natuurlijke naastenliefde, want zo'n handelwijze kan toch niet door de H. Geest ingegeven zijn.

2. Voorhouden dat het vasten op de vrijdag verplichtend is, op gevaar van de eeuwige zaligheid te verliezen, beweren dat zonder die geseling de wereld zou vergaan, is een ketterse bewering. Immers vasten op de vrijdag is wel een goede raad, maar geen gebod. Indien de Zwarte Pest voortduurt spijt die geselpartijen, dan is dat te wijten aan onze zonden. Het grote en echte middel om die ramp te verdrijven is de Passie van Christus, waarvan het Misoffer een gedachtenis is. Het Calvarie-offer en het Misoffer zijn in hoge mate meer verdienstelijk dan die geselpartijen.

3. Een schismatiek kan geen verdienstelijk goed werk doen. Hij scheurt het mystiek lichaam van Christus, te weten de Kerk, en hij stoort de vrede en de naastenliefde. De eerste propagandisten van die geselaarsbeweging, die de eerbied voor het misoffer, voor het koorofficie en voor de geestelijkheid ondermijnen, zijn echte schismatieken. Hierbij stipt deken Egied aan, dat de geselaars de geestelijkheid misprijzen, liederen invoeren die in de volkstaal geschreven zijn³³. Ze beweren, dat hun boetepraktijken meer bekomen, dan de sacramentele boetvaardigheid. Ze storen de orde en de vrede, daar zij de streek doorlopen zonder om te zien naar de lokale overheid en zonder goedkeuring van de geestelijkheid.

4. De geselaars schenken aan hun praktijken meer kracht dan aan het Misoffer, daar ze aan hun geselpartijen geen verdiensten toekennen, indien een vrouw de kring, die ze

---

33. De neiging om gezangen in de volkstaal te gebruiken bij godsdienstige plechtigheden en optochten is oud, zoals uit deze tekst blijkt. Treffend is de reactie van deken Egied van der Hoye. Met het protestantisme zou die beweging voor het gebruik van de volkstaal in godsdienstige plechtigheden doorbreken. En dit in de tijd, dat het humanisme zo hoog opliep met de oude klassieke talen!

vormen gedurende hun geseling, binnentreedt. De Kerk laat trouwens de vrouwen de kerken binnentreden en de sacramenten ontvangen.

5. Die in doodzonde verkeert, kan geen verdienstelijk werk doen. Welnu hoe dient er geoordeeld over hen, die de geestelijken misprijzen, die toch de geestelijke vaders zijn van het volk ?

Dit antwoord van deken Egied zou een wederantwoord van de deken van Ieper bekomen. Deze tracht een voor een de argumenten van deken Egied te weerleggen. Hij is van oordeel, dat de opinie en de handelwijze van de geselaars, in zekere maat kan verdedigd worden. Men kan niet beweren, dat ze in staat van doodzonde verkeren. Hun praktijken zijn in de grond niet slecht. Proost Alaard keurt persoonlijk de geselpartijen niet goed, doch, denkt hij, men mag daarom ze niet verketteren. Er bestaat dus een twijfel i.v.m. de geselaarsbeweging en een verdere redetwist kan wellicht meer klaarheid geven over de opinie die men over hen moet delen. Tot daar het antwoord van proost Alaard³⁴.

Die redetwist tussen twee hoogstaande geestelijken bewijst klaar, dat de beoordeling over de beweging van de geselaars zeer verschillend was. Wellicht was de houding van de vele geselaars daar niet vreemd aan. Zoals S. Axters schrijft : „ In bepaalde gevallen schijnt de Geselprocessie dan ook alleen een bijzonder pathetische vorm van hechte christelijke vroomheid te zijn geweest ; die een bevredigende verklaring vindt in het religieuze klimaat van de veertiende eeuw, de eeuw van de grote pestepidemieën waarin, volgens Jan van Boendale, de mensen huwden zonder vreugde en stierven zonder smart ”. Deze schrijver besluit dan : „ Het komt dan ook vanwege de bijzondere

34. Ook dit antwoord van proost Alaard werd opgenomen in bovenvermelde codex van Cues. Het is het nr. 21 en staat op f° 210 - 216. Ook dit antwoord van proost Alaard werd door U. Berlière niet gepubliceerd. Hij geeft er bondig de inhoud van, bl. 251.

35. O.c., bl. 436 en 437.

atmosfeer wel enigszins waarschijnlijk voor dat het fascinerende rythme van de striemende slagen op het naakte bovenlijf sommige Geselaars bij de drieëndertigdaagse boete, met al de gevolgen van dien, in een hysterischen waanzin zal hebben gestort ”³⁵.

Gedurende het decanaat van Egied van der Hoye werden nog enkele contracten gesloten in verband met de aanwinst van goederen of werden enkele geschillen vereffend, contracten en vereffeningen, waarvan enkele kaarters getuigenis afleggen. Hun inhoud behoort dan ook meer tot de economische geschiedenis van het Kortrijks kapittel en komen dus in dit artikel min te pas.

Voortgaande op de enkele gegevens die ons de archiefstukken en de tussenkost van deken Egied in de beweging van de geselaars verstrekken, mogen we besluiten, dat Egied van der Hoye de type was van de middeleeuwse clericus, die er op uit was prebenden aan te schaffen om ten slotte deken te worden van het rijk Kortrijks kapittel. Oud-student van de universiteit van Parijs, zou hij als theologant trouw blijven aan de Thomistische theologie, en dit o.m. laten blijken in zijn tussenkost in de betwisting in verband met de beweging van de flagellanten. Ten slotte mag hij aangezien worden als een van de bekwaamste dekens, die het kapittel van Kortrijk kende gedurende de veertiende eeuw.

J. DE CUYPER.

De doorvaart voor de binnenscheepvaart te Brugge in de XVIIe eeuw.

Onder de Tachtigjarige oorlog hadden de Noordnederlanders voet gevat in het huidige Zeeuws-Vlaanderen. In 1604 bezetten ze voor goed de steden Oostburg, Aardenburg en Sluis, waarbij de verbinding van de stad Brugge met de zee, over het Zwin, voor altijd werd afgesloten. Ook de verbinding van Gent met de zee over het Sas-van-Gent viel uit.

Over water was Gent toen verbonden met Brugge door de Lieve, die te Damme uitmondde, en die zeer dicht bij het door de Noordnederlanders bezette gebied liep.

Om de provincie Vlaanderen een nieuwe toegang tot de zee te bezorgen werd in 1612 de huidige vaart Gent-Brugge gegraven, die in 1618 verlengd werd door het kanaal Brugge-Plassendale (Oudenburg). Te Plassendale lagen de zee-sluizen en de verbinding met de haven van Oostende en met de zee geschiedde langs een kanaal dat door de kreek van Stene was getrokken¹. Later werden de twee andere Vlaamse havens met Oostende verbonden wanneer in 1638 de vaart Plassendale-Nieuwpoort-Veurne-Duinkerke werd gegraven.

Over het bevaren van de nieuwe waterweg Gent-Brugge-Oostende ontstonden weldra moeilijkheden. Voor de binnenscheepvaart bestond in de middeleeuwen de verplichting om last te breken, waarbij het schippersambacht van een bepaalde stad het recht had de koopwaren die over water

---

1. J. Americkx, *Zandvoorde-bij-Oostende*, in *Biekorf*, 1955, p. 164.

uit een andere stad toekwamen, te doen overladen in een boot van het plaatselijk schippersambacht, die dan de lading verder vervoerde tot aan de volgende stad.

Wanneer de nieuwe waterweg Gent-Brugge-Oostende in gebruik was genomen, begonnen in 1623 de moeilijkheden tussen de schippersambachten van Oostende, Gent en Brugge. Daar het een nieuwe waterweg was, wist niemand welke de respektieve rechten waren van ieder van de plaatselijke schippersambachten².

Na enkele jaren zien wij dat op de Gentse vaart de schippers van Brugge mochten laden en ontladen tussen Brugge en Hoekstrate (Knesselare), tot waar vroeger de Zuidleie liep, die eigendom was van de stad Brugge, en in wier bed de vaart Gent-Brugge ten dele werd gegraven. De schippers van Gent mochten laden en ontladen tussen Bellem en Gent³.

Tussen Brugge en Oostende mochten de schippers uit beide steden laden en ontladen. Maar ze profiteerden van dit voorrecht om buiten de steden koopwaren te ontladen die dan met wagens binnen de steden werden gevoerd om het betalen van de tolrechten te ontduiken⁴.

En in 1677 werd verboden aan de schippers op de vaart Brugge-Gent, koopwaren of passagiers onderweg op te nemen, omdat dit enkel toegelaten was aan de marktschepen die naar de stedelijke markten vaarden, alsook aan de beurtschepen die op bepaalde dagen koopwaren voerden naar verder afgelegene steden. Er bestonden beurtschepen op de vaarten Brugge-Gent, Brugge - Fort-St. Donaas (Sluis), Brugge-Oostende en Brugge-Nieuwpoort. Ieder lid van het Brugse schippersgild moest deze dienst op zijn beurt verzekeren⁵.

---

2. H. Van Houtte, *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'ancien régime*, Gent, 1920, p. 215.

3. L. Gilliodts van Severen, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges*, III, Brugge 1906, n° 2149.

4. L. Gilliodts van Severen, *Cartulaire de l'ancien grand Tonlieu de Bruges*, V, Brugge 1908 n° 2985.

5. *Cartul. Estaple*, III, n° 2194, Stadsarchief te Brugge, *Secrete*

In de schippersambachten bestond een strenge reglementatie. De verzender was niet vrij de schipper te nemen die hij verkoos. Zijn lading moest hij overbrengen in het schip dat aan de beurt was. Daarvan vinden wij een slaande voorbeeld te Brugge in 1649. Een schipper, die weldra aan de beurt zou komen, had voor eigen rekening zijn schip volgeladen met tegels en rode steen. Wanneer het zijn beurt was mocht hij niet vertrekken met zijn lading, maar het werd hem opgelegd tonnen naar Ieper te voeren voor het leger. Hij weigerde en werd daarop zijn beurt ontzegd. Alhoewel hij tegen deze beslissing beroep aantekende, moest hij toch wachten van varen totdat hij opnieuw aan de beurt kwam⁶.

Op de nieuwe vaarten Gent-Brugge-Oostende had de provincie Vlaanderen regelmatige bargediensten ingericht voor het vervoer van reizigers en kleine pakken. Daarom was het aan de schippers verboden andere reizigers mede te nemen dan hun collegas, soldaten, alsook de kooplieden wier waren in het schip werden vervoerd⁷.

Om de handel te vergemakkelijken schafte een ordonantie van de gouverneur generaal te Brussel in dato 15 mei 1666, de beurten af in de schippersambachten. De kooplieden mochten nu vrij een schipper nemen naar hun keuze, op voorwaarde dat ze aan het schip een volle lading zouden bezorgen, hetzij alleen, hetzij samen met andere kooplieden. Dit viel niet in goede aarde bij de Brugse schippers, want in december 1666 moest de Brugse magistraat tussenkomen om aan een koopman het schip te geven dat hij begeerde, men wilde hem het schip geven dat aan de beurt was⁸.

Resolutieboek 1642-1653, f°s 182 en 196 ; alsook *Requesten 1670-1680*, B. n° 127.

6. *Requesten 1630-1650*, n° 19.

7. *Cartul. Estaple*, III, n° 2149, en Stadarchief te Brugge, *Hallegeboden 1654-1670*, f° 214 v°.

8. *Hallegeboden 1654-1670*, f° 308 en *Secr. Resolutieboek 1666-1672*, f° 2.

De Doorvaart.

De moeilijkheden rond de doorvaart zonder lastbreken voor de binnenschepen te Brugge, geven een beeld van het kleingeestig particularisme van onze voorouders uit de 17de eeuw.

Dank zij de nieuwe kanalen zou Oostende nu een belangrijke haven worden. Daarom eiste het Oostendse schippersambacht dat de schepen die uit zee kwamen met een lading bestemd voor Brugge, te Oostende zouden lastbreken, 't is te zeggen dat hun lading aldaar zou overgebracht worden in één of meer Oostendse schepen, die dan verder naar Brugge zouden varen.

Anderzijds beriep Brugge zich op zijn eeuwenoude rechten als belangrijke haven op het Zwin en eiste dat de zeeschepen bestemd voor Brugge, rechtstreeks tot Brugge zouden doorvaren zonder last te breken te Oostende.

De Raad van Vlaanderen, het hoogste gerechtshof van het graafschap, alsook het hoofdbestuur te Brussel, wisten niet hoe de zaak op te lossen en namen voortdurend voorlopige beslissingen.

Het eerste geschil gebeurde in 1623 wanneer te Oostende Brugse zeeschepen werden opgehouden die toekwamen met een lading uit Engeland. De Raad van Vlaanderen beval de schepen vrij te laten zoniet zou schadeloosstelling geëist worden. Hetzelfde gebeurde korte tijd daarna met een Brugs schip geladen met Franse wijn⁹.

Maar te Brugge werden de Oostendse schepen, die door de stad wilden varen, verplicht last te breken. Waarop de magistraat van Oostende een klacht indiende bij de Raad van Vlaanderen. Oostende liet terecht opmerken dat de vaart Gent-Brugge-Oostende gegraven werd op kosten van de provincie Vlaanderen en dus niet alleen in het voordeel van de stad Brugge. Op 23 november 1623 liet de Raad van Vlaanderen voorlopig de doorvaart toe te Brugge aan

---

9. *Cartul. Estaple*, III, n° 2099. - 2 september 1623.

de Oostendse schepen, en zou hij verder de zaak onderzoeken. Indien het Brugse schippersgild het recht had de Oostendse schippers te doen lastbreken, zou hem later schadevergoeding moeten betaald worden. Brugge vroeg dat de Raad van Vlaanderen zijn voorlopige beslissing zou willen ongedaan maken. Daarop werd de zaak overgemaakt aan de Geheime Raad te Brussel, die het besluit van 23 november 1623 introk. En op 23 maart 1624 besloot de Grote Raad van Mechelen dat de schepen die te Oostende toekwamen uit zee, bestemd voor Brugge, tot Brugge zouden mogen doorvaren. De Brugse schippers moesten lastbreken te Oostende en de Oostendse schippers te Brugge. Beide steden gingen in beroep. De zaak eindigde bij de Grote Raad van Mechelen, het hoogste gerechtshof van de Spaanse Nederlanden, die na zeventien jaar, op 31 augustus 1640 een vonnis velde waarbij ten voorlopigen titel de schippers van Oostende, Gent en Diksmuide vrij op de vaart Brugge-Gent mochten varen. Twee jaar later kreeg Brugge de toelating al de schepen, samen met hun lading, op te tekenen die vrij door Brugge vaarden en dit voor een mogelijke latere schadeloosstelling¹⁰.

In mei 1650 kwamen deken en eed van de Brugse schippers, alsook de korenwegers en korendragers, protesteren op het Brugse stadhuis omdat de Brugse magistraat, op aanvraag van de gouverneur van Oostende, schepen geladen met graan voor het leger, door Brugge had laten varen zonder lastbreken. Deze schepen kwamen waarschijnlijk uit een stad die te Brugge niet vrijgesteld was van lastbreken¹¹.

De hogere overheid trachtte een einde te stellen aan al de moeilijkheden van de vrije doorvaart. Op 3 mei 1650 werd in de Staten van Vlaanderen voorgesteld een algemene vrije doorvaart te verlenen door al de steden gelegen langs de waterwegen van de provincie Vlaanderen. De Gentse afgevaardigden verzetten zich ertegen van zohaast dit ontwerp

---

10. *Cartul. Estaple*, III, n° 2101, en *Cartul. Tonlieu*, V, n° 2993.

11. *Secr. Resolutieboek 1642-1653*, f°s 235 v° - 237.

was gekend en nog vóór dat de andere leden hun respectieve magistraten hadden kunnen raadplegen. Brugge daarentegen wilde de zaak doen doorgaan en zond een deputatie naar het hof te Brussel om voor zijn eigen schippers een algemene doorvaart zonder lastbreken te bekomen door al de delen van de Spaanse Nederlanden, aangezien de schippers uit al de andere steden door Brugge mochten varen zonder lastbreken, en dit ingevolge de besluiten van 23 november 1623 en 21 augustus 1641¹².

Twee jaar later, op 23 maart 1652, werd door de Staten van Brabant, van Artesië, van Henegouwen en van Vlaanderen een vrije doorvaart gevraagd door al de steden die lagen op de Schelde en op de Leie. De zaak ging niet door omdat de gouverneur generaal aartshertog Leopold liet opmerken dat de nieuwe regeling schade zou berokkenen aan de rechten van de Majesteit. En men weet dat de Spaanse overheden te Brussel gedurende de XVII^{de} eeuw voortdurend in geldgebrek leefden¹³.

De zeeschepen bestemd voor Brugge die te Oostende toekwamen mochten altijd doorvaren tot Brugge. Maar in 1652 herbegonnen de moeilijkheden. Te Brugge was een Oostends schip, geladen met zout, opgehouden. Daarom werd te Oostende een schip uit Lubeck, bestemd voor Brugge, opgehouden. In dit jaar had Brugge een handelsverdrag gesloten met de Hanzesteden en dit was nu het eerste schip dat ingevolge dit verdrag te Oostende toekwam. Slechts nadat het Oostends schip te Brugge was vrijgelaten mocht het zeeschip uit Lubeck doorvaren tot Brugge. De Brugse kooplieden waren niet gerust. Op 31 mei en 26 juni kwamen twee kooplieden vragen aan de Brugse magistraat of zij een schip uit Engeland en een ander uit Lubeck naar Brugge konden laten komen zonder lastbreken te Oostende¹⁴.

---

12. *Secr. Resolutieboek 1642-1653*, f°s 236 v° - 237.

13. *Cartul. Estaple*, III, n° 2137.

14. *Cartul. Estaple*, III, n°s 2132, 2133, 2135, *Cartul. Tonlieu*, V,

Het duurde nog tot 20 augustus 1652 vooraleer te Oostende de vrije doorvaart naar Brugge werd toegelaten aan de schepen van de Hanzesteden, aan deze uit de landen van de koning van Spanje en van zijn bondgenoten. En twee dagen later werd ook aan de Oostendse schippers de vrije doorvaart toegestaan door Brugge, en op 14 november de doorvaart door Gent¹⁵.

De ruzie tussen Brugge en Oostende herbegon enkele dagen later op 26 november 1652, wanneer het Brugse schippersambacht twee Oostendse schepen wilde verplichten last te breken, omdat de Oostendse schippers geweigerd hadden de verklaring van hun lading neer te leggen op het tolkantoor te Brugge¹⁶.

De Brugse schippers zagen met lede ogen de doorvaart van de Oostendse schepen. In de stad heerste grote onrust. En op 1 maart 1653 werden opnieuw twee Oostendse schepen, die door Brugge vaarden, bij het sas van het Minnewater met stenen beworpen en verplicht binnen de stad terug te keren. Acht dagen later was de procureur generaal uit Gent te Brugge toegekomen om deze Oostendse schepen vrij door Brugge te laten wegvaren. Dit gaf aanleiding tot een echte volksoproer, waarover enkele bijzonderheden terug te vinden zijn in een van de strafregisters van de stad Brugge. Twee dagen daarna was er nog een Oostends schip te Brugge bijgekomen.

In die tijd bestond de Coupure nog niet te Brugge. Ze werd eerst in 1751 gegraven. Om van de Dampoort naar de Gentse vaart te varen, volgden de schepen de Langerei, de Verversdijk, de Steenhouwersdijk, de Dijver, door de hof van Gruuthuse, langs het St. Janshospitaal naar het Minnewater, waar toen het Gentse sas lag. Men ziet nog sporen

---

vervolg op n° 3012 en n° 3013; *Secr. Resolutieboek 1642-1653*, f° 295 v°.

15. *Cart. Estaple*, V, n° 2138; *Cart. Tonlieu*, V, n°s 3014 en 3015; V. Brants, *Liste chronologique des Edits et Ordonnances des Pays-Bas 1621-1700*. Brussel 1910, 14 novembre 1652.

16. *Cart. Estaple*, III, n°s 2140 en 2142.

van de bij het sas behorend bloksluis in de zijgevel van het huis n° 13 van de Wijngaardplaats. De schepen die door Brugge vaarden konden niet zeer groot zijn. In de hof van Gruuthuse te Brugge werd in 1910 het St. Bonifaciusbrugje gebouwd, boven een oude bloksluis, die nu nog bestaat, en die een breedte heeft van 3,10 m. Van 1620 tot aan het graven van de Coupure in 1751-1753, moesten de schepen die van Oostende naar Gent vaarden, door deze bloksluis.

En we zien dat in 1730 de beurtschepen die tweemaal in de maand Brugge verbonden met Antwerpen en Brussel, als minimum lading 20 ton moesten vervoeren en als maximum 30 ton ^{16bis}.

Wanneer in maart 1653 de Oostendse schepen door Brugge vaarden, hadden drie schippersvrouwen, die woonden bij de Strobrug, twee jongens van twaalf jaar rondgestuurd, ieder voorzien van een metalen pan en een ijzer om erop te kloppen, ten einde het volk samen te roepen. De ene jongen had geroepen : „mans ende kinderen dat sy commen op de Carmersbrugge om te beletten den deurvaert”. De andere had rondgeroepen dat om één uur „alle schippers wijfs souden commen op de Strobrugge” om er de doorvaart van de Oostendse schepen te beletten. Deze jongens waren rondgegaan langs de Langerei en de Potterierei, verder door de Karmersstraat, Balstraat, Rodestraat, Ganzeplaats, Scharestraat, naar de Walplaats en de Meers.

Daarenboven waren vijftiwintig Brugse schippers bijeengekomen op de Mestmarkt (de St.-Annarei tussen de Karmers- en Strobruggen). Ze dreigden een Brugs schip, geladen met mest, te doen zinken bij de Wijngaardbrug aan het Minnewater, zodat geen enkel schip aldaar zou kunnen doorvaren. Een grote bende volk, bewapend met stenen, was bijeengekomen aan de Walbrug. De procureur generaal, vergezeld door de burgemeester van de commune met zijn shadebeletters of politieagenten, waren aldaar aanwezig.

---

16 bis. *Cart. Estaple*, IV, n° 2354.

De schadebeletters trokken hun rapier om het volk van de Walbrug te verdrijven naar de Meers, maar ze werden met stenen bekogeld en moesten vluchten door het Stoofstraatje¹⁷. 's Namiddags had men twee afdelingen van de burgerlijke wacht (bestaande uit gewapende burgers) opgeroepen om de schepen te beschermen. Het gelukte hun de oproerlingen uiteen te drijven. Maar, om de rust te herstellen vond men het geraadzaam de lading van de Oostendse schepen te doen overbrengen in Brugse schepen. Ondertussen was een van de muiters aangehouden, die echter werd vrijgelaten om verdere onlusten te vermijden¹⁸.

Op 25 augustus 1653 nieuwe onlusten wanneer enkele Oostendse schepen, geladen met zout, door Brugge wilden varen. De magistraat loofde een premie uit van 35 pond groten voor diegenen die de plichtigen zouden kenbaar maken. Dit hielp tot niets, de daders waren genoeg bekend, maar men durfde ze niet aanhouden. De 2de oktober nieuwe moeilijkheden. 's Nachts werd een ander schip uit Oostende, ook geladen met zout, in de grond geboord. De magistraat loofde nu een premie uit van 100 lb. groten voor wie de daders zou aanbrenge¹⁹.

Ondertussen had de gouverneur generaal aartshertog Leopold op 26 mei 1653 voorgesteld, de vergunning voor een algemene doorvaart in de Spaanse Nederlanden te kopen. Het aandeel van de stad Brugge zou jaarlijks 8.000 gulden bedragen. Brugge weigerde en vroeg dat eerst de vaart Brugge-Oostende zou verdiept worden op kosten van al de deelgenoten aan de doorvaart. Ook Gent verzette zich tegen de algemene doorvaart²⁰.

Te Brugge werden de vreemde schepen nog dikwijls opgehouden wanneer ze door de stad wilden varen. Op

17. Rijksarchief te Brugge, Fonds Brugge n° 626 : *Examinatiebouck* 1646-1656, f°s 136 v° - 139 v°.

18. *Secr. Resolutieboek* 1642-1653, f°s 314 - 315.

19. *Secr. Resolutieboek* 1642-1653, f°s 333 v° en 335 ; alsook *Cart. Tonlieu*, V, vervolg op n° 3017.

20. *Cart. Tonlieu*, V, n°s 3018, 3019, 3020 en 3023, en *Secr. Resolutieboek* 1653-1659, f°s 4 en 79.

15 maart 1654 waren het schepen met krijgsvoorraad bestemd voor Grevelingen, die door de Brugse schippers verplicht werden terug binnen de stad te keren. De magistraat bekwam dat zij vrij mochten vertrekken. Maar wanneer deze schepen op hun terugreis door Brugge passeerden, was een van de schepen geladen met enkele koopwaren voor de kommissaris van de artillerie die met de boten medevaarde. Hij werd verplicht deze koopwaren over te laden in een Brugs schip dat later teruggezonden werd zonder betaling²¹.

In september 1654 herbegonnen de moeilijkheden. Een ledig Oostends schip dat door Brugge terugkeerde, werd 's nachts beschadigd. De volgende dag werden twee Oostendse schepen, geladen met zout, door een menigte vrouwen met stenen beworpen. Twee dagen later werden opnieuw twee Oostendse schepen op stenen onthaald. Nu werden op ieder schip twee schadebeletters geplaatst. Deze werden 's nachts verjaagd, waarna de vier schepen tot zinken werden gebracht.

Tegen al deze inbreuken op de vrije doorvaart van de schepen had Oostende een klacht ingediend bij de Raad van Vlaanderen, die aan de Brugse magistraat vroeg welke maatregelen hij genomen had om de overvallen op vreemde schepen te beletten. Ondertussen vernam men dat er iedere nacht te Brugge bijeenkomsten werden gehouden om gewapenderhand te beletten dat de daders zouden aangehouden worden²².

Eindelijk, op 24 september 1654 zond Brugge afgevaardigden naar de Raad van Vlaanderen om te beramen hoe men de bijzonderste plichtigen, allen Brugse schippers, zou aanhouden. Maar Brugge vroeg gedurig uitstel voor deze aanhoudingen omdat het gevaar voor oproer te groot was.

De 22ste februari 1655 werd te Brugge een Oostends schip, geladen met haring, in de grond geboord, en de

---

21. *Cart. Tonlieu*, V, vervolg op n° 3021, en *Secr. Resolutieboek* 1653-1659, f°s 28 v° - 29 v°.

22. *Cart. Tonlieu*, V, vervolg op n° 3017; en *Secr. Resolutieboek* 1653-1659, f°s 47 v° - 50.

schipper ervan werd mishandeld. Het schip was 's nachts buiten de stad aangevallen door gemaskerde personen en dit niettegenstaande de tussenkomst van de burgerlijke wacht.

Om verdere incidenten te voorkomen vroeg de Brugse magistraat dat de vrije doorvaart voor alle schepen te Brugge zou geschorst worden, in afwachting dat een algemene doorvaart voor geheel de Spaanse Nederlanden zou afgekondigd worden. Maar de incidenten met de schepen duurden voort zowel te Brugge als te Oostende.

Op 2 december 1656 werden te Oostende drie Brugse schepen aangehouden om de schade te verhalen die het vorige jaar te Brugge was veroorzaakt aan Oostendse schepen, alsook om deze Brugse schepen te doen lastbreken. Eerst op 9 april 1657 werden ze vrijgelaten op bevel van de Raad van Vlaanderen. De 7de december 1657 werd te Brugge de doorvaart van twee Oostendse schepen door het volk belet²³.

Het duurde nog jaren, namelijk tot 20 april 1667, vooraleer te Brugge de onruststokers, veertig in getal, werden aangehouden op bevel van de procureur generaal en dit met de hulp van de burgerlijke wacht²⁴.

De vaart Brugge-Oostende zou verdiept worden en in 1663 zou de hand gelegd worden aan het graven van de nu nog bestaande handelskom te Brugge. Op aanvraag van het Brugse schippersambacht vroeg de Brugse magistraat aan de gouverneur generaal en dit ten voordele van de Brugse schippers, de vrije doorvaart op al de waterwegen van de provincie Vlaanderen, ten einde de Brugse handel te bevorderen²⁵.

Het voorstel dat de Brugse schippers toen voorlegden was een meesterstuk van particularisme :

23. *Secr. Resolutieboek 1653-1659*, f°s 58, 60, 66 v°, 69 v°, 83 - 85 en 161 - 162 ; alsook *Cart. Tonlieu*, V, vervolg op n° 3017.

24. *Cart. Tonlieu*, V, n° 3035.

25. *Cart. Tonlieu*, V, n° 3033.

- 1° Vrije doorvaart te Oostende voor al de schepen met een lading bestemd voor Brugge.
- 2° Van al de schepen die uit zee te Brugge toekomen, zullen alleen de Vlaamse schepen verder mogen varen zonder lastbreken.
- 3° Wanneer het waterpeil in de vaart Brugge-Oostende zo laag is dat de schepen een deel van hun lading moeten overbrengen in andere schepen, zal dit alleen mogen gebeuren in boten van de vrije Brugse schippers.
- 4° De schippers van Brugge zullen te Gent vrij mogen doorvaren op al de waterwegen die aldaar samenlopen.
- 5° In en rondom Brugge mag niemand een lading innemen tenzij de Brugse schippers.
- 6° Al de vreemde schippers die met een lading te Brugge zijn toegekomen, zullen er slechts een lading mogen innemen voor hun eigen stad, indien de Brugse schippers aldaar van hetzelfde voorrecht genieten²⁶.

Eindelijk, op 29 januari 1664, werd aan de Brugse schippers de algemene vrije doorvaart toegestaan op al de waterwegen van de Provincie Vlaanderen²⁷.

De moeilijkheden herbegonnen dadelijk. Op 21 februari 1664 wilde een schip uit Oostende met een lading bestemd voor Gent, door Brugge varen zonder lastbreken. Het werd vastgehouden, waarop in maart te Oostende een schip uit Middelburg en bestemd voor Brugge, werd opgehouden. Op bevel van het hof te Brussel werd het vrijgelaten. Hetzelfde gebeurde op 10 april 1664 met een Engels schip bestemd voor Brugge, dat ook te Oostende werd opgehouden. Nochtans, sedert het graven van de Oostendse vaart, mochten al de schepen, met een lading van honderd last (200 ton) en eronder, en bestemd voor Brugge, zonder lastbreken te Oostende doorvaren²⁸.

---

26. *Cart. Tonlieu*, V, n° 3033; alsook *Portefeuille Commerce et Navigation 1660-1670*, n° 14.

27. Brants, *Liste chronologique 1621-1700*, 16 février 1664.

28. *Cart. Tonlieu*, V, n° 3035; en L. Gilliodts van Severen, *Car-*

Er gebeurden nog andere plagerijen. De 8ste mei 1664 kwam te Brugge een Oostends schip, geladen met zout en bestemd voor Gent. Het mocht vrij doorvaren. Maar omdat het te zwaar geladen was, vroeg het om een deel van zijn lading te mogen overladen in een Brugs schip. De Brugse magistraat kon dit niet toestaan en het Oostendse schip geraakte met veel moeite door de stad en kon zijn reis naar Gent voortzetten²⁹.

Het doorvaren te Brugge van vreemde schepen zonder lastbreken bleef een doorn in het oog van de Brugse schippers, die wel wilden genieten van de vrije doorvaart in de andere steden, maar die hetzelfde in hun stad niet wilden toestaan aan vreemde schippers.

Op 12 mei 1664 hadden onbekenden de kaai van de Gruuthusebrug in het water geworpen om de doorvaart van vreemde schepen te beletten. De stad Brugge loofde een premie uit van 25 pond groten om de daders te ontdekken en de procureur generaal kwam naar Brugge om de zaak ter plaats te onderzoeken. Te Brugge werden strenge maatregelen genomen tegen een mogelijke oproer. 's Avonds, na het luiden van de „schelle” of avondklok, mocht niemand meer op straat komen zonder licht. Wanneer iemand 's nachts gerucht hoorde langs de reien moest hij terstond de wacht verwittigen. En nevens de twee afdelingen van de burgerlijke wacht werd nu nog iedere avond een derde afdeling van de burgerlijke wacht opgeroepen. En om wel te kunnen rekenen op de trouw van de burgerlijke wacht, liet de Brugse magistraat door al de leden van de wacht de eed van trouw aan de stad hernieuwen.

's Nachts werden oproerige briefjes aangeplakt. Ze werden ter inzage op het stadhuis gelegd. Wie de schrijvers ervan kon ontdekken ontving een premie van 3000 gulden. De schuldigen werden echter niet gevonden en vier verdachte

---

tulaire du Consulat d'Espagne, II, Brugge 1903, p. 581, alsook *Secr. Resolutieboek 1659-1666*, f°s 159 v°, 160, 161, 163 v°.

29. *Secr. Resolutieboek 1659-1666*, f° 166 v°.

personen, die aangehouden waren, werden onschuldig bevonden. Stilaan kwamen de gemoederen tot bedaring en vanaf 31 mei 1664 werd de derde afdeling van de burgerlijke wacht 's nachts thuisgelaten³⁰.

En op 1 augustus 1664 werd de vrije doorvaart te Oostende toegestaan aan al de schepen die naar Brugge vaarden, zowel eigene als vreemde. Maar onderweg mochten ze niets laden of ontladen. Toch werden nog Brugse schepen verplicht last te breken te Oostende³¹.

Brugse schepen die van Doornik kwamen werden te Gent opgehouden om last te breken omdat ze hun lading buiten de geslotene steden hadden ingenomen, alhoewel het varen op de Schelde vrij was voor iedereen. Te Brugge deed men hetzelfde met een schip uit Antwerpen, alhoewel deze schepen vrije doorvaart hadden ingevolge de akte van 16 mei 1666. Waarop Brugge liet opmerken dat de vaart Oostende-Gent gegraven was op de kosten van de provincie Vlaanderen. De andere provincies, die niet bijgedragen hadden in de kosten, mochten dan ook niet genieten van de vrije doorvaart op dit kanaal.

In 1669 werden twee Franse schepen bestemd voor Brugge, te Oostende vastgehouden om last te breken. De Geheime Raad te Brussel moest tussenkomen om deze twee schepen te doen vrijlaten. Andere vreemde schepen werden daarna nog opgehouden te Oostende en de Geheime Raad moest iedermaal tussenkomen en verbood aan de magistraat van Oostende nog schepen, zowel eigene als vreemde, op te houden³².

En op 7 december 1674 werd op aanvraag van de Brugse

---

30. *Secr. Resolutieboek 1659-1666*, f°s 167-177 v°; *Portefeuille Commerce et Navigation 1660-1670*, n° 17, alsook *Chronycke van Vlaenderen*, III, Brugge, A. Wydts 1737, III, pp. 725-727.

31. *Cart. Estaple*, V, n° 2151; *Placcaerten van Vlaenderen*, III, p. 697; *Cart. Tonlieu*, V, n° 3043; en *Secr. Resolutieboek 1659-1666*, f° 202.

32. *Secr. Resolutieboek 1659-1666*, f° 250 en 251 v°; alsook *Secr. Resolutieboek 1666-1672*, f°s 110 v° - 113; *Cart. Tonlieu*, V, n° 3049; en *Cart. Estaple*, III, n° 2182.

koorndragers, een Gents schip geladen met haver te Brugge opgehouden, omdat het de haver op het platteland had geladen en alleen de schepen die een lading ingenomen hadden in de gesloten steden, recht hadden op vrije doorvaart³³.

Van 1670 tot 1675 werd de Oostendse vaart doorgetrokken van Plassendale tot Oostende en werden nieuwe zeesluizen gebouwd te Slijkens. De rechtstreekse verbinding te water met Oostende was onderbroken door een dam in de vaart te Plassendale. Nu werden de koopwaren uit de zeeschepen aan de dam overgeladen in Brugse schepen. Maar de Oostendse schippers wilden dat de schepen die uit zee kwamen met bestemming voor Brugge, te Oostende hun lading zouden overbrengen in Oostendse schepen die ze dan zouden voeren tot aan de dam te Plassendale, waar de lading in Brugse schepen zou overgebracht worden³⁴.

In december 1675 waren de zeesluizen te Slijkens voltooid en op 25 januari 1676 werd de dam weggenomen. Het eerste schip dat door de nieuwe sluisen vaarde had aan boord de gouverneur generaal van de Spaanse Nederlanden, graaf de Villa Hermosa³⁵.

Te Oostende werden in de eerste maanden na de ingebruikneming van de nieuwe zeesluis alleen de eigene nationale zeeschepen doorgelaten, totdat de gouverneur generaal beval al de schepen die uit zee kwamen door te laten³⁶. En op 5 november 1676 begon men te Gent de schepen op te houden die bestemd waren voor Brugge³⁷.

Nu en dan gebeurden er nog kleine incidenten te Gent, te Brugge en te Oostende, totdat op 26 november 1699

33. *Secr. Resolutieboek 1672-1676*, f° 180.

34. *Portefeuille Commerce et Navigation 1670-1680*, n° 2 - juli 1670.

35. Beaucourt de Noortvelde, *Beschryving van den Opganck, Voortganck en Onderganck der Brugsche Koophandel*. Brugge 1775, pp. 293 - 295.

36. *Cart. Estaple*, III, n° 2204; *Cart. Tonlieu*, V, n°s 3056, 3057, 3058; alsook *Secr. Resolutieboek 1672-1676*, f°s 254, 256.

37. *Cart. Tonlieu*, V, n° 3061; en *Secr. Resolutieboek 1676-1679*, f°s 10 v° - 14.

het hoofdbestuur te Brussel voorstelde al de schippersgilden van geheel het land te verenigen in een enkel korps. Dit ging samen met het ontwerp van generaal Boulangier om de waterwegen te verbeteren ten einde Antwerpen over Gent, Brugge en Oostende te verbinden met de zee. Bij gemis aan geldmiddelen en door de tegenstand van de meeste steden kwam dit ontwerp nooit tot uitvoering³⁸.

Weldra zou de Spaanse Erfenisoorlog uitbreken, die het begin van de 18de eeuw bij ons inluidde. En in 1713 gingen de Spaanse Nederlanden over naar het huis van Oostenrijk.

Hoe verliep het verder met de vrije doorvaart in de 18de eeuw ?

Op 18 september 1737 vroeg de Oostendse magistraat, samen met de Gentse Handelskamer, aan de Staten van Vlaanderen dat de lading van al de zeeschepen die te Oostende toekwamen, aldaar zou overgebracht worden in Oostendse schepen, die vrij door Brugge naar Gent zouden mogen varen. Op dit verzoek werd niet ingegaan³⁹.

Het volgende jaar 1738 vroeg de Gentse magistraat dat te Brugge de Coupure zou gegraven worden van de Molenbrug naar de Buiten Boninvest, ten einde aan de zeeschepen bestemd voor Gent, toe te laten door Brugge te varen. De diepte van de Reie tussen de Molenbrug, Dijver en Minnewater was onvoldoende voor zeeschepen en de stenen bruggen lieten geen schepen met vaststaande masten door. De Coupure werd gegraven in 1751 en in hetzelfde jaar werd de vaart Brugge-Gent verdiept tot elf voet of 3 meters, zodat ook zeeschepen aldaar konden varen.

Na het voleindigen van deze werken kwam op 15 december 1753 een voorlopig dekreet, dat de vrije doorvaart van zeeschepen door Brugge toestond. Maar Brugge wilde slechts de vrije doorvaart toestaan aan de eigene nationale zeeschepen met uitsluiting van de vreemde⁴⁰.

---

38. *Cart. Estaple*, III, n°s 2255 en 2260.

39. *Cart. Tonlieu*, VI, n° 3163.

40. *Cart. Estaple*, IV, n°s 2383 en 2382; *Cart. Tonlieu*, VI, n° 3198, en pp. 470 en 471.

Eindelijk op 18 mei 1763 werd door een ordonnantie van de gouverneur generaal Karel van Lorreinen de verplichting tot lastbreken afgeschaft, wanneer zowel de schippers uit Doornik als uit Vlaanderen overal de vrije doorvaart kregen in Vlaanderen, zodat de schepen nu overal vrij mochten doorvaren. De Brugse schippers gingen in beroep tegen deze ordonnantie, maar ze werden afgewezen⁴¹.

Daarmede konden de schepen vrij varen op al de wateren van de Oostenrijkse Nederlanden en was het middeleeuws voorrecht van het verplichte lastbreken voor goed afgeschaft.

J. DE SMET

---

41. *Ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, II, Brussel 1897, p. 19 en *Cart. Tonlieu*, VI, p. 471 en *Cart. Estaple*, IV, n° 2462. Later in 1787 ontstonden nieuwe moeilijkheden ter gelegenheid van de doorvaart te Brugge van zeeschepen bestemd voor Gent. Cf. R. Coppieters, *Journal d'événements divers et remarquables (1767-1797)*, uitgegeven door P. Verhaegen, Brugge 1907, pp. 87, 96, 103 en 108. Dit werd definitief toegestaan door keizerlijk dekreet van 21 januari 1788 (*Ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, XIII, p. 165).

De Vlaamse klok uit Pencran (1365)

Joseph Strubbe (°Brugge, 14 december 1885), de oudste broer van wijlen prof. dr. Egied Strubbe, is tijdens de eerste wereldoorlog onderpastoor geweest op het Bretoense eiland Ouessant, in vervanging van de twee gemobiliseerde onderpastoors. In de parochieregisters komt zijn handtekening de eerste maal voor op 6 mei 1916, de laatste maal op 28 oktober 1918. Onderpastoor Jozef Strubbe stierf op 14 december 1918 te Brest als slachtoffer van de Spaanse griep; hij was juist 33 jaar oud. Daar hij gevraagd had begraven te worden op zijn duurzaam eiland — hij had Bretoens geleerd om dichter bij de bevolking te staan — werd zijn stoffelijk overschot op 29 april 1919 naar Ouessant overgebracht. Op zijn graf hebben de dankbare inwoners een marmeren gedenkplaat onthuld, voorzien van een opschrift in het Bretoens¹. „On garde de lui le meilleur

1.

Joseph STRUBBE

Ganet e BRUGES (Belgique) d'ar 14 a viz
Kerzu 1885, maro e presbital Sant-Martin,
BREST, d'ar 14 a viz Kerzu 1918.

Beleg eus bro Belgique, deuet e Frans
gant e genvroidi epad ar brezel :

1914 - 1918,

bet Kure e parrez EUSSA : 1916-1918, e
leac'h men deuz *dispignet* e nerz hag e
iec'hed.

Falvezet eo bet gantan e chomfe e gorf
e *douar* EUSSA etouez e vignouned da c'hortoz
ar varn diveza.

« Evangelizare pauperibus, misit me sanare
contritos corde » (St-Matt.)

PEDIT DOUE EVITAN.

Volgens de door pastoor-deken F. Roué medegedeelde Franse vertaling, luidt de tekst in het Nederlands aldus: « Joseph Strubbe, geboren te Brugge (België) op 14 december 1885, overleden in de pastorij van Saint-Martin, Brest, op 14 december 1918. Priester uit

souvenir” schreef pastoor-deken F. Roué ons op 20 augustus 1971, „et sa tombe est toujours fleurie par des familles auxquelles il a fait le plus grand bien.”

Deze gebeurtenissen kunnen wel mede de bijzondere belangstelling verklaren die prof. Strubbe had voor Bretagne, een volkskundig-rijke streek die de „hoofdman van de West-vlaamse folkloristen” op vele wijzen aansprak, getuige ook zijn rijke verzameling postkaarten over Bretagne die geheel of gedeeltelijk van zijn broer Jozef afkomstig kan zijn.

Toen we hem in augustus 1970, enkele maanden vóór zijn overlijden, vertelden dat we op 23 juli in de kerk van Pencran geweest waren om een afwrijfsel te maken van het opschrift van de uit 1365 daterende Vlaamse klok, was het dan ook niet enkel uit belangstelling voor palaeografie en epigrafie dat hij voorstelde om een kopie van het opschrift in ons tijdschrift op te nemen. Dat het in *deze* aflevering zou gebeuren, heeft geen van ons beiden toen vermoed.

De klok hangt in de toren van de kerk van Notre-Dame te Pencran, een op een heuvel gelegen dorpje op een tiental km. van de zee, in de meest Bretoense streek van Bretagne, de Finistère. Naar de kerk uit 1553, bevinden zich binnen het beluik van het kerkhof nog het knekelhuis uit 1594 en twee kalvaries — waarvan één uit 1521 —, typische Bretoense monumenten waaraan het gebied nog bijzonder rijk is.

De klok is, zonder kroon, ca. 88 cm. hoog en heeft een diameter van 105 cm. Op de bovenflank staat een één-regele schriftband, aan de boven- en onderzijde begrensd door twee sierringen; verder zijn er nog een faussure-band en twee sierringen aan de onderkant van de slagring. Het opschrift is gesteld in gotische majuskels; aan het begin staat

---

België, in Frankrijk gekomen met zijn landgenoten tijdens de oorlog 1914-1918, onderpastoor van de parochie Ouessant: 1916-1918, waar hij zijn kracht en gezondheid heeft opgeofferd. Hij heeft verlangd dat zijn lichaam zou rusten in de grond van Ouessant bij zijn vrienden, in afwachting van het algemeen oordeel. Evangelizare... Bidt God voor hem. »

een kruis en tussen elk woord als scheidingsteken drie onder elkaar geplaatste ruitjes. De streepjes voor de afkortings-n en de ablatief-o in het jaartal staan tussen de twee bovenste sierringen. Aangezien de letters van het opschrift duidelijke verschillen vertonen, mogen we aannemen dat de wassen letters die op de valse klok geplaatst werden, niet in matrijzen gegoten maar met de hand vervaardigd waren. Het opschrift van deze in 1365 door de gebroeders Daniel en Rogerus uit Kortrijk gegoten Mariaklok is niet ongepubliceerd, maar de tekst is nooit helemaal nauwkeurig weergegeven. Het opschrift luidt als volgt :

„† MARIA : DANIEL : ET : ROGERVS : FRATER :
EIVS : DE : CVRTRACO : FECERVT : NOS : ANNO
: DÑI : M° : CCC° LXV° ”.

In 1913 werd de klok door een Fransman, de h. L. Lecureux, gesignaleerd aan de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk, met de vraag of men iets wist over de klokkengieters Maria Damel en haar broeder Roger. Op een vergadering van de kring op 27 november 1913, werd over de lezing van dit klokkenopschrift van gedachten gewisseld ; men kwam tot het besluit dat Maria de naam van de klok was en dat niet Damel, maar Daniel diende gelezen te worden. Enkele weken later kon de h. Lecureux deze lezing bevestigen². Het is echter nog altijd niet uitgemaakt wanneer en hoe de klok in Bretagne is terechtgekomen.

De klok uit Pencran wordt ook vermeld in de bijdrage van A. Deschrevel over de klokken die door de klokkengieters De Leenknecht (alias Van Harelbeke) gegoten werden³. Het is echter nog niet duidelijk welke familiebetrek-

2. Bon de Bethune, *La cloche de Pencran*, in *Bul. Geschied en Oudb. Kring Kortrijk*, 11 (1913-1914), 157-158 ; zie ook blz. 16, 51-52.

3. A. Deschrevel, *Het klokkengietersgeslacht De Leenknecht (alias Van Harelbeke)*, in *Biekerf*, 60 (1959), 321-340 en 63 (1962), 297-301.

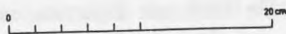
king er was tussen de broers Daniel, Roger en (volgens de klok uit Deesdorf van 1373) Jan uit Kortrijk en de gebroeders De Leenknecht.

✠ M A R I A D A N I E L E T O R O

G E R V E F R A T E R I V I S I D A

A N T O N I O F E C E R V G I N O G

A N N O D N I M I A A D L X V ✠

Inscriptie van de klok van Pencran, in werkelijkheid op één regel gesteld.

L. DEVLIEGHER

De Vlaamse klok van Pencran uit 1365.

De Meier van Zwevezele in de "Miracula S. Winnoci,"

Onder de mirakels aan de hlg. Winnocus toegeschreven komt er één voor, dat de aandacht van de historici tot nog toe niet veel schijnt te hebben getrokken. Deze anders weinig banale episode verhaalt de wonderlijke bevrijding van een zekere Adalhardus, meier van Zwevezele, op zoek naar zijn lijfeigenen, die naar de stad Bonen waren gevlucht en daar in de handen waren gevallen van een *quidam potens*, Mirolfus genaamd.

Van deze episode bestaan er twee versies. De eerste is welbekend: zij komt voor in de *Vita secunda S. Winnoci*, die de mediëvisten in de *M.G.H., Scriptores*, XV, blz. 777, gewoonlijk gaan opzoeken¹; de tweede, eigenlijk de oorspronkelijke versie van het mirakel, werd voor het eerst in 1910 door W. Levison, in de *Scriptores rerum merovingicarum*, V, blz. 784-785, uitgegeven, volgens een betrekkelijk laat handschrift, het welbekende *Legendarium* van Clairmarais (St.-Omer, hs. 716, dl. VIII, f° 55). De twee versies verschillen niet slechts in enkele belangrijke details, doch ook de zeer concrete beschrijvingen van de *Miracula S. Winnoci* worden in de *Vita secunda* door woordspelingen en morele beschouwingen vervangen, die deze brok geschiedenis tot een banale hagiografische gemeenplaats hebben herleid.

Betreffende de mirakels door W. Levison uitgegeven heb ik elders trachten te bewijzen: ¹ dat de mirakels 1-4 (blz. 780-782) — laten wij ze de *miracula antiquiora* noemen — het werk waren van een kanunnik van het

---

1. Over de *Vita secunda S. Winnoci* (*Bibliotheca Hagiographica Latina* - voortaan B.H.L. - nr 8954) zie onze bijdrage *La Vita secunda S. Winnoci restituée à l'hagiographie gantoise*, in *Revue bénédictine*, 81 (1971), blz. 216-258.

grafelijk sticht van Bergen ; dat zij bijgevolg tussen 900 en 1022 werden geschreven ; 2° dat de mirakels 5-10 (blz. 782-785) — de *miracula recentiora* — door een der monniken werden opgesteld die rond 1022 de plaats van de verdreven kanunniken hadden ingenomen. De mirakels 5-10 zijn dus tussen 1022 en 1064 ontstaan, wellicht rond het midden van de XIde eeuw².

I — Hoe oud zijn de feiten die wij in de *miracula recentiora* aantreffen, namelijk de bevrijding van de meier Adalhardus, waarover wij het aanstonds zullen hebben ?

Laten wij eerst opmerken dat de *miracula recentiora* de chronologische orde volgen, zoals, in de Middeleeuwen, meermaals het geval is. Na eerst aan de verwoestingen van de Noormannen³ en aan de overbrenging van de relikwieën van de hlg. Winnocus van Wormhout naar St.-Omaars (einde IXe eeuw) te hebben herinnerd (nr. 5)⁴, stippen zij het bouwen van de vesting Bergen aan, met een kerk aan de heiligen Martinus et Winnocus toegewijd, en de translatie van de gebeenten van S. Winnocus aldaar op 30 december 899 (nr. 6).

„Dit gebeurd zijnde” (*His ita rite gestis...*), dat wil zeggen na de stichting van het kapittel St.-Winnoks door graaf Boudewijn rond 900, besloten de kanunniken de rijve van de heilige ieder jaar naar „de plaats van zijn afsterven”, m.a.w. naar Wormhout over te brengen. Deze plechtige processie zou op het feest van de hlg. Jan de Doper (24 juni) plaats hebben. Op een van deze jaarlijkse processies werd Tancredus, de blinde broer van een zekere Adelbertus, op mirakuleuze wijze genezen (nr. 7).

2. In een studie over de *Vita interpolata S. Winnoci* te verschijnen in *Revue d'Histoire ecclésiastique*, 67 (1972).

3. Deze oorspronkelijke versie van *Vita secunda S. Winnoci*, cap. 15 (M.G.H., SS., XV, blz. 776) is A. D'Haenens, *Les invasions normandes en Belgique au IXe siècle. Le phénomène et sa répercussion dans l'historiographie médiévale*, Leuven, 1967, blz. 237, onopgemerkt gebleven.

4. Over deze episode zie H. van Werveke, *A-t-il existé des fortifications à Saint-Omer antérieurement à 878-881*, in *Revue belge de philologie et d'histoire*, 41 (1963), blz. 1070-1071. Jammer dat de auteur van deze zeer kritische nota niet heeft ingezien dat het mirakel nr 5 (W. Levison, blz. 782) door een monnik werd opgetekend, dus zeker na 1022.

Wij moeten de schrijver van deze *miracula* er dankbaar voor zijn dat hij ons de dag heeft bekend gemaakt waarop de processie van de hlg. Winnocus werd gehouden : op 24 juni. Immers, met de aankomst van de monniken (rond 1022) schijnt de uittocht naar Wormhout op het feest van Pinksteren te zijn overgebracht. De anonieme schrijver van de *Vita secunda S. Winnoci* zegt het uitdrukkelijk : „Fidelibus sane Deo sanctoque Winnoco devotis convenit sacrosanctum corpus sancti ad pristinae quietis locum Woromholt quotannis deportari ; cum natale praecursoris Domini indicit cursus celebrari ; quamquam nostra aetas ad deportandum illud morem gerat cum Spiritus Sancti adventum ecclesia solemniter celebrat ”⁵. Wanneer is deze dagverandering precies gebeurd ? In een oorkonde van 27 mei 1067 somt graaf Boudewijn V (1035 - 1067) de goederen op, waarmee hij de monniken van St. Winnokbergen begiftigd heeft ; hij heeft hun namelijk de markt-vrijheid, de *theloneum*, te Wormhout geschonken vanaf de middag op de vigilie van Pinksteren tot de middag van de volgende maandag⁶. Dat de monniken hun jaarlijkse markt met een plechtige processie nog meer aantrekkelijk hebben willen maken, is goed te begrijpen. Daar de oorkonde van 1067 het karakter draagt van een recapitulatie van reeds gebeurde schenkingen, is het niet makkelijk te zeggen wanneer nu juist de monniken het *theloneum* hebben ontvangen en de jaarlijkse processie naar Wormhout hebben verplaatst. In ieder geval de onbekende monnik schreef in een tijd waar de processie nog plaats had op 24 juni, want hij hoeft daaromtrent geen uitleg te geven, zoals zijn navolgers dit zullen doen. Bijgevolg zal de genezing van Tancredus waarschijnlijk vóór 1022 plaats hebben gevonden.

Het volgende mirakel verhaalt eveneens de genezing van een blinde, ditmaal van een arme vrouw, afkomstig

---

5. *Acta sanctorum*, November III, blz. 273.

6. „...et theloneum de Wormhout, a sexta hora vigilie Pentecostes usque ad sextam horam ferie secunde” (Boudewijn V) ; over het marktrecht, zie E. Lesne, *Les églises et les monastères centres d'accueil, d'exploitation et de peuplement*, in *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, VI, Rijsel 1943, blz. 423-424.

uit de kasselrij Veurne (nr. 8). Daarop volgt de mirakuleuze bevrijding van een gevangene (nr. 9). Niets stelt ons in staat deze twee *miracula* te dagtekenen. Wel zal men opmerken dat het vrouwtje afkomstig was uit de „kasselrij” Veurne (*orta de territorio Furnensi*). De verdeling van het graafschap Vlaanderen in kasselrijen (*territoria*) zou slechts tot de regering van Boudewijn V opklimmen⁷; de uitdrukking *territorium* duikt eerst rond het midden van de XIde eeuw op⁸. Dat wil echter niet zeggen dat het mirakel nr. 8 zich rond het jaar 1050 afspeelde; wel dat het rond dat tijdstip werd opgetekend, door iemand die met de nieuwe benoeming reeds vertrouwd was.

Het laatste mirakel, de mirakuleuze vlucht van de meier Adalhardus (nr. 10), blijkt ook het jongste te zijn. Het is gebeurd *modernis diebus*. Dit kunnen wij voorlopig zo verstaan: „in de tijd van de schrijver”. Daar deze laatste rond het midden van de XIde eeuw schreef, kan de uitdrukking *modernis diebus* zeer hoog opklimmen, nog vóór de aankomst van de monniken te St.-Winnoksbergen; met ander woorden: nog vóór 1022. De *miracula recentiora* vormen dus een reeks mirakels die zich vóór de aankomst van de monniken hebben afgespeeld, dus nog in de tijd van de seculiere kanunniken⁹. Dat zij door

---

7. Wellicht is het ontstaan van de Vlaamse kasselrijen wat ouder; volgens A.C.F. Koch en E. Warlop (zie *De Vlaamse adel vóór 1300*; I, Handzame 1968, blz. 114-115, waar men de desbetreffende literatuur zal vinden) zou het onder de regering van Boudewijn IV (988-1035) moeten worden gesitueerd. Hier gaat het over het gebruik van het woord *territorium*, in de technische betekenis van „kasselrij”.

8. J. Dhondt, *Notes sur les cbâtellemies de Flandre*, in *Etudes historiques dédiées à la mémoire de R. Rodière*, Arras 1947, blz. 43-51.

9. Voorzichtigheidshalve, zouden wij hieraan moeten toevoegen „of kort daarna”. Immers, het kan zijn dat de meier Adalhardus, ofschoon in dienst van een gesekulariseerde kanunnik, trouw was gebleven aan de verering van de hlg Winnocus. De episode zou zich dan in de overgangperiode van kanunniken naar monniken hebben afgespeeld, *modernis diebus*... Toch komt ons deze hypotese minder waarschijnlijk voor, want het eerste mirakel dat in de tijd van de monniken zou plaats gevonden hebben, schijnt de genezing te zijn van het blinde meisje Malwera, of Malguera. De monniken van St.-Winnoksbergen hebben het ook tot driemaal toe verteld: 1° de *sermo* door W. Levison uitgegeven (M.G.H., *Script. rerum merov.*,

de monniken werden opgetekend hoeft ons niet te verwonderen : toen zij bezit namen van de stichting van Boudewijn II, hebben dezen allereerst de oude plaatselijke verering weer aangewakkerd. Vooral ook omdat de financiële toestand van het klooster niet bijzonder gunstig was, zoals straks zal blijken.

II — Laten wij nu naar Adalhardus terugkeren. Hij behoorde tot de *familia* „van de heilige belijder Winnocus”, dus tot de horigen van het grafelijke sticht. Hij verrichtte zijn dienst op de *villa*, d.w.z. op het domein van Zwevezele. Hij was *ad servitium pertinens*; wat betekent dat hij niet vrij was. Maar hij zelf had verscheidene horigen onder zijn bevel : *servos ipse famulus plures possidens*. Daaruit mogen wij opmaken dat hij de *villicus* was, de meier van het goed Zwevezele.

Op een zekere nacht, namen enkele van zijn lijfeigenen de vlucht in de richting van het Westen en bereikten de omgeving van de stad Bonen. Daar leefde een machtige heer (*potens quidem*), Mirolfus genaamd¹⁰, die echter door de economische toestand zo zwaar was beproefd, dat hij doof geworden was voor alle gevoelens van eerlijkheid¹¹.

V, blz. 785-786) ; 2° de *Vita secunda S. Winnoci*, cap. 21 (*Acta sanctorum*, November III, blz. 274) ; 3° Drogo, *Liber miraculorum S. Winnoci*, cap 1 (*Acta sanctorum*, november III, blz. 275) ; zie onze bijdragen : *Un moine hagiographe : Drogon de Bergues*, in *Sacris erudiri*, XX (1971), blz. 215 en 233.

10. De naam Mirolfus mag wellicht vreemd aandoen, doch is oorspronkelijk. Naar Dr M. Gysseling ons op 25 mei 1971 zeer welwillend meedeelde : „De naam leeft als familienaam voort in Pas-de-Calais : Miroux (R. Boyenval, R. Berger en P. Bougard, *Répertoire des noms de famille du Pas-de-Calais en 1820*, Arras, 1962, p. 65) ; cfr. ook Mirault en Ridoux, Rodolfus (*Ibidem*, 109). Langs de kust heeft de oudere *e* zich lang gehandhaafd tegenover de uit het binnenland opdringende, uit *e* ontstane *a* : Merulf, Redulf (binnenland : Marulf, Radulf). Ik veronderstel dat bij romanisatie deze *e i* geworden is. De romanisatie van Boulonnais moet in de 9^e-12^e eeuw gebeurd zijn. De twee naambestanddelen zijn : *mari* = vermaard, en *wulf* = wolf.”

11. *Potens* betekende, in de X^e eeuw, een „rijk mens” ; zie K. Bosl, *Potens und pauper. Begriffsgeschichtliche Studien zur gesellschaftliche Differenzierung in frühen Mittelalter und zum „Pauperismus” des Hochmittelalters*, in *Alteuropa und die moderne Gesellschaft. Festschrift für Otto Brunner*, Göttingen, 1963, blz.

Mirolfus maakte zich meester van de vluchtelingen en wierp hen in de boeien, met de bedoeling hen aan Engelse slavenhandelaars te verkopen¹².

Adalhardus was echter zijn horigen op het spoor gekomen en vond hen in de streek van Bonen terug. Toen hij hen, volgens het geldende recht, teruggeiste, maakte Mirolfus zich ook nog van Adalhardus meester en wilde hem eveneens als slaaf verkopen. Geboeid en gekerkerd, riep de ongelukkige meier de hlg. Winnocus vurig aan. 's Nachts verscheen deze laatste aan de meier en verlostte hem van zijn boeien. Adalhardus kon ontsnappen, zonder zijn horigen evenwel, en veilig door de bedrieglijke moerassen vluchten. Te Bergen aangekomen, kwam hij zijn dankbaarheid aan de heilige betuigen, en keerde blij naar huis.

Adalhardus hoorde dus tot het goed Zwevezele: *ad ville vocabulo Suivesele*¹³ *servitium pertinens*. De identificatie van deze toponiem lijdt geen twijfel, alhoewel Holder-Egger, door W. Levison gevolgd, aan Sijssele dacht¹⁴ en A. Pruvost, de geleerde uitgever van de *Chronique et cartulaire de Bergues-Saint-Winoc*, aan Winnezele (Frankrijk, arr. Hazebrouck, cant. Steenvoorde)¹⁵. Vlaamse geleerden zoals Ch. De Smedt¹⁶ en M. Gysseling¹⁷ herkennen

---

60-87 (herdrukt in K. Bosl, *Frühreformen des Gesellschaft in Mittelalterliche Europa*, Wenen en Munchen, 1964). Ofschoon *potens*, was Mirolfus feitelijk *pauper*: „ab rerum copia penitus paupertatis incremento alienus”, heeft hij „necessitate indigentiae” de vluchtende horigen willen verkopen. Wij komen hierover terug in onze bijdrage: *Le cas de Mirolfe de Boulogne, potens et pauper*.

12. „Venundandos mercatoribus servavit ultramarinis”. De schrijver van de *Vita secunda* verandert deze gegevens in: „Servans eos cismarinis vendendos negociatoribus” (M.G.H. SS., XV, blz. 777). *Cismarinis* is wel het tegenovergestelde van *ultramarinis*. De redenen van deze woordveranderingen zijn niet duidelijk; wellicht zuivere onoplettendheid...

13. *Suivesele* in een gemoderniseerde vorm die voorkomt uit de kopij Saint-Omer hs. 716, van circa 1200. De hss. van de *Vita secunda*, die ouder zijn, dragen *Suivesela*.

14. M.G.H. SS., XV, 777, n. 3; cfr. M.G.H., *Script. rerum merov.* V, blz. 784, n. 2.

15. Dl. I, Brugge, 1875 blz. 28.

16. *Acta sanctorum*, November III, blz. 274.

17. *Toponymisch Woordenboek*, II, Tongeren 1960, blz. 1108. K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen*,

zonder moeilijkheden het dorp Zwevezele, in West-Vlaanderen, tussen Brugge en Roeselare.

Indien wij de niet-vrije Adalhardus *ex familia sancti confessoris Winnoci* een goed te Zwevezele zien uitbaten, hoe komt het dan dat wij, buiten de *miracula recentiora*, dit goed in onze bronnen nergens terugvinden? Van het domein van St.-Winnoksbergen bezitten wij nochtans verschillende beschrijvingen: eerst de oorkonde van Boudewijn V van 27 mei 1067¹⁸; dan een bul van paus Paschalis II, van mei 1107 (J.L. 6138a)¹⁹; verder een oorkonde van graaf Karel de Goede van 1121²⁰; een bul van paus Honorius II van 20 december 1127 (J.L. 7296)²¹; een oorkonde van graaf Filips van de Elzas van 1183²² enz. In geen enkel van deze stukken komt Zwevezele ter sprake. Heeft dan ooit een villa Zwevezele aan de *ecclesia Sancti Winnoci* toebehoord?

Het volgende onderscheid is hier van belang. De villa Zwevezele is eens in het bezit geweest van de kanunniken van St.-Winnoksbergen, maar is nooit naar de monniken overgegaan.

Immers, willen wij de oorkonde van Boudewijn V, de zogezegde stichtingsoorkonde van de benediktijnse abdij van St.-Winnoksbergen, herlezen, dan zullen wij daarin de uitleg vinden van wat er gebeurd is.

Op 27 mei 1067, dus op het einde van zijn leven, wellicht in de laatste bijeenkomst van zijn raad die hij mocht voorzitten, *in sollempni curia Pentecostis*, schonk graaf Boudewijn V aan de monniken van St.-Winnoksbergen, bij wie hij zo dikwijls te gast was²³, een bekrachtiging

---

enz., XV, Brugge 1934, kol. 635-643, blijft noch de *miracula recentiora* noch de *Vita secunda S. Winnoci* te kennen.

18. A. Pruvost, *Chronique et cartulaire...*, I, blz. 57-63.

19. A. Pruvost, *Chronique et cartulaire...*, I, blz. 86-87.

20. A. Pruvost, *Chronique et cartulaire...*, I, blz. 88-93; F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, Brussel 1937, nr 105, blz. 236-240.

21. A. Pruvost, *Chronique et cartulaire...*, I, blz. 100-102.

22. A. Pruvost, *Chronique et cartulaire...*, I, blz. 142-147; Miraeus-Poppens, *Opera diplomatica*, I, blz. 546-554.

23. Drogo, *Miracula S. Winnoci* (B.H.L. nr 8956), cap. 17 en 26, in M.G.H. SS., XV, blz. 780 en 782. Boudewijn's echtgenote, gravin Adela, vertoefde eveneens in de St.-Winnoksabdij, zie Drogo, *Mira-*

van al hun goederen en rechten²⁴. Tevens gaf het dokument een beknopt overzicht van de geschiedenis van deze grafelijke stichting. Boudewijn II (879 - 918), herinnert de graaf, had in het laagste gedeelte van Bergen, *in inferioribus partibus burgi Bergensis*, een kerk gesticht ter ere van de heiligen Martinus en Winnocus²⁵, waar hij het lichaam van deze laatste heilige van Wormhout liet overbrengen en waar hij een kapittel stichtte en rijkelijk begiftigde. Een eeuw later herbouwde graaf Boudewijn IV (988 - 1038) de kerk wat hoger op de Groeneberg en verplaatste eveneens de gebeenten van de hlg. Winnocus. Over het gedrag van de kanunniken was de graaf nu volledig ontevreden; zij leefden wulps en weelderig, en er bestond maar weinig kans om ze tot een betere levenswandel te brengen, omdat, zoals Horatius betuigt: *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu* (Epist. II, 69). Daar de graaf zich, naar de oude karolingische tradities van zijn Huis, verantwoordelijk voelde voor het godsdienstig leven in het graafschap, en daarenboven bewondering koesterde voor het hervormingswerk van de Lotharingische abt Richard van Saint-Vanne († 1048)²⁶, dankte hij de seculiere kanunniken van St.-Winnoksbergen af, en vertrouwde het grafelijk sticht toe aan de monniken van St.-Bertijns, die kort daarvoor de kloosterlijke gebruiken van Saint-Vanne hadden aangenomen²⁷. In 1022 kwam

---

cula S. Winnoci, cap. 3 en 14, in M.G.H. SS., XV, blz. 779; Drogo, *Historia Translationis S. Lewinnae*, lib. II, cap. 13, in M.G.H. SS., XV, blz. 789.

24. A. Pruvost, *Chronique et cartulaire...*, I, blz. 57-63 (uitgave te verkiezen op Miraeus-Foppens, *Opera diplomatia*, I, blz. 511). Zoals de betreunde Prof. Egied Id. Strubbe mij eens liet opmerken, is deze oorkonde van af *Reliquos vero hospites...* tot *...liberam facultatem*, zeker geïnterpoleerd. Bij nader onderzoek blijkt dit onder abt Hermes, meer bepaald na 1107 en vóór 1121, te zijn gebeurd. Wij hopen hierop wat later terug te komen. De rest van de oorkonde blijkt volledig betrouwbaar, en de ontleiding van mirakel nr 10 komt deze goede indruk nog verstevigen.

25. De huidige dekanale kerk van St.-Winnoksbergen, in 1940 geteisterd en sindsdien gedeeltelijk herbouwd.

26. J. Dhondt, *Les origines de la Flandre et de l'Artois*, Arras, 1944, blz. 67-70.

27. Simon, *Gesta Abbatum S. Bertini Sithiensium*, in M.G.H. SS., XIII, blz. 636.

de nieuwe abt van St.-Bertijns, Rodericus, met enkele monniken naar St.-Winnoksbergen om er de benediktijnse regel in te voeren ²⁸.

Wat nu met de afgedankte kanunniken? „Daar zij van edele afkomst waren, besliste de graaf dat zij een deel van de eigendommen mochten bewaren” ³⁰. Deze belangrijke inlichting wordt terloops gegeven: dit volstond trouwens voor de lezers van die tijd. De vrijgevigheid van Boudewijn hoeft ons niet te verwonderen: deze edele kanunniken, *propriis voluptatibus inescati*, die voor het grootste deel getrouwd waren en kinderen hadden, hadden zich de goederen die hun de graaf erkende al lang toegeëigend. *Quia de nobili erant prosapia...*: wilden zij niet als waardige geestelijken leven, dan zouden zij tenminste de graaf als krijgers dienen, en moesten zij bijgevolg beleend worden.

Welke waren de belangrijke goederen ³¹ die op deze manier aan de nieuw gekomen monniken ontsnapten? De vraag blijft zonder antwoord, omdat de afgedankte kanunniken de oorkonden van St.-Winnoksbergen met zich hadden meegenomen ³². Boudewijn V had de monniken andere goederen geschonken, meestal van kerkelijke aard, die de oorkonde van 1067 zorgvuldig opsomt. De villa Zwevezele komt er niet in voor. Bijgevolg moet het goed tot de primitieve dotatie van St.-Winnoksbergen hebben toebehoord en werd het door de laatste kanunniken ontvreemd. De meier Adalhardus stond in dienst van de kanunniken en niet van de monniken. Het *monasterium Christi confessoris Winnoci* ³³ waarvan mirakel nr. 10 ge-

28. „Illis (sc. canonicis) igitur amotis, locum venerabili Roderico, tunc temporis abbati Sancti Bertini regendum commisit” (Boudewijn V). Over abt Roderic († 9 juli 1043), zie A. Pruvost, *Chronique et cartulaire...*, I, blz. 30-34, 36, 40; H. Dauphin, *Richard, abbé de Saint Vanne* († 1048), Leuven, 1946, blz. 189-191.

30. „Sed quia de nobili erant prosapia, prefatus comes ita dispensavit quod partem possessionum jam dicta ecclesie eis reliquit” (Boudewijn V).

31. „Ecclesiam quoque tum rerum affluentia tum privilegiorum munificentia magnifice ditavit” (Boudewijn V).

32. „Canonici vero omnia ecclesie privilegia furto ablata secum asportaverunt” (Boudewijn V).

33. Zoals men weet betekent *monasterium* zowel „klooster” als „kerk”, zoniet „kapel”. Uit deze bewoording kan men dus niet af-

waagt, is bijgevolg het kanonnieale sticht en niet de benediktijnerabdij; de *miracula recentiora* hebben dus vóór 1022 plaats gehad en niet na de aankomst van de monniken.

III — De verdere lotgevallen van de parochie Zwevezele komen deze geschiedenis enigszins bevestigen en aanvullen. Indien de kanunniken van St.-Winnoksbergen eens in het bezit van de villa Zwevezele zijn geweest, dan hebben zij waarschijnlijk ook over de kerk beschikt. Zoniet, dan was de villa Zwevezele van een kapel voorzien, die wij als een *appendicia* van een der naburige parochiekerken mogen beschouwen. Nu is de *ecclesia* Zwevezele evenmin in handen gekomen van de monniken. Zoals in deze *dark age* meermaals gebeurde, was de kerk, samen met de gronden, in de handen van leken gekomen, d.w.z. in het bezit van de nakomelingen van de gesekulariseerde kanunniken. Waar ging zij naartoe?

In 1135, op verzoek van Rogier, proost van St.-Donaas, en van deken Lietbertus, schonk Simon van Vermandois, bisschop van Doornik, het *altare* van Zwevezele aan het kapittel van St.-Donaas³⁴. Merkwaardig genoeg heeft dit *altare* geen deel uitgemaakt van de dotatie van het in 1089 heringerichte kapittel³⁵. Bijgevolg is het tussen 1089 en 1135 dat het *altare* van Zwevezele naar de Brugse kanunniken ging. Waar kwam het vandaan? Van wie hadden de kanunniken het gekregen? Aan een eigenlijke gift van bisschop Simon hoeven wij niet te denken: de bisschoppelijke akt heeft geen andere betekenis dan die van de bekrachtiging van een voldongen feit. Blijkbaar staan wij hier voor een geval van restitutie van kerkelijke goederen aan een kerkelijke inrichting, die de bisschop gewillig moest goedkeuren. De schenkers hebben zich niet laten kennen. Wij mogen er bijna zeker van zijn dat wij ze

---

leiden dat Adalhardus bij de *monniken* van de Sint-Winnoksabdij terecht was gekomen.

34. Miraeus-Foppens, *Opera diplomatica*, III, blz. 313.

35. M. Gysseling en A.C.F. Koch, *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum conscripta*, Tongeren 1950, nr 170, blz. 295-298, ofwel F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, nr 105, blz. 236-240.

onder de familieleden van de Brugse kanunniken moeten gaan zoeken.

Daarbij was de restitutie nog onvolledig. Onder *altare* verstaat men de kerk, de pastorale inkomsten en een derde van de tienden : waar zijn de twee andere delen, de *bodium*³⁶, naartoe gegaan ? Later moeten zij wel ook aan de ene of de andere kerkelijke instelling geschonken zijn. Aan welk kapittel of abdij ? Tot nu toe hebben wij dit niet kunnen achterhalen.

IV — Indien, zoals wij denken, de villa en de kerk van Zwevezele vóór 1022 in het bezit was van de kanunniken van St.-Winnoksbergen, mag het wellicht verwondering wekken dat de kerk van Zwevezele niet aan de hlg. Martinus, of aan de hlg. Winnocus is toegewijd, noch aan de hlg. Oswaldus, die, naar wij menen, toentertijd reeds te St.-Winnoksbergen werd vereerd, maar wel aan de hlg. Aldegondis.

De titularis van een kerk is, zoals bekend, een vast gegeven. Wanneer een kerk wordt gewijd — en dit moet zo vroeg mogelijk gebeuren, gewoonlijk bij het eerste bezoek van de bisschop — wordt zij aan een heilige toevertrouwd, om niet te zeggen „gegeven”. Daarom mag deze heilige van dit voorrecht niet meer worden beroofd. Wordt de verering van de titularis door een andere meer spontane devotie verdrongen, dan behoudt de eerste titularis altijd een kapel of een zijaltaar in het aan hem (of haar) eens toegewijde heiligdom ; zo b.v. te Beveren-Roeselare, waar de oorspronkelijke titularis, de hlg. Germanus plaats heeft moeten maken voor de devotie tot het Heilig Kruis¹, of te St.-Andries, waar de hlg. Anna de apostel Andreas, *patronus loci*, nooit volledig heeft kunnen verdringen².

De hlg. Aldegondis, abdis van Maubeuge in Henegouwen († c. 700), verwijst in geen opzicht naar St.-Winnoks-

36. L. Voet, *Bodium - Redecima*, in *Bulletin Ducange*, 20 (1950) blz. 207-232.

1. C. Denorme, *Het mirakelkruis van Beveren-bij-Roeselare*, in *Album Michiel English*, Brugge 1952, blz. 81-94.

2. St. d'Ydewalle, *Geschiedenis van de parochie Sint-Andries*, Brugge (1948), blz. 123-136.

bergen, evenmin naar St.-Donaas³, doch steeds naar de kloosters, eens door de grote geloofsprediker St.-Amandus gesticht. Deze bijzonderheid vraagt evenwel een woordje uitleg.

Aldegondis was met de heilige bisschop *amicitia spirituali familiaritate adnexa*. Ook was Amandus haar na zijn dood verschenen⁴. Om deze reden stond de heilige maagd bij de monniken hoog aangeschreven, in het bijzonder te Elnone (St.-Amands, Frankrijk, Nord) en in de St.-Pietersabdij te Gent⁵. Zo vinden wij haar naam in de kalender en de litanie van het oudste sacramentarium van St.-Amands (Leningrad, hs. Q.v.I, 41), uit de IXde eeuw⁶, en wat later in de litanie van Marchiennes⁷ en van St.-Pieters te Gent⁸. Nog meer, de *Visio Aldegondis* — hiermee wordt het verhaal van de verschijning van de hlg. Amandus aan de abdis bedoeld — werd zeer vroeg⁹ in de *Vitae* van de heilige bisschop ingeschakeld. Een *Visio S. Aldegondis* werd rond 1000 in de *Vita S. Gisleni* van Rainerus ingelast¹⁰;

3. Haar naam komt b.v. niet voor op de lijst van de in Sint-Donaas aanwezige relikwieën door W.H. James Weale uitgegeven in *Le Beffroi* 4 (1872-1873), blz. 199-202.

4. *Vita prima S. Aldegondis* (B.H.L. nr 244), in *Acta sanctorum Belgii*, IV, Brussel 1787, blz. 320. Over de visioenen van de hlg. Aldegondis, zie L. van der Essen, *Étude critique et littéraire sur les Vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique*, Leuven-Parijs 1907, blz. 223-224; Ed. de Moreau, *Saint Amand, apôtre de la Belgique et du Nord de la France*, Leuven, 1927, blz. 266; St. Axters, *Geschiedenis van de Vroomheid in de Nederlanden*, I, Antwerpen 1950, blz. 42-44.

5. Mespelare (Oost-Vl.), waar de Sint-Pietersabdij belangrijke eigendommen bezat, is een centrum geworden van devotie tot deze heilige, zie J. Tilley, *Documenten over de relieken van de hlg. Aldegonda (sic) te Mespelare, in Gedenkschriften van de Oudb. Kring van het Land van Dendermonde* 3de reeks, 2 (1950) blz. 145-157.

6. M. Coens, *Anciennes litanies des saints*, in *Recueil d'études Bollandiennes*, Brussel 1963, blz. 270-274.

7. M. Coens, *Anciennes litanies des saints*, blz. 274-279.

8. M. Coens, *Anciennes litanies des saints*, blz. 259.

9. Laten wij nochtans opmerken dat de monnik-dichter Milo († 878), biograaf van de hlg. Amandus, geen woord zegt over de hlg. Aldegondis, noch in zijn *Carmen de S. Amando* (M.G.H., *Poetae latinaevi Carolini*, III, blz. 467-609), noch in zijn *Suppletio* (M.G.H., *Script. rerum merov.*, V, blz. 450-484).

10. B.H.L. nr 3555, uitg. in *Analecta Bollandiana*, 5, (1886) blz. 235. Deze *Vita* wordt vaak „circa 1000” gedateerd (A. Poncet, *De Vita sancti Gisleni a Rainero monacho conscripta*, in *Analecta*

wij vinden haar wat later in de *Historia translationis et elevationis S. Amandi* (Gent, Universiteitsbibliotheek hs. 224) terug¹¹. Of de *Visio S. Aldegundis* nu in Gent of in St.-Amands zelf is ontstaan blijft duister. De vroege verering van de benediktijnermonniken van Elnone voor de geestelijke dochter van hun grote patroon is niettemin een onbetwistbaar feit.

De invloed van de monniken uit de St.-Pietersabdij in het huidige West-Vlaanderen is haast onbeduidend. Die van de monniken van St.-Amands daarentegen was, in het karolingische tijdperk alleszins, overwegend. Zij bezaten zowel in het Noorden als in het Zuiden van de provincie uitgestrekte goederen, hoofdzakelijk rond de latere stad Roeselare. Lodewijk de Vrome had hun in 821 „in pago qui dicitur Mempiscus in loco nuncupante Roslar, cum appendiciis suis mansi CXVII ” gegeven¹². Een *mansus* telt, in onze streken, ongeveer tien à twaalf bunders¹³. De juiste ligging van deze *mansi* wordt in een later diploma van Karel de Kale, van 847, beter omschreven : „in territorio menapiorum, quod nunc Mempiscum appellant, Rollare, Hardoia, Cokenlare, Ledda, Ricolwingaheim, Coloscampum, Wenghinis et Berneham...”¹⁴. Deze acht namen

---

Bollandiana, 6, 1887, blz. 209-255). Niettemin O. Holder-Egger, in M.G.H. SS. XI, blz. 575-576 en L. van der Essen, in *Revue d'Histoire ecclésiastique*, 19 (1923), blz. 350, situeren de *Vita Gisleni* „un peu avant 1052 ou aux environs de cette date”.

11. *Acta sanctorum*, Februari I, blz. 894. Over het handschrift Gent 224, zie A.E. Verhulst, *L'activité et la calligraphie du Scriptorium de Saint-Pierre au Mont-Blandin de Gand à l'époque de l'abbé Wichard* († 1058), in *Scriptorium*, 11 (1957) blz. 42-43. Verhulst schrijft deze tekst, vaak *Visio S. Aldegundis* genoemd, toe aan Wichardus, abt van de Sint-Pietersabdij, ofschoon zonder overtuigende argumenten. Zeker echter is dat het stuk, dat voor de prioriteit van de Sint-Pietersabdij op het klooster *Ganda* (Sint-Baafs) pleit („Sanctus Florbertus cum egregie viro Joanne, unus post alterum congregationis quae Blandinium appellatur, praepositi...”), een Gentse oorsprong verradert.

12. Bouquet, *Recueil des historiens de la France*, VI, blz. 530.

13. G. Des Marez, *Notes sur le manse brabançon au moyen âge*, in *Mélanges d'histoire offerts à Henri Pirenne*, I, Brussel, 1926, blz. 131-138 ; A.E. Verhulst, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*, Brussel 1958, blz. 350-354.

14. A. Giry, M. Prou, F. Lot en G. Tessier, *Recueil des actes de Charles II le Chauve, roi de France*, I, Parijs 1943, blz. 247-250,

bevinden zich eveneens in een diploma van Karel de Eenvoudige van 899¹⁵. Wil men ze op kaart brengen, dan zal men onmiddellijk bemerken dat Zwevezele juist gelegen is in het blok van de Roeselaarse goederen, tussen Koolskamp en Wingene.

Behoorde de villa Suivesela ook aan de monniken van St.-Amands en mogen wij haar als een onderdeel (*appendicium*) van Koolskamp of van Wingene beschouwen? De ligging van dit goed en de keuze van de hlg. Aldegondis als titularis van het bedehuisje aldaar veroorloven ongetwijfeld deze veronderstelling. Bewezen is deze hypothese zeker niet. Wij vinden alleszins geen betere uitleg om de uitzonderlijke verering van de heilige van Maubeuge in deze Westvlaamse hoek te verklaren.

Als ooit Zwevezele aan de St.-Amandsabdij heeft toebehoord, hoe is dan deze villa naar de kanunniken van St.-Winnoksbergen overgegaan? Op deze vraag hebben wij geen ander antwoord dan de enorme verliezen die de monniken van Elnone in de loop van de Xde eeuw, maar vooral onder het bestuur van abt Genulfus (956-968) hebben geleden¹⁶. Van hun Vlaamse eigendommen mochten zij in latere tijden niets anders dan schamele resten bewaren. Het is wel bekend dat de graven van Vlaanderen, vooral vanaf de tijd dat zij hun heerschappij tot in de verre *Pabula* mochten uitstrekken, de goederen van kerken en abdijen naar goeddunken hebben gebruikt. Ook voor vrome doeleinden, immers zowel Boudewijn II als Arnout de Grote, en later Boudewijn IV en V, hebben allerlei kloosters en kapittels gesticht en begiftigd. Onder deze omstandigheden zijn b.v. Ichtegem en Koekelare naar St.-Bertijns overgegaan¹⁷. Waarom zou dan Zwevezele, door

---

nr 92 ; voor de identificatie van de plaatsnamen, zie E. Van Cappel, *Pagus mempiscus. Bijdrage tot de geschiedkundige aardrijkskunde van Vlaanderen*, in *Annales Soc. Emulation de Bruges*, 60 (1910), blz. 105-134.

15. H. Platelle, *Le temporel de l'abbaye de Saint-Amand des origines à 1340*, Parijs 1962, blz. 96

16. H. Platelle, *Le temporel...*, blz. 111-121.

17. L. Vanheule, *Ichtegem en de villa Koekelare*, z.pl. 1953 ; *Monasticon belge*, III, Luik 1960, blz. 199.

de monniken van Elnone tot een bloeiende villa ingericht, niet aan de Bergse *canesie* zijn gegeven ?

Wellicht zal het dan niet te gewaagd zijn de vroegste geschiedenis van Zwevezele als volgt te schetsen : de villa Zwevezele behoorde in het Karolingische tijdperk aan de St.-Amandsabdij toe. Boudewijn II, of een van zijn eerste opvolgers, schonk ze aan het kapittel van St.-Winnoksbergen. Zij werd door een der laatste kanunniken geïsurpeerd en tot grafelijk leen gebracht. Haar *altare* werd tussen 1089 en 1135 aan de kanunniken van St.-Donaas te Brugge gerestitueerd.

V — Wellicht herinnert ons een laatste toponiem in de omgeving van Zwevezele aan de heilige van Bergen en aan de ontrouwe kanunniken. Hier denken wij aan de Sint-Wekskapel te Ichtegem, waarop legeraalmoezenier A. Lowyck in 1952 onze aandacht heeft gevestigd¹⁸.

De nog bestaande, ofschoon in een herberg omgevormde kapel, was op de parochie Ichtegem gelegen, „binnen den Lande van Wijnendaele, onder den hoek Noordtover” aan het kruispunt van de Steenstraete en de Burgstraete, die van Veurne naar Torhout leidt. Zij lag midden in een hof, de *curtis S. Winnoci* of *Capelhof*, die nog een put, het Sinte Weks Pitken, omsloot ; de kapel was het eindpunt van een jaarlijkse ommegang of processie.

De *curtis S. Winnoci* duikt voor het eerst op in het *Registrum decime biennalis* van 1331. De kapel moet toen reeds een tijdje bestaan hebben, maar hoe lang ? De eigenaar ervan blijkt nergens aangeduid. Doch de patroon of „primitieve pastoor” van Ichtegem was sedert onheuglijke tijd de abt van St.-Bertijns in Artesië¹⁹. „In 1571 vermeldt de deken van Oudenburg (...) dat de edele heer van Overschelde, *prefectus castri de Grevelinghe*, één mis te weke gesticht had en de pastoor (van Ichtegem) had

18. A. Lowyck, *De kapel van Sinte Weks te Ichtegem-Wijnendaele*, in *Album Michiel English*, Brugge 1952, blz. 249-280.

19. Is het louter toeval dat het gewest waar de Sinte-Wekskapel opgetrokken werd, „Artoys” heette (zie A. Lowyck, *De kapel...*, blz. 253) ?

recht op die dienst" ²⁰. Grevelinge (Frankrijk, Pas-de-Calais) brengt ons weer naar de St.-Bertijnsabdij ²¹.

Mogen wij de stichting van de Sint-Wekskapel aan de kanunniken van St.-Winnoksbergen toeschrijven? Zeker niet. Zij hebben wel eens de villa Zwevezele bezeten, maar de villa Ichtegem niet. Trouwens, bedevaartkapellen werden in de Xe eeuw nog niet gebouwd. De stichting van de Sint-Wekskapel zal ofwel aan de monniken van St.-Bertijns ofwel aan de heren van Wijnendale haar oorsprong te danken hebben.

Indien wij veronderstellen dat de monniken van St.-Bertijns te Ichtegem een kapel zouden hebben gezet ter ere van de hlg. Winnocus, dan rijst de vraag op: waarom hebben zij, die voor de verering van zoveel heiligen moesten zorgen, hun voorkeur aan de ten onzent weinig bekende Winnocus gegeven?

Op deze vraag kunnen allerlei antwoorden verstrekt worden. Het is echter niet uitgesloten dat, wanneer de monniken van St.-Bertijns naar Ichtegem kwamen, de herinnering aan de hlg. Winnocus, te Zwevezele en in het omliggende, nog niet volledig uitgestorven was. Wellicht bestond er, in de naburige parochiekerk, nog een kwijnende devotie, die zij dan hebben opgeëist en op hun gronden weer tot leven gebracht. Maar dit zijn slechts gissingen; niets laat ons alleszins toe de oprichting van de Sintewekskapel tot in de Xde eeuw te laten opklimmen.

VI — Om te besluiten wijzen wij nog eens op het belang van het hier bestudeerde mirakel. Het verhaal van de wonderbare verlossing van de meier Adalhardus verschaft ons niet enkel onvermoede inlichtingen over de vroegste geschiedenis van het grafelijk sticht van St.-Winnoksbergen, maar tevens over de ellendige economische en sociale toestand van de Vlaamse bevolking op het platteland in het begin van de XIde eeuw. De horigen van Adalhardus

20. A. Lowyck, *De kapel...*, blz. 266.

21. A.E. Verhulst, *Un exemple de la politique économique de Philippe d'Alsace, comte de Flandre : la fondation de Gravelines (1163)* in *Cahiers de civilisation médiévale*, 10 (1967) blz. 15-28 (*Studia historica Gandensia*, 65).

moeten een beklagenswaardig lot gekend hebben, om hun land te hebben ontlucht en, wie weet, om oyer zee een beter leven te willen zoeken. De tussenkomst van de wrede Mirolfus geeft ons een aardige kijk op het gedrag van de *potentes*, de onrustige en zelfstandige edellieden in het Bonense *nomans'land* ²².

Verder levert ons het mirakel een enig en haast onopgemerkt getuigenis over de slavenhandel in het hoog-middeleeuwse Vlaanderen op. Slechts de Britse geleerde, Ph. Grierson, heeft er, voor zover wij weten, gebruik van gemaakt ²³.

Tenslotte mogen wij nog verwachten dat de aardrijkskundigen en de pedologen kennis zullen nemen van de thans beter gedateerde zinsnede over de « *spaciosa paludis que pene et (...) plus octo miliariis tenditur* », om ze in hun opzoekingen betreffende de Dunkerkiaanse trangressie III A in te schakelen.

Er blijven nog zoveel eigenaardige gegevens verborgen in onze Vlaamse hagiographische literatuur !

N.N. HUYGHEBAERT, O.S.B.

---

22. J. Dhondt, *De graven van Gent*, in *Handel. Maatsch. voor Gesch. en Oudb. te Gent*, nr. I, 1944, blz. 127-134.

23. Ph. Grierson, *The relations between England and Flanders before the Norman Conquest*, in *Transactions of the Royal historical Society*, 1941, blz. 105.

DE LUIKEN VAN HET ALTAARSTUK MET ANTOON WYDOOT, UIT DE DUINENABDIJ

Sedert de tentoonstelling van de Vlaamse Primitieven te Brugge, in 1902, zijn opnieuw de luiken (afb. 1) bekend van een triptiek, toenmalig toegeschreven aan Pieter Pourbus en waarop het portret voorkomt van Antonius Wydoot, abt (1557-1566) van de Duinenabdij te Koksijde ¹. Het middenpaneel van dit drieluik is verloren gegaan ². De twee luiken werden door het stadsbestuur van Brugge op 15 januari 1971 uit privé-bezit te Sas-van-Gent verworven, samen met andere merkwaardige kunstvoorwerpen herkomstig van de Duinenabdij ³. Volgens de catalogus van 1902 waren de luiken toen door «Melle de Buyst» in bruikleen gegeven geweest ⁴. De verkopers van de luiken in 1971 wisten te verklaren dat de schilderijen en de andere kunstwerken in het bezit waren geweest van een zekere Emilie Buysse, overleden in 1924 en die in de Jerusalemstraat te Brugge had gewoond.

---

1. *Exposition des Primitifs Flamands et d'Art ancien*, (catalogus), Brugge 1902, nr. 305, blz. 118.

2. De luiken meten binnen de nog oorspronkelijke lijst 139 x 37,5 cm. Het verloren middenpaneel moest aldus ongeveer 142 x 91 cm bedragen en was bovenaan over een derde van de breedte afgerond. De meeste auteurs die na 1902 het werk vermelden gewagen van een bewaard drieluik: A. Fruytier, in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Leiden 1914, onder Antonius Wydoot, blz. 1500. — Id., *Geschiedenis van Hontenisse*, Bornem, Hontenisse 1950, blz. 63. — E. de Moreau, in *Biographie Nationale*, XXVII, Brussel 1938, blz. 415.

3. De aankoop van deze kunstwerken gebeurde door toedoen van E.H. Paul van Britsom, pastoor van Boekhoutte (Oost-Vlaanderen) die er het belang van had ingezien.

4. *Exposition des Primitifs Flamands*, o.c., ib. — G.H. de Loo, *Catalogue critique*, Gent 1902, nr. 305 en 305bis, blz. 80. — Ook de hierboven geciteerde auteurs Fruytier en de Moreau vermelden deze naam, alsmede M.J. Friedländer, *Ausstellungen. Die Brügger Leihausstellung von 1902*, in *Repertorium für Kunstwissenschaft*, XXVI, Berlin 1903, blz. 153.

Mejuffrouw de Buyst en Emilie Buysse zijn dezelfde persoon, geboren Amelia-Margareta Buysse op 24 september 1823, te Oost-Eeklo ⁵. Het is wel typisch voor de Brugse manie mensen bijnamen te geven, dat deze rentenierster in de volksmond «juffrouw Roovers» heette ⁶. Zij was inderdaad de nicht van Nikolaas de Roover, de laatste monnik van de Duinen en in het bezit van de «Duinenschat». Toen Nikolaas de Roover op 23 maart 1833 overleden was, in het huis nr. 38, Verwersdijk te Brugge, kwam de tienjarige Emilie Buysse uit Oost-Eeklo zich in de woning van haar oudoom vestigen. Dertig jaar later, in 1864, ging zij in de Jerusalemstraat wonen, op de hoek van de Molenmeers. Zij overleed er op 18 januari 1924, op de ouderdom van honderd jaar en twee maanden ⁷. De personen die de kunstwerken uit de Duinen aan het stadsbestuur van Brugge verkochten, waren de erfgenamen geweest van Emilie Buysse, of «juffrouw Roovers» of nog «Mademoiselle de Buyst» van de tentoonstellingscatalogus van 1902. Sedert de Franse Revolutie, bleven deze kunstwerken die in het bezit waren geweest van Nikolaas de Roover, als laatste monnik van de Duinen, bij erfenis in dezelfde familie bewaard.

Antonius Wydoot werd op 18 oktober 1557 door de suffragaanbisschop van Terwaan tot abt van de Duinen te Koksijde ingewijd ⁸. Hij stierf op 2 juli 1566, zodat het schilderij tussen 1557 en 1566 moet geplaatst worden; doch lijkt het waarschijnlijk dat het bij het begin van zijn prelaatschap was, dat Wydoot zich met de kentekenen er van liet portretteren, aldus rond 1557-1558. Overigens de wilskrachtige uitdrukking en de betrekkelijk jeugdige leeftijd van de abt treffen in dit schilderij.

Des te meer valt dit op wanneer men dit portret vergelijkt

---

5. Gegevens van de burgerlijke stand, Stadhuis, Brugge.

6. Naar een persknipsel z.d., ca. juli-augustus 1923, misschien Het Belfort (?), ter inzage overgemaakt door de verkopers.

7. Id. en gegevens van de burgerlijke stand, Stadhuis, Brugge.

8. A. Dubois & N. Huyghebaert, *Monasticon belge*, III, *Province de Flandre occidentale*, boek 2, Luik 1966, blz. 409.

met de oude en ziekelijke prelaat die hij geworden is onder het penseel van Pieter Pourbus, amper zeven jaar na zijn inwijding en twee jaar voor zijn overlijden, t.w. in 1564 (afb. 3). Wij bedoelen het gedagtekende altaarretabel van Hemelsdaele dat ca. 1830 in de Sint-Gilliskerk te Brugge terecht kwam ⁹. Hier is Antonius Wydoot haast niet meer te herkennen: zijn gelaatstrekken zijn vervormd, onverzorgde bosjes grijs haar vervangen de nette tonsuur van het eerste portret ¹⁰. Men mag veronderstellen dat Pieter Pourbus reeds in het najaar van 1563 dit portret van de abt schilderde, want de meester vertoefde toen veertig dagen te Koksijde in de Duinenabdij. Hij was nl. belast met het tekenen van een figuratieve kaart van het klooster en van de «zandvloghen» d.w.z. de ophoppingen van duinzand die de gebouwen bedreigden. Deze kaart moest dienen om het bij het hof opnieuw ingediend verzoek van de Duinheren, hun kustabdij te mogen verlaten en zich te Brugge te vestigen, kracht bij te zetten ¹¹.

Laten wij nu vooreerst nader kennis maken met onze twee luiken ¹². In witte monnikspij, geknield voor een bid-

9. E. Rembry, *De bekende Pastors van Sint-Gillis*, Brugge 1890-96, blz. 378. — Over het retabel van Hemelsdaele: Ib. blz. 378-382 en W.H. James Weale, *Tableaux de l'ancienne Ecole Néerlandaise exposés à Bruges...*, catalogue, Brugge 1867, blz. 99-100.

10. Weliswaar onderging dit schilderij in 1851 een restauratie die nadien door WEALE vrij heftig werd bekritiseerd (W.H.J. Weale, *Restauration des Monuments publics en Belgique*, Brugge, Brussel 1862, blz. 17, n. 7; Ib., *Bruges et ses environs*, Brugge 1884 (4e uitgave), blz. 153 en R.A. d'Hulst, *Pieter Pourbus, Portretschilder van de Brugse burgerij uit de tweede helft der 16de eeuw*, in *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, XIII, Antwerpen 1951, blz. 231). Deze restauratie die naar d'Hulst, het heldere en doorzichtige koloriet heeft bedorven, kan er wel voor een deel oorzaak van zijn dat Wydoot hier zo oud schijnt te zijn geworden.

11. A.V. [A. Viaene], *Een onbekende kaarte van Pieter Pourbus, in Biekerf*, XXXVI, Brugge 1960, blz. 65-66. Het betreft niet het panoramisch gezicht van de Duinenabdij dat Pourbus in 1579-80 in opdracht van de abt Robert Holman schilderde en dat in de stedelijke collectie te Brugge is bewaard.

12. Deze twee panelen zijn niet in ongevende toestand bewaard gebleven, doch de beschadigingen betreffen geen belangrijke partijen.

bank, de handen gevouwen, de staf leunend tegen de linkerschouder, is de abt in gebed in een zuilengalerij. De houten bidbank in Frans Florisstijl van vorm en siersnijwerk, draagt het gebeeldhouwd wapenschild van Antonius Wydoot: in groen vijf golvende zilveren dwarsbalken waarover aan de punt een rode keper beladen met drie zilveren schelpen¹³. De kromstaf — met zijden en goudgeborduurd priaal — is een prachtstuk van gedreven goud, versierd met beeldjes die de kerkleraars voorstellen: Hieronymus en Gregorius de Grote zijn nl. zichtbaar. Even kostbaar is, op de voorgrond, de rode mijter bezet met tal van parels en edelstenen. De abt draagt drie ringen met edelstenen. De colonnade geeft uitzicht op een heerlijk bergachtig landschap met een rivier, een molen en de monumenten van een rijke stad. Op het middenplan ziet men een tuin met bosschages, een prieel en een bekken geflankeerd door vrijstaande zuilen waarop bollen. In het midden van het bekken ziet men een rotsfontein, overkoepeld door een tempelje waarboven een Heraklesbeeld.

Het ander paneel of het linkerluik stelt de patroonheilige van Wydoot voor, de H. Antonius abt, die rustig wandelt in grijze en zwarte monnikspij, lezende in een boek. Hij steunt op zijn pelgrimsstok. Het varken zit hem op de hiel. In het landschap spelen zich taferelen uit het leven van de heilige af. Rechts ontmoet Antonius de H. Paulus, die ook als ermit in de woestijn leefde, en iets hoger, treft hij deze in biddende houding maar dood aan (*Legenda aurea*, H. Paulus, 15 januari). Links wordt Antonius door de duivels gekweld (*Legenda aurea*, 17 januari). Men ziet

---

13. De figuren en kleuren van dit wapenschild zijn het best na te gaan in het retabel van Hemelsdaele. De auteurs geven allen afwijkende versies van dit wapen. J. Weale (*Tableaux de l'ancienne Ecole...*, o.c., blz. 100) ziet het veld: d'azur, à cinq fasces onnées d'argent; E. Rembry (*De bekende Pastors*, o.c., blz. 380) spreekt van «Coquilles d'or»; Voor H. de Loo (*Catalogue critique*, o.c., blz. 80) is het veld van zilver met groene dwarsbalken; tenslotte geeft B. Janssens de Bisthoven (*De Abdij van de Duinen te Brugge*, Brugge 1963, kleurenplaten achteraan) zilveren ringen i.pl.v. schelpen.

wanstatige wezens, o.m. de sater van de legende. In een bouwvallig torengedebouw bieden liefballige vrouwen hem bloemen en geschenken aan. Ten hemel gevoerd, wordt hij door duivels, vliegende schimmen en insecten bestookt. Een heks die een geit bestijgt en een fakkel draagt, jaagt hem achterna.

De keerzijde van de luiken vormen een compositie met het mirakel van de lactatie van O.-L.-Vrouw (afb. 2). De legende verhaalt hoe de H. Bernardus te Châtillon-sur-Seine, voor een O.-L.-Vrouwbeeld knielde en bad «monstra te esse matrem» waarop enkele druppels melk uit de boezem van de Maagd opwelden en de lippen van de heilige kwamen bevochtigen. Te Châtillon vertelt men zelf dat de melk ook Bernardus' rok had geraakt, zodat deze wit was geworden ¹⁴. De lactatie van O.-L.-Vrouw wordt hier in een fraaie grisaille uitgebeeld. Het linkerluik (keerzijde van het paneel met de H. Antonius) toont de Maagd in half profiel, gezeten op een stenen Renaissancetroon. Zij houdt het Kind op de rechterhand rustende op haar schoot. Met de rechterhand drukt zij op haar borst. De melkstraal is niet zichtbaar, hij werd vermoedelijk overschilderd. De Maagd heeft een uitgesproken italianiserend karakter, in houding, kleding en haartooi. Tegenover haar, in profiel en geschilderd op het rechterluik, knielt de H. Bernardus in het sierlijk en gemaniereerd plooienspel van zijn neerhangende kovel ¹⁵.

14. L. Reau, *Iconographie de l'art chrétien*, dl. III, 1, Parijs 1958, blz. 209 en 213-215. — Wij bedanken N. Huyghebaert, O.S.B., die zo vriendelijk was ons op de mogelijke filiatie te wijzen tussen de lactatiepanelen en de «vera effigies» van de H. Bernardus. Wij menen niet dat de H. Bernardus, zoals hij voorkomt in het besproken werk, t.w. in profiel, zou teruggaan op de «vera effigies». Zie daarover: E. Vacandard, *Vie de Saint Bernard, abbé de Clairvaux*, Parijs 1920, I, blz. 503-507. — P. Quarré, *L'iconographie de Saint Bernard à Clairvaux et les origines de la vera effigies*, in *Mélanges de Saint Bernard*, Dyon 1953, blz. 342-349. — L. Dewez en A. van Iterson, *La lactation de Saint Bernard, légende et iconographie*, in *Cîteaux in de Nederlanden*, VII, 1956, blz. 165-189.

15. Uitgezonderd de keerzijden, die nooit behandeld werden, vindt men een beschrijving van de luiken bij W.H.J. Weale, *Peintres*

In de tentoonstelling van 1902 waren de luiken toegeschreven aan Pieter Pourbus. Dit heeft weinig te betekenen want de opsteller van de catalogus, James Weale, wees er uitdrukkelijk op, dat hij zonder enige verantwoordelijkheid de opgave van de eigenaars overnam ¹⁶. Van zijn kant maakte Hulin de Loo gissingen in zijn *Catalogue critique* ¹⁷. Hij stelde de vraag of het portret van Wydoot (nr. 305-305bis) en dat van Robrecht Holman, 36e abt van de Duinen (1568-1569), bewaard in het Bisschoppelijk Seminarie (nr. 309 in de tentoonstelling) soms niet «van de vader van Antuenis Claeys (Claeissins) zouden zijn» t.w. van Pieter Claeys (Claeissins), de Oude, geboren in 1499-1500, vrijmeester geworden op 10 januari 1529 en overleden in 1576 ¹⁷. De argumentatie van Hulin de Loo is bijzonder zwak en berust alleen op volgende beschouwingen: Pieter Claeys «jouissait, en son temps, d'une assez grande réputation»; men kent van hem slechts zijn eigen portret, bewaard in het Museum van Christiana; dit portret zou eens moeten nagekeken worden en... «si notre conjoncture se vérifiait, elle permettrait de reconstituer un chaînon important de l'histoire de la peinture brugeoise au XVIe siècle».

Zoals dikwijls in de kunstgeschiedenis gebeurt en zoals vaak voorkwam in de studie van de Brugse schildersschool, werd een loutere hypothese spoedig als werkelijkheid aangenomen. In zijn belangrijke bijdragen over de Brugse schilders Claeissins en onder de naam van Pieter Claeissins I, nam James Weale, in 1911 en 1912 de twee door Hulin de Loo bedoelde portretten in het oeuvre van deze meester op ¹⁸. Voor de toeschrijving van onze Wydoot-panelen steun-

---

Brugeois, Les Claeissins, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LXI, Brugge 1911, blz. 33-34.

16. *Exposition des Primitifs Flamands...*, o.c., blz. XXX.

17. G.H. de Loo, *Catalogue critique*, o.c., nrs. 305-305bis en 309, blz. 80-81.

18. Over deze schilder, zie W.H.J. Weale, *Peintres Brugeois, Les Claeissins* o.c., blz. 29-35 en Id., in U. Thieme & F. Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler*, dl. 7, Leipzig 1912, blz. 32-33.

de hij stijlcritisch op het vermelde zelfportret van Christiana (sedert 1925: Oslo, Nasjonalgalleriet) dat genaam- en gedagtekend is: PETRVS. CLAEISS. PIC. A° DNI 1560 ÆTATIS SVÆ 60 (Afb. 4) en op het altaarstuk met de Verrijzenis van de Sint-Salvatorskathedraal te Brugge, dat naar de bewaarde bronnen, in 1573 door Petrus Claeissins I werd geleverd. De luiken met het portret van abt Wydoot zijn bijna zeker van de hand van meester Pieter, aldus Weale.

Overigens is het oeuvre van Pieter Claeissins I, al evenmin als de in groter aantal bewaarde schilderijen van de andere meesters van deze schildersstam, sedert Weale onbestudeerd gebleven ¹⁹. Om de hier besproken luiken met enig houvast toe te schrijven en inderdaad, om een belangrijke schakel te leggen in de geschiedenis van de Brugse zestiende eeuwse schilderkunst, vertrekt men tenslotte van zeer wankele gegevens. Het probleem is des te ingewikkelder daar het geweten is dat de taferelen die de Brugse atelieriers in de 16e eeuw voortbrachten, zeer dikwijls behoorden tot een haast «gemeenschappelijke productie» ²⁰.

Men mag onze luiken vergelijken met alle authentieke schilderijen van bekende Brugse meesters die voor de betrokken periode — ca. 1557-58, alleszins vóór 1566 — in aanmerking kunnen komen en zelfs met het oeuvre van schilders die niet meer weerhouden kunnen worden of nog niet in aanmerking komen, stijlcritisch behoren onze panelen ongetwijfeld tot de trant en de techniek van de schilder van het Verdrag van Doornik, Pieter Claeissins de Jonge. Theoretisch is dit niet mogelijk aangezien abt Wy-

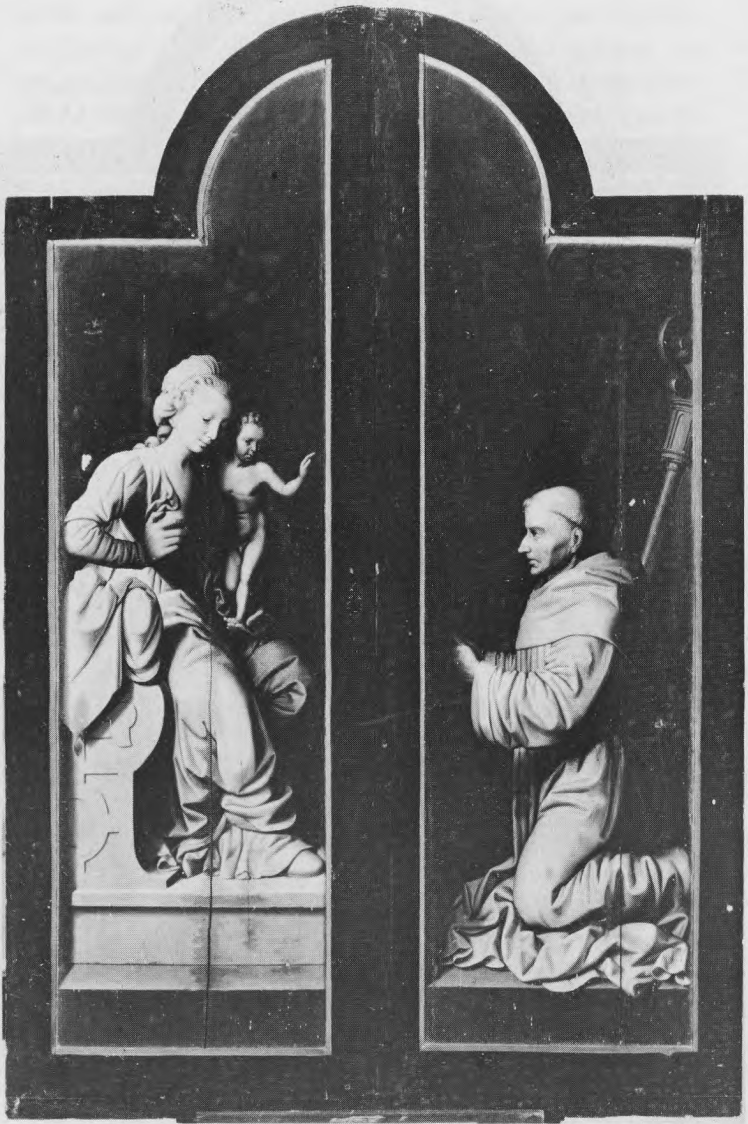
19. Te vermelden is hier toch de kleine bijdrage van J. Lestoquoy, *Un tableau inconnu de Pierre Claeissins, Volets de triptyque de l'Abbaye de Loos à Saint-Nicolas en cité d'Arras*, in *Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis*, 13, Antwerpen 1943, blz. 29-31.

20. Zie daarover G. Marlier, *Ambrosius Benson*, Damme 1957, meer bepaald Kap. 3, *Le Milieu Brugeois*, blz. 43-72 en *Une production quasi collective*, blz. 61.

Afb. 1.

Abt Antoon Wydoot en de H. Antonius, zijluiken van het altaarstuk uit de Duinenabdij, ca. 1557-58 (vóór restauratie). Brugge, Groeningemuseum. Foto H. Vanhaelewyn, Brugge.

Afb. 2.

O.L.Vrouw en de H. Bernardus, keerzijde van de zijluiken met abt Antonius Wydoot en de H. Antonius (vóór restauratie), Brugge, Groeningemuseum. Foto H. Vanhaelewyn, Brugge.

Afb. 3.

Abt Antoon Wydoot, Linkerluik van het altaarstuk van Hemels-
daele, door Petrus Pourbus, 1564. Brugge, Sint-Gilliskerk.
Copyright A.C.L., Brussel.

Afb. 4.

Zelfportret van Petrus Claeissens I, 1560. Oslo, Nasjonalgalleriet

Engraving of a self-portrait of Petrus Claeissens I, 1560. Oslo, Nasjonalgalleriet

doot in 1566 stierf en de meester slechts in 1570 officieel tot het schildersambacht werd aanvaard ²¹.

In werkelijkheid is het wel aannemelijk dat Pieter II, die vermoedelijk bij zijn vader Pieter I woonde en werkzaam was — hetgeen in 1574 vastgesteld wordt ²² — en van wie geweten is dat hij nog samen met zijn vader een schilderij had gepenseeld ²³, als jonge schilder, de besproken luiken in het atelier van en in samenwerking met zijn vader heeft uitgevoerd. In de Duinenluiken stellen wij alleen vast dat de algemene vormgeving, het plooienspel van de gewaden, de bruinrode schakeringen van de vleespartijen, de verhoging van de verf in de boompertijen en het aanbrenge van lichte stippeltjes in het gebladerte, het afwerken van het haar met golvende krullijntjes, het aanbrenge van een beladen lucht boven het landschap en dan vele details, zoals de weergave van een parel of van een edelsteen, dat dit alles overeenkomt met de trant van Pieter Claeissins II. Bij gemis aan voldoende vergelijkbare stukken van de hand van Pieter I, kan men veronderstellen dat vader en zoon hun kunst op dezelfde wijze beoefenden en hetzelfde penseel hanteerden. Tenslotte blijkt de toeschrijving die Hulin de Loo losjes vooropzette en die Weale aankeefde, de enig aanvaardbare te zijn ²⁴.

A. JANSSENS DE BISTHOVEN

21. Ch. vanden Haute, *La Corporation des Peintres de Bruges*, Brugge, Kortrijk z.d., blz. 92a. (Registre d'Admission, A, 1453-1578, f° 117 x. «Item, int zelve jaer (1570), up Sinte Martens Dach (11 november), loste zyn wyn Pieter Claeysins, als meesters zuene, met XIIs.; schelder;»).

22. W.H.J. Weale, in *Allgemeines Lexikon...*, o.c., blz. 32, onder Claeissins Pieter I.

23. Id., ib., blz. 33 en Id., *Peintres Brugeois*, o.c., blz. 31.

24. Er blijken ook geen gegevens over de bestelling of de betaling van het oorspronkelijke drieluik, in het Duinenarchief bewaard te zijn gebleven. Wij bedanken hier Z.E. Heer Declerck, President van het Grootseminarie, die zo vriendelijk was dit voor ons na te gaan.

Het feest van het Gulden Vlies in Sint-Donaas op 1 en 2 december 1432

De stichting van de ridderorde van het Gulden Vlies werd in het Prinsenhof te Brugge, op 10 januari 1430, door hertog Filips de Goede aangekondigd, bij gelegenheid van zijn huwelijk met Isabella van Portugal. Zijn doel was de katholieke godsdienst te steunen, de riddersstand te eren, en vooral de hoge adel aan zijn persoon en politiek te verbinden. Hij was hoofdman en soeverein van de orde en benoemde zelf de eerste 24 ridders. Nadien zou de aanwerving door koöptatie geschieden naar gelang plaatsen zouden open komen. Het aanvankelijk getal van 1 + 24 leden werd reeds in 1433 op 1 + 30 gebracht. Elk jaar zouden de ridders met de soeverein bijeenkomen op een plechtig «feest», bestaande uit liturgische diensten in het koor van een kollegiale kerk en gesloten vergaderingen in de kapittelzaal of elders, om de gemeenschappelijke belangen te bespreken, afgestorven leden door verkiezing te vervangen en het gedrag van de leden te onderzoeken.

Het eerste feest van de orde werd gehouden in de Sint-Pieterskerk te Rijsel in december 1431. Het volgend jaar was het in Brugge dat Filips de Goede «tenuit festum pro secunda vice in ista ecclesia Sancti Donatiani»¹. In het vooruitzicht van deze feestelijke bijeenkomst werden zitplaatsen in het koorgestoelte van de kanunniken in gereedheid gebracht en versierd met de geschilderde wapenborden van de 25 leden. Volgens de rangorde in het handschrift van J.F. Foppens² werden de plaatsen in het koorgestoelte als volgt voorzien:

---

1. Handschrift P.J. De Molo, n° 595, Stadsbibliotheek, Brugge.

2. *Epitaphia Brugensia*, copie ingelast voor blz. 1 van het handschrift P.J. De Molo.

Kant van de proost of noordkant:

- Hertog Filips de Goede (1396-1467)
1. Frederik van Meurs (1392-c. 1451)
  2. Antoon van Croy (c. 1390-1475)
  3. Hugo van Lannoy (c. 1384-1456)
  4. Jan van Croy (1395-1472)
  5. *Jan van Luxemburg* (1385-c. 1440)
  6. *Antoon van Vergy* († 1439)
  7. *Pieter van Beaufremont* († 1473)
  8. *Jan van La Trémoille* (c. 1337-c. 1449)
  9. *Jan van Robeke* (c. 1369-1449)
  10. Jaak van Brimeu († vóór 1451)
  11. *Antoon van Toulonion* († 30.9.1432)
  12. *Willem van Vienne* (c. 1360-c. 1435)

Kant van de deken of zuidkant:

1. *Simon van Lalaing* (c. 1405-1476)
2. *Florimond van Brimeu* († 1441)
3. Jan van Komen († 1442)
4. Jan van Crequy (c. 1397-c. 1473)
5. *Jan van L'Isle-Adam* († 1437)
6. David van Brimeu († c. 1451)
7. Filips van Ternant (c. 1400-1456)
8. Roeland van Uitkerke (c. 1385-1442)
9. Boudewijn van Lannoy (c. 1388-1474)
10. Gilbert van Lannoy (1386-1462)
11. Pieter van Luxemburg (1390-1433)
12. *Renier Pot* († 1432)

De vijfentwintig voorbereide plaatsen werden niet allen bezet. Volgens het officieel verslag van griffier Jan Libert³, waren bij de opening van het feest slechts veertien aanwezigen, namelijk Filips de Goede, Frederik van Meurs, An-

---

3. Wenen, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Protokolle der Ordenskapittel, *Registrum I*, 1431-1461, fol. 4 r° - 7 r°: fotokopie en microfilm in Archief van het Bisdom, A. 125.

toon van Croy, Hugo van Lannoy, Jan van Croy, Jaak van Brimeu, Jan van Komen, Jan van Crequy, David van Brimeu, Filips van Ternant, Roeland van Uitkerke, Boudewijn van Lannoy ⁴, Gilbert van Lannoy en Pieter van Luxemburg. De namen van de elf afwezigen zijn in de voorgaande lijst kursief gedrukt. Er waren verscheidene motieven van afwezigheid. Jan van Robeke was wel naar Brugge gekomen, maar kon wegens ongesteldheid de vergaderingen niet bijwonen. Twee leden waren gestorven: Antoon van Toulonion en Renier Pot. Vier afwezigen hadden zich door prokuratie laten vertegenwoordigen: Jan van Luxemburg werd door Jan van Croy vertegenwoordigd; Antoon van Vergy en Pieter van Beaufremont, door Hugo van Lannoy; Jan van L'Isle-Adam, door Roeland van Uitkerke. Drie andere afwezigen waren niet vertegenwoordigd: Jan van La Trémoille, Willem van Vienne en Florimond van Brimeu; deze laatste was in krijgsgevangenschap, zodat het hem onmogelijk was naar Brugge te komen of een prokuratie te zenden. Simon van Lalaing, op 4 december 1431 te Rijsel in de orde opgenomen, moest nog de eed afleggen en het kenteken van de orde ontvangen, hetgeen nadien, op 20 januari 1433, te Gent plaats greep. Toch prijkt de halsketting van het Gulden Vlies rond zijn wapenschild, dat voor hem in Sint-Donaas was geschilderd.

Het feest werd ingeleid door een godsdienstige plechtigheid. De hertog en zijn dertien aanwezige ordebroeders, gehuld in hun zwart fluwelen mantels, met de gouden ketting van het Gulden Vlies over schouders en borst, hadden de voorbehouden ereplaatsen ingenomen. Ook de kanselier, de greffier en de thesaurier, drie funktionarissen van de orde, waren ter plaatse. Verscheidene notabelen en prelaten woonden eveneens de dienst bij, en men mag ver-

---

4. Zijn geschilderd portret door Jan van Eyck, bewaard in Berlijn-Dahlem, was tentoongesteld te Brugge van 14 tot 30 september 1962: *Het Gulden Vlies, vijf eeuwen kunst en geschiedenis, tentoonstelling in het Groeningemuseum, Catalogus*, 1962, blz. 98-101, met foto.

onderstellen, al wordt dit in het verslag niet vermeld, dat ook de kanunniken van Sint-Donaas, waaronder de beroemde Joris Van der Paele, aanwezig waren. Na afloop van de koordienst begaven de leden van de orde met de funktionarissen zich naar de kapittelzaal, waar een zetel voor de souverain en twee rijen zitplaatsen voor de ridders gereed stonden. Daar begon de plechtige zitting, «ledit souverain séant en son siège et les frères et compagnons dudit ordre séans aussi en sièges parés à dextre et à senestre selon leur ordre»⁵.

De openingsrede, over het belang en het nut van de orde, werd uitgesproken door de kanselier, Johannes Germain, bisschop van Nevers. Daarna schreven de ridders op briefjes de namen van kandidaten ter verkiezing, en elkeen werd door de kanselier ondervraagd omtrent de hoedanigheden en ridderlijke deugden van de voorgestelden.

In de morgen van de volgende dag, dinsdag 2 december, gingen de hertog en de ridders opnieuw zitting houden in de kapittelzaal, waar Pieter van Luxemburg op het kruisbeeld en de heilige relieken persoonlijk de eed bekrachtigde, welke hij in Rijsel door zijn prokurator Filips van Ternant had afgelegd. Daarna ging men over tot de verkiezing van twee nieuwe leden in vervanging van beide afgestorvenen. Elke stemgerechtigde schreef op een briefje de naam van de kandidaat van zijn voorkeur. De kanselier, de greffier en de thesaurier telden de stemmen. De meeste waren uitgebracht op André van Toulonion en Jan van Melun, die respectievelijk als opvolgers van Renier Pot en van Antoon van Toulonion werden aangeduid.

In de namiddag van dezelfde dag kwamen twee edellieden, Jaak van Craon en Rigault van Versailles, een geschil voorleggen: de laatste van de twee beweerde, dat Jaak van Craon zijn krijgsgevangene was, wat door de andere werd ontkend.

Verder werd door de hertog uitdrukkelijk aan Pieter van

---

5. *Registrum I*, fol. 5 r°.

Luxemburg en aan Jan van Croy verboden geweld te gebruiken tot regeling van de betwisting die, bij gelegenheid van een sterfgeval, tussen hen was opgerezen. Zij beloofden zich aan die beslissing te houden.

Zoals de vorige keer werd ook een onderzoek ingesteld omtrent het gedrag van de leden, zowel van de souverain als van zijn ordebroeders. Er viel niets verkeerd aan te merken, zodat straf noch boete moest worden opgelegd. Een ongunstig bericht was echter toegekomen over het gedrag van de afwezige Jan van La Trémoille, die tegen de eer van het ridderschap zou misdaan hebben. Een bode werd gezonden om hem ter verantwoording te dagvaarden. Daarna werd een verzoekschrift voorgelezen van Jan van Neufchâtel, die men op het feest van de orde te Rijsel, wegens oneerlijk gedrag, had uitgesloten. De smeekbrief betoogde dat hij niets had misdaan, wat zijn uitsluiting uit de orde rechtvaardigde. Er werd echter beslist de genomen maatregel te handhaven.

Tenslotte toonde men aan de vergadering een sierlijk geschreven brief van het koncilie te Bazel aan de kapittelvergadering. Dit 17e algemeen koncilie was op 23 juli 1431 met pauselijke toestemming begonnen, maar werd door paus Eugenius IV, in januari 1432, ontbonden. Toch bleven leden in Bazel vergaderen en zochten blijkbaar de steun van de grote hertog van het Westen. De brief spreekt met lof over zijn ridderorde: «Audemus etiam vos nuncupare non tantum milites mundi, sed Iesu Christi, pro cuius amore tali confraternitati nomen dedisti, sub promissione et desiderio fidem christianam defendendi, statumque et libertatem nostrae matris sanctae Ecclesiae...»⁶.

Tot blijvende herinnering aan het tweede feest van de orde liet men de geschilderde wapenborden in het koorgestoelte van Sint-Donaas. Dit was ook het geval na het elfde

---

6. De Reiffenberg, *Histoire de l'Ordre de la Toison d'or, depuis son institution jusqu'à la cessation des chapitres généraux*, Brussel, 1830, blz. 10, noot 1.

feest van de orde, in mei 1468 in de Onze-Lieve-Vrouwkerk, waar men thans nog in het koor de twee rijen panelen kan bewonderen, geschilderd door Pieter Coustain ⁷. In het koor echter van de Sint-Salvatorskathedraal ziet men de wapenborden van het dertiende feest, gehouden in april 1478 ⁸. De wapenborden van de Sint-Donaaskathedraal zijn allen, met de afbraak van het kerkgebouw in 1800, spoorloos verdwenen. Zij zijn in gekleurde miniaturen weergegeven in het handschrift van P.J. De Molo, Brugge, Stadsbibliotheek, n° 595, blz. 27-58 ⁹. Deze sierlijke «*insignia aurei velleris*» waren nog aanwezig in het koor op 3 augustus 1730, toen de kanunniken beslisten er nieuwe lijsten te laten aanbrengen ¹⁰.

De twee ridders, die in het kapittel van 1432 verkozen werden, André van Toulonion en Jan van Melun, hadden vanzelfsprekend nog geen eigen wapenschild in het koor van Sint-Donaas. De eerste van de twee stierf reeds het volgend jaar. De tweede, Jan van Melun, heer van Antoing, bereikte de ouderdom van ongeveer 86 jaar. Hij stierf op 15 februari 1484 en werd begraven in de kollegiale kerk van Onze-Lieve-Vrouw te Antoing. Zijn geschilderd wapenbord prijkt in de Brugse Onze-Lieve-Vrouwkerk, op de 9e plaats, zuidkant, en eveneens in de Sint-Salvatorskerk op de 12e plaats, zelfde kant.

---

7. Cf. F. Salet, *La fête de la Toison d'or de 1468*, in *Annales de la Société royale d'archéologie de Bruxelles*, 51, 1962-1966, p. 5-29; Id., *La fête de la Toison d'or et le mariage de Charles le Téméraire, Bruges, mai-juillet, 1468*, in *Handelingen «Société d'Emulation» Brugge*, 106 (1969), blz. 5-16.

8. Cf. A. Viaene, *Het 13e ordekapittel van het Gulden Vlies 1478*, in *Westvlaanderen*, VIII, 1959, blz. 65-67.

9. Deze heraldische afbeeldingen werden uitgegeven door J. Gaillard, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre occidentale, Arrondissement de Bruges*, dl. I, Brugge, 1861, blz. 23-34, met enkele wijzigingen; het wapenschild van Renier Pot is in de uitgave eenvoudig: van goud met faas van azuur; in het handschrift De Molo is het gevierendeeld, 1 en 4 van goud met faas van azuur, 2 en 3 een schaakbord van zilver en sabel waarover drie schuin geplaatste zwaarden van keel met handvat van goud.

10. Brugge, Archief van het Bisdop, *Handelingen van het kapittel van Sint-Donaas*, A. 85, blz. 64.

Een van de voornaamste ridders, door Filips de Goede in 1431 benoemd, en op het ordeskapittel van 1432 in Brugge aanwezig, is Gilbert van Lannoy, veldheer, diplomaat, historicus en moralist, overleden in 1462. Hij was het, die Isabella van Portugal in de haven van Sluis mocht verwelkomen en haar met haar gevolg naar Brugge leiden, voor het huwelijk met hertog Filips ¹¹.

B. JANSSENS DE BISTHOVEN

---

11. *Biographie Nationale*, XII, 1890-1891, kol. 308-322.

Enkele bepalingen omtrent bezaaiing, beplanting en behuizing in laatmiddeleeuwse pachtcontracten voor het Brugse Vrije (XVe eeuw)

Het belang van de pachtcontracten voor wat de kennis van de middeleeuwse landbouw betreft, hoeft zeker niet meer beklemtoond te worden. Immers, deze documenten maakten een belangrijk, soms zelfs hoofdzakelijk deel uit van het bronnenmateriaal voor de studies die in onze gebieden¹ en ook elders² op het terrein van de agrarische geschiedenis verschenen.

Bij deze contracten treden steeds twee partijen op: de pachter en de verpachter. Deze laatste is de eigenaar van het goed dat in pacht wordt gegeven, zijn vertegenwoordi-

---

1. Hierbij mag ongetwijfeld het werk van P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw in België*, 2 dln. Antwerpen, 1952 geciteerd worden. Ook J. Boon, *Aspecten van de landbouw in het graafschap Vlaanderen van het laatste kwart der XIVe eeuw tot het einde van de XVe eeuw* (onuitgeg. dissertatie Rijksuniversiteit Gent 1964) steunt vooral op dergelijke contracten. Zie nog; idem, *De landbouweconomie en de pacht in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen: enkele peilingen*, Hand. Maatschappij Geschiedenis en Oudheidkunde Gent, nieuwe reeks 18, 1964, blz. 19-29; en het werkinstrument samengesteld door A. De Vos, *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse jaarregisters van de Keure*, 2 dln. Gent, 1958-1960.

Terzelfdertijd moet hier benadrukt worden dat de toestand voor het Brugse voor de studie van de middeleeuwse pachtcontracten zeer weinig rooskleurig is bij vergelijking met Gent. De schepenregisters (wettelijke akten) beginnen immers zowel voor de stad als voor het Brugse Vrije slechts vanaf het midden van de XVIe eeuw (1545-1546). Voor de periode vóór 1500 is als belangrijke reeks alleen de «wettelijke passeringen» van de Proosdij Sint-Donaas te vermelden.

2. H.P.H. Jansen, *Landbouwpacht in Brabant in de veertiende en vijftiende eeuw*. Assen, 1955.

ger of zijn zaakgelastigde ³. De eigenaar kan een private of een rechtspersoon (instelling) zijn. Het komt voor dat (één van) de partijen niet één enkele maar meerdere personen (of instellingen) zijn ⁴.

Nu eens treedt, volgens het formulier van het contract, de ene, dan weer de andere partij actief op ⁵. Men verleed deze contracten voor één of meerdere tot het opstellen van wettelijke akten bevoegde personen: notaris, schepenen van de stad, van het Vrije of redenaars van het Proosse ⁶.

De pachtcontracten regelen allerlei betrekkingen tussen de optredende partijen. Het is een wederzijdse garantie voor wat betreft het onderhoud van de gebouwen en de degelijke bebouwing van de grond. Voor beide partijen is verder belangrijk dat de prijs en de duur van de pacht nauwkeurig bepaald zijn. Tevens is voor de pachter (maar eigenlijk evenzeer voor de verpachter) van belang dat de verstrekkingen en diensten die dienen gepresteerd te worden, nauwkeurig omschreven en bepaald zijn. Al deze en nog meer bekommelingen vinden hun weerslag in het pachtcontract dat ons aldus uitstekend inlicht, zowel over sommige technische aspecten van het landbouwbedrijf als over de relatie eigenaar - pachter ⁷.

Nochtans moet worden opgemerkt dat vooral voor eerder grote bedrijven pachtcontracten zijn bewaard. Waarschijnlijk is het zo dat men voor vele kleine bedrijven met een mondelinge overeenkomst voldoening nam, waarbij dan wel vaak zal zijn afgezien van die bepalingen die geen betrekking hadden op duur en prijs van de pacht.

3. Rijksarchief te Brugge (verder RAB.), Proosdij St.-Donaas (verder Proosdij) 1231 f° 71; 1237 f° 17 v°-18; 1238 f° 32 v°-33.

4. RAB., Proosdij 1234 f° 94 v°; zie ook *ibid.*, f° 166 v°.

Archief Commissie Openbare Onderstand Brugge (verder C.O.O.), Potteriehospitaal (verder Potterie) oorkonden 546.

5. «kent ende lyedt ghepacht ... (verpacht) te hebbene.»

6. J. Mertens, *De laat-middeleeuwse landbouweconomie in enkele gemeenten van het Brugse platteland*. Brussel, Pro Civitate, 1970, blz. 19-21: bronnen.

7. Zie de in n. 1 geciteerde werken van P. Lindemans en J. Boon.

Men kan zich inderdaad moeilijk indenken dat men deze twee punten zou veronachtzaamd hebben; in alle geval komen ze voor in alle door ons onderzochte contracten. Talrijk zijn ook de contracten die schikkingen voorzien aangaande de prestaties die door de pachter ten voordele of voor rekening van de eigenaar dienen geleverd ⁸. Toch willen wij aan dit alles geen bijzondere aandacht schenken. Wel zullen wij trachten dieper in te gaan op die bepalingen die rechtstreeks in de behuizing en in de beplanting van de akkers en terreinen ingrepen.

Voor wat de bezaaiing betreft dient te worden onderstreept dat de pachtcontracten aan de landgebruiker tijdens bijna heel de duur van de pacht de volledige vrijheid lieten. In het algemeen is die pachtduur in het Brugse Vrije vastgesteld op negen jaar ⁹. Slechts bij het beëindigen van de pacht wordt een wel bepaalde «lating» (d.i. de toestand waarin de pachter het land moet laten) geëist. Het is dan ook vooral, gewoonlijk uitsluitend, op dit stuk dat de bepalingen van het contract in de bezaaiing van de akkers ingrijpen.

Volgens de «Costuymen» van het Brugse Vrije, waarvan de redactie uit de 16e eeuw dateert, bestaat er een geografisch onderscheid voor de latingen. Deze voor het Noorden Westkwartier bepalen dat $\frac{2}{3}$ van de oppervlakte mag gebroken (d.i. met de ploeg bewerkt; besteed aan akkerbouw) worden; het andere derde moet grasland zijn waarvan de ene helft van 3 jaar en de andere helft van 6 jaar. Van het zaailand moet $\frac{1}{3}$ winterstoppelen zijn, $\frac{1}{3}$ haveren en gerststoppelen, $\frac{1}{3}$ zwarte stoppelen ¹⁰.

In het Oostkwartier wordt geen graslating geëist; het

---

8. Als voorbeelden mogen geciteerd worden: C.O.O., Potterie, oorkonden 572, 582. - C.O.O., St.-Janshospitaal, oorkonden 578, 1226.

9. Ook elders is dit gewoonlijk zo: H.P.H. Jansen, *op.cit.*, blz. 17-21.

10. L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Coutume du Franc de Bruges*, I, Brussel, 1879, blz. 90.

zaailand moet de stoppels laten als bepaald voor noord- en westkwartier. In het Zuidkwartier moet de helft gras gelaten worden, verdeeld in gelijke delen van respectievelijk één, twee en drie jaar oud. Het akkerland moet gelaten worden voor de helft in winterstoppels en voor de helft in stoppels van zomervruchten ¹¹.

Overzichtelijk wordt aldus volgens de «Costuymen» volgende lating geëist:

Gewas	Noord- en Westkw.		Oostkwart.		Zuidkwart.		
	Aand.	%	Aand.	%	Aand.	%	
winterstoppels	8/36	22,2	12/36	33,3	9/36	25,0	
zomerstoppels	—	—	—	—	9/36	25,0	
haver- en gerstst.	8/36	22,2	12/36	33,3	—	—	
zwarte stoppel.	8/36	22,2	12/36	33,3	—	—	
gras van 1 jaar	—	—	—	—	6/36	16,6)	
2 jaar	—	—	—	—	6/36	16,6)	49,8
3 jaar	6/36	16,6)	—	—	6/36	16,6)	
6 jaar	6/36	16,6)	33,2	—	—	—	

Men ziet duidelijk hoe een ongenueanceerde stellingname uit den boze is. Het is immers onmogelijk dat in het oostkwartier geen grasland zou voorkomen. Wat echter wel mogelijk is, is dat men de pachter vrij laat voor het laten van grasland en dat men, enkel voor wat het zaailand betreft, een gelijke verdeling wenst voor winterstoppelen, haver- en gerststoppelen en voor zwarte stoppelen. Uiteindelijk nog zou men kunnen veronderstellen dat voor het beewiden van de Zeeuwse polders in het Oost-Vrije een systeem gevolgd werd dat buiten de Costuymen om geregeld was.

Wat tevens in deze costumiere bepalingen opvalt is de totale afwezigheid van de verplichting tot braak laten.

In de Costuymen van de Proosdij komen in verband met de bezaaiing geen zo expliciete bepalingen voor ¹². Men mag er vanzelfsprekend niet uit afleiden dat de Proosdij op dat

11. Zie ook P. Lindemans, *op.cit.*, I, blz. 38.

12. Zie L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Coutumes de la Prévôté de Bruges*, 2 dln, Brussel, 1887.

stuk dezelfde gewoonten volgde als het Vrije. Onmogelijk is dit echter evenmin. Misschien waren er op dit stuk geen gewoonterechtelijke voorschriften voor de Proosdij, hoewel sommige akten uit de praktijk soms in zekere mate met de costumiere bepalingen voor het Vrije te vergelijken zijn ¹³. Bovendien blijken sommige pachtcontracten verleden voor de schepenen van het Vrije al evenmin strikt door de gewoonte te zijn gebonden ¹⁴. Meer zelfs, *nergens* troffen wij volledige overeenstemming met de «Costuymen» aan.

Voor een hofstede gelegen te Mannekensvere, zuidwest van de kerk, 70 gemeten 1 ln. groot, wordt in een contract verleden voor de redenaars van het Proosse op 3 december 1473, volgende lating geëist: 34 gemeten (48,3 %) gras, tenminste 4 jaar oud en van 't overige 1/3 tarwestoppelen, 1/3 haverstoppelen en 1/3 stoppelen van ronde korens (telkens 17,2 %) ¹⁵. Dezelfde bewoordingen en nagenoeg dezelfde eis komt voor in een pachtbrief van 14 juli 1482 voor dezelfde hofstede. Intussen is de oppervlakte echter gestegen tot 82 gemeten land, terwijl het te laten grasland evenredig tot 38 gemeten (46,3 %) is opgelopen ¹⁶.

Een ander contract, voor een hofstede van 70 gemeten en 16 roeden in dezelfde parochie, noordoost van de kerk, en eveneens verleden in 1482 ¹⁷, eist volgende lating: 29 gemeten (41,4 %) grasland, tenminste 3 jaar oud. De «bezaaidhede» bij het ingaan van de pacht wordt door de pachter overgenomen. Waarschijnlijk was het mogelijk eenzelfde regeling te treffen bij het afscheiden van de pacht, zodat voor het akkerland geen lating werd voorzien.

Een vroeger contract, van 1454 n.s., voor een hofstede van 40 gemeten 2 linen 2 roeden te Slijpe voorziet bij 't einde van de pacht «teen dardendeel vanden voors. lande

13. Zie infra, vooral de contracten met betrekking tot Slijpe en Mannekensvere (prov. West-Vl., arr. Oostende).

14. Zie bij voorbeeld de bepalingen voor hofsteden te Ettelgem en te Vlissegem (prov. West-Vl., arr. Oostende).

15. RAB., Proosdij 1235 f° 160 v°-161 v°.

16. RAB., Proosdij 1237 f° 17 v°-18.

17. RAB., Proosdij 1237 f° 36.

gheheel gras 3 jaar oud wesende ende eens wel ghemest ten minsten (33,3 %); voort, vanden anderen winnende lande, teen dardendeel taerwenstoppelen, tander dardendeel averstoppelen ende tarde dardendeel stoppelen van ronde corne» (telkens 22,2 %) ¹⁸. Deze lating stemt vrij goed overeen met de lating door de Costuymen van het Brugse Vrije voor het Noord- en Westkwartier bepaald. Alleen op het stuk van het te laten grasland is een lichte afwijking voor wat betreft hoe oud het grasland moet zijn aan te stippen.

Een contract uit het jaar 1473 (n.s.) voor het (zelfde ?) bedrijf, ongeveer 40 gemeten 1 line groot, gelegen te Slijpe, verpacht aan Jacop f. Vincents Goossins bepaalt dat de pachter «ten afscheedene vanden voors. pachte laten zal ter voors. hofstede 14 ymeten (34,7 %) gars ten minsten drie jaren oud zijnde ende daer binnen wel ghemest ende tcorenland ten zelven tijden in goeder noten te wetene 6 ghemeten in rondon ende in zwarten stoppelen ende tremenant in witte stoppelle» ¹⁹. Wat ook de interpretatie is die men aan deze tekst geeft, het is duidelijk dat hij niet aan een door de costuymen voorgeschreven regeling beantwoordt. De lating die in 1480 voor dezelfde hofstede wordt bepaald, vertoont geen wijzigingen ²⁰.

Voor een andere hofstede te Slijpe beschikken wij eveneens over twee pachtcontracten: een eerste uit 1480 en een ander uit 1495 ²¹. Het eerste vermeldt als oppervlakte 98 gemeten 2 linen 96 roeden en het tweede 108 gemeten, maar het is duidelijk dat het hier tweemaal om dezelfde uitbating gaat. In 1480 wordt als lating gevraagd: «teen dardendeel (33,3 %) gars ten minste drie jaren oud of daer boven tander derde tarwestoppelen ende deen hetscheede vander dardendeele haverstoppelen ende dander hetscheede vanden zelven dardendeel ronde stoppelen». (respectievelijk dus 33,3 - 16,6 en 16,6 %). In 1495 is het

18. RAB., Proosdij 1232 f° 79.

19. RAB., Proosdij 1235 f° 133 v°-134.

20. RAB., Proosdij 1236 f° 109.

21. RAB., Proosdij 1236 f° 103 v°; 1238 f° 38 r°-v°.

geworden: «40 gemeten garslandt (37 %) vander voors. stedelande de 20 gemeten 6 jaer houdt of daerbaven ende dander 3 jaar houdt of daer boven». Van ander dan grasland is hier geen sprake meer. Dat vooral aan het gras belang werd gehecht blijkt reeds uit een bepaling uit het contract van 1480: «Wel verstaende waert also dat de voors. pachter tzinen ofscheedene meer gars liete dan tderde also voors. es dat hem dat ofslach ende inde voors. ronde stoppelen naer costume ende landrechte».

Voor een polderhofstede van grote omvang te Vlissegem (261 g. 1 ln. 22 r.) wordt als lating geëist in een contract van 1438 ²²: «Voord zo es voorworde dat de voors. cheinsers ten laetsten jare van desen voors. cheinse zullen doen zaeyen ten eerougste dartich ymete taerwen met tveen vueren of meer ten lentine, twintich ymete haveren met tveen vueren of meer ende vive ende twintich ymete rondsaefts». Verder is bepaald: «dat de voors. cheinsers ten ofsceedene vanden voors. cheinse zullen laten veertich ymete groenswaerden buten hove viere jaren oud of der boven». Alles samen wordt hier slechts een lating voor 115 gemeten bepaald. Het mag verondersteld worden dat de pachter voor het overige vrijgelaten werd; hoewel het overblijvende land zeker niet in zijn geheel bebouwbaar was — een deel werd ingenomen door bomen, grachten en gebouwen — mag men veronderstellen dat het (natuurlijk) grasland een niet onbelangrijke plaats in het overblijvende innam. Voor de bezaaiingen waarvoor uitdrukkelijk een lating werd bepaald zijn de verhoudingen:

gewas	op 115 g.	op 260 g.
tarwe, 30 gemeten	26,0 %	11,5 %
haver, 20 gemeten	17,4 %	7,7 %
ronde granen, 25 gemeten	21,7 %	9,6 %
groesewaerden, 40 gemeten	34,7 %	15,3 %
	99,8	44,1

22. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 546.

Geen van beide verdelingen stemt met een of andere door de Costuymen bepaalde verhoudingen overeen. Dit doet vanzelfsprekend evenmin het pachtcontract van 1499 voor de hofstede ten Torre op het grondgebied van Vlissegem en Houtave, ongeveer 93 gemeten groot, waar alleen volgende latingsbepalingen in voorkomen: 8 gemeten gras van 5 jaar oud, 8 gemeten gras van 3 jaar oud, al 't mest en al de bomen ²³.

Iets meer uitgesproken is de situatie in het contract van 1511 voor Scamelweken, toen ongeveer 300 gemeten groot. De graslating is nauwkeurig bepaald: 100 gemeten, waarvan 60 gemeten van 6 jaar oud en 40 gemeten van 4 jaar oud. Voor 't overige worden slechts bepaald: 30 à 32 gemeten fouragestoppelen en 12 gemeten braak, zodat men gerechtigd is te veronderstellen dat men voor ruim de helft van de oppervlakte vrije hand in de bezaaiing kreeg ²⁴.

In het noorden en in het oosten van Brugge schijnt vooral aan de lating van bomen en hout een groot belang te worden gehecht. Dit lijkt op het eerste gezicht geen verwondering te moeten wekken vermits het hier om een eerder onvruchtbare, houtrijke streek gaat vooral voor wat het oostelijk deel ervan betreft. Voor de polders ten noorden van Brugge is de zaak minder gemakkelijk te verklaren. Bij nader toezicht echter blijkt dat wij daar vaak — in de pachtcontracten die wij ter beschikking hadden — te maken hebben met latingen voor fruitbomen en wilgen. Mag dan als mogelijke verklaring voor deze fruitteelt op de eerder kleine polderbedrijven ten noorden van Brugge misschien de gerichtheid op de fruitvoorziening ²⁵, houtvoorziening en bedaking ²⁶ ten behoeve van een grote metropool als Brugge

23. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 634bis.

24. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 656.

25. A. Verhulst, *Bronnen en problemen betreffende de Vlaamse landbouw in de late Middeleeuwen (XIIIe-XVe eeuw)*, in *Ceres en Clio*, Wageningen, 1964 (Agronomisch-Historische Bijdragen VI) blz. 226-227. Idem, *L'économie rurale de la Flandre et la dépression économique du bas Moyen Age*, in: *Etudes rurales*, 10 (1963) blz. 80.

26. M. Coornaert, *De Steenbakkerij van de stad Brugge te Rams-*

te dien tijde worden ingeroepen? In alle geval wordt te St.-Katelijne-bij-Damme bepaald «dat de vors. pachter zal moeten poten 4 ln. boghaerts daer in dat hij ghehouden wort te potene 24 appelboomen ende 12 peerboomen²⁷...».

De lating van een hofstede te St.-Andries, ong. 70 gemeten groot, die, behalve voor wat de bomen betreft, ook nog enkele bepalingen voor het overige landgebruik bevat, bepaalt als boomlatiing: 2 appelbomen, 2 notenbomen, 27 kerselaars en 86 hoogstammen w.o. eiken, essen en olmen. Verder wordt nog geëist: 6 gemeten dries en de lating van de «boomscheuten»²⁸.

Een pachtcontract voor St.-Kruis bepaalt dat de pachters die fruithandelaars (fruteniers) zijn, binnen de termijn — 30 jaar — van het akkoord «zullen tvoorn. land moghen bepoten met alle manieren van fruytbomen zulc als hemlieden ghelieven zal ende naer huerlieder meesten oorbore...»²⁹.

Het contract voor een uitbating van 36 gemeten te Koolkerke in het ambacht Oostkerke is zeer uitvoerig omtrent het wilgenhout: «... Voord es noch sprake ende voorworde dat de zelve pachter ghehouden wort te laten ten afscheedene vanden voors. pachte te potene ende te leverene groeyende 900 wulghepoten ende die alomme up tvoors. goed daer die oorboorlicxt ghepoot ende ghestelt zullen zijn. Item so es noch sprake ende voorworde tusschen den voorn. verpachters ende den voors. pachte dat de zelve pachter ghehouden wesen zal ten afscheedene vanden voors. pachte tvoorn. goed ende tland te latene in zulker noten ende ruwen als hyt bevand ende hem ghelevert was ten upcommene vanden voors. pachte te wetene eerst 9 ln. 95 r. meedeland van 2 jaeren oud. Item 1½ ymet 5 r. warmoesland. Item 2 yme-

kapelle, in: *Rond de Poldertorens*, VII, 1965, blz. 42-53; 90-99. — Idem, *Over Dektegels, vloertegels en haardtegels*, in: *Rond de Poldertorens*, VII, 1965, blz. 109-122.

27. RAB., Proosdij 1238 f° 11 v°-12.

28. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 579.

29. RAB., Proosdij 1234 f° 94.

ten groenswarden. Item 4 ymeten 2 ln. 85 r. corenland. Item 200 troncken den hau van 1 jaere; 377 r. (sic) troncken de rys 2 jaeren oud; voord 129 troncken de rijs drie jaeren oud; item 116 troncken de rijs 4 jaeren; voord 141 troncken de rijs 5 jaeren oud; voord noch 84 troncken de rijs 6 jaeren houdt. Voordt de ruwe vanden baerem ende canthoutte alomme staende...»³⁰.

Een pachtcontract voor de hofstede Altena te Adegem bevat de bepaling voor een lating van bos: «Eerst de stringhen die ligghen tusschen den hove ende den oostbusche stapelhout vijf jaer houdt ende de wulghen drie jaer; de vijf linen ende tweecendertich roeden die ligghen ande zuutoostzijde vander poorten tstapelhout ende de wulghen bloot de twee ghemete ende achtien roeden lands die ligghen voor de poorte up de walgracht tstapelhout vier jaer ende de wulghen drie jaer; de perdebelc tstapelhout drie jaer ende de wulghen vier jaer; Pieters Nevenstic tstapelhout zes jaer ende de wulghen drie jaer; de breeden ackere tstapelhout twee jaer ende de wulghen drie jaer; tbelxkin ande oostzeide vanden hove tstapelhout vijf jaer ende de wulghen een jaer; twestersche stic van trinxelinsbelke zes jaer ende de wulghen drie jaer; toostersche stic van trinxelinsbelke zes jaer ende de wulghen drie jaer; de line die leghe jeghen tec vander hove omme vier jaer ende de wulghen twee jaer; tbraemstic vijf jaer ende de wulghen twee jaer; tlant up de leye zes jaer ende de wulghen drie jaer; de twee ghemeten die ghecocht waren jeghen Christiaen Vandenberghe twee jaer ende de wulghen vier jaer; de crusesticx tstapelhout vier jaer hout tlant dat men heet Tannebussche tstapelhout ende de wulghen drie jaer; sMoyts busch drie jaer sCoormanshul duergaende drie jaer ende de Muenekemersch en tstic ten zuuthende daeran twee jaer; voort zal de voorn. pachter hebben de hau van alle den troncwulghen die staen ande dreven tusschen de busschen vanden vorn. hospitale ende die laten ten ofscheedene van-

30. RAB., Proosdij 1235 f° 147-148.

den vorn. pachte also hier naer volghet. Eerst de langhe dreve ende de corte dreve twee jaer hout duergaende de dreve also men ten hove in comt tot den abeelen een jaer hout ende de dreve also men vanden vorn. hove te nieuwen dorpewaert gaet tstapelhout twee jaer ende de wulghen drie jaer. Ende de vorn. pachter wardt gehouden huute te doene alle de verdroochde troncwulghen die staen an tvorn. winnende landt ende ande vorn. dreven ende over elke verdroochde troncke twee nieuwe inde stede stellen ende die houden groyende. Ende ooc so ne sal de pachter vorn. snouken noch vellen eenich upgaende hout hoe houdt of hoe jonc dat zij in eenicher manieren ende de vorn. pachter moet de selve al tvorn. landt noten ende bedriven zonder yement voort te verpachtene of te vercheysene ende waert zo dat hij vandien waere in ghebreke so zullen de vorn. vanden godshuuse selve huer handt slaen mueghen an tvorn. landt ende dat verpachten daert hemlieden ghelieven zal. Ende de vors. pachter wardt ghehouden alle jaeren te potene vichtich eekin plandsoenen daert hem biiden ghelasten vanden godshuuse vorn. bewijst zal werden ende die houden groyende ten hende vanden vorn. pachte zonder den cost vanden vorn. godshuuse; dies zal hijse mueghen halen in tvorn. godshuus busschen. ... Ende ne zullen tvorn. Pachters beesten niet mueghen gaen in tvorn. godshuus busschen hoe houdt of hoe jonc dat zij zijn ende insghelijcx so en sal de pachter vorn. niemets beesten laten gaen achterwaert duer de dreven noch nieuwernicx up tvorn. godshuus landt of in de busschen in gheender manieren...»³¹.

Op het bedrijf te Altena was het belang van hout en bos altijd bijzonder groot geweest zoals blijkt uit een scheidsrechterlijk optreden in een geschil tussen de eigenaar, het St.-Janshospitaal te Brugge en de pachter, Zegher f. Aernouds van Buederwaen gheseyt Donvervaerde, waaruit wij enkele delen lichten: «... dat de zelve Zeghere viere ghemeten ende twintich roeden busch met zinen beesten

---

31. C.O.O., St.-Janshospitaal, oorkonden 1226.

verdorven zoude hebben van dat de voors. Zeghere zeker fassseelhout ende rijshout inden pewitten busch ende inden busch tenden der langher dreve mindere ghemaect zoude hebben dan voorworde was; van dat de voors. Zeghere zekere upgaende eecken den voors. hospitale toebehorende afghehauwen ende wech ghedaen zoude hebben; voort dat hij XII^C beerkine ende hesschine plandsoenen huut svors. godshuus busschen ghedaen ende an ziin land ghepoot zoude hebben... Voort overmids dien dat de voors. Zeghere huutghedaen hadde an Tannenbusch meer dan tiene ghemeten busch ende dat hadde ghebrocht te winnende lande ende alsgheliicx dat beseten hadde vive jaer den ougst ende jaerscare XIV^C zevene ende twintich daer binnen gherekent zonder pacht daer of te ghevene daer over sal de voors. Zeghere den voorn. hospitale betalen de somme van vichtich scellinghen groten. ... So wisen wi voors. arbiters dat al thout staende ende groeyende up ende an tvoors. goed hoe ende waer dat zij, te wetene troncwulghen, appelbomen, nuetebomen, stapelhout, upgaende hout, plandsoenen of so wat houte of bomen dat zij dat de voors. Zeghere ghepoot ende niet ghepoot en heift daer an ne sal de voors. Zeghere niet meer commen met haexe noch met haumesse...»³².

Dat bos en bomen ook meer ten westen van Brugge niet helemaal verwaarloosd werden willen wij aantonen door enkele bepalingen uit een contract voor een hofstede te Ettelgem in 1408: «Voord zo es te wetene dat de voors. cheinsere ontvangen heift dese naervolghende paertscheelen van boomen ende dat hi weder up gheven sal ten uitgane vanden cheinse inder manieren hier naer verclaerst: int eerste achtiene upgaende wulgheboomen; voord twee hondert ende viventseventich wulghetroncken; voord vierentwintich ouder appelboomen ende peerboomen ende voord neghentachtentich kerseboomen ... Ende es voorwaerde dat de voors. cheinsers ten ofschedene vanden voors. cheinse la-

32. C.O.O., St.-Janshospitaal, oorkonden 1115.

ten sullen den hau van alden voorseiden boomen also verre alser haex ende haumes over gheghaen heift de scoten een jaer out sinde»³³.

Een contract van ongeveer een eeuw later, verleden begin 1515 (n.s.), en waarschijnlijk met betrekking tot dezelfde hofstede te Ettelgem, 52 g. 2 ln. 56 r. groot, bepaalt een graslating van 25 gemeten van 9 jaar oud. Bovendien worden 10 g. «foragestopfels» en 13 g., onder «tarwe ende haver» geëist (respectievelijk dus 47,3 - 18,9 en 24,6 % van de totale oppervlakte). Verder zijn ook nu weer een aantal bepalingen omtrent boomen en houtwas opgenomen; jaarlijks moet de pachter 50 (wilgen)poten planten; hij houdt eveneens 240 wilgentronken en 11 appelaars in pacht. Indien die tenietgaan of indien hij ze houdt moet er voor iedere aldus verloren boom twee stuks in de plaats worden geplant³⁴.

Voor wat de behuizing betreft is het duidelijk, dat, in tegenstelling met wat Lindemans beweert³⁵ de gebouwen tot het eigenaarskapitaal op de hoeve dienen te worden gerekend. Zeer regelmatig immers wordt in de pachtcontracten bepaald dat, zo de pachter de gebouwen door wanbeheer laat teniet gaan, hij tot schadevergoeding verplicht is³⁶. Overigens staat de eigenaar vaak in voor het onderhoud van de gebouwen³⁷. Aldus kennen wij, omdat de eigenaars de eventuele door de nalatige pachter te betalen vergoeding vermelden, een aantal prijzen waaraan evenwel, omwille van de verschillen in materiaal, afmetingen en toestand voor die verschillende gebouwen, slechts geringe vergelijkingswaarde mag worden gehecht.

Enkele van deze waarden zijn:

---

33. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 466.

34. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 671.

35. P. Lindemans, *op.cit.*, I, blz. 212 e.v.

36. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 572.

37. Zie bij voorbeeld: C.O.O., Potteriehospitaal, Register 90, Rekeningen 1425-26 onder de uitgaven op het hof te Vlissegem en 1453-54 onder de betalingen gedaan aan Jacop Volcraven, pachter te Vlissegem.

Gebouw	Wend.		Oedelem		Ettelg.		St.-Andr.	Altena	
	38	39	38	40	38	41	42	43	44
woonhuis	0-20-0				6- 0-0		3- 0-0	20- 0-0	6- 0-0
woon- en duifhuis			7-0-0						
westhuis							2- 0-0		
paardestal			2-0-0						
grote gaststal			1-0-0						
lange stal									5- 0-0
stal naast huis									2- 0-0
stal	0-10-0								
poest	0-10-0							4- 0-0	
poerde	0-40-0								
zwijnskot							0-10-0		
schaapskot								3- 0-0	
duivenhok									0-20-0
grote schuur									5- 0-0
kleine schuur									3- 0-0
roggeschuur			4-0-0						
haverschuur			7-0-0						
noordschuur					3-10-0	0-30-0		5- 0-0	
oostschuur					3- 0-0	6-10-0			
zuidschuur	0-20-0								
westschuur					2-10-0				10- 0-0
wagenkot						0-20-0			
ovenkot/ ovenhuis					0-30-0	3-20-0	0-10-0		0- 6-0

In de vijftiende eeuw komen in de pachtcontracten dus vaak latingsbepalingen voor, die slechts van zeer ver op de

38. De hier vermelde bedragen zijn uitgedrukt in gr. tourn. 5 gro. tourn. = 4 gro. Vl. Verder is 1 lb. gro. tourn. = 33 gro. Vl. (cfr. ARA.RK. 35834).

39. C.O.O., St.-Janshospitaal, oorkonden 427 a° 1330. Wenduine, prov. West-Vl., arr. Brugge.

40. C.O.O., St.-Janshospitaal, oorkonden 578 a° 1350.

41. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 466 a° 1408. Ettelgem, prov. West-Vl., arr. Oostende.

42. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 572 a° 1456.

43. C.O.O., Potteriehospitaal, oorkonden 579 a° 1459. St.-Andries, nu bij Brugge.

44. C.O.O., St.-Janshospitaal, oorkonden 1226 a° 1459.

Costuymen geïnspireerd lijken en er zeker niet door bepaald worden ⁴⁵. Voor de latingen van bomen en bossen, die niet door de Costuymen zijn vastgesteld, zijn uitgebreide contractuële bepalingen voorhanden. Dit betekent niet noodzakelijk dat de Costuymen onbelangrijk zouden geweest zijn. Men mag zich echter afvragen of een geschreven overeenkomst niet in de eerste plaats gesloten werd met het oog op de mogelijkheid andere dan gewoonte-rechtelijke of gebruikelijke bepalingen te bedingen.

Ons lijkt dit alles toch in de richting van een aftakeling van het aloude gewoonterecht te wijzen, nog vóór dit gecodificeerd werd. In deze richting wijzen ook enkele bepalingen van een pachtcontract van 1508 ⁴⁶, waar de door de opkomende pachter overgenomen lating «geprezen» wordt. Bij deze overname, die betrekking heeft op het goed Ter Elst te Oostkamp, 146 gemeten groot, wordt o.m. de prijs bepaald voor: «...vichtiene ghemeten taerwestoppele vulle vette te drie ponden twaelf scellinghen parysis elc ghemet. Item acht ghemeten halve vette te zesse ende dertich scellinghen parysis elc ghemet. Item den mesparc ghepresen achtien ponden parysis. Bedraghende tsamen de somme van vijf hondert zesse ende tsestich ponden acht scellinghen parysis...». In de loop van de pachttermijn (9 jaar), moet de pachter hiervan slechts 230 lb. 8 s. par. betalen, zodat wij hier tevens met een vorm van verkapte lening te maken hebben. Op het einde van de pacht zal opnieuw een prijzij plaats hebben, die, zoals het contract uitdrukkelijk bepaalt, in feite slechts betrekking zal hebben op «vette, taille, mesparc». Dan volgt nog: «Ende es de voors. prijsie ten hende vanden pachte betre dan de voors. drie hondert zes ende dertich ponden parysis, zo zal tvoors. godshuus hem-

45. Natuurlijk is het een feit dat de Costuymen pas in de XVIe eeuw geregistreerd werden en dat die geregistreerde gewoonterechten niet noodzakelijk moeten overeenstemmen met de Costuymen zoals ze in de XVe eeuw werden toegepast. Moest dit echter zo zijn dan is het «gebruikelijke» dat in de XVIe eeuw geregistreerd werd, echter van zeer recente datum op dat ogenblik.

46. C.O.O., St.-Janshospitaal, oorkonden 1385.

lieden dat uplegghen ende vuldoen. Ende es de voors. prijsie aerghere dant tvoors. es zo zullen die zelve pachters dat dan den voors. godshuise vuldoen ende betalen.».

Voor al bij het in pacht nemen of geven van eerder grote uitbatingen, blijkt men zich de moeite te hebben getroost een uitdrukkelijke pachtvereenkomst op te stellen. Zoals vermeld, hield men zich hierbij vaak niet aan de bepalingen van de Costuymen. Deze vaststelling laat evenwel niet toe te bepalen in hoeverre de Costuymen al of niet bindend zijn geweest voor pachtningen waarvoor geen geschreven overeenkomst bestond.

Op het economisch vlak, blijkt uit de hier aangehaalde pachtvereenkomsten ten overvloede het groot belang van grasland (weide, dries, groesewaarden)⁴⁷; verder schijnen vaak drie «noten» (tarwe, haver, ronde granen) het voorwerp van zorg van hen, die een pachtcontract afsluiten; onder de fruitbomen worden vooral notelaars, appelaars, perebomen en kerselaars vermeld. Voor wat de overige boom- en houtsoorten betreft, heeft men het vooral over wilgen, abelen, berken, olmen, essen en eiken.

J. MERTENS

---

47. Over dit feit heerst zeer ruime eenstemmigheid in de hierboven geciteerde literatuur.

Scheepswinsten tijdens de negenjarige oorlog [1689-1697]

De geschiedenis van de Vlaamse koopvaardij is een onbetreden terrein. Het werk van Van Bruyssel is verouderd en zijn aandacht gaat in de eerste plaats naar de handel; de scheepvaart wordt slechts vermeld in functie van deze handel¹. Het economisch belang van deze tak van de nijverheid ontgaat ons dus volledig.

Toch zijn er aanwijzingen dat deze industrie niet zó van alle belang ontbloot was als prof. Van der Wee in 1958 op het Derde Internationaal Congres voor Maritieme Wetenschappen liet uitschijnen². Het is bv. onmogelijk aan te nemen dat de Oostendse Compagnie, opgericht in 1722³, niet zou geschraagd zijn door een uitgebreide maritieme kennis, die scheepsbouw, scheepstypes, bevrachting, rederij, onderlegde zeevaarders, rekrutering van bemanning e.d. omvat. We menen zelfs dat het probleem kan omgekeerd worden en dat de pogingen tot oprichting van een dergelijke compagnie resulteerden uit een drukking van onderuit nl. van de reders-kooplieden, die op een bepaald moment over een overtollige scheepsruimte moeten beschikt hebben, waarvan zij op de traditionele scheepsroutes geen gebruik meer

---

1. E. Van Bruyssel, *Histoire du commerce et de la marine en Belgique*, Bruxelles, 1861-1864, 3 dln.

2. *Le navire et l'économie maritime du Nord de l'Europe du Moyen-Age au XVIIIe siècle. Travaux du troisième colloque international d'histoire maritime tenu les 30 et 31 mai 1958*, Paris, 1960, blz. 78. Diskussie na de bijdrage van prof. E. Coornaert, *Anvers a-t-elle eu une flotte marchande au XVIe siècle?*

3. Zie hierover N. Laude, *La Compagnie d'Ostende et son activité coloniale au Bengale (1725-1730)*, Bruxelles, 1944 (Kon. Belg. Kol. Instituut, afd. Staat en Zedek. Wetensch., verh., XII, afl. 1) en de aldaar geciteerde bibliografie.

konden maken gezien het verlies van hun konkurrentiële positie.

De oprichting van een Kompagnie voor handel op Oost-Indië en China dateert echter reeds uit een vroegere periode. Pogingen hiertoe hadden resultaat op 2 juni 1698 onder impuls van Bergeyck ⁴. Het bleef op dat ogenblik een konsekwentieloze hersenschim, maar de datum verschaft ons een terminus ad quem. Wanneer onze bovenstaande bewering juist is, moet zich in de periode vóór 1698 een expansie van de Vlaamse koopvaardij hebben gemanifesteerd met een daaropvolgend dieptepunt.

Nu is expansie het best te meten aan de hand van statistieken doch deze zijn slechts sommail voorhanden en moeilijk te gebruiken ⁵.

Expansie betekent echter ook rendabiliteit en in scheeps-terminen uitgedrukt wijst dit op bevrachting en hoge vrachtprijzen.

---

4. R. De Schryver, *Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck, 1644-1725* (Brussel, 1965. Kon. Vl. Acad. Kl. Letteren, verh. 57), blz. 155-165. Reeds voor de Negenjarige Oorlog waren pogingen ondernomen en rekesten ingediend om deelname aan de koloniale handel door de Zuidelijke Nederlanden [*Ibidem*, blz. 139-142; A. Levae, *Recherches historiques sur le commerce des Belges aux Indes pendant le XVIIe et XVIIIe siècles*, in *Trésor National*, 1, (1842), blz. 186-188; G. Clark, *From the Nine Years war to the war of the Spanish Succession*, in *The New Cambridge Modern History*. VI. *The rise of Great Britain and Russia* (Cambridge, 1970), blz. 390-391].

5. Er is bv. een lijst van 45 vlaamse schepen, die in Franse havens worden weerhouden als gevolg van de oorlogsverklaring van Spanje aan Frankrijk in mei 1689 [H. Lonchay-J. Cuvelier, *Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle*, dl. 5, blz. 508-509 (Bruxelles, 1923-1937, 5 dln + supplement)]. Deze lijst geeft echter slechts een deel van de Vlaamse vloot weer. Er worden bv. slechts drie Nieuwpoortse schepen vernoemd, terwijl een andere lijst, opgesteld tussen 1688-1690, minstens 42 Nieuwpoortse met een tonnemaat van 50 vat en meer vermeld (Gent, Rijksarchief, fds Raad van Vlaanderen, nr. 22514c). Het statistisch materiaal uitgegeven door J. De Smet, *Tables du commerce et de la navigation du port de Bruges, 1675-1698*, in *Handel. Kon. Comm. Geschiedenis*, 94 (1930), blz. 104-244, geeft geen inlichtingen over de thuishaven van de schepen. Verder kan Bergeycks verklaring in 1692 dat de Vlaamse koopvaardijvloot slechts een twaalfstal schepen telde, niet ernstig genomen worden (R. De Schryver, *Jan van Broecheven...*, blz. 85).

Het is echter voor iedereen, die iets afweet van scheepvaart in de 17e eeuw, duidelijk dat de Vlaamse koopvaardij — evenals de Engelse ten andere — een uitzonderlijk hevige concurrentie vanwege de Hollanders onderging⁶. Dit zal in Engeland aanleiding geven tot een reeks wetten o.m. de befaamde „Act of Navigation” van oktober 1651, die aan de Engelse schepen een expliciete bescherming verleent bij de import. De Engelse scheepvaart zal hierdoor een duidelijke stimulans ondergaan⁷.

In de Zuidelijke Nederlanden kwam een dergelijke protektionistische maatregel niet voor, zodat het aan de creativiteit van de reder overgelaten werd om deze moordende concurrentie het hoofd te bieden⁸. Het ligt voor de hand dat de winst door de Vlaamse schepen gerealiseerd — indien er was — uitzonderlijk laag moet zijn geweest. We willen hier enkel het voorbeeld aanhalen van de verliezen geleden door de Oostendse reder, David

---

6. De Hollanders hadden het voordeel dat zij de handel tussen de Baltische Staten en Zuid-Europa beheersten en aldus een vracht op heen- en terugreis in de wacht sleepten nl. hout en graan uit het Noorden tegen zout en wijn uit het Zuiden (R. Davis, *The rise of the English shipping industry in the seventeenth and eighteenth centuries*, Londen, 1962, blz. 187; V. Barbour, *Dutch and English merchant shipping in the seventeenth century*, in *Essays in Economic History*, uitg. door E.M. Carus-Wilson, Londen, 1955, blz. 231, 237 en vlg.).

7. Nopens deze « Act of Navigation », cfr. L.A. Harper, *The English Navigations Laws. A seventeenth century experiment in social engineering* (New York, 1964, reprint). De gevolgen hiervan voor de Engelse scheepvaart worden behandeld in R. Davis, *The Rise...*, blz. 12-13 en meer gedetailleerd bij R. Davis, *English foreign trade, 1610-1700*, in W.E. Minchinton, *The growth of English overseas trade*, Londen, 1969, blz. 78-99.

8. Er bestaat een betoog opgesteld door een onbekende, doch te dateren vóór 1658 (Duinkerke was immers nog Spaans bezit), waarin aangedrongen wordt om Duinkerke en Oostende als doorvoerhavens voor de goederen uit de Baltische staten met bestemming Centraal Europa te laten fungeren (Gent, Rijksarchief, fds Raad van Vlaanderen, 1° reeks, 1078). In het zoeken naar nieuwe gebieden en routes zou ook de Brugse Groenlandvaart tussen 1664 en 1673 kunnen ingeschakeld worden (A. Van Zuylen Van Nyevelt, *La pêche à la baleine et les brugeois au XVIIe siècle*, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LXVII (1924), blz. 47-53).

Regaus, met zijn schepen de „St Philippe” en de „St Jan” in 1673⁹.

Met het uitbreken van de Negenjarige Oorlog (1688 - 1697), waarbij Spanje en de Zuidelijke Nederlanden zich in 1689 aan de zijde van Engeland en Holland scharen in de strijd tegen Frankrijk¹⁰, komt echter het ogenblik dat zowel Holland als Engeland uit bepaalde scheepsroutes verdwijnen nl. uit de handel met Frankrijk¹¹, zodat deze concurrentie voor de Vlaamse schepen opgeheven wordt. Deze medaille heeft echter ook een keerzijde: het gevaar voor kapers, hoge verzekeringskosten, hoge loonlasten en soms zeer langdurige reizen. Nochtans zullen deze „fransvaarders” steeds een doorn blijven in het oog van de Republiek, die gedurende gans de duur van de oorlog

9. « Over 1/8 part in 309 fl. soo veel het schip St Philippe te quote van 3 eersten voyagen » (Gent, Rijksarchief, fds Raad van Vlaanderen, 1° reeks, 1080). Daarentegen werd wel winst gemaakt tussen 1666-1670.

10. H. Lonchay-J. Cuvelier, *Correspondance...*, dl. 5, n° 1320, 1322 (mei 1689). Voor Holland en Engeland speelden ook economische elementen mee in de strijd tegen Frankrijk o.m. de afsluiting van Antwerpen; deze haven zou bij eventuele openstelling door de Fransen in korte tijd Londen en Amsterdam als doorvoerhaven van Centraal Europa hebben overtroffen [R. Mousnier, *Les XVIe et XVIIe siècles. Le progrès de la civilisation européenne et le déclin de l'Orient* (1492-1715), blz. 279 (*Histoire générale des Civilisations*. IV, Parijs, 1957-1959, 7 dln)].

11. Engeland en Holland sloten in oogst 1689 een overeenkomst waarbij aan weerszijden besloten werd iedere handel met Frankrijk te verbieden. G.N. Clark, *The Dutch Alliance and the war against French trade, 1688-1697*, Manchester, 1923, blz. 64. Dit wordt ten andere bewezen door de havenbeweging van St-Malo uit die jaren. Er worden vanaf 1689 geen Rotterdamse en Amsterdamse schepen meer genoteerd (J. Delumeau, *Le mouvement du port de Saint-Malo, 1681-1720. Bilan statistique*, Paris, 1966, blz. 194-199). Hollanders zowel als Engelsen hebben dit verbod omzeild (G.N. Clark, *The Dutch Alliance...*, blz. 70-71). Een zeer duidelijk voorbeeld van dergelijke smokkel kan men vinden in een schrijven van Jan Colck uit Rotterdam aan C.F. de Pouillon te Gent op 31 december 1694: « Voorleeden weeck is hier een scheeptie direct van Nantes in de Maas gekoomen met Anjoue wijn in poortze pijpen, dat met een aerdigheid gauw gelost is en van d'eene packhuys int andre gebrogt ». In 1695 is er regelmatig sprake van aanvoer van wijn en brandewijn langs Duinkerke door Willem van Nes uit Amsterdam in compagnie met de voornoemde de Pouillon uit Gent (Gent, Rijksarchief, Raad van Vlaanderen, nr. 13.526).

bij Maximiliaan-Emmanuel zal aandringen op het beëindigen van de vaart op Frankrijk. Zij zag immers deze handel als een steun aan de vijand. Of was ze bevreesd dat de Zuidelijke Nederlanden van deze gelegenheid zouden gebruik maken om hun plaats als schakel tussen de Noord-Europese en Zuid-Europese handelsgebieden in te nemen? Dit denkbeeld is niet zo vreemd als op het eerste gezicht lijkt wanneer we de omschakeling van de Vlaamse koopvaardij zien onmiddellijk na het stopzetten van de oorlog¹². In ieder geval lukt de Republiek er in op sommige momenten de verbinding Vlaanderen - Frankrijk te verbreken zoals in juni 1694¹³.

En in het kader van het voorgaande mag niet uit het oog verloren worden dat de Republiek reeds vóór 1688 duidelijk de impact van Engeland en Frankrijk op haar dominante economische positie voelde. Tegen het einde van de 17e eeuw zou zij over haar hoogtepunt heen zijn¹⁴, zodat Bergeycks belangstelling voor de haven van Oostende — bij ontstentenis van Antwerpen — in het verlengstuk van dit algemeen Europees patroon komt te liggen¹⁵.

Het is de vraag of de Vlaamse reders van deze gele-

12. Het fluitschip de « St. Pieter » vertrok op 15 april 1699 te Oostende naar Le Croisic (arr. St.-Nazaire; dep. Loire-Inférieure), vandaar naar Riga en terug met een lading hout naar Oostende (Brugge, Rijksarchief, fds Nieuwpoort, 5876; voortaan afgekort tot RAB, Npt).

13. R. De Schryver, *Jan van Broecheven*, blz. 85-86.

14. P. Jeannin, *L'Europe du Nord-Ouest et du Nord aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, 1969, blz. 304-338; P. Leon, *Economies et sociétés préindustrielles*, Paris, 1970, II, blz. 118, 121-125; C. Wilson, *England's apprenticeship, 1603-1763*, Londen, 1965, blz. 160-184; R. Davis, *English foreign trade, 1700-1774*, in W.E. Minchinton, *The growth of English Overseas trade*, blz. 99-118; C.H. Wilson, *The economic decline of the Netherlands*, in *Essays in economic history*, door E.M. Carus-Wilson, Londen, 1955, blz. 254-269; M. Morineau, *La balance du commerce franco-néerlandais et le resserrement économique des Provinces-Unies au XVIIIe siècle*, in *Economisch Historisch Jaarboek*, (1961), blz. 170-233; J.M. Price, *Economic activity. I: The map of commerce, 1683-1721*, in *The New Cambridge Modern History*. VI *The rise of Great Britain and Russia, 1688-1725*, Cambridge, 1970, blz. 838-850.

15. R. De Schryver, *Jan van Broecheven...*, blz. 81.

genheid hebben gebruik gemaakt en indien wel, of de rendabiliteit voldoende was om aanleiding te geven tot een uitbreiding van de vloot.

Gegevens hiervoor zijn er nu bepaald niet in overvloed. In het archief van de stad Nieuwpoort steken nochtans de financiële dokumenten betreffende het uitreden van een hoeker¹⁶ de „St Francois” in 1695 voor de vaart op Bordeaux¹⁷. Het dossier is enkel volledig voor de tweede reis, doch kan aangevuld worden met details bewaard in de briefwisseling die de boekhouder van het schip onderhield met zijn overzeese korrespondenten, zodat een betrekkelijk volledig beeld van de eerste twee reizen (1695 - 1697) van deze hoeker kan gerekonstrueerd worden, samen met een overzicht van de uitgaven, de inkomsten en natuurlijk de winst. Dit materiaal zou een antwoord moeten kunnen geven op de vraag naar de rendabiliteit van Vlaamse schepen tijdens deze bewogen periode.

1.

De voornoemde hoeker had Duinkerke als thuishaven en het is aan te nemen dat Jacques van der Haeghe, koopman te Duinkerke¹⁸, aan Carel de Vleeschouwer,

---

16. De hoeker was oorspronkelijk het type van een vissersvaartuig, doch ontwikkelde zich in de loop van de 17^e eeuw tot een koopvaardij-schip. Grote hoekers hadden drie masten. Kenmerkend voor de hoeker is ook de ronde bodem, die voor en achter sterk opliep. Hij behoorde tot de meest zeewaardige schepen en werd vooral gebruikt voor de vaart op de Noordzee, Spanje en de Middellandse Zee. Er liepen te Rotterdam betrekkelijk veel hoekers van stapel (S.C. Van Kampen, *De Rotterdamse particuliere scheepsbouw in de tijd van de Republiek*, Assen, 1953, blz. 56; J. Van Beylen, *Schepen van de Nederlanden van de late Middeleeuwen tot het einde van de 17^e eeuw*, Amsterdam, 1970, blz. 125; Cornelis Van Yk, *De Nederlandsche Scheepsbouw-Konst open gestelt*, Amsterdam, 1697, blz. 301-308 met bestek en profieltekening van een hoeker; een driemasthoeker wordt afgebeeld bij G. Groenewegen, *Verzameling van vier en tachtig stuks Hollandsche Schepen*, Rotterdam, 1789, C 8).

17. RAB, Npt, 4866 bis.

18. Over de belangrijkheid van de Van der Haghe's te Duinkerke, cfr. A. Bonvarlet, *Le livre du bailli de l'église de Dunquerque*, in *Annales du Comité Flamand de France*, XIV (1877-1883), blz. 76; A. Bouly de Lesdain, *Anciennes familles Dunkerquoises. Généalogie*

koopman te Nieuwpoort ¹⁹ een hint gaf dat deze hoeker met drie masten door een Zeeuws oorlogsschip te Vere was opgebracht ²⁰. In ieder geval is het Vleeschouwer, die aan zijn korrespondent Gillis Roelens te Middelburg inlichtingen vraagt ²¹. Deze laatste verzekert hem op 17 september 1695 dat er inderdaad te Vere een hoeker met drie masten en veertien stukken kanon werd binnengebracht. Hij zal hem bericht zenden wanneer de verkoop ervan doorgaat, maar doet tevens opmerken dat er soms slechts 8 dagen verlopen tussen het aanplakken en de verkoop „soo datter geen tijt sau wesen om UE daer over te advyseren”. Hij zal proberen een inventaris te zenden ²². Intussen is Vleeschouwer reeds met Van der Haeghe overeengekomen dat hij bij eventuele aankoop 1/6 part in het schip zal nemen en hij stuurt schipper Joannes Looten naar Vere om de hoeker te bezichtigen ²³.

---

de Brier, 1587-1794, in *Bulletin de l'Union Faulconnier*, XXXIII (1936), blz. 84. De Duinkerke poorterij in het algemeen wordt behandeld door R. Weexsteen, *La bourgeoisie Dunckerquoise de 1662 à 1789*, in *Bulletin du Comité Flamand de France*, XVI (1959), blz. 287-291.

19. Er is weinig gekend over Carel de Vleeschouwer. W. Debrock spreekt over «un armateur en course, très connu de Nieuport» (W. Debrock, *L'Amirauté d'Ostende*, Oostende, s.d., blz. 34). Hij werd vermoedelijk in 1653 geboren te Oostende als zoon van de kuiper Joos de Vleeschouwer (RAB, Npt, 5869). Deze Joos behoorde in 1657 tot de belangrijke reders van Oostende (W. Debrock, *Een mutualiteitskas van de Oostendse reders ter kaapvaart, 1657-1716*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, XCVII (1960), blz. 101-102). Carel de Vleeschouwer voerde reeds in 1675 handel met Nantes (RAB, Npt, 5884), en werd schepen van de stad Oostende. Op 12 december 1673 huwde hij te Nieuwpoort met Catharina Soudelynck (RAB, Npt, 329, f° 124). Eerst rond 1688 verschijnt hij te Nieuwpoort, waar hij als poorter aanvaard wordt in 1692 (RAB, Npt, 170, f° 109). Hij sterft te Nieuwpoort in 1718 en wordt er begraven op 15 december 1718 (RAB, fonds Parochie-registers, Nieuwpoort, 28).

20. De Zeeuwse kaapvaart wordt behandeld door G.N. Clark, *The Dutch Alliance...*, blz. 44-55, 148.

21. Kort te voren had Vleeschouwer aan Marc Fletcher te Middelburg navraag gedaan voor aankoop van een snauw of een frans fregat (16 à 18 stukken). Brief van Fletcher aan Vleeschouwer, 17 september 1695 (RAB, Npt, 5867).

22. *Ibidem*, 5889.

23. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 21 sept. 1695

Op 23 september zendt Looten een verslag over dit schip : „...ick het schip ofte den hoecker ghesien hebbe. Ghestel-tenisse van dit schip is wel en oock van de rondthouten en van het loopende en de staende wandt is wel als het niet vermindert en wordt. Aengaende van het gheschodt, sij hebber tot daete dese noch bij het schip ghelaeten twee zes ponders en de 6 vijer ponders en vijer drij ponders en twee twee ponders. Als ick hier eerst quam, soo waerender noch seshien, maer hebber eergister sijen twee verkoopen aen Pieter Klouw. Het waeren twee 4 ponders²⁴. Aengaende van de zeijlen, daer en manqueert geen seijlen tot het schip als een lijee seil²⁵... Aengaende de koorden wel, de hanckers zijn gheele wel, maer en is geen boodt, noch geen handtgheweren, noch geen fuijctaeillije”. Bij eventuele aankoop zouden meer manschap-pen moeten overkomen, gezien „het volck is hier seere diere”²⁶.

Op 1 oktober 1695 gaat de verkoop tot Vere door. De hoeker wordt gekocht door Roelens in naam van Vleeschouwer voor een bedrag van 1.351 pond groot²⁷. Op 25 oktober zal Roelens Vleeschouwer echter debiteren voor 1.846 pond groot (of 11.950 fl. courant)²⁸. Het

---

(Ibidem, 5888). Joannes Looten was reeds kapitein geweest in dienst van Vleeschouwer. In 1693 was hij schipper op een smakschip dat regelmatig naar Rotterdam en Middelburg zeilde (Ibidem, 5864, f° 43).

24. Hiermede bedoelde men kanonnen van kaliber 6, 4, 3 en 2 ofwel kanonnen die in staat waren kogels van 6, 4, 3 en 2 pond af te schieten. Over de bewapening van de schepen in die tijd, cfr C. Van Yk, *De Nederlandsche Scheepsbouw...*, blz. 262 en vlg.; J. Van Beylen, *Schepen van de Nederlanden...*, blz. 73-78; F.L. Diekerhoff, *De oorlogsvloot in de zeventiende eeuw*, Bussum, 1967, blz. 43-51.

25. Vermoedelijk het grote lijzeil (C. Van Yk, o.c., blz. 257).

26. RAB, Npt., 5883.

27. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 1 oktober 1695 (Ibidem, 5889).

28. Rekening-kourant van Roelens met Vleeschouwer, april-november 1695 (Ibidem, 5889). De omzetting van pond vlaams in gulden courant gebeurt als volgt: 1 pond vlaams = 6 gulden wisselgeld; voor omzetting van wisselgeld in courantgeld moet vermenigvuldigd worden met 13/12.

verschil houdt vermoedelijk verband met de aankoop van allerlei materiaal, dat uit het schip verdwenen was en waarover Looten in zijn verslag van 23 september had geschreven. Later zal Looten nog meedelen dat er een lijzeil, een voormarszeil en een grootstengestagzeil werden gekocht²⁹. De betaling van deze aankoop wordt gefinancierd door wisselbrieven o.m. op Pieter Mogghe tot Zierikzee en op de firma's Valck en Leuven en Pieter Blöck te Rotterdam, waar Vleeschouwer een deel fondsen voortspruitend uit terugbetalingen van gelden, voorgesloten aan het Hollands garnizoen te Nieuwpoort, akkumuleerde³⁰.

Van der Haeghe wenst Vleeschouwer op 6 oktober³¹ geluk met deze aankoop en deelt mee dat hij bij de rechter van de Admiraliteit te Duinkerke een frans paspoort voor de hoeker heeft aangevraagd. Verder moet het mogelijk zijn dit schip „a droiture” van Zeeland naar Duinkerke te laten zeilen, gezien twee Oostendse reders, Clerck en Van Aecken³², hierin gelukt zijn. Verder zou de hoeker moeten geladen worden met 200 zakken witte zeeuwse boontjes en kolen van Newcastle of Sunderland³³ want op „teene en tander isser groot gelt te winnen. Daarom ist best dat wij dit int passant meede nemen”. Er is nog tijd genoeg om naar Bordeaux te zeilen, gezien de slechte weersomstandigheden de druivenoogst merklijk vertraagd hebben³⁴.

29. Looten aan Vleeschouwer, 4 november 1695 (Ibidem, 5883). Uitzicht, vorm en lokalisatie van deze zeilen, zie T. Tryckare, *Spiegel der zeevaart. Nautische encyclopedie*, Amsterdam, 1963, blz. 80, 101.

30. Rekening-kourant van Roelens met Vleeschouwer, april-november 1695 (Ibidem, 5889); Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 6 oktober 1695 (Ibidem, 5888).

31. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 6 okt. 1695 (Ibidem).

32. Antoon van Aecken wordt vernoemd als Oostends reder van een galjoet de « St Fransois » (H. Lonchay-J. Cuvelier, *Correspondance...*, V, blz. 508).

33. Over de engelse kolenproduktie en uitvoer ervan naar Holland en Vlaanderen, zie J.U. Nef, *The rise of the British coal industry*, Londen, 1966, 2 dln, reprint, I, blz. 87, 93-94; dl. 2, blz. 229-231.

34. De druivenoogst was in 1695 inderdaad laat, zie de tabellen

Vleeschouwer werkte deze plannen van Van der Haeghe verder uit. Kolen en boontjes werden te Middelburg besteld. Een kolenvloot wordt binnen enkele dagen te Zierikzee verwacht; Roelens geeft opdracht voor aankoop van een drietal hoekers³⁵. Tegenslag is wel dat de boontjes niet mogen uitgevoerd worden, waarop Van der Haeghe suggereert 100 tonnen kabeljauw te kopen³⁶. Momenteel is dit het enige Hollandse produkt waarop te Duinkerke enig geld kan verdiend worden, want Van der Haeghe is de mening toegedaan: „Wij moeten sien dat wij uijt de vis en de coolen d'helft van ons schip inwinnen”³⁷. Doch te Zierikzee is praktisch geen gezouten vis te krijgen. Wat voorhanden is, is slecht en zeer duur (18½ à 19 fl. de ton op zee verpakt). De Brabanders schijnen alles opgekocht te hebben³⁸. Daarom worden de 100 ton te Rotterdam besteld³⁹. De uitvoering van deze bestelling, waar-

---

bij E. Le Roy Ladurie, *Histoire du climat depuis l'an mil*, Paris, 1967, blz. 324. In een brief gedateerd Bordeaux 22 oktober 1695 schrijft de weduwe J. Clock aan Guillaume Looten te Nieuwpoort «...maer daer en presenteere nogh geen goederen door dat wij neevens d'andre coopluijden geen advisen noch hebben conne geeven hoe-daenigh de wijnen worden bevonden, alsoo men nogh niet generaelelijk heeft begonnde te vendangeeren, twelcke vreesse UE magtig sal prejudicieere...» (RAB, Npt, 5461).

35. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 15 okt. 1695: «Volgens Ul order soo hebbe order geven om drie houckers coolen te coopen, daer van al advys van Zierikzee hebbe, datter alle dag 16 à 17 houckers met coolen staen te arriveren» (Ibidem, 5889).

36. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 13 okt. 1695 (Ibidem, 5888). De kabeljauwvisserij was gevestigd in de steden langs de Maas en te Zierikzee. De steden langs de Maas distribueerden een groot deel van hun vangst langs Rotterdam (H.A.H. Kranenburg, *De zeevisscherij in den tijd van de Republiek*, Amsterdam, 1946, blz. 47-48). Voor de Negenjarige Oorlog zond Holland een flink deel van zijn haring- en kabeljauwvangst naar Frankrijk (J.M. Price, *Economic activity*. 1. *The map of commerce, 1683-1721*, in *The New Cambridge Modern History*. VI: *The rise of Great Britain and Russia*, blz. 849).

37. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, 15 oktober 1695 (Ibidem, 5888).

38. Looten aan Vleeschouwer, 8 november 1695 (Ibidem, 5883).

39. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, 24 oktober 1695 (Ibidem, 5888). In de tweede helft van de 17^e eeuw wordt Middelburg door Rotterdam overklast (W.S. Unger, *Geschiedenis van Middelburg in omtrek*, Middelburg, 1966, blz. 43).

van we overigens niets afweten, zal waarschijnlijk een van de redenen zijn waarom het zo lang duurde eer Looten uit Zeeland vertrok. Immers op 22 oktober had Roelens bericht gezonden dat Looten kon uitzeilen: hij heeft 21 „eters” aan boord; „daer en mancquert niets”⁴⁰.

Een andere reden voor het oponthoud was de dood van Lootens vader, Guillaume Looten, waardoor de schipper verplicht was naar Nieuwpoort terug te keren⁴¹.

Dit tijdverlies veroorzaakte moeilijkheden. De hoekers met hun lading kolen liggen te Zierikzee in afwachting gelost te worden, doch Looten ligt nog steeds te Vere. De reders eisen een vergoeding voor de supplementaire ligdagen⁴². Op 27 oktober kan Looten eindelijk naar Zierikzee varen, waar de 125 hoed Sunderlandse kolen geladen worden⁴³. Op 10 november 1695 vertrekt hij naar Duinkerke met zijn lading kolen en gezouten vis⁴⁴.

In navolging van Clerck en Van Aecken was Vleeschouwer in het bezit gekomen van een Spaans paspoort gedateerd 7 oktober 1695, dat een reis naar Duinkerke en andere Franse havens waarborgde: „...à Jehan Lotten de Nieuport, maistre du navire nommé St François, du port de 168 tonneaux de pouvoir alleer avecq le dit navire chargé de charbons de Zelande es havres de France et y charger des vins, brandevins et autres marchandises permises et licites et les amener à Ostende ou à Bruges”⁴⁵.

40. Roelens aan Vleeschouwer, 22 oktober 1695 (Ibidem, 5889).

41. Roelens aan Vleeschouwer, 27 oktober 1695 (Ibidem); Guillaume Looten werd op 27 oktober 1695 te Nieuwpoort begraven (RAB, fds parochieregisters Nieuwpoort, 28). Guillaume Looten was zelf schipper geweest en wordt als zodanig vernoemd te Rotterdam, waar hij 27 1/2 last haver vervoerde naar Gent (RAB, Npt, 5462).

42. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 22 okt. 1695 en 27 okt. 1695 (Ibidem, 5889); Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke, 29 okt. 1695 (Ibidem, 5888).

43. Roelens aan Vleeschouwer, 29 oktober en 5 november 1695 (Ibidem).

44. Roelens aan Vleeschouwer, 10 november 1695 (Ibidem).

45. Brussel, Alg. Rijksarchief, fds Admiraliteit, 575, ongefolieerd. Het paspoort werd door de solliciteur Pieter Broeck uit Brussel aan Vleeschouwer gestuurd (RAB, Npt, 5867).

Dit paspoort werd op 17 oktober geregistreerd op de greffie van de Oostendse Admiraliteit, waar Vleeschouwer zich voor een bedrag van 6.000 fl. moest borg stellen „en de dat ter cause van den schepe ghenamt Ste Francois, daerup mre schipper is Jan Looten van Nieuport, directelick sal gaen van Zeelant naer de havens van Vranckrijck met laedinge van coolen en de van daer weder te keeren naer deze stadt ofte Brugge met laedinge van wijn, brandewijn en de andere ghepermiteerde goederen sonder de selve te sullen brengen in eenige andere havens van de vijanden van Sijne Majesteijt ”⁴⁶. Dit verontrustte Vleeschouwer wel enigszins, gezien hij hierover aan Van der Haeghe schreef, die hem echter verzekerde dat de hoeker te Bordeaux zou geladen worden met bestemming Brugge: „Dat is meede onse intentie ”⁴⁷.

Met het vertrek van Looten uit Zierikzee deelt Roelens Vleeschouwer tevens mee dat hij bereid is 1/16 deel⁴⁸ in de hoeker te nemen, zodat de eigendomsverdeling er als volgt uitziet⁴⁹:

- 1/3 + 1/24 Jacques van der Haeghe (Duinkerke)
- 1/3 Nicolas Taverne (Duinkerke)
- 1/6 Carel de Vleeschouwer (Nieuwpoort)
- 1/16 Guillaume Looten (Nieuwpoort)
- 1/16 Gillis Roelens (Middelburg)

46. Ibidem. Over deze borgstelling schrijft Broeck aan Vleeschouwer op 29 september 1695: «Soo heeft S.H.E. een decret gesonden aen den Raedt van Staten en de in d'Audiencie van in alle pasporten te inserreren eene borge van 6 à 7 duisent gulden te stellen om dat de schepen souden comen in de havens van den Coninck. t'Is een formaliteijt, die en wat moyelyck is, maer mits den prince het soo begeert, soo moeten wij patencie nemen» (RAB, Npt, 5867).

47. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 20 oktober 1695 (Ibidem, 5888).

48. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 12 november 1695 (Ibidem, 5888).

49. De eigendomsverdeling van de hoeker komt voor in de rekening van H. Sauvage gedateerd 21 januari 1696 met uitzondering van de delen van Roelens en Looten (RAB, Npt, 5893). Looten's deel wordt geciteerd in een brief van Roelens aan Vleeschouwer, 19 november 1695 (Ibidem, 5889). Over scheepsaandelen in het algemeen zie R. Davis, *The rise...*, blz. 81-109.

Looten bereikt Duinkerke op 23 november 1695, waar de kolen en de vis onmiddellijk gelost worden⁵⁰. De verkoop ervan verloopt echter niet zo vlot als door Van der Haeghe voorzien. Looten schrijft op 30 november dat de kolen moeten gestapeld worden gezien tot op heden slechts 50 razieren à 10 lb. verkocht werden. Zij worden daarom in een galjoot overgeslagen opdat de hoeker zo spoedig mogelijk vrij zou zijn om ballast in te nemen⁵¹. Ook de vis vindt te Duinkerke geen afzet en wordt doorgezonden naar Amiens; de afrekening hiervan liet tot einde juni 1696 op zich wachten⁵². Geen wonder dat Roelens op 10 maart 1696 vraagt: „Sal eens gerne vernemen watter van laeding en visch is gecomen en wie de penningen heeft”⁵³.

Terwijl de kolen gelost werden, verzocht Van der Haeghe om een zeebrief voor Looten. Deze zeebrief moest te Oostende of Nieuwpoort geregistreerd zijn, anders bestond er gevaar dat „eenigh renconter hebbende van een engelsman ofte zeeuw bij faute van zeebrieven, sij souden hem opvoeren”⁵⁴.

Vermoedelijk vertrekt Looten naar Bordeaux rond 3 december 1695 in gezelschap van een franse vloot en wordt door Van der Haeghe geadresseerd aan Hyacin Sauvage, koopman te Bordeaux⁵⁵. De reis schijnt vlot verlopen te zijn met uitzondering van een kort oponthoud

---

50. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 24 november 1695 (Ibidem, 5888).

51. Looten aan Vleeschouwer, 30 november 1695 (Ibidem, 5883).

52. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, 23 mei 1696 en 30 juni 1696 (Ibidem, 5888).

53. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 10 maart 1696 (Ibidem, 5889).

54. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 26 november 1695 (Ibidem, 5888). De zeebrief bewijst de thuishaven van het schip (Diderot-D'Alembert, *Encyclopédie Méthodique. Commerce*, Paris, 1783-1784, 3 dln, III, s.v° *Lettres de mer*. De zeebrief was verplichtend volgens het « Reglement de marine » van 9 juni 1672 (*Placcaetboeck van Vlaenderen*, III, vol. 2, Gent, 1685, blz. 657).

55. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, 1 december 1695 en 11 december 1695 (Ibidem, 5888).

te La Hogue rond 15 december⁵⁶. Met de jaarwisseling ligt Looten te Bordeaux, waar onmiddellijk de nodige maatregelen voor de lading van het schip genomen worden⁵⁷.

De vrachtprijs werd gesteld op 110 gulden wisselgeld per vat en drie gulden voor het kaplaken, wat een uitzonderlijk hoge prijs was⁵⁸. Doch de omstandigheden waren abnormaal.

Hoger werd reeds gewezen op de pogingen die Weede van Dijkvelt, ambassadeur van de Republiek te Brussel, ondernam om deze Franse handel stop te zetten, doch steeds hield Bergeyck het been stijf en verklaarde dat de inkomrechten, die uit deze handel voortvloeiden, noodzakelijk waren voor de instandhouding van het leger⁵⁹. Toch moet hij soms voor korte tijd toegeven zoals in juni 1694, zodat geen paspoorten meer gegeven worden. Was in december 1695 een nieuw verbod op komst? Op 22 december 1695 vraagt Van der Haeghe: „Men seght hier voor vast dat de comericie tusschen Franckeriik en Spagnie wederom sal gebroocken worden. Conde UE. noch een paspoort obtineere voor Joannes Looten om noch eene voyagie na dese te connen doen, dat waere een goede affaire”⁶⁰. Ook Roelens heeft hierover geruchten opgevangen, want hij is overtuigd dat „op de tijdinghe datter geen pasporden sullen meer geiven worden” de vrachten tot minstens 110 gulden zullen oplopen⁶¹.

56. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 15 december 1695 (Ibidem, 5888); Looten had te kampen met tegenwind.

57. H. Sauvage aan Vleeschouwer, Bordeaux 3 januari 1696 (Ibidem, 5896); hij zal Looten op 4 januari beginnen te laden. «Hoope dan in koorten geexpedieert zal zijn, waer toe ik mijne zorge niet zal naelaeten om de onkosten van soo een schip te menageeren».

58. Ibidem.

59. R. De Schryver, *Jan van Broecheven...*, blz. 85-86; H. Lonchay-J. Cuvelier, *Correspondance...*, V, nrs 1536 (1692), 1601 (1694), 1712 (1696).

60. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 22 december 1695 en 24 december 1696 (Ibidem, 5888).

61. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 21 januari 1696 (Ibidem, 5889).

Te Bordeaux spelen echter nog andere factoren een rol. Looten meldt dat hij al gauw vaststelde dat de plaatselijke kooplieden niet geneigd waren 110 fl. te geven. Er lagen immers een aantal andere schepen (voorzien van 14, 24 en 26 stukken geschut), die hun vracht op 75 fl. hadden gesteld, zodat Looten zijn prijs verminderde tot 100 fl.⁶² Ook Sauvage is overtuigd dat de bedongen 100 fl. „een reedelijke vracht is, maert dat dito schip koorten tijdt, soo hoope, hier leggen zall”. Er was wel enige concurrentie van Vlaamse schepen. Sommige Brugse en Oostendse lagen er reeds twee maanden. Een aantal kapiteinen worden vernoemd: Jan Kettey, Michiel van Stavel, Pieter de Corte, Jan Steel, Laurens Reuben, de snauw „de Fontaine”. Er speelde gelukkig één punt in Lootens voordeel nl. de grote bemanning, die bestond uit 28 man en 4 jongens: „dat is ten deele dat de cooplijeden sulcke goede geneghentheijdt hebben gehadt tot ons en om dat wij stercker gemandt sijn als onse vlaemsche schepen met 24 stuijcken”. Wegens de hieruit voortspruitende hoge loonlast moet gezorgd worden voor een korte reis. Looten bereikt — na de verlaging van zijn vrachtprijs — in vijf dagen zijn volle lading, zodat hij 22 januari 1696 vertrekkensgereed ligt⁶³. In deze volle lading (168 vat) was begrepen 25 vat wijn en brandewijn aangekocht voor rekening van de reders en 20 vat wijn bestemd voor Vleeschouwer in compagnie met Jan Priem van Brugge. De rest (123 vat) was bestemd voor kooplieden te Brugge, Oostende en Nieuwpoort⁶⁴.

---

62. Lootens verslag aan Vleeschouwer is gedateerd 22 januari 1696 (Ibidem, 5883).

63. Sauvage aan Vleeschouwer, Bordeaux 3 januari 1696 (Ibidem, 5896) en Lootens verslag van 22 januari (zie voorgaande nota).

64. Een detail van de 168 vat lading steekt in de map van H. Sauvage en is gedateerd 18 mei 1696 te Oostende: «Schipper Joannes Lootens commende van Bordeaux met dese navolgende goederen te lossen te Brugge» (RAB, Npt, 5896); de bevrachters zijn: (Oostende) Mattheus de Moor, Cornelis de Waele, Robert Mutloe, Thomas Baker, Henri de Waele, Michiel Hagens, Pieter Stijps; (Brugge) Jan Spicket en Nicolaas de Witte, Vleeschouwer en Jan

Er waren wel enige moeilijkheden met de bemanning, waardoor Looten verplicht was een „barbier” in dienst te nemen en aan de manschappen een deel van hun maandgeld uit te betalen. Hierdoor zal zijn rekening te Bordeaux hoger oplopen dan normaal ⁶⁵.

De terugtocht kon een aanvang nemen met alle ongemakken van dien: het wachten op een gunstige wind, het wachten op konvooi en het gevaar voor kapers of vijandelijke oorlogsschepen.

Looten vertrekt te Bordeaux op 24 januari 1696 ⁶⁶. Op 14 maart laat Van der Haeghe weten dat Looten met andere schepen te Brest ligt „omdat Engelsche en Hollandtsche oorlogsschepen voor Calais liggen, alwaer sij de passagie hebben gestopt” ⁶⁷. Engelse en Hollandse oorlogsschepen, respectievelijk onder bevel van Edward Russell en Gerard Callenberg, waren inderdaad samengetrokken voor Grevelingen wegens verontrustende berichten over Franse troepenbewegingen in de havens Calais en Duinkerke. Was er een landing in Engeland of in Zeeland op til? Intussen ontdekte men in Engeland het complot van de hertog van Berwick. Deze wachtte op koning Jacobus, die met een Frans leger op komst was, zodat dit in ieder geval de aanwezigheid van de vloot in het Kanaal rechtvaardigde ⁶⁸. Berichten over deze vijande-

---

Priem, Herman Delffgaw, Pieter Corselis, Bartholomeus Pluvier de jonge, Van Hooghenacker en Bisthoven, Bruyn en Stuyck, Robertus Contales, William Goold. De 25 vat voor rekening van de reders werden bij dezelfde Sauvage gekocht volgens rekening van 21 januari 1696 (Ibidem, 5893), terwijl de 20 vat bestemd voor Vleeschouwer en Priem aangekocht werden door Pierre Bruneau te Bordeaux volgens rekening van 17 januari 1696 (Ibidem, 5896).

65. Looten aan Vleeschouwer, 22 januari 1696 (Ibidem, 5883).

66. Pierre Bruneau aan Vleeschouwer, Bordeaux 24 januari 1696 (Ibidem, 5896); Van der Haeghe meent dat Looten wegens tegenwind nog steeds te Bordeaux ligt, 18 februari 1696 (Ibidem, 5888).

67. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 14 maart 1696 (Ibidem, 5888).

68. F.J.G. Ten Raa, *Het Staatsche Leger, 1568-1795*, 's Gravenhage, VII, blz. 117-118; J. Burchett, *Mémoires de tout ce qui s'est passé de plus considérables durant la guerre avec la France depuis l'an 1688 jusqu'à la fin de 1697*, (Amsterdam, 1704), blz. 292-315; J.C. Mollema, *Geschiedenis van Nederland ter zee*, Amsterdam,

lijke (Looten voer tot Duinkerke met een frans paspoort) vlootbeweging waren ook tot Middelburg doorgedrongen, want op 10 maart vraagt Roelens of hij de lading moet verzekeren: „Looten voor geen capers bevest en moet wesen, dat seer wel is, ten waer datter een esquader 15 à 16 oorlogschepen resconterde. Dito rijSCO stater nu voor de hant alsoo de oorlogschepen moeten cruïsen met dese tijdginge uut Engelant alsoo der 40 edeluijden 3 deser den coninck meinde te vermoorden”⁶⁹. De vrees voor verlies zat er zeer sterk in, want op 24 maart dringt Roelens opnieuw aan op verzekeren van schip en lading: „soo d’engelsche blijve crussen voor Dunquerque ofte Grevelingen ofte in Canael. Mijns ordels waere soo goet de noort omme gecomen”⁷⁰. Op 22 maart bereiken Looten en Kettey St.-Malo⁷¹ en op 18 april Havre-de-Grâce⁷², maar de Engelsen blijven kruisen voor Calais⁷³. Nog op 28 april meldt Van der Haeghe: „dan ick en sien geen canse dat sij connen passeeren; de vloote van Brest bestaende in 13 scheepen heeft door eenige engelschen gerescontreert geweest en van de 13 sijnder 11 schepen genomen, waer onder eenige van Oostende”⁷⁴. Ook Roelens drukt zijn vrees uit en dit op 5 mei, waarbij hij niet kan nalaten te wijzen op de kosten van een langdurig wachten: „Verstaen dat schipper Joannes Looten tot Abel

---

1940-1942, 4 dln, III, blz. 153-155: er werden 20.000 man en 300 transportschepen te Duinkerke samengetrokken met het oog op de invasie van Engeland door koning Jacobus.

69. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 10 maart 1696 (Ibidem, 5889).

70. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 24 maart 1696 (Ibidem).

71. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 22 maart 1696 (Ibidem, 5888).

72. Oude benaming voor de stad Le Havre (Dep.: Seine-Inférieure; arr.: Le Havre).

73. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 18 april 1696 (Ibidem, 5888).

74. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 28 april 1696 (Ibidem, 5888). Jozef de Coninck uit Antwerpen wenst Vleeschouwer op 27 april 1696 geluk dat hij geen belangen had in de geKaapte Oostendse schepen, gezien hij geen handel op Spanje dreef (RAB, Npt, 5887).

de Grace legt, dat can de heele somer dueren. Hadde beter gedaen de noort omme te loopen, waere al lange thuijs " 75. Op 8 mei doet Looten een poging om Duinkerke te bereiken met het eskader van Pledts, doch moet onverrichterzake terugkeren 76. Ook op het lokale vlak werden de moeilijkheden onderzocht ten einde de schepen veilig thuis te krijgen. Pieter Willaert, een geïnteresseerde Brugse reder-koopman, vraagt op 10 mei aan Vleeschouwer : „...en de te meer verstaen wij dat voor Ul stadt souden cruijsen acht Staete schepen, de welcke om lootsen bij Ul sijn ghekommen, ja meer dat sij noch eenichte lichte fregatten waeren verwachtende om binnen de bancken te cruijsen op onse schepen”, terwijl hij op 13 mei schrijft : „Ick mejnen over te commen ghedepuert om met de vrienden te aboucheren en de te sijen of dat wij nijet een middel en souden connen vijnden om onse schepen met een ghevoughelicken en de ghesurghereerde promissij die thuijs te krijghen, maer daer sal wat gheel bij wesen. Daerom moeten wij noch hebben de naemen van de schepen en de schepers mede daer ontrent de quantiteijt van de laedinghe. Wij vergaederen ten neghen uren om te resolveren... ” 77.

De Vlaamse reders zijn er in gelukt een of ander middel te vinden om hun schepen door de kruisende vloot te

---

75. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 5 mei 1696 (Ibidem, 5889) ; reeds op 7 april had Roelens op het grote risico gewezen : « Sien voordert dat schipper Joannes Looten stont met convoy naer Abel de Grace te vertrecken ; als daer is sal geerne vernemen. tSal lange reijse maecken soot hem laet aensien met dat den somer op handen is en de vloote van ons niet lichte sal vertrecken. Gelove datse de transportschepen, die voor Calis liggen sullen trachten te bombarderen. tLoopt mede sin perickel tot Abel de Grace ten sij datse daer voor tbombarderen bevrijt waeren » (Ibidem). De « noortomme » vaart was de reisweg die genomen werden door de Engelse en Hollandse schepen bij hun terugkeer uit Oost-Indië, zie de kaart bij R. Davis, *The rise...* kaart tegenover blz. 318.

76. Looten aan Vleeschouwer, 10 mei 1696 (RAB, Npt, 5883).

77. Pieter Willaert aan Vleeschouwer, Brugge 10 en 13 mei 1696 (Ibidem, 5878). Er komt duidelijk tot uiting dat de Hollandse oorlogschepen speciale opdracht hadden tot het belemmeren van de Vlaamse schepen bij hun terugkeer uit Frankrijk.

loodsen. Looten zeilt immers rond 18 mei Oostende binnen na een reis van circa vier maanden en bereikt op 31 mei Brugge, waar het grootste deel van de wijnen ontladen wordt ⁷⁸.

Van der Haeghe had intussen Vleeschouwer op het hart gedrukt dat de wijn aangekocht voor rekening van de reders onmiddellijk moest verkocht worden, „want het is het sleghste seizoen van het jaer en de risqué is veel grooter” ⁷⁹. Het was jammer genoeg een desillusie. De wijn kon niet verkocht worden, maar moest gekelderd, „twelck voor ons een groote schaade is, wandt nu met het arrivement van de vloote soo sal dito wijn onverkoopelick weesen” ⁸⁰. Jan Priem te Brugge zal zich met de verkoop van de wijn bezig houden alsook met het ophalen van de vrachtgelden ⁸¹. Het zal echter tot oogst 1697 aanslepen ⁸², vooraleer een volledige afrekening tot stand komt. Roelens vindt deze late afhandeling ongewoon en fulmineert: „Zien dat een effen rekeninghe hebt gemaekt met monsr Priem van de ontfangen vregten Joannes Looten, dat vrij langh genouch heeft aengeloopen. Als de Bruggelingen met mijn van doen hadden, sou hun goet van de blauwen steen niet laeten volgen voor datse de vregt betaelt saude hebben” ⁸³.

Het resultaat van deze eerste reis was een inkomen van 16.295 fl. courant, samengesteld uit de netto-vrachtgelden en de verkoop van de vis en kolen te Duinkerke.

---

78. Voor de datum van 18 mei te Oostende zijn we aangewezen op het dokument dat een detail van de volledige lading geeft en gedateerd is Oostende 18 mei 1696 (RAB, Npt, 5896). Van der Haeghe schreef aan Vleeschouwer dat Looten Duinkerke verliet op 18 mei 's morgens vroeg (Ibidem, 5888).

79. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 23 mei 1696 (Ibidem).

80. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 16 juni 1696 (Ibidem).

81. Rekening-kourant van Jan Priem met Vleeschouwer (Ibidem, 5878).

82. Roelens meldt aan Vleeschouwer op 24 oogst 1697 de ontvangst van twee wisselbrieven voor zijn 1/16 deel in de winst van het schip de « St Francois » (Ibidem, 5889).

83. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 22 juni 1697 (Ibidem).

Daarbij komt nog een bedrag van 5.256 fl. ct. voor de verkoop van de wijn, aangekocht voor eigen rekening en door Priem te Brugge verkocht⁸⁴.

Vooraleer het financieel resultaat van deze eerste reis af te wegen, moet de tweede Bordeaux-reis onderzocht worden. De afrekening van oogst 1697 houdt immers rekening met beide tochten.

2.

De tweede reis volgt hetzelfde patroon. Over de bestemming van het schip wordt wel geredetwist. Roelens stelt voor: Bordeaux, of de Kanarische Eilanden, doch heeft geen belangstelling voor de formule half kaapvaart, half koopvaardij⁸⁵. Van der Haeghe is eveneens geneigd Looten naar Bordeaux te zenden, maar merkt op dat de toestand momenteel zeer eigenaardig is: „Boven dien de Hollanders sullen alles doen opcoopen, vermits d'Heeren Staaten van Hollandt geresolveert hebben van hunnen onderdaanen te laten vaaren met paspoort nietjegenstaende de oppositien gedaan van wegens de Keijser, de Coninck van Spagnie en de Prince van Oragnie, twelcke eene vremde speculatie geeft en ijder een doet gelooven dat de Vreede tusschen Vranckericke en Hollandt al beslooten is ”⁸⁶.

Uiteindelijk wordt geopteerd voor Bordeaux.

Reeds in juli 1696 werd een paspoort aangevraagd te Brussel of beter gezegd een wijziging van een bestaand paspoort op naam van Jan Looten voor een schip de „St

84. Ibidem, 4866 bis.

85. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 25 oogst 1696 (Ibidem, 5889): « Wat min belangt, ick hebben mede geen inclinatie tot cap. Can, Godt danck, leven sonder imants gelt te nemen en de mensche te doen doot schijeten ».

86. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 25 juli en 26 september 1696 (RAB, Npt, 5888). De preliminaire voetstappen voor een algemene vrede waren reeds in maart 1696 gezet met o.m. een herstel van de handel tussen Frankrijk en Engeland op 1 oktober 1696 (H. Lonchay, *La rivalité de la France et de l'Espagne aux Pays-Bas, 1635-1700*, in *Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie Royale de Belgique*, LIV (1896), blz. 331-335).

Jan », groot 50 vat en afgeleverd op 14 december 1695⁸⁷. Op 24 oogst 1696 vraagt de Raad van Financiën advies aan het douanekantoor te Oostende⁸⁸. De zaak vlot jammer genoeg niet. Er zijn moeilijkheden. Het blijkt dat Maximiliaan-Emmanuel onder Engelse en Hollandse druk opnieuw geen paspoorten wil verschaffen voor de handel op Frankrijk⁸⁹. Er wordt hard gewerkt. Van der Haeghe schrijft op 24 november dat een vriend uit Gent hem verzekerde dat Bergeyck aldaar aangekomen was en opnieuw paspoorten zou afleveren⁹⁰. Met kunst en vliegwerk werd de mutatie verkregen⁹¹.

---

87. Brussel, Alg. Rijksarchief, Admiraliteit, 575. Bij de registratie te Oostende op 30 december 1695 bleef Salvador de la Feria, waarmede Vleeschouwer een uitgebreide zakenrelatie had (cfr RAB, Npt, 5864), borg voor de 6000 gulden. Een kopie van het paspoort is gevoegd bij het rekest (Ibidem, 4866 bis). Het rekest werd door Pieter Broeck rond 13 oogst 1696 ingediend (Ibidem, 5867).

88. Het rekest verzoekt om verlenging en wijziging: « Remonstré tres humblement Jean Looten de Nieuport, maistre sur le navire nommé St Jean, du port de 150 vat, que le 14e de decembre 1694, il a obtenu de S.A.E. le pasport ci-oint, au quel par abus l'on n'a mis pour grandeur que 50 vat au lieu de 150 vat, a quoy le remonstrant n'a pas pris esgard en ce temps la, a raison qu'il n'avoit lors encor l'occasion de s'en servir ». Dit rekest werd door Bergeyck geapostilleerd op 24 oogst 1696 (Ibidem, 5866 bis).

89. Van der Haeghe schrijft op 25 juli 1696: « Als oock dat UE naer Brussel hebt geschreven nopende het paspoort van schipper Looten. Can dat succedereen, dat is voor ons een groote advantagie Ick en twiffele niet ofte UE sult het vercrigen wanneer door een persoon van caliteijt geappuyeert wort, wandt het paspoort in sijn selven is goedt, hebbende geexpedieert geweest voor den tijdt van het verbodt van comericie. Sijn Hoogheyt can dat toe staen zonder consequentie » (Ibidem, 5888).

90. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 24 november 1696. Het franse paspoort voor Looten was reeds op 19 september in het bezit van Van der Haeghe (Ibidem). Het Spaans paspoort werd vermoedelijk niet vóór 11 januari 1697 verkregen. Pieter Broeck schrijft op deze datum uit Brussel aan Vleeschouwer: « Desen dient om UE te laeten weeten als dat de paspoorten beginnen te faciliteren en de men begint permissien te accorderen om met de oude paspoorten te gaen nae Vranckrijck wijnen halen, mits de selve niet gedient en hebben. Ick hebbe soo over twee daegen eene becommen voor een coopman van Brugge. En de de medegaende permissie hebbe ick becomen voor mijnheer Lafranco den 5 deser. In cas UE noch eenige oude paspoorten hebt, men soude oock wel eene permissie becomen » (Ibidem, 5867).

91. Er was inderdaad een « persoon van caliteijt » nodig. De on-

Ondertussen had Looten niet gewacht. Op 16 oogst betrok hij zijn schip voor een nodige revisie⁹² en gezien het nieuwe paspoort op zich liet wachten, raadde Van der Haeghe aan hem zonder verwijl met het oude paspoort te laten uitzeilen⁹³.

Looten vertrekt op 20 oktober te Oostende en komt op 29 oktober op de rede van Bordeaux⁹⁴.

Op dat ogenblik was de markt van de vrachtprijzen nog onvast. Er lagen drie fregatten, waarvan de lading voor eigen rekening gebeurde⁹⁵. Laurens Reuben, die ongeveer rond hetzelfde tijdstip als Looten te Bordeaux aankwam, bedong een vrachtprijs van 110 fl. wisselgeld⁹⁶. Looten daarentegen verkreeg 118 fl. wisselgeld, misschien omwille van de klaarblijkelijke voordelen die zijn schip bood en waarvan reeds tijdens de eerste reis melding werd gemaakt. Toen reeds 60 vat gekontrakteerd was, werd plots het bestaan van het oude paspoort bekend. Pieter Corselis, een Nieuwpoortse reder-koopman, had dit aan de kooplieden van Bordeaux meegedeeld, zodat de bevrachters

---

kostenrekening van het schip vermeldt: « Over de onkosten tot Brussel betaelt aen den solliciteur Pieter Brouck tot becomen de veranderinghe van het spaens paspoort in Augustus 1696, maer naer alle ghedaen devoir door die wegh niet connen obtineren », zodat een supplementaire uitgave van 292 fl. (1 stuk wijn te Oostende en 1 1/2 stuk wijn te Brussel) nodig was: « gegeven aen personen dienst gedaen hebbende om tship en laedinghe te bevrijden met het oude paspoort van 50 vat » (Ibidem, 4866 bis). Pieter Broeck uit Brussel spreekt van de hulp van auditeur Remy (Ibidem, 5867).

92. De loonlijst vermeldt Looten vanaf 16 oogst 1696 (Ibidem, 4866 bis).

93. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 20 oktober 1696: « Sijne Hoogheyt wederom refuseert paspoorten te geven, door reden dat Engelant en Hollant daer heel tegen is. Daerom soo Joannes Looten noch niet vertrocken is, laet hem ten eersten met sijn oudt paspoort vertrecken » (Ibidem, 5888).

94. Ibidem, 4866 bis; Looten aan Vleeschouwer, 3 november 1696 (Ibidem, 5883).

95. Ibidem.

96. Looten aan Vleeschouwer, 27 november 1696 (Ibidem, 5883). Laurens Reuben voerde het fregat de « St Anna », groot 50 vat, waarvoor een paspoort op 19 oktober 1695 verkregen werd (Brussel, Alg. Rijksarchief, Admiraliteit, 575). Over dit schip in 1697, zie RAB, Npt, 4866 bis.

terugschrokken. De firma wed. Clock en zoon te Bordeaux, die handelde in opdracht van Vleeschouwer, durfde het niet aan op eigen risico de kooplieden te verzekeren dat hun goederen bij aankomst te Oostende niet zouden aangeslagen worden⁹⁷. Dit bleef zo duren tot Vleeschouwer een schriftelijke opdracht zond aan de firma Clock. Deze bleef uiteindelijk borg voor 14 vat wijn van de firma Van den Brande⁹⁸.

Kostbare tijd was echter verstreken en Lootens vrachtprijs gedaald tot 110 fl. per vat⁹⁹. Zonder verdere hindernissen bereikte hij tegen einde december 1696 zijn volle lading (168 vat), waaronder 10 vat op half-winst van de handelaar Martinus Hagens¹⁰⁰. Hij vertrekt op 6 januari 1697 en arriveert op 14 februari te Oostende na diverse Franse havens te hebben aangedaan om proviand, nl. La Rochelle, Camaret-sur-Mer en Landerneau¹⁰¹. Het grootste deel van de bemanning wordt afgedankt met uitzondering van degenen nodig voor bewaking en ontlading. Op 16 maart 1697 was alles gelost te Brugge, op 2 vat wijn na, bestemd voor Oostende. Van de bemanning blijven nu alleen 2 man en 1 jongen¹⁰². Jan Priem heeft opnieuw

---

97. Looten aan Vleeschouwer, 27 november 1695 (Ibidem, 5883). Van der Haeghe behandelt hetzelfde probleem in zijn brief van 5 december 1696 (Ibidem, 5888).

98. Akte verleden voor de notaris Lemoine te Bordeaux op 14 december 1696 (Ibidem, 4866 bis); weduwe Clock aan Vleeschouwer, Bordeaux 18 december 1696 (Ibidem, 5897).

99. Looten aan Vleeschouwer, 27 november 1696 (Ibidem, 5883). Ook het schip de « Hertog van Beieren » en Frans Snoeck bedongen een vrachtprijs van 110 gulden wisselgeld per vat. Bruneau aan Vleeschouwer, Bordeaux, 29 december 1696 en 8 januari 1697 (Ibidem, 5896).

100. Volgende kooplieden van Bordeaux hadden de 166 1/6 vat wijn geladen in het schip van Looten: Cornelis Delffgauw, Besson, Denis, Brunnaud, Walsch, Hendricq Lutkens, Martinus Hagens, Philippe van den Brande, Jasper Pett, weduwe Clock. De tien vat geladen op half-winst met M. Hagens werden door Jan Priem te Brugge verkocht op 10 maart 1697 (Ibidem, 4866 bis).

101. Ibidem, 4866 bis; Camaret-sur-Mer (Dep. Finistère, arr. Château-lin); Landerneau (Dep. Finistère, arr. Brest).

102. Looten aan Vleeschouwer, 16 maart 1697 (Ibidem, 5883).

de leiding van de verkoop van de wijn op half-winst en de inzameling van de vrachtgelden. De afrekening gebeurt samen met deze van de eerste tocht. De onkosten van de tweede Bordeaux-reis beliepen 10.110 fl. courant en de bruto-inkomsten 20.312 fl. ct., zodat er een batig saldo bleef van 10.202 fl. ct. ¹⁰³.

3.

Hoewel de derde reis van de hoeker voor ons van minder nut is — ten andere de financiële gegevens hierover zijn uiterst sommair — is hij toch niet van alle belang ontbloot en wel om de duidelijke tegenstelling met de vorige. Deze derde tocht verloopt immers op een ogenblik dat de Vrede van Rijswijk reeds gesloten is (20 september 1697) en aldus een einde heeft gesteld aan de Negenjarige Oorlog.

De ophanden zijnde vrede werd reeds lang aangevoeld in handelsmiddens en had er een duidelijke weerslag op. In februari 1697 zijn er berichten uit Bordeaux dat de vrachtprijzen gedaald zijn tot 48 à 50 fl., terwijl de bestellingen uit Vlaanderen zeer schaars zijn ¹⁰⁴. In april-juni geschiedt de bevrachting grotendeels op half-winst basis; dit is bv. het geval met Jacob de Wymer, Pieter Winnaert, Cornelis Valckenier, Thomas Bekue, terwijl de vracht schommelt tussen 32 en 45 fl. ¹⁰⁵.

In september laat Roelens een gunstig geluid horen: „Ick sau van advijs wesen tship St Frans claer te maecken om naer Bordeaux te vaeren, daer tseer bequaem toe is. tSal genouch sijn vregt crigen op deen platse ofte dander. De vriden alhier presenteren te laeden voor 60 fl. tvatt

103. Ibidem, 4866 bis.

104. Bruneau aan Vleeschouwer, Bordeaux 2 februari 1697: « Nooyt binnen d'orders van costly soo schrael geweest » (Ibidem, 5896).

105. Bruneau aan Vleeschouwer, Bordeaux 27 april en 12 juli 1697 (Ibidem).

om dat hier aan den vrede niet en wordt getwyffelt ; maecken staet dat die in corte dagen sal geteekent worden ". De door Roelens geopperde belangstelling van de Hollanders voor een rechtstreekse aanvoer van Franse wijn — mogelijk gemaakt door het aanstaande vredesverdrag — was voor de Vlamingen geen geheim. Zij zouden trachten de Hollanders voor te zijn ¹⁰⁶.

Op 1 september trekt Looten aan boord voor nazicht. Het groot want moest immers vervangen worden, wat niet belet dat hij op 30 september te Oostende zeilree ligt ¹⁰⁷ en op 5 oktober naar Bordeaux vertrekt om daar in gezelschap van een aantal andere Vlaamse schepen op 14 oktober aan te leggen ¹⁰⁸.

Het is voor Looten onmiddellijk duidelijk dat het optimisme van Roelens geen grond raakt. De lading zal een probleem worden ; vrachten op Amsterdam bv. lopen van 15 tot 23 fl. „Hier heeft men een dieppois op 20 fl. al bevragt en men zoude verscheijde andere op tzelve voet, ja oock betercoop hier cunnen bevinden ", zo schrijft Pierre Bruneau uit Bordeaux en Looten voegt er bitter aan toe „datter soo veele scheepen sijn, die het sullen voeren voor 15 gulden per vadt, soo is het beeter dat men mij ten eerste voort helpt. Men moet op geen vrecht betrauwen " ¹⁰⁹.

Bij het vernemen van dit nieuws, besluiten de reders — indien geen voordelige vracht kan bekomen worden — het schip voor eigen rekening te laden met bestemming Rotterdam. De berichten uit Amsterdam en Rotterdam

---

106. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 7 september 1697 (Ibidem, 5889).

107. Looten aan Vleeschouwer, 2 september 1697 (Ibidem, 5883).

108. Jan Priem aan C.F. de Pouillon te Gent, Brugge 8 oktober 1697 : « Joannes Looten, Lauwerens Reuben en Pieter Valckenier en Cornelis Vermeulen sijn op den 5 deser per Bordeaux vertrocken » (Gent, Rijksarchief, Raad van Vlaanderen, 1° reeks, 3955) ; Looten aan Vleeschouwer, 15 oktober 1697 (RAB, Npt, 5883).

109. Looten aan Vleeschouwer, 15 oktober 1697 (Ibidem, 5883) ; Bruneau aan Vleeschouwer, 15 oktober 1697 (Ibidem, 5896).

zijn immers unaniem : „Hier konden de wijnnen heel wat gelden en hier mogen se nu vrij incomen ”¹¹⁰. Te Brugge is de nieuwe wijn onverkoopbaar¹¹¹.

Roelens vindt het een goede oplossing : „Tijs wel tgeene UE met de redders hebt geresolveert, soo hij met zijn arrivement geen goede vracht voorvalt, geresolveert hebt groote partie voor tshipsrekeningh te ordonneren goede mostighe cruiden. Die sijn hier gelt wert en dat UE hem hier naer toe sult laeten comen om deeste te wesen, die met nieuwe vruchten sal arriveren, dat al wel is. Daer sin van hier noch geen schepen naar Vranckrick vertrocken. Daer sin 2 schepkens die claer maecken om daer naer toe te gaen ”¹¹².

Het lang uitblijven van deze beslissing om voor eigen rekening 80 vat wijn en 60 stukken pruimen te laden op Rotterdam, heeft Looten enkele goede kansen doen missen. Intussen zijn er wel 25 hollandse en zeeuwse schepen aangekomen „dije deden de vrechten daelen ”¹¹³. Ook Roelens schrijft dat er reeds circa 20 oktober 10 à 12 schepen uit Vlissingen zijn vertrokken met bestemming Bordeaux¹¹⁴. Het oorspronkelijk projekt dat Looten tegen 10 november zijn volle vracht zou hebben, valt falikant uit. Dit gebeurde eerst tegen 23 november en hij zal slechts op 3 december zeilree zijn. Dit uitstel zal nadelig uitvallen voor de reders of zoals Roelens beweert : „Dat Looten daer soo lange moet blijven liggen, dat seer grooten intrest is voor de reeders. Deeste schepen, die met nieuwe

---

110. Willem van Nes van Amsterdam aan C.F. de Pouillon te Gent, 24 oktober 1697; Jacob Houtman van Rotterdam aan dezelfde, 25 oktober 1697 (Gent, Rijksarchief, Raad van Vlaanderen, 1^e reeks, 3955).

111. Jan Priem van Brugge aan C.F. de Pouillon, 26 oktober 1697 (Ibidem).

112. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 12 oktober 1697 (RAB, Npt, 5889).

113. Looten aan Vleeschouwer, 23 november 1697 (Ibidem, 5883).

114. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 2 november 1697 (Ibidem, 5889).

wijnen sullen comen, sullen wel slaen, want ider roept hier om nieuwe wijn" ¹¹⁵.

Lootens lading bestaat nu uit 131½ vat wijn en 144 stukken pruimen à rato van 4 stukken per vat, wat een totaal van 167½ vat geeft ¹¹⁶. Hiervan zijn 80 vat wijn en 60 stukken pruimen voor eigen rekening. De rest is vracht à 20 fl. wisselgeld per vat ¹¹⁷, waarover Roelens duidelijk zijn ongenoegen te kennen geeft: „Dat is een groote misslach voor 20 fl. te vrechte te laeden. Sau meer contentement daer in hebben dat hij voor de reeders heel hadden gelaeden”, en verder: „Ben moyelick in mijnen geest, dat gie toe hebt gestaen dat ons schip te vrechte gaet laeden op 20 fl. per vat. UE hebt voor eeter vier geseten. De reeders moeten bange wesen”. Intussen zal Roelens trachten 3 à 400 pond groot op schip en lading te verzekeren à rato van 3 à 3½ %. Er zijn echter moeilijkheden, gezien de voortdurende activiteit van de Biskaaise kapers ¹¹⁸.

De terugreis van Looten loopt niet van een leien dakje. Geplaagd door continueel stormweer, mist en sneeuwbuien, drijft het schip uit zijn koers en strandt op de zuidkust van Engeland nabij Shoreham. Het kostte heel wat geld om het opnieuw vlot te krijgen en met een oostenwind de franse kust te bereiken. Op 29 januari 1698 ligt hij voor Calais en gaat voor anker te Ambleteuse ¹¹⁹. Bij zijn aankomst te Duinkerke op 8 februari is de tocht nog niet ten einde. Naast een verlies van tijd

---

115. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 15 november 1697 (Ibidem).

116. Looten klaagt er over dat men te Bordeaux 4 stukken pruimen rekt voor één vat, wat met een gewicht van 3.000 pond overeenstemt, Looten aan Vleeschouwer, 23 november 1697 (Ibidem, 5883). De weduwe Clock schreef daarentegen aan Guillaume Looten op 22 oktober 1695 dat 1 stuk pruimen ongeveer 1.000 à 1.100 pond woog en dat 2 stukken gerekend werden voor één vat (Ibidem, 5461).

117. Looten aan Vleeschouwer, 23 november 1697 (Ibidem, 5883).

118. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg, 8 en 14 december 1697 (Ibidem, 5889).

119. Looten zendt op 30 januari 1698 een compleet verslag van

te Duinkerke als gevolg van moeilijkheden met de bemanning¹²⁰, komt hij op 24 februari 1698 voor Vlaardingen in het ijs te zitten¹²¹, iets waarvoor Roelens reeds in december 1697 gewaarschuwd had¹²². Het duurt nog tot 3 maart eer hij te Rotterdam voet aan wal zet. Hij is buiten tijd om nog een goede marktprijs voor wijn en pruimen te kunnen bedingen. Reeds op 10 januari 1698 had de Rotterdamse firma Valck en Leuven aan Vleeschouwer geschreven dat „ondertusschen soo sijn de wijnen hier stijf overvolct en sijn hier de heele weeck deur alle avonde 5 à 6 verkoopinge”¹²³, en op 17 januari laat dezelfde firma weten nopens de verkoop van de wijn gekomen met het schip de „St Anna” van Jacob de Wymer: „Had die wijn van UL ter behoorelijker tijd hier geweest, het soude seer veel in de prijs gescheelt hebben, dog men kan niet meer als sijn devoir doen. Gods weer en wint heeft de selvige soo lange doen trayneeren”¹²⁴. En het zou nog meer dan één maand duren eer Looten aankwam.

De firma Valck en Leuven te Rotterdam verkocht de wijn en de pruimen en zamelde de vrachtgelden in.

Er is nog één detail van deze reis bekend. Het eindresultaat was een batig saldo van 7.16.0 fl. ct., waarin

zijn reis aan Vleeschouwer (Ibidem, 5883). De onkosten van het stranden te Shoreham (Engeland, co. Sussex) waren hoog « wandt de steenen in dat landt hebben ons geldt gevraecht ». De brief van 30 januari werd geschreven te « Reede Abel Teeuse of ander St Jan » nl. te Ambleteuse (Dep. Pas-de-Calais, arr. Boulogne-sur-Mer).

120. Looten aan Vleeschouwer, 8 februari 1698 (Ibidem, 5883).

121. Looten aan Vleeschouwer, 3 maart 1698 (Ibidem, 5883).

122. Roelens aan Vleeschouwer, Middelburg 21 december 1697 (Ibidem, 5889): « ...moet niet zo jagen, alsoo hij de Mase niet sal connen aendoen over den swaren isganck die der sal gaen ». De harde en lange winter van 1697/98, zoals meegedeeld door Looten, kadert zeer goed in het resultaat van het werk van E. Le Roy Ladurie, *Histoire du climat...*, blz. 54: « On ne trouve réellement une série noire d'années très froides qu'à l'extrême fin du XVIIe siècle entre 1687 et 1704 ».

123. Valck en Leuven aan Vleeschouwer, Rotterdam 10 januari 1698 (RAB, Npt, 5900).

124. Valck en Leuven aan Vleeschouwer, Rotterdam 17 januari 1698 (Ibidem).

ook de onkosten van het stranden te Shoreham zijn verrekend ¹²⁵.

Hiermede lag Looten met zijn hoeker te Rotterdam. De schade aan het schip, veroorzaakt door de stranding, was minder erg dan gevreesd. Daarentegen was er een volstrekte onmogelijkheid om voor het schip een lading te krijgen bestemd voor Lissabon, de Kanarische Eilanden of Porto ¹²⁶. Ook Marseille bood geen uitkomst gezien er te Amsterdam twee schepen met ieder 30 stukken geschut te vracht lagen ¹²⁷. Er was een kans het schip te verkopen voor 8.000 gulden, doch het schip zou een beetje moeten gekalfaat worden ¹²⁸. Er is discussie tussen de reders. Vleeschouwer is wel geneigd te verkopen. Van der Haeghe en zijn Duinkerke vrienden willen het schip naar Bordeaux, Bayonne of La Rochelle zenden. Van der Haeghe stelt zelfs voor Vleeschouwers aandeel in de hoeker te ruilen voor zijn 1/8 deel in het schip van Frans Snoeck ¹²⁹. Onderwijl is Looten bezig de nodige herstellingswerken uit te voeren.

De uiteindelijke beslissing was verkoop van de hoeker samen met het katschip van Jacob de Wymer, dat meer dan één maand vroeger dan Looten te Rotterdam was aangekomen. De beslissing betreffende het katschip werd genomen te Nieuwpoort op 8 mei 1698 ¹³⁰. Wat betreft de hoeker is het wel eigenaardig dat de boedel van Guillaume Looten, die in de hoeker geïnteresseerd was, eveneens op 8 mei 1698 gekrediteerd werd voor 1/16 van de verkoop ervan nl. 8.000 gulden hollands. Beide schepen schijnen dus rond hetzelfde tijdstip verkocht te zijn ¹³¹.

---

125. Ibidem, 4866 bis.

126. Looten aan Vleeschouwer, 18 maart 1698 (Ibidem, 5883).

127. Looten aan Vleeschouwer, 11 april 1698 (Ibidem, 5883).

128. Looten aan Vleeschouwer, 18 maart 1698 (Ibidem).

129. Van der Haeghe aan Vleeschouwer, Duinkerke 25 maart 1698 (Ibidem, 5888); Roelens was ook bereid tot verkoop, cfr Roelens aan Vleeschouwer op 15 februari 1698 (Ibidem, 5889).

130. Ibidem, 5900.

131. Ibidem, 5893.

Hiermee was de odyssea van de hoeker „St Fransois / St Jan” ten einde.

4.

De winst gerealiseerd door deze hoeker tussen november 1695 en mei 1698 is daarmee niet opgehelderd.

1. De eenvoudige boekhouding van Vleeschouwer, die in juni 1697 de eerste twee reizen van de hoeker besloot met de woorden : „Dus komt den voors. schepe a saldo deser boni, boven dat ditto schip suiijver is inghewonnen, noch 13.614.8.4 fl. ct.” kan als basis gebruikt worden, doch geeft een bedrieglijk beeld van de netto-winst¹³².

Prof. Davis wees er op dat de 17e eeuwse reders een aantal elementen die momenteel een integraal deel uitmaken van de scheepsboekhouding, niet in aanmerking namen. Hieronder verstaat hij de depreciatie van het schip of de jaarlijkse afschrijving op de scheepswaarde en de intrest van het kapitaal, dat aan uitreding moet besteed worden. Over dit kapitaal zal de reder slechts kunnen beschikken na de terugkeer van het schip, wanneer de vrachtgelden zijn geïnd en de balans is opgemaakt¹³³.

We zullen nu trachten deze diverse elementen, die niet in de 17e eeuwse boekhouding zijn opgenomen, op te sporen om aan de hand daarvan een preciezer beeld van de winst te schetsen.

2. De kostprijs van het schip is betrekkelijk duidelijk. Op 1 oktober 1695 kocht Roelens te Vere de hoeker voor 1.351 pond groot. Dit bedrag schijnt onvolledig te zijn. Hoger werd gezegd dat allerlei noodzakelijke elementen, die verdwenen waren, moesten aangekocht worden om het schip zeilwaardig te maken, zodat Roelens Vleeschouwer op 25 oktober 1695 debiteert voor een bedrag van 1.846 pond groot „voor 't schip Ste Frans”.

132. Ibidem, 4866 bis.

133. R. Davis, *Earnings of capital in the English shipping industry, 1670-1730*, in *Journal of Economic History*, XVII (1957) blz. 409-425.

We nemen aan dat dit laatste bedrag de juiste kostprijs van de hoeker inhoudt, nl. 11.950 fl. courant¹³⁴.

3. De uitredingskosten vormen een moeilijkheid. Ze zijn wel te berekenen voor de eerste twee reizen, doch voor de derde ontbreekt ieder financieel gegeven. Daarom zullen we ons beperken tot reis 1 en 2. Ten andere — zoals reeds opgemerkt — de derde tocht heeft voor ons minder belang gezien deze gebeurde in vredestijd.

3a. Konkrete cijfers van uitreding en andere kosten (administratieve, proviandering e.d.) gemaakt tijdens de eerste Bordeaux-reis (oktober 1695 - mei 1696) zijn niet voorhanden. Zij kunnen nochtans in min of meerdere mate teruggevonden worden.

In de eerste plaats is er het bedrag van 195 pond groot ($\pm$ 1.270 fl. ct.), dat Roelens op 5 november 1695 op de debetrekking van Vleeschouwer plaatst „voor gelt en goederen tot behouf van t'schip St Frans”¹³⁵.

3b. Voor de verdere kosten van het tweede deel van deze eerste reis (Duinkerke - Bordeaux - Brugge) moet een kleine berekening gemaakt worden. We vertrekken van het bedrag van 16.295 fl. ct. genoteerd door Vleeschouwer als „over het eerste retour vrecht en provenu van vercochte coolen en visch”. Volgens een losse nota van Vleeschouwer in het dossier, bedroeg de netto opbrengst van voornoemde kolen en vis 7.650 fl. ct.¹³⁶ Het verschil tussen beide cijfers nl. $16.295 - 7.650 = 8.645$ fl. ct. geeft de netto-opbrengst van de vrachtgelden, waarvan afgetrokken de diverse kosten opgelopen tijdens deze reis.

3c. De bruto-vrachtgelden kunnen bij benadering opgezocht worden. Het schip had een volle lading, dus 168 vat à 100 gl. wisselgeld per vat. Van deze 168 vat moet

---

134. Roelens aan Vleeschouwer, 1 oktober 1695; Rekening-kourant van Roelens met Vleeschouwer, 1695 (RAB, Npt, 5889).

135. Ibidem.

136. Ibidem, 4866 bis.

echter 25 vat afgetrokken worden, gezien deze geladen werden voor eigen rekening. De vracht moet dus — ruw gerekend — ongeveer 14.300 fl. wisselgeld of 15.500 fl. ct. opgebracht hebben. Daarbij dient nog de averij gevoegd. Gezien er zich geen speciale moeilijkheden hebben voorgedaan, nemen we hetzelfde bedrag dat door de reders voor de tweede reis berekend werd nl. 500 fl. ct.¹³⁷. Het totaal inkomen van de eerste vracht bedroeg dus 16.000 fl. ct. Het verschil tussen deze 16.000 fl. en het batig saldo van 8.645 fl. (sub 3b) nl. 7.355 fl. ct geeft een eerste beeld van de kosten opgelopen tijdens het tweede deel van de eerste reis. Hierbij moet inderdaad nog een 1.000 pond tourn. gevoegd, die Sauvage aan Looten te Bordeaux heeft uitbetaald en die afzonderlijk (samen met de 25 vat wijn gekocht voor eigen rekening) door Vleeschouwer werd geboekt en betaald¹³⁸. Dit blijkt o.m. uit de boedelrekening van G. Looten, waarbij deze laatste gedebiteerd wordt voor 1/16 van deze rekening. Deze 1.000 pond geven 800 fl. ct.¹³⁹, zodat de totale kosten van deze eerste reis bedragen : 7.355 + 800 + 1.270 (sub 3a) = 9.425 fl. ct.

3d. De onkostennota van de tweede reis is veel gedetailleerder en werd door Vleeschouwer zelf berekend aan de hand van de bewijsstukken van het dossier op 10.109 fl. ct.¹⁴⁰.

3e. Rekapitulatie van het geïnvesteerde kapitaal :

Aankoop schip	11.950 fl. ct
Kosten eerste reis	9.425 fl. ct
Kosten tweede reis	10.109 fl. ct

4. De samenstelling van de bruto-winst moet er onge-

---

137. Ibidem.

138. Genoteerd op de rekening van H. Sauvage van Bordeaux van 21 januari 1696 (Ibidem, 5893).

139. De omzetting gebeurde volgens de verhouding genomen door Joannes Looten in zijn onkostennota nl. 2093 ponden tourn. = 1813 gulden courant (Ibidem, 4866 bis).

140. Ibidem.

veer als volgt uitzien : netto-opbrengst van de vracht van de eerste reis 8.645 fl. ct (sub 3b) ; deze van de tweede reis 10.202 fl. ct, volgens opgave van Vleeschouwer. Daarnaast werd nog een winst gerealiseerd op de verkoop van vis en kolen te Duinkerke en op de aanvoer van 25 vat wijn, gekocht voor eigen rekening, te Brugge in mei 1696. Deze twee laatste posten vergen echter een nader onderzoek.

4a. De aankoop van de kolen bedroeg volgens de opgave van Roelens op 11 november 1695 423 pond groot of $\pm$ 2.700 fl. ct¹⁴¹. De kostprijs van de vis is niet vorhanden, doch kan wel geanalyseerd worden uit de vorhanden zijnde totale bedragen. De eerste debetpost van de algemene scheepsrekening beloopt 18.140 fl. ct en omvat de aankoop van het schip en de lading nl. vis en kolen¹⁴². Welnu schip en uitreding hebben gekost 11.950 (sub 2) en 1.270 fl. ct (sub 3a), zodat voor de vis en de kolen rest 4.920 fl. ct. Netto-opbrengst van deze lading resulteerde in sub 3b geciteerde bedrag van 7.650 fl. ct, zodat er een winst van 2.730 fl. ct werd gemaakt.

4b. De wijn door H. Sauvage voor de reders aangekocht bedroeg volgens een rekening van 21 januari 1696 4.260 pond tourn. of 3.400 fl. ct. De verkoop ervan te Brugge door Jan Priem gaf een netto-opbrengst te zien van 5.256 fl. ct¹⁴³. Hier was de winst dus : 1.856 fl. ct.

4c. Rekapitulatie van de winst :

Netto-vracht eerste reis	8.645 fl. ct
Winst op de wijn	1.856 fl. ct
Winst op vis en kolen	2.730 fl. ct
Netto-vracht tweede reis	10.202 fl. ct
	<hr/>
	23.433 fl. ct

141. Rekening-kourant van Roelens met Vleeschouwer, 1695 (Ibidem, 5889).

142. Ibidem, 4866 bis.

143. Ibidem.

5. De periode waarin deze winst verwezenlijkt werd liep van november 1695 tot oogst 1697, datum waarop een eerste afrekening tussen de reders gebeurde volgens een rekening opgemaakt door de boekhouder van het schip, nl. Carel de Vleeschouwer, dus een termijn van 22 maanden. De aandeelhouders konden dus slechts vanaf september 1697 over hun geïnvesteerde kapitalen beschikken. Dit is bv. het geval voor Gillis Roelens, die reeds vanaf 25 oogst 1696 voortdurend geïnvesteerd had op een afrekening.

6. Dit uitblijven van de afrekening is er oorzaak van dat de aandeelhouders gedurende de bovengenoemde termijn van 22 maanden geen beschikking over hun geïnvesteerde kapitalen hadden. Deze niet-beschikking betekende voor de eigenaars een verlies van intrest, die eventueel had kunnen verwezenlijkt worden. Nu wordt deze intrest door prof. Davis op 5 % geraamd¹⁴⁴. Indien we dit percentage aanvaardden en toepassen op de door reders belegde kapitalen, komt men tot volgend resultaat :

11.950 (sub 2) à 5 % (22 maanden)	1.958 fl. ct
4.920 (sub 4a) à 5 % (22 maanden)	451 fl. ct
9.425 (sub 3c) à 5 % (20 maanden) ¹⁴⁵	791 fl. ct
3.400 (sub 4b) à 5 % (20 maanden)	282 fl. ct
10.109 (sub 3d) à 5 % (10 maanden) ¹⁴⁶	420 fl. ct
	<hr/>
	3.902 fl. ct

7. Daarnaast is er nog de depreciatie van het schip. Gebruik en ouderdom verminderde inderdaad de waarde ervan. In dit specifieke geval zal echter ook de veranderde economische conjunctuur nog een rol spelen. Prof. Davis had immers berekend dat met een jaarlijkse waardever-

144. R. Davis, *Earnings...*, in *Journ. Econ. History*, XVII (1957), blz. 410-412.

145. Januari 1696 - oogst 1697.

146. Oktober 1696 - oogst 1697.

minderung van 4 % moest rekening gehouden worden¹⁴⁷. In ons geval ligt dit percentage ver beneden de werkelijkheid.

De aankoop bedroeg immers in oktober 1695 11.950 fl. ct. ; de verkoop in mei 1698 leverde daarentegen slechts 8.230 fl. ct op, zodat er een verlies was van 3.720 fl. ct in een periode van 30 maanden, wat neerkomt op circa 12 % per jaar. We vermoeden dat de scheepsmarkt hier wel voor een deel toe bijdroeg. Het verlies waarmee we echter moeten rekening houden tijdens de door ons bestudeerde 22 maanden, komt op 2.728 fl. ct.

8. Het totaal verlies aan kapitaalintrest en waardevermindering bedroeg aldus : 3.902 (sub 6) + 2.728 (sub 7) = 6.630 fl. ct.

9. Het verwerken van dit laatste element moet een juist beeld geven van de netto-winst. Aldus wordt van de reeds berekende winst (sub 4c) 23.433 fl. ct het sub 8 supplementaire verlies van 6.630 fl. ct afgetrokken met als eindresultaat : 16.803 fl. ct.

Dit laatste cijfer zou moeten overeenstemmen met de werkelijkheid. Naast een investering van 30.582 fl. ct werd een zuivere winst van 16.803 fl. ct verwezenlijkt tijdens een termijn van 22 maanden, wat overeenkomt met een jaarlijkse intrest van 28 %.

Het ligt voor de hand dat deze winst moeilijk te vergelijken is met de cijfers door prof. Davis bekomen met uitzondering misschien van het resultaat van een 120 ton metend schip ingelegd op Malaga in 1635 ; maar prof. Davis twijfelt aan de juistheid van zijn bevindingen en maakt enig voorbehoud¹⁴⁸.

---

147. R. Davis, *Earnings...*, in *Journ. Econ. Hist.*, XVII (1957), blz. 410-411.

148. R. Davis, *The rise of the English shipping...*, blz. 379. Ook te Nantes wordt op het einde van de 18^e eeuw een grote verscheidenheid van winstmarges vastgesteld, cfr de winsten van de firma Bouteiller tussen 1752 en 1784. Er wordt eveneens voorbehoud gemaakt enerzijds wegens de enorme tijdspanne tussen investering

Het verschil ligt in de abnormale omstandigheden. De reizen van de hoeker „St.-Fransois” gebeurden in oorlogstijd met uitzonderlijk hoge vrachtprijzen (100 - 110 fl. wisselgeld)¹⁴⁹ als gevolg van de uitschakeling van de concurrentie en door het vermijden van verzekeringskosten, die op dat ogenblik minstens 20 à 25 % zouden hebben bedragen¹⁵⁰, en dit door het spelen onder één hoedje met de Fransen. De grote bemanning ($\pm$ 30 man), die circa $\frac{1}{3}$ van de lopende kosten opsloopte¹⁵¹, maar die — zoals Looten opmerkte — uiteindelijk in het voordeel van het schip zou opereren, kon gemakkelijk gedragen worden. Wanneer men dezelfde hoeker in vreedstijd zou inleggen met alle gevolgen van dien nl. moeilijk te krijgen vracht met als gevolg lange wachttijd, lage vrachtprijzen (20 fl. wisselgeld), kleine bemanning ($\pm$ 10 man)¹⁵² en lage verzekeringskosten ($\pm$ 3 %) dan zou het vermoedelijk resultaat bij een voordelige reis niet hoger liggen dan Davis' cijfers nl. 3 à 4 %. Doch voordelige reizen waren problematisch.

Al met al is het niet te ontkennen dat een dergelijke kans

---

en afrekening (kan soms 50 jaar duren) en anderzijds omdat de firma Bouteiller ook eigen plantages bezat op San Domingo. Dit laatste speelde in de winstvorming een wezenlijke rol (J. Meyer, *L'armement Nantais dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle*, Paris, 1969, blz. 239-241).

149. Deze hoge vrachtprijzen gelden niet alleen voor Bordeaux-Brugge. In 1691 was de vrachtprijs Bayonne-Brugge ook 100 fl. per vat (Brussel, Alg. Rijksarchief, Admiraliteit, 527, bundel 50). Voor de tocht Nantes-Brugge is een betrekkelijk volledige reeks voorhanden: 80 à 90 fl. (1691); 80 à 90 fl. (1692); 70 à 83 fl. (1693); 90 à 92 fl. (1694); 20 fl. (1698) (RAB, Npt, 5896; Ibidem, 5864, f°s 20, 51, 73, 107). Ook te Nantes werden op het einde van de 18e eeuw in oorlogstijd enorme winsten gemaakt. De firma Chaurand schrijft in 1783: « Nous avons plus gagné pendant la guerre que nous ne pouvions perdre en paix » (J. Meyer, *L'armement Nantais...*, blz. 246).

150. Verzekeringspremie St-Malo-Oostende bedroeg te Antwerpen op 27 juli 1697 20 % (RAB, Npt, 5887).

151. De loonlast bedroeg 3.441 fl. op een totale uitgave van 10.109 fl., dus meer dan $\frac{1}{3}$ (Ibidem, 4866 bis).

152. Dezelfde hoeker was te voeren in vreedstijd door een bemanning van 9 mannen en 2 jongens. Hiervoor moesten alleen de masten gekort en de zeilen verbreed worden, Looten aan Vleeschouwer, 11 april 1698 (Ibidem, 5883).

op winst tijdens de oorlogsjaren de Vlaamse reders moet gestimuleerd hebben. In hoever is ons niet bekend. Dit is immers slechts één voorbeeld en één vogel maakt nog geen lente ¹⁵³. Niet alle reizen hebben een gunstig resultaat afgeworpen. Reeds in de inleiding werd op de keerzijde van de medaille gewezen. Hoe groot is immers het verlies aan schepen door kapers of door storm? Door kapers genomen was schip en lading verloren ¹⁵⁴; storm kan het schip gedeeltelijk beschadigen, zoals in het geval van het fregat de « St.-Anna », dat Oostende op 19 september 1697 verliet en Bordeaux eerst in januari 1698 binnenliep in een deerniswekkende toestand nl. met gebroken masten en beroofd van zijn want. De scheepsherstellingen liepen zeer hoog op, zodat de reders uiteindelijk met een abnormaal groot verlies hadden af te rekenen ¹⁵⁵.

De animatie echter, waarvan de « fransvaart » in de jaren 1695-1698 blijkt geeft, schijnt er op te wijzen dat de winst de zeer hoge risico's dekte ¹⁵⁶. Om deze animatie te bepalen,

---

153. « Les exigences de l'historien économiste sont identiques : le fait isolé n'est que matériau d'attente, souvent précieux d'ailleurs ; la série homogène et continue seule fonde les conclusions » (R. Richard, *Le financement des armements maritimes du Havre au XVIIIe siècle*, in *Revue d'histoire économique et sociale*, XLVII (1969), blz. 6). Ons voorbeeld is inderdaad niet alleenstaand. We kunnen het voorbeeld aanhalen van het schip van Frans Snoeck dat na een reis Nantes-Brugge zijn rekening afsloot op 21 mei 1694 met een boni van 10.200 fl. (RAB, Npt, 5864, f°s 94-95). Maar welke onkosten waren in dit boni verrekend?

154. Als voorbeeld halen we een passus uit een brief van Jan Stalpaert aan Vleeschouwer, Nantes 1 juni 1694 : « Schipper Jacobus de Wymmer neffens d'andere schepen, ontrent de 80, met een convoyer voor t'canael gedestineert liepen op 23^e passado voor de 3^e mael huijt en wierden gerencontreert van 3 engelsche oorloghscheepen, die de convoyer met 6 anderen tegen strand jungen en 2 fluyten met sout gelaeden naemen ; d'andere salveerden. De Capitein van de convoyer stack de brand in sijn schip, een galioot met bomben gelaeden wiert door de vlam mede aengestoocken en de d'andere gebleeven, waer onder een van Dunquerque tship d'Elisabeth, schipper Bousson, met sout gelaeden. Godt getroost de geintresseerde en verhelpe d'andere salvo » (RAB, Npt, 5896).

155. De vrachtprijs was 21 gulden wisselgeld ; het saldo toonde een verlies van 2.336 fl. (Ibidem, 4866 bis).

156. Er is een duidelijke stijging van de belangstelling voor Bor-

kan bv. verwezen worden naar het aantal schepen waarin Vleeschouwer in deze periode belangen had: de hoeker « St.-Fransois »; de hoeker, schipper Pieter de Corte; het fregat de « St.-Anna »; het fregat « De Pauw » en het fregat schipper Renier Oudestadt¹⁵⁷. Daarbij moet men bedenken dat de « fransvaart » zich niet enkel tot Bordeaux beperkte. Er zijn nog Nantes, La Rochelle, Bayonne, waarmede Vlaanderen in een direkt contact stond en verder nog een drukke zouthandel met de baai van Bourgneuf onderhield.

Een zaak is echter zeker nl. dat de op handen zijnde vrede in 1697/98 iedere winstgevende onderneming uitsloot. De vrachtprijzen daalden tot hun vooroorlogs minimum en uit de brieven van Looten komt duidelijk naar voor dat het voor de Vlaamse schepen praktisch onmogelijk was een vracht te krijgen. De voor de hand liggende oplossing was de verkoop, wat dan ook blijkt te gebeuren met de schepen van Jacob de Wymer en Jan Looten te Rotterdam.

Dat de nog bestaande koopvaardij op de traditionele routes een uitzonderlijk moeilijke tijd tegemoet ging, kan getoetst worden aan volgend concreet voorbeeld. In oktober 1698 koopt Charles Heuribloc¹⁵⁸ te Brugge — langs Vleeschouwer om — een vierde part in een fluitschip de « St.-Pieter », groot 140 vat, kapitein Passchier de Rudder, voor de prijs van 1.200 fl. wisselgeld¹⁵⁹. De eerste vier reizen

---

deaux waar te nemen, cfr het statistisch materiaal uitgegeven door J. De Smet, *Tables de commerce...*, in *Hand. Kon. Comm. Gesch.*, XCIV (1930), blz. 190-195: er worden in 1695 4 schepen uit Bordeaux genoteerd, in 1696 17 en in 1697 24.

157. Vleeschouwer aan Charles Francois de Pouillon te Gent, Nieuwpoort 10 december 1697 (Gent, Rijksarchief, Raad van Vlaanderen, 1^e reeks, 3955).

158. Charles Heuribloc, zoon van Charles, heer van Hondswalle, schepen van het Brugse Vrije, burgemeester van het Westkwartier, was gehuwd met Jeanne Pierloot. Hij stierf 15 september 1716 (J. Gailliard, *Bruges et le Franc ou leur magistrature et leur noblesse*, Brugge, 1857-1864, 6 dln., IV, blz. 391).

159. Vleeschouwer aan Heuribloc, Nieuwpoort 19 oktober 1698: « Alsoo last hebbe ghestelt een vierde part int schip van schipper Passchier de Rudder dat Ul onder mij sult hebben, conforme mij dito schip cost, dat present t' Ostende light, sijnde een fluijtsbootje

(oktober 1698 - juni 1700) vertoonden een nadelig saldo van 1.024 fl. wisselgeld ¹⁶⁰. Daarentegen vertoonde de afrekening van de boekhouder, Mattheus de Moor van Oostende, in juni 1702 een fiktief overschot van 362 fl. wisselgeld ¹⁶¹, fiktief, omdat het schip tijdens de laatste reis verloren ging, zodat van het batig saldo niet de waardevermindering van het schip zou moeten gededuceerd worden, doch het totale kapitaal. De investering van Heuribloc was dus een fiasco op de ganse lijn, waarbij niet alleen zijn oorspronkelijk kapitaal van 200 pond groot verloren ging, maar waarbij hij tevens nog zijn vierde deel in de tekorten van de diverse reizen had bij te passen. Het zal aanleiding geven tot een proces, dat nog in 1720 hangende was.

Bij een dergelijke economische konjunktuur ligt het voor de hand dat de Vlaamse reders zich nieuwe routes en nieuwe markten hebben trachten te verzekeren. Is het mogelijk dat deze druk van onderuit Bergeyck in 1698 dwong tot het oprichten van de Oostindische Kompagnie? Deze laatste zal echter eerst in 1722 effectief worden en dan nog slechts voor een korte termijn. De buitenlandse concurrenten zullen opnieuw paal en perk stellen aan een uitbreiding van de Vlaamse koopvaardij.

O. MUS.

---

van 140 vat groot, dat naer Bourdeaux sal seilen met d'eerste oostewint om nieuwe wijn, deel op vrecht en de partije voor schipsrekeninghe, waeruijt Ul jaerelijckx sijn provisie wijn sult hebben en de verhoope voor niete sult drincke...» (RAB, Npt, 5876).

160. Deze vier reizen waren de volgende:

Oostende - Bordeaux - Oostende (ok. 1698 - febr. 1699);

Oostende - Le Croisic - Riga - Oostende (april 1699 - ?);

Oostende - Nantes - Oostende (nov. 1699 - jan. 1700);

Oostende - Kristianstad (Zweden) - Oostende (april 1700 - juni 1700) (Ibidem).

161. «Over soo veele Ul comt over 1/4 part in fl. 1.267.3.6 wgt par rekeninghe van den bouckhouder Mattheus de Moor over en de tot den tijdt tship van schipper Passchier de Rudder is ghebleven in wgt fl. 362.1.0.» (Ibidem).

De grenzen van de Onze-Lieve- Vrouweparochie te Brugge vóór en na 1800

De agglomeratie, die later tot de stad Brugge zou uitgroeien, ontstond in de 8e eeuw. Ze ontwikkelde zich op de grens van twee karolingische gebieden : ten westen dat van Snellegem, ten oosten dat van Sijsele. Elk domein had vanzelfsprekend min of meer vaste grenzen, die, eenmaal vastgelegd, niet gemakkelijk gewijzigd werden en doorgaans lange tijd onveranderd bleven.

Met de kerstening van onze gewesten werden kerken opgericht en kwamen parochies tot stand. De eerste kerken zijn meestal in het centrum van het domaniale, karolingische gebied gebouwd. Dat schijnt ook het geval geweest te zijn te Snellegem en te Sijsele. De grenzen van deze primitieve kerkgebieden of parochies kwamen met de grenzen van het betrokken domein overeen. Te Snellegem en te Sijsele kwamen de parochies in de tweede helft van de 8e eeuw tot stand.

De gemeenschappelijke grens van domeinen en primitieve parochies Snellegem en Sijsele liep door het gebied waar later de stad Brugge zou groeien ; ze werd aldaar gevormd door het vrij ingewikkelde net van krekens en waterlopen van Zwin en Reie met hun talloze vertakkingen. Ten gevolge van het lage peil en de vele overstromingen was dit waternet vrij onstabiel.

De verdere kerstening en de toename van de bevolking noopte weldra tot de oprichting van nieuwe parochies.

Na het midden van de 8e eeuw ontstonden aldus de nieuwe parochies van Sint-Michiels uit Snellegem en van Sint-Kruis uit Sijsele. Ook op de grens van de beide primitieve parochies, waar de Brugse agglomeratie was ontstaan, zouden nieuwe parochies worden gesticht. In het begin van de 9e eeuw was dat het geval met de Sint-Salvatorsparochie in het primitieve domein van Snellegem, en omstreeks het midden van dezelfde eeuw met de Onze-Lieve-Vrouweparochie in het primitieve domein van Sijsele.

Dat de twee nieuwe parochiekerken zo dicht bij elkaar werden gebouwd — de afstand tussen beide kerken bedraagt amper 150 meter — laat vermoeden dat het er veeleer om te doen was de voordelen, die de nieuwe agglomeratie opleverde, te verzekeren, dan in de behoeften van de bevolking te voorzien.

Deze twee parochies waren ruim voldoende voor de bevolking van de ontluikende stad Brugge van de 9e, 10e, 11e en 12e eeuw. Nieuwe parochies zouden pas in de 13e eeuw noodzakelijk blijken. De intussen tot stad uitgegroeide nederzetting met haar randgebied kende in deze tijd een ongemeen snelle ontwikkeling gepaard met een uitzonderlijke economische bloei. Op hun beurt werden de Sint-Salvator en de Onze-Lieve-Vrouw de moederkerken van nieuwe parochies. Uit de Sint-Salvator ontstonden tussen 1198 en 1220 de parochie van Sint-Pieters-op-de-Dijk en vermoedelijk omstreeks dezelfde jaren de parochie van Sint-Baafs. Verder zien we van 1239 af de Sint-Walburgaparochie en de Sint-Jacobparochie uit dezelfde Sint-Salvator, en de Sint-Gillisparochie en de Sint-Catharinaparochie uit de Onze-Lieve-Vrouw tot stand komen¹. Hiermede was de parochiale indeling van Brugge

---

1. De Sint-Donaasparochie, die in 1089 uit de Sint-Salvators werd afgescheiden, en het Begijnhof, dat in 1245 tot afzonderlijke parochie werd ingericht, hebben wij hier buiten beschouwing gelaten, omdat deze twee parochies een speciaal karakter hadden en niet als normale parochies kunnen gerekend worden.

voor lange tijd verzekerd : ze zou zogoed als ongewijzigd tot in de 19e eeuw behouden blijven².

— — —

De wijzigingen, die in de 19e eeuw aan de grenzen van de Brugse parochies werden aangebracht, waren het gevolg van het Concordaat van 1801, gesloten tussen paus Pius VII en Napoleon³. Artikel 9 van het Concordaat schreef inderdaad voor dat de bisschoppen moesten overgaan tot een nieuwe omschrijving van de parochies van hun bisdom, welke omschrijving door het Franse Gouvernement moest goedgekeurd worden⁴.

Mgr Etienne André François Fallot de Beaumont, bisschop van de samengevoegde bisdommen Gent en Brugge met zetel in de eerstgenoemde stad, stelde zich dadelijk aan het werk⁵. Reeds op 30 november 1802 kon hij in een omzendbrief de herinrichting van de parochies van zijn bisdom bekend maken. De grensafbakening van de verschillende parochies zou weldra volgen.

De toenmalige Brugse parochies, met uitzondering van de Sint-Donaas⁶, zouden alle behouden worden maar hun grenzen zouden nogal grondige wijzigingen ondergaan. Vooral de uitgestrekte parochie van Onze-Lieve-Vrouw mocht terecht vrezen heel wat van haar grondgebied te

---

2. Bovenstaande uiteenzetting is ontleend aan de meest recente en bovendien merkwaardige studie van prof. dr. E.I. Strubbe, *De parochies te Brugge vóór de XIIe eeuw*, in *Studies over de kerkelijke en kunstgeschiedenis van West-Vlaanderen opgedragen aan Z.E.H. Michiel Engelsch*, Brugge, 1952, blz. 355-380.

3. Zie : P. Verhaegen, *La Belgique sous la domination française*, IV, Brussel-Parijs, 1929, blz. 128-180.

4. Art. 9. Les évêques feront une nouvelle circonscription des paroisses de leurs diocèses, que n'aura d'effet que d'après le consentement du Gouvernement.

5. Over Mgr. Fallot de Beaumont, zie : *Biographie nationale... de Belgique*, VI (Brussel), kol. 878-880.

6. De oude Sint-Donaasparochie werd niet alleen afgeschaft, maar bovendien werd de Sint-Donaaskerk in 1799 voor afbraak verkocht en in de volgende jaren tot de grond afgebroken. Zie : A. Viaene, *Het einde van een kathedraal. De Sint-Donaaskerk te Brugge verkocht en afgebroken*, in *Biekorf*, dl. L (1949), blz. 169-180.

zullen verliezen. En vermits iedere verminking van het territorium onvermijdelijk een vermindering van inkomsten en van prestige ten gevolge zou hebben, zag de geestelijkheid en de leden van de kerkfabriek de komende grenswijziging met lede ogen tegemoet. Ze waren dan ook niet geneigd zomaar de afkondiging van de nieuwe grenzen af te wachten en er goedschiks of kwaadschiks genoeg mede te nemen. Wel integendeel. Met alle mogelijke middelen waarover ze beschikten, hebben ze getracht, zoniet de oude grenzen van hun parochie te behouden, tenminste de verminkingen ervan tot het minimum te beperken.

Een van de aangewende middelen was het sturen van een rekwest aan de bisschop van Gent, waartoe in mei 1803 door de kerkfabriek werd besloten. In dit rekwest, hierna als Bijlage I afgedrukt, brengt zij in achttien punten overwegingen naar voren, waarmede de bisschop verzocht wordt rekening te willen houden.

In het rekwest wordt gewezen op de hoge kosten die jaarlijks aan het onderhoud van de parochiekerk, die een zeer oud en zeer ruim gebouw is, moeten besteed worden, en op de nadelige invloed die een vermindering van het aantal parochianen voor het onderhoud en de noodzakelijke opschikking van het kerkgebouw zou hebben. Wel wordt aangenomen dat er andere overwegingen bij de omschrijving van de nieuwe parochiegrenzen een rol spelen, zoals bijvoorbeeld de uitgestrektheid van het parochiale gebied en de verre afstand van bepaalde woonhuizen van de parochiekerk. Niettemin dient rekening gehouden met het feit, dat het verlies van grondgebied zou slaan op het meest interessante gedeelte, namelijk op de zogenaamde gouden portie⁷, waar zogoed als uitsluitend vermogende lieden wonen. Bovendien zou dit gedeelte overgaan naar de nieuwe Sint-Donaasparochie, dit is de voormalige Sint-

---

7. De uitgestrekte Onze-Lieve-Vrouweparochie werd bediend door drie pastoors, die elk een wel omschreven deel van het parochiaal

Walburgaparochie⁸, waarvan alle parochianen tot de goede of de middenklasse mogen gerekend worden en waarvan de parochiekerk slechts minieme onderhoudskosten vergt, vermits het kerkgebouw betrekkelijk nieuw is en in zeer goede staat verkeert. Aldus zou de Onze-Lieve-Vrouw aan de Sint-Donaasparochie wellicht moeten afstaan: het beluik van de Waterhalle⁹, één zijde van de Vlamingstraat, het Beursplein, de Spinola- en de Spiegelrei, de Sint-Annarei en een gedeelte van de Hoogstraat, hetgeen op zichzelf reeds de drie vierden van de Sint-Donaasparochie zou uitmaken. Maar daarmee schijnbaar nog niet tevreden, maakt de Sint-Donaas daarenboven nog aanspraak op de gehele Hoogstraat, derwijze dat de Groenerei en de Steenhoudersdijk als grensscheiding tussen de beide parochies zou dienen¹⁰.

Tegenover deze aanspraken dienen evenwel volgende beschouwingen in overweging genomen te worden. Vooreerst zou de Onze-Lieve-Vrouweparochie aldus haar gehele gouden portie komen te verliezen. Anderzijds behoort de ene zijde van de Hoogstraat sedert onheugelijke tijden tot het gebied van de Onze-Lieve-Vrouw. Het verlies van deze delen zou neerkomen op een beroving van de ene partij ten voordele van de andere. Daarbij komt nog dat

---

gebied tot werkterrein hadden. Wat de zielzorg betreft, was de parochie aldus in drie delen verdeeld, ook wijken of porties geheten. De eerste wijk of portie noemde de gouden portie, de tweede wijk of portie werd de zilveren portie genaamd, en de derde wijk of portie werd de loden portie betiteld.

8. Bij de heropening van de kerken in 1802, had de Sint-Walburgaparochie de titel van de afgeschafte Sint-Donaas overgenomen. Zie: A. Duclos, *Bruges, histoire et souvenirs*, Brugge, 1910, blz. 556. Wanneer we verder in ons betoog van de Sint-Donaaskerk en -parochie spreken, bedoelen we de voormalige Sint-Walburgakerk - en parochie.

9. Bedoeld wordt de oostzijde van de Markt, waar voorheen de Waterhalle had gestaan. Zie: A. Duclos, *a.w.*, blz. 344, 433.

10. Op 16 oktober 1803 werd de kerkfabriek er door pastoor Jooris over ingelicht dat er zelfs sprake was ook de oostzijde van de Wollestraat en de noordzijde van de Predikherenstraat bij de Sint-Donaasparochie te voegen, maar dat door zijn tussenkomst hiervan werd afgezien. Zie: Bijlage II.

de Onze-Lieve-Vrouw nog meer grondgebied staat te verliezen, onder meer de gehele Spanjaardstraat, ten voordele van de Sint-Gillisparochie. En ten slotte is de Groenerei - Steenhoudersdijk als grensscheiding veel minder stabiel dan de Hoogstraat, want er zijn te Brugge al heel wat waterlopen in straten of openbare pleinen veranderd ¹¹.

Deze overwegingen in acht genomen, vragen de rekwestranten aan de bisschop om hun parochiaal gebied als volgt te willen omschrijven. Wat de grens met de Sint-Donaasparochie aangaat : de rechte weg van de Molenbrug over de Hoogstraat, de Burg en de Breidelstraat tot aan de Steenstraat, met dien verstande dat de linkerzijde van deze weg tot de Onze-Lieve-Vrouwe-parochie en de rechterzijde tot de Sint-Donaasparochie zou behoren. Met deze grens aan te nemen zou de Sint-Donaas een onbeduidend verlies ondergaan, dat echter ruim zou gecompenseerd worden door winst uit de Onze-Lieve-Vrouw ¹². Wat de grenzen met de Sint-Salvatorsparochie betreft, wordt voorgesteld een lijn te trekken van de hoek van de Markt door de Steenstraat tot aan het Vleeshuis (thans Simon Stevinplaats), vandaar links afslaande door de Mariastraat tot aan de Mariabrug, en vervolgens de loop van de Reie te volgen tot aan het Minnewater, met dien verstande dat het gebied aan de linkerzijde van deze lijn tot de Onze-Lieve-Vrouwe-parochie en het gebied aan de rechterzijde tot de Sint-Salvatorsparochie zou behoren. Aldus zou de Onze-Lieve-Vrouw weliswaar een kleine aanwinst boeken ten nadele van de Sint-Salvator — welk deel wordt niet nader gepreciseerd — doch in ruil hiervoor zou de Sint-Salvator een evenwaardig deel van de Onze-Lieve-

11. Kort vóór 1773 was het Pandreitje en in 1787 was de Kraanrei, van aan de Kraanplaats tot aan de Spiegelrei, overwelfd en in straten of pleinen veranderd. Zie : A. Duclos, *a.w.*, blz. 518, 579.

12. De Sint-Donaas zou slechts de zuidzijde van de Burg verliezen ; de Onze-Lieve-Vrouw daarentegen zou o.m. afstand doen van de oostzijde van de Markt, van de Vlamingstraat en van het Beursplein alsmede van enkele straten oostwaarts, zoals de Spiegelrei ende Spinolarei. Zie verder in ons betoog.

Vrouw verwerven gelegen aan de rechterzijde van de Steenstraat nabij de Sint-Amandskapel.

Samen met het gebied van de voormalige Sint-Catharina-parochie, dat binnen de stadswallen was gelegen en bij het territorium van de Onze-Lieve-Vrouw was gevoegd¹³, alsmede door het afstaan van het gedeelte ten noorden van de Coupure ten voordele van de Sint-Donaasparochie, zouden de grenzen van de Onze-Lieve-Vrouw op deze wijze een gesloten kring vormen, zonder enige enclave of inspringing in de gebieden van andere parochies. De scheidingslijn van het parochiale gebied van de Onze-Lieve-Vrouw zou inderdaad gevormd worden door het Minnewater en de loop van de Reie tot aan de Mariabrug, vandaar door de Mariastraat, de Steenstraat, de Markt, de Breidelstraat, de Burg, de Hoogstraat, de Coupure en de stadswallen tussen Coupure en Minnewater.

Alles wel overschouwd mocht aangenomen worden dat het voorstel van de Onze-Lieve-Vrouw redelijk en aannemelijk was. De Onze-Lieve-Vrouw zou niet al te veel gegoeede parochianen verliezen, terwijl het aantal arme parochianen, enerzijds toegenomen door de aanwinst van een gedeelte van de voormalige Sint-Catharina-parochie, anderzijds zou verminderen door de afstand van het gedeelte aan de andere zijde van de Coupure aan de Sint-

---

13. De Sint-Catharina-parochie kende heel wat wederwaardigheden. Oppericht in de 13^e eeuw uit de parochie van Onze-Lieve-Vrouw, werd haar gebied op het einde van deze eeuw door het aanleggen van de stadsvestingen in twee delen gesplitst: het deel buiten de vestingen vormt thans een aanzienlijk deel van de gemeente Asselbroek; het deel binnen de vestingen behoort thans grotendeels tot de Magdalenaparochie. De parochiekerk werd in 1382/3 verwoest en in 1578 zelfs totaal afgebroken. Van 1578 tot 1584 werden de kerkdiensten eerst in de Onze-Lieve-Vrouwekerk en daarna in de kerk van het Wilhelminenklooster verricht. Vervolgens werd de kapel van de wevers nabij de Kathelijnepoort en in 1776 het Wilhelminenklooster door de kerkfabriek aangeworven om als parochiekerk gebruikt te worden. Op het einde van de 18^e eeuw werd de parochie afgeschaft. Zie: A. Duclos, *a.w.*, blz. 278-279; L. Ghys, *De H. Catharinakerk buiten Brugge*, in *Biekorf*, 12 (1901), blz. 225-229, 240-246, 289-296.

Donaasparochie. Het feit dat in het laatstgenoemde gedeelte zogoed als uitsluitend arme lieden woonden, was overigens de reden waarom de Onze-Lieve-Vrouw zo bereidwillig voorstelde dat gebied aan de Sint-Donaasparochie af te staan.

Niettemin bleef de Onze-Lieve-Vrouw nog steeds een uitgestrekte en volkrijke parochie. Het gebied van de voormalige Sint-Catharinaparochie binnen de stadsvestingen was daarin opgenomen. Maar zou men deze laatste, die toch ook gedeeltelijk althans een stadsparochie was geweest, zomaar afgeschafte laten, of zou men pogen deze parochie in de een of de andere zin herop te richten? Deze vraag moet stellig meer dan eens ter sprake gekomen zijn in de vergaderingen van de Brugse geestelijkheid en in de kringen die met de nieuwe omschrijving van de Brugse parochies betrokken waren. Ook met deze eventualiteit werd door de kerkfabriek in haar betoog aan de bisschop van Gent rekening gehouden.

Toegegeven werd dat de parochiekerk van de Onze-Lieve-Vrouw niet centraal, maar aan het uiteinde van de parochie stond. De kerkfabriek meende derhalve dat het zou nuttig zijn de kerk van de H. Magdalena te heropenen en als hulpkerk van de Onze-Lieve-Vrouw aan te wenden.

Met deze suggestie wilde de kerkfabriek blijkbaar de oprichting van een H.-Magdalenaparochie en de verdere aftakeling van haar territorium voorkomen. Het lag inderdaad voor de hand, dat het gebied van deze eventuele nieuwe parochie geheel uit het gebied van de Onze-Lieve-Vrouweparochie zou gesneden worden. En deze mogelijkheid bleek verre van denkbeeldig, gelet op de gesprekken in de betrokken kringen en op het feit dat de Magdalena-kerk middenin het parochiale gebied van de Onze-Lieve-Vrouw was gelegen.

Maar zou de H.-Magdalena als hulpkerk goede diensten kunnen bewijzen, als parochie heringericht zou ze daar-

entegen oorzaak worden van vele narigheden. Het territorium van de eventuele Magdalenaparochie zou bezwaarlijk anders kunnen omschreven worden dan door de Coupure van aan de vestingen tot aan de Coupurebrug, de Schaarstraat, de Nieuwe Gentweg ongeveer tot aan de Ankerplaats, de Oude Gentweg tot aan de Vispaanstraat, de Vispaanstraat zelf tot aan de vestingen en verder de vestingen zelf tot aan de Coupure, met dien verstande dat de grenslijn te midden van de genoemde straten zou liggen. Daaraan zou nog een gedeelte van de Garenmarkt worden toegevoegd. Welnu, binnen deze omschrijving wonen enkel arme lieden, die niet zouden kunnen instaan voor het onderhoud van de parochiekerk noch voor de parochiale geestelijkheid. Slechts op de Garenmarkt wonen goeode personen en een afname van een gedeelte van de Garenmarkt ten voordele van een Magdalenaparochie zou de Onze-Lieve-Vrouw nog verder van haar zo noodzakelijke inkomsten beroven.

In 1803 kwamen Mgr Fallot de Beaumont en de prefect van het Leiedepartement, C. de Viry, klaar met de nieuwe omschrijving van de parochies binnen de stad Brugge. De omschrijving werd door hen naar Parijs gezonden en door minister Portalis op 24 brumaire (16 november 1803) voorgelegd aan eerste consul Bonaparte, die er vijf dagen later zijn goedkeuring aan gaf.

In een herderlijk schrijven werden de belanghebbende pastoors hieromtrent als volgt ingelicht :

Etienne André François de Paule Fallot de Beaumont, par la miséricorde et la grâce du Saint Siège Apostolique, évêque de Gand.

Le Gouvernement ayant accordé son approbation au plan qui précède relativement à la fixation des limites de la juridiction à exercer par MM. les curés des églises paroissiales et succursales de St. Donas, St. Sauveur, St. Jacques, St. Gilles, Notre-Dame, Ste Anne, la Magdelaine et du Béguinage en la ville de Bruges, notre diocèse : de l'avis de notre vénérable conseil, Nous décrétons ce qui suit :

Art. 1. Le plan, qui précède, recevra de suite son exécution. En conséquence :

Art. 2. Copie authentique du plan et de la sanction du Gouvernement sera adressée, sans délai, aux curés des églises susdites.

Art. 3. A compter du deuxième dimanche du Carême prochain (26 février - 6 ventôse), la juridiction pastorale pour chaque recteur sera restreinte dans le territoire qui lui est assigné dans la nouvelle circonscription.

Art. 4. Messieurs les curés auront soin d'annoncer en chair, d'une manière propre à prévenir les doutes des fidèles, le dimanche qui suivra la réception du présent décret, l'arrondissement et les nouvelles limites de la juridiction spirituelle, dont l'exercice leur est attribué.

Donné à Gand, maison de notre résidence, ce jourd'hui, 7 février 1804 (17 pluviôse XII).

(Get. :) Et., Ev. de Gand

Par Monsieur l'Evêque :

Le secrétaire de l'Evêché,

(Get. :) J.G. De Volder ¹⁴.

Met het verzoek van de kerkfabriek van de Onze-Lieve-Vrouw werd bij de nieuwe omschrijving van de Brugse parochies dus weinig rekening gehouden. Niet alleen werd de Magdalenaparochie opgericht en kreeg, op zeer weinig na, het gebied zoals in het rekwest was uitgestippeld, maar bovendien werd niet de Hoogstraat, de Burg en de Breidelstraat, maar de loop van Groenerei en Steenhoudersdijk als grensscheiding met de Sint-Donaasparochie aangenomen.

Aan de aldus in 1804 vastgestelde grenzen van de Onze-Lieve-Vrouweparochie te Brugge zijn, voor zover ons is bekend, pas een tiental jaren geleden enige veranderingen aangebracht.

— — —

De precieze grenzen van de Brugse parochies vóór 1800 zijn niet gekend. Wat inzonderheid de grenzen van de Onze-Lieve-Vrouweparochie aangaat, verstrekt het hoger genoemde rekwest van de kerkfabriek aan de bisschop van Gent dienaangaande enkele inlichtingen waar gezegd wordt

---

14. De tekst van dit herderlijk schrijven werd overgenomen uit E. Rembry, *De bekende pastors van Sint-Gillis te Brugge*, Brugge, 1890-1896, blz. 299.

welke gebieden deze parochie door de nieuwe omschrijving van de Brugse parochies vreesde te zullen verliezen. Bovendien het gehele gebied van de Magdalenaparochie en het gedeelte tussen Coupure en Ganzestraat, zouden nog verloren gaan het stadsgedeelte tussen Groeneri-Steenhoudersdijk en Hoogstraat, het beluik van de vroegere Waterhalle, een gedeelte van de Vlamingstraat, het Beursplein, de Spinolarei en de Spiegelrei, de Spanjaardstraat, en een gedeelte van de Steenstraat nabij de Sint-Amandskapel.

Omtrent de grenzen van de Sint-Gillisparochie stelde E. Rembry in de verleden eeuw een onderzoek in, maar kwam niet tot een bevredigend resultaat. Hij schreef dienaangaande : « Ondanks al ons zoeken, hebben wij nergens een stuk kunnen ontdekken, dat ons de juiste uitgestrektheid der parochie vóór de omschrijving van 1803 deed kennen... Bij gebrek aan echte oorkonden, hebben wij de ouderlingen der parochie ondervraagd, die met den voormaligen staat van Sint-Gillis wel bekend waren, en de lijst der ontnomene straten is volgens hunne herhaalde getuigenis opgemaakt ». Evenals voor de Onze-Lieve-Vrouweparochie, was de nieuwe grensafbakening van de Brugse parochies in 1804 voor de Sint-Gillis inderdaad zeer schadelijk. Bovendien het gebied, dat buiten de stadsvestingen was gelegen, diende zij toen afstand te doen van Genthof, Krom Genthof, Spanjaardstraat, Korte Winkel, Oosterlingenplaats, Hans Memlingplaats, de noordzijde van de Jan van Eyckplaats en van de Academiestraat, de oostzijde van de Vlamingstraat, van aan het Beursplein tot aan de Vlamingbrug, alsmede van de westzijde van de Sint-Jorisstraat met de aanpalende Pottenmakersstraat, Poitevinstraat, Kalkovenstraat en Schuttersstraat ¹⁵.

Neemt men in overweging dat de Sint-Gillisparochie uit de Onze-Lieve-Vrouweparochie is genomen, dan kan men zich een tamelijk goed beeld vormen van de uitgestrektheid van deze laatste parochie in haar primitieve toestand. Want

15. Zie : E. Rembry, *a.w.*, blz. 300.

dat de grenzen van vóór 1800 in hoofdzaak tot de eerste stichting van de parochie teruggaan, kan bezwaarlijk ontkend worden. De kennis van de grenzen van de Onze-Lieve-Vrouweparochie en van de Sint-Gillisparochie vóór 1800 laten ons toe de primitieve grenslijn van de aloude Onze-Lieve-Vrouweparochie in grote trekken vast te leggen en meteen de scheidingslijn te bepalen tussen de domaniale gebieden van Snellegem en van Sijsele, waaruit respectievelijk de primitieve parochies van Sint-Salvator en van Onze-Lieve-Vrouw zijn ontstaan, voor zover althans deze grenslijn doorheen het gebied van de stad Brugge liep en voor zover ook de grenzen van de twee karolingische gebieden wel degelijk de grens tussen de twee genoemde primitieve parochies hebben gevormd.

— — —

Waar de grens tussen de primitieve parochies van Sint-Salvator en van Onze-Lieve-Vrouw, en eventueel meteen de grens tussen de domaniale gebieden van Snellegem en van Sijsele binnen Brugge moet gesitueerd worden, valt moeilijk te bepalen. Aangenomen wordt dat « hun gemeenschappelijke grens... was gevormd door het ingewikkelde waternet van het Zwin en de Reie-Diver »¹⁶. Het valt inderdaad niet te betwijfelen, dat de vele waterlopen, zowel ten noorden en ten zuiden als doorheen de Brugse agglomeratie, bij de bepaling van deze primitieve grens van invloed is geweest. De oudste waterlopen komen derhalve als grenscheidingslijn het eerst in aanmerking. Welnu, als oudste waterloop doorheen het huidige Brugse stadsgebied, noemen de historici de zogenaamde Oude Reie. Deze liep van de Rozenhoedkaai langs de Burg en de Kraanrei naar het noorden langs de Jan Miraalstraat, de Sint-Clarastraat om uit te monden in het zogenaamde Oude Zwin nabij de Dampoort¹⁷.

---

16. E.I. Strubbe, *a.w.*, blz. 373.

17. Zie: J. De Smet, *De oude hydrografie van de stad Brugge*, in

Het valt echter niet te ontkennen, dat de loop van de Oude Reie niet zomaar als de grens tussen de primitieve parochies van Sint-Salvator en van Onze-Lieve-Vrouw binnen het huidige Brugse stadsgebied kan aanvaard worden. Wij hebben inderdaad aangetoond, dat de Onze-Lieve-Vrouweparochie zich uitstreckte over gebieden in de Steenstraat tot nabij de Sint-Amandskapel en dat onder de Sint-Gillisparochie, die uit de Onze-Lieve-Vrouw werd afgescheiden, de zijstraten aan de westzijde van de Sint-Jorisstraat, namelijk : de Pottenmakersstraat, de Poitevinstraat, de Kalkovenstraat en de Schuttersstraat ressorteerden. Deze gebieden liggen onbetwistbaar aan gene zijde van de Oude Reie en zouden derhalve normaal tot het gebied van de Sint-Salvatorsparochie moeten behoren. Anderzijds werd tot nog toe geen afdoende verklaring gegeven voor het feit, dat de Sint-Walburgaparochie, ontstaan uit de Sint-Salvator, aan deze zijde van de Oude Reie ligt en geheel en gans is omsloten door de Onze-Lieve-Vrouweparochie ¹⁸.

Om de hier aangesneden problemen nader tot een oplossing te brengen is ons inziens op de eerste plaats een betere kennis van het territorium van de Brugse parochies, inzonderheid deze van Sint-Jacob, Sint-Walburga en Sint-Gillis, van hun ontstaan af vereist. Bruikbaar materiaal voor deze kennis leveren de kerkrekeningen, de disrekeningen, de parochiale registers, vooral van geboorten en overlijdens, alsmede andere bescheiden, zoals het hierboven besproken rekwest van de kerkfabriek van de Onze-Lieve-Vrouw aan de bisschop van Gent.

— — —

Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis « Société d'Emulation » te Brugge, dl. LXXXVI (1949), blz. 5-22. Opmerkingen en bedenkingen bij de stelling van J. De Smet in: A.C.F. Koch, *Brugge's topografische ontwikkeling tot in de 12e eeuw*, in hetzelfde tijdschrift, 99 (1962), blz. 5-67, inzonderheid blz. 8-16.

18. Over de oprichting van de Sint-Walburgaparochie, zie: F. De Flou, *De oude Sint-Walburgakerk te Brugge*, in *Biekorf*, 97 (1921), blz. 200-203, 256-257.

Dat de twee vroegste parochies van Brugge op de grens van twee karolingische domeinen zijn ontstaan, staat vrijwel buiten twijfel. Minder solied lijkt ons echter de algemeen aanvaarde stelling, dat de grens van deze beide primitieve parochies met de grens van de twee voornoemde karolingische domeinen samenviel. Trouwens, wanneer de parochies van Sint-Michiels en van Sint-Kruis werden opgericht, is de vorming van heerlijkheden al begonnen. En toen daarna de Sint-Salvator en de Onze-Lieve-Vrouw werden gesticht, mag aangenomen worden dat de feodaliteit, die in de 10^e eeuw een bijzonder snelle verbreiding kende, de karolingische instellingen grotendeels had verdrongen. In de plaats daarvan waren tal van heerlijkheden ontstaan, waaronder zeer uitgestrekte. In het gebied in en rondom Brugge kende men onder andere de heerlijkheden van het Sijseelse, van het Praatse, van het Voormezeelse, van het Maandagse, van het Kannunikse, van het Proosse ¹⁹ en had zich een agglomeratie gevormd, waaruit de stad Brugge zou groeien. Welke waarde mocht toen nog aan de grenzen van de oude karolingische domeinen worden toegekend?

Het ligt dan ook voor de hand, dat bij de oprichting van nieuwe parochies in de oude domeinen van Snellegem en van Sijsele in en rond de Brugse agglomeratie de grenzen van sommige heerlijkheden wellicht een belangrijker rol hebben gespeeld dan de grenzen van deze oude domeinen. Deze mogelijkheid werd door de historici tot nog toe niet opgemerkt en verdient derhalve nader bestudeerd te worden.

A. SCHOUTEET.

---

19. Over deze heerlijkheden zie: J. De Smet, *De evolutie van het Brugse stadsgebied*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis « Société d'Emulation » te Brugge*, 100 (1963), blz. 90-99, met de aldaar aangehaalde literatuur.

Bijlagen

I

Actum in camer den... meye 1803, present d'heeren : pastor Jooris, D'Hollander, Geersins, van Overloop, J. Roels ende Rapaert.

Eodem wierdt geresolveert aen Zijne Hoogw. den bisschop van Gendt te presenteren de petitie van den volgenden inhoudt relatif tot de nieuwe circonscription der parochiën binnen deze stad.

Monseigneur,

L'exécution prochaine de l'article IX du concordat passé entre Sa Sainteté Pie VII et le Premier Consul de la République française Bonaparte relativement à la nouvelle circonscription des paroisses, engage les curé et marguilliers de l'église paroissiale de Notre Dame à Bruges de recourir vers votre Grandeur en la priant très humblement de considérer et de péser dans sa sagesse et dans son équité les réflexions suivantes qui concernent particulièrement l'état et la position de ladite église paroissiale de Notre Dame.

1° Il n'y a pas dans la ville de Bruges une église dont l'entretien soit plus frayeux et qui dans ce moment exige plus de frais, que celle de Notre Dame. En effet, c'est un édifice antique et vaste dont le clocher et les toits absorbent annuellement des dépenses considérables. Négligés depuis des années, les réparations, donc chaque instant réclame la nécessité, couteront des sommes excessives, lesquelles, il faut l'avouer, feraient perdre courage, sans une grande confiance dans le Dieu, qui opère tant de merveilles au milieu de nous. De plus, l'intérieur de l'église est encore bien éloigné de se trouver dans cet état d'ordre et de décence, qui convient à la maison de Dieu ; pour y venir, il y aura encore bien des dépenses à faire.

2° Il seroit donc bien à souhaiter pour le bien de l'église de Notre Dame, qu'elle restat renfermée dans ses limites actuelles, pour être secourue constamment par les mêmes paroissiens.

3° Mais ce vœu, peut être, seroit il en opposition avec d'autres considérations, tirées de la trop grande distance des paroissiens de leur église paroissiale.

4° Les remonstrans pourront donc se trouver dans le cas de voir, bien à regrets, enlever une partie marquante de leur paroisse qu'ils aimeraient tant de conserver, n'étant habitée que par des personnes fortunées, sans mélange de pauvres, appelée pour cette raison de temps immémoriale la portion d'or de l'église de Notre Dame.

5° Toutes les probabilités font croire que la nouvelle paroisse de Saint Donatien, enclavée jusqu'à présent dans celle de Notre Dame,

va gagner des pertes de celle-ci et s'accroître de la plus grande partie de l'ancien portion d'or de Notre Dame.

6° Les remonstrans seroient donc dans la nécessité de céder à la paroisse de St. Donatien tout l'enclos qu'on appelle le Waterhalle, l'un coté de la rue flamande, la Bourse, le canal de Spinola, dit Spiegelreys, celui de Sainte Anne avec une partie de la rue Haute. Or ces parties sont du plus grand intérêt et forment plus que les trois quarts de la circonférence de la paroisse de Saint Donatien.

7° La raison paroît dicter que les ayant cause de l'église de St. Donatien se contentent de ces nouvelles acquisitions, d'autant plus que leur église se trouve dans un très bon état, et que son entretien ne demande pas de grands fraix et que ses paroissiens forment la classe la plus moyenne de la ville.

8° Néanmoins les pétitionnaires aprennent avec autant de surprise que de douleur que ceux de l'église de St. Donatien étendent leurs prétentions sur la rue Haute tout entière, en sorte que l'eau stagnante, dite Steenhauwersdyck, serviroit de limite, qui sépareroit les deux paroisses de Notre Dame et de St. Donatien.

9° A cette prétention inattendue s'opposent les considérations suivantes :

- a) La paroisse de N.D. perdrait sa portion d'or et la paroisse de St. Donatien en feroit l'acquisition (Ci dessus n° 5).
- b) L'un côté de la rue Haute appartient de tems immémorial pour la plus grande partie à la paroisse de N.D. ; enlever encore cette partie à N.D. pour la donner à St. Donatien, ce seroit vouloir enrichir le second par le dépouillement de la première.
- c) Mais ce qui plus est, des convenances ultérieures paroissent signaler d'autres pertes à essuier par l'église de N. Dame, toute une rue lui appartenant de deux côtés, celle dite rue d'Espagnole, semble devoir passer à celles de Saint Gilles.
- d) L'eau susdite, qui dans les vues de ceux de St. Donatien devoit former la limite entre les deux paroisses, ne pourroit servir à cet effet avec stabilité comme la rue Haute même, puisqu'il est notoire que dans cette ville l'on a vu disparoître souvent des pareils bassins d'eau et devenir des rues et des places publiques.

10° A ces causes les remonstrans supplient très humblement votre Grandeur de circonscrire la paroisse de N. Dame à Bruges de la manière suivante : Commencer du pont au Moulins, tout droit par la rue Haute, traverser le Bourg, la petite rue dite Breydelstraetje jusqu'à la rue des Pierres, en sorte que le côté gauche des rues Hautes et Breydel seroit à Notre Dame, et le côté droit à Saint Donatien. La paroisse de St. Donatien, il est vrai, feroit par cette division, dans les rues Haute et Breydel, une certaine perte, mais elle seroit extrêmement légère et d'aucune considération, eu égard surtout à ce qu'elle recoit de celle de Notre Dame.

11° La séparation des limites de St. Sauveur et de Notre Dame pourroit se faire comme suit. A commencer de la rue des Pierres, vers la Grande Place, jusqu'à la Boucherie en sorte que le côté gauche seroit à Notre Dame et le côté droit à St. Sauveur. De la Boucherie par la rue Ste Marie jusqu'à vis à vis du Séminaire, seroit aussi le côté gauche à N. Dame et le côté droit à Saint Sauveur. Au coin du Séminaire se tourneroit St. Sauveur et prendroit la petite rue du St. Esprit, qui lui appartiendroit toute entière. La paroisse de Notre Dame iroit de là tout droit jusqu'au pont de Ste Marie, conservant tout son territoire actuelle, dont la limite est l'eau qui tombe dans le bassin intérieur appelé Binnewater jusqu'au remparts. D'après ce plan, il est vrai, Notre Dame recoit une partie de St. Sauveur, mais en revance N. Dame cède une partie à St. Sauveur, de manière que cette échange maintient l'égalité. En effet la partie que reçoit St Sauveur de l'autre côté de la rue des Pierres, dans celle de St Amand, est à peu près égale à celle que reçoit Notre Dame au côté gauche de la rue des Pierres.

12° De cette façon la paroisse de N.D. se trouveroit dans une espèce de cercle qui n'entreroit dans le territoire d'aucune autre paroisse, ses limites seroient celle-ci dessus de l'un côté et de l'autre le canal et les remparts de la ville.

13° Eu égard cependant à la situation de l'église paroissiale de Notre Dame, qui ne seroit pas au centre de la circonscription projetée, il importeroit beaucoup que pour le service des voisins l'on ouvrît l'église de la Magdeleine, en y établissant une oratoire.

14° Les remonstrans observent à votre Grandeur que l'établissement d'un oratoire pourroit y être avantageux, tandis que l'érection d'une succursale dans ladite église pourroit avoir des inconvéniens dans le fait, la circonscription de cette succursale ne pourroit guère avoir lieu que de la manière suivante. Commencer du pont au Foins jusqu'à la maison 't Huys ter Kerke, prendre de là le vieux chemin de Gand jusqu'à la porte, ou partir du vieux chemin de Gand prendre jusqu'au remparts, la ruelle dite Vischpaenstraetje n'ayant pour territoire que le côté gauche. Cette succursale à ériger n'auroit que des pauvres pour paroissiens, qui ne seroit pas en état d'entretenir ni l'église ni les ministres nécessaires pour l'exercice du culte.

15° Dans l'hypothèse donc d'érection d'une nouvelle succursale, il lui faudroit donner une partie des paroissiens de N.D. qui demeurent au Marché au Lin, ce qui seroit une nouvelle perte pour l'église de N.D.

16° Les remonstrans osent observer en dernier lieu, que le nombre des pauvres sur la paroisse de N.D. est très considérable et s'accroît encore par ceux de la paroisse de Ste Catherine, dont le territoire en ville lui est ajouté et par conséquent que rien n'est plus raisonnable que de donner à de telles paroisses autant des personnes

fortunées qu'il est possible et de leur en ôter aussi peu que l'empire des convenances le souffre. Car tel est la manière d'agir et le génie de non-concitoyens qu'ils s'occupent avec plus d'intérêt de la subsistance de leurs pauvres co-paroissiens que les autres.

17° C'est encore pour ces raisons qu'il conviendrait que la partie de la paroisse de N.D. située au delà du canal de la Coupure, savoir le Place aux Oies, dite Chef Pièce Hooftstuk, seroit jointe à la paroisse de Saint Donatien, qui sans avoir de pauvres, n'a que des riches paroissiens.

18° Les pétitionnaires supplient votre Seigneurie illustrissime de prendre en considération sérieuse tous les motifs et raisons qu'ils osent lui soumettre, d'ériger par suite en oratoire l'église de la Magdeleine et de favoriser la circonscription indiquée de l'église de N. Dame.

En attendant, Monseigneur, cette grace de la force de votre protection et des sentimens de votre justice et votre religion, les pétitionnaires ont l'honneur de vous offrir l'assurance de leur profond respect.

Brugge, Rijkarchief, fonds van de O.L.Vrouwkerk te Brugge, *resolutiën van de kerkfabriek over de jaren 1795-1809*, blz. 145-150.

II

Actum in camer den 16 octobre 1803, present d'heeren pastor Jooris, D'Hollander, Duhamel, Geersens, Valentijns, van Overloop, G. Roels ende Rapaert.

Eodem wierdt alhier door den heer pastor Jooris voorenghouden, dat de circonscripctie der parochiale ende succursale kerken van deze stadt seer naeckende was ende dat dezelve binnen corte dagen definitivelijk soude gearretteert worden; dat de kennisse die men tot als nog heeft van dit plan doen gelooven dat den zuydcant der Hoogstraete sal deel maeken van de prochie van Sint-Donaes; dat dit deel van het plan geappuieert wierd door veele persoonen van groot gezag; dat men oock hadde geïnclineert om de oostcant van de Wollestraete oock toe te leggen aen dezelve prochie van Sint-Donaes alsook den noortcant van de Predickheerenstraete; nemaer dat hij, soo bij den eerw. heer bisschop als bij den heer vicaris-generael ende bij den heer prefect, reedts sooveele hadde teweeg gebragt, dat wij alle hoop mogten hebben dat men van dit leste insigt soude afzien.

Naer dit expositif, wierdt er gedelibereert om te weten of het geraedig waere verder representatiën en demarchen te doen om den zuydcant der Hoogstraete aen deze prochie te behouden.

Waerontrent gedelibereert hebbende, wierd geresolveert geene voordere demarchen daerontrent te doen, uyt vreesse dat dezelve souden

connen aenzien worden als importuniteyten en dat wij daerdoor souden connen indisposeren sommige persoonen van gezag, wanof het resultat zoude connen zijn het verlies der Predickheer- ende Wollestraeten. Nochtans den heer pastor te aensoecken van te willen d'handt houden in de conferentiën die hij ontrent dit object zoude connen hebben, zoo met den heer vicaris-generael als met den heer prefect en andere, opdat de gemelde Wolle- ende Predickheerenstraete aen deze prochie geconserveert blijven.

Ib., *t.a.p.*, blz. 168-169.

DE HISTORIOGRAAF JAN-BAPTIST GRAMAYE

ZIJN RONDREIS IN WEST-VLAANDEREN,
1608-1612

In de rij van de officiële historiografen van de Aartsherogogen neemt Gramaye een aparte plaats in. Hij is feitelijk de enige echte historiograaf; zijn voorganger Justus Lipsius en zijn opvolger Erycius Puteanus waren allebei academische humanisten van beperkte literaire oorspronkelijkheid. Op het gebied van de geschiedschrijving is geen van beiden noemenswaard ¹.

Gramaye daarentegen was een echte historicus, gesteld op goede documentatie en directe informatie, en dan nog zakelijk gericht op eigen land en eigen kring. Voor de redactie van zijn Oudheden van Vlaanderen (*Antiquitates Flandriae*) is hij de steden gaan bezoeken om er in hun archief de oorkonden zelf van hun privileges te lezen en ter plaatse de burgerlijke en geestelijke instellingen te beschrijven. Zijn opvatting en methode leren we het best kennen uit zijn inleiding «Ad Lectorem» in zijn Brabantse Oudheden van 1606; in vertaling luidt het:

«Ik schrijf in een eenvoudige stijl, zoals het past voor de geschiedenis van eigen land en volk. En ik tracht bondig te zijn, het verhaal mag men niet rekken. Toch heb ik aan detail en aan sage een plaats gegeven: die na mij komen kunnen dan onderzoeken in hoever die overleveringen enige waarheid bevatten. De oorkonden die ik vermeld heb ik gezien en gelezen. Voor de steden, kloosters en andere be-

---

1. M.A. Arnould, *Historiographie de la Belgique*, Brussel, 1947, p. 38.

langrijke plaatsen mag ik met zekerheid spreken; niet echter voor het platteland. Niet aan nalatigheid of aan onkunde is dit toe te schrijven: ik heb gezocht zoveel en zo goed ik kon, doch bij gebrek aan geschreven bronnen heb ik moeten genoegen nemen met mondelinge getuigenissen, en ja de besten te lande praten licht in 't honderd. Ik heb echter vergeleken en kritisch geschift waar ik kon. En waar er maar één getuigenis opdaagde of voorhanden was, moest ik het dan negeren? Was dit het neerschrijven en drukken waard? Naar het voorbeeld der Ouden heb ik de volkstraditie niet verwaarloosd. In de familiegeschiedenis heb ik opgenomen niet hetgene me werd verteld, doch alleen wat blijkt uit archief of oorkonde. Volledig kon ik hier zeker niet zijn, niet alle families gunden me toegang tot hun archief... Van degene die me geholpen hebben noem ik de namen, uit erkentelijkheid, en ook om aan ieder het zijne te geven en mij geen werk van anderen toe te eigenen».

Gramaye werkte in West-Vlaanderen na de inneming van Oostende (1604). Het platteland had er erg geleden gedurende jaren (1580-1600) van onveiligheid en terreur die de zwartste jaren zijn geweest in onze geschiedenis. Gramaye reist in 1608 en volgende door een West-Vlaanderen waar de dorpen verarmd en ontvolkt zijn. De besloten steden daarentegen (met uitzondering van Oostende) hadden weinig geleden, de welvaart herleefde er snel, vooral met het Twaalfjarig Bestand.

Gramaye werkt niet voor een uitgever. Zijn lokale beschrijvingen laat hij drukken bij verschillende drukkers, in bescheiden formaat, in zelfstandige lokale monografieën, zonder illustratie². Alles wijst erop dat hij zijn werk in eigen beheer uitgaf en dat hij finantieel vooral was aangewezen op het mecenaat en de subsidies van de stedelijke magistraten en de kerkelijke inrichtingen. Deze afhankelijkheid heeft soms remmend gewerkt op de volledigheid van zijn publicaties.

Onder de geschiedschrijvers van Oud-Vlaanderen staat

---

2. Volledige bibliografie bij F. Vander Haeghen c.s., *Bibliotheca Belgica* III (ed. 1964), col. 270-306.

Gramaye op een markante plaats. Vóór hem (en vóór de troebelen onder de regering van Filips II) liggen Meyerus (1561) en Guicciardini (1567). Na hem komt Sanderus die veel van zijn teksten over Vlaanderen zal overnemen in de *Flandria Illustrata* van 1641.

Gramaye's werkzaamheid in Vlaanderen valt ongeveer samen met deze van Antonius de Succa, die als genealoog-tekenaar zijn kostbare albums over onze oude monumenten samenstelde ³, en met deze van Jean Buzelin (Buzelinus), die in 1624-1625 zijn belangrijke geschiedenis (en beschrijving) van Waals-Vlaanderen zou publiceren ⁴. Ook de Kroniek van Artesië in 1616 door Ferry de Locre (Locrius) te Atrecht uitgegeven onder de titel *Chronicon Belgicum*, behoort tot deze periode.

De waarde van Gramaye werd, honderd jaar na zijn onderneming, weer naar voren gebracht toen in 1708 zijn monografieën (samen met een paar werken van andere auteurs) in een verzorgde folio-uitgave werden bijeengebracht ⁵.

Over de persoon van Jan-Baptist Gramaye mogen hier de volgende minder bekende bijzonderheden worden aangehaald.

Zijn grootvader Thomas Gramaye was afkomstig uit Piemonte en was samen met Gattinari in het gevolg van Margareta van Oostenrijk naar de Nederlanden overgekomen. Deze Thomas (I) werd raadsheer en ontvanger van het Land van Gelre en Zutphen, had acht kinderen die zich allen hebben ingeburgerd in de Nederlanden (Antwerpen, Waasland, Brabant, Vlaanderen). Een van zijn dochters huwde met een della Faille, zijn zoon Sigbert was luitenant aan het hof van Gelre, een andere zoon, Thomas (II), werd

---

3. Over de Succa o.m. M. Devigne, *Une collection d'œuvres d'art à Tournai*, in *Annales du XXIVe Congrès (1921) de la Fédération Archéologique et Historique de Belgique*, Tournai, 1927, p. 341-363.

4. De Backer-Sommervogel, *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*, II, 1891, p. 474-476.

5. Wij citeren en vertalen de teksten uit Gramaye naar deze Leuvense editie van 1708.

president van de Rekenkamer van Gelderland. De Gramaye's bleven allen trouw aan de koning van Spanje. Thomas II zag zijn goederen in het Noorden verbeurd en werd heer van 's Gravenwezel en Sint Job in 't Goor. Uit zijn derde huwelijk (met Anna Gillis) had hij een dochter Margareta (de bekende kluizenares van de Zavel te Brussel) en een zoon met name Jan Baptist, onze geschiedschrijver ⁶.

Jan Baptist (geboren te Antwerpen in 1579) studeerde wijsbegeerte en letteren, werd priester, proost van de Walburgakerk te Arnhem, professor te Leuven ⁷. Op een reis van Malta naar Italië in 1619 werd zijn schip door Berberische zeerovers gekaapt en naar Algiers overgebracht. Gedurende zijn verplichte residentie in Barbarije bereisde hij het land en verzamelde hij materiaal voor een beschrijving van de Berberische staten die hij, na zijn bevrijding, in 1622 onder de titel *Africa Illustrata* te Doornik zou uitgeven ⁸.

De rondreis in West-Vlaanderen.

Op 7 maart 1608 verkreeg Gramaye van de Aartshertogen een brief van aanbeveling voor een rondreis in de (oude) provincies Luxemburg, Gelderland, Vlaanderen, Artesië en Henegouwen. De «tour» van de geleerde is duidelijk gericht naar de steden: de stadsmagistraten worden verzocht de officiële historiograaf te helpen bij middel van hun archief (*par voye de vos archives*) of anders; gedurende een beperkte tijd — een drietal dagen — zullen ze hem en zijn secretaris willen herbergen en behulpzaam zijn, hun werk strekt immers «tot luister van uw stad en uw gewest» ⁹.

6. Ch. Terlinden, *La recluse du Sablon: Marguerite Gramaye et sa famille (1579-1636)*, in *L'Intermédiaire des Généalogistes*, XXIV (1969) p. 43-44.

7. J. Stecher, in *Biographie Nationale*, VIII, 1885, col. 178-184. Aan te vullen door *Bibliotheca Belgica*, l.c.

8. J. Denucé, *Afrika in de XVe eeuw en de handel van Antwerpen*, Antwerpen, 1937, p. 22-23.

9. F. Vandeputte, J.B. Gramaye, *historiographe des Pays-Bas*, in *Annales de la Société d'Emulation*, III (1841) p. 397-398.

Met dit stuk op zak kon Gramaye zijn tocht door de zuidelijke provincies aanpakken.

Gramaye te Diksmuide.

Uit Brussel reisde Gramaye over Grimbergen en Dendermonde naar Gent. Met hem reist — naar zijn eigen getuigenis — de Friese humanist Martinus Hamconius (Maarten Hamckema) ¹⁰. Ze reizen te paard, en steken ergens de Schelde over op een veerpont. Bij die gelegenheid dialogeren de twee geleerden langdurig over de stamgeschiedenis der Vlamingen en over de oorsprong van de stad Gent. Gramaye verwijst zijn Friese reisgezel naar de auteurs, o.m. Meyerus, Oudegherst, Marchantius, Froissart, Heuterus. Gramaye meldde zich te Diksmuide aan op 21 september 1608. Hij werd er goed onthaald en heeft er vlot kunnen werken. De reis ging dan verder naar Veurne.

Nog voor het einde van 1608 zond Gramaye zijn secretaris naar Diksmuide om er aan de burgemeester een eerste redactie van zijn beschrijving voor te leggen. Ik zend U, zo schrijft hij, hetgeen ik heb kunnen bijeenbrengen uit uw archief en uit uw historische oorkonden: met verzoek om goedkeuring (*censura*), zoals voor elke lokale monografie wordt verlangd.

De wethouders van Diksmuide waren niet haastig, ze hadden sommige wijzigingen voor te dragen en vroegen om uitstel. Ook na ontvangst van een tweede herziene redactie vroegen ze bedenktijd. De reden van hun aarzeling komt tot uiting in een brief van 26 maart 1609: de heer van Diksmuide, graaf van Bergh, die alsdan in Holland verbleef, keurde hun medewerking met Gramaye af. Het knelpunt lag ergens in de beschrijving van voorrechten en privileges.

Op 19 juni 1609 drong Gramaye uit Brussel nogmaals aan om terugzending van zijn tekst, de aartshertog dringt aan

---

10. Over Martinus Hamckema, zie H. Brugmans in *Nieuw Nederl. Biografisch Woordenboek*, VII, Leiden, 1927, col. 522-523.

op de publicatie van het werk, zo schrijft hij. Het antwoord van de Diksmuidse magistraat op 24 juli is nog weer ontwijkend: op verschillende punten moeten we de graaf van Bergh consulteren, zo luidt de boodschap... ¹¹.

Tenslotte heeft Gramaye in 1610 een ingekorte versie van zijn *Dicxmuda* laten drukken. Het ware historisch wel zeer interessant te weten welke gedeelten van de eerste redactie door de heer van de stad en door de wethouders werden geschrapt of gewijzigd.

Gramaye te Veurne.

Te Veurne werden Gramaye en zijn secretaris door de magistraat van stad en kasselrij bijzonder hoffelijk onthaald. In de afspanning *De Croone*, in de Ooststraat, kreeg Gramaye de fraaiste kamer toegewezen om er, gedurende drie dagen, de documenten uit het archief van stad en ambacht in te kijken.

Een uitgaafpost in de kasselrijrekening betreft tien pond uitbetaald aan Philip de Smetser «weerd in de Croone, over de theire van den eerw. heer Mr. Jan Baptiste Gramaye, raedt ende historieschrijver, ghecommen zynde van wegghen zyne Hoocheyt, omme op te teeckenen de anticquiteiten ende privilegien deser stede ende casselrie, met laste van defroyemente, ende in de zelve herberghe ghebleven den tyt van drie daghen te weten van 21. tot 23. September 1608» ¹².

Veurne werd, met de andere Vlaamse steden, door Gramaye te Brussel afgewerkt gedurende de volgende wintermaanden. Op 15 februari 1609 zond de historiograaf zijn secretaris, Erasmus Paschasius, naar Veurne met de redactie van «de preminentien ende anticquiteiten deser stede ende casselrie, omme overzien ende by de weth geconfereert te zynne, ende daernaer gedruet te worden».

11. Vandeputte, *a.w.*, p. 399-400.

12. F. De Potter c.s., *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, I, Gent, 1873, p. II-V.

De Veurnse wethouders staan niet onder voogdij zoals deze van Diksmuide. Ze lezen en «verbeteren» de voorgelegde redactie en laten op 20 maart een brief aan Gramaye toekomen waarin ze bevestigen dat hij hun archief is komen onderzoeken en met hen over de aangelegenheden van de stad heeft gesproken; na de lezing van de voorgelegde redactie kunnen ze getuigen dat zijn beschrijving strookt met de werkelijkheid en de inhoud van de documenten ¹³.

In het einde van zijn *Furnae Belgicae* noteert Gramaye dat hij, in verstandhouding met de magistraat, zijn beschrijving heeft ingekort. Deze stad, zo besluit hij, zou een veel uitgebreider historische behandeling verdienen. De wethouders, daartoe aangezocht door de aartshertog en aangesproken door mijzelf, oordeelden dat hetgeen anderen over Veurnes oudheid geschreven hadden voldoende was: ik heb dan alleen nog bijgevoegd hetgeen Marchantius heeft verzameld uit Meyerus, Oudegherst en uit de kroniek.

In 1611 kon Gramaye zijn gedrukte *Antiquitates Flandriae* aanbieden aan de Magistraat van Veurne. Hem werd een royaal geschenk aangeboden. De Brugse goudsmid Jan Crabbe leverde het stuk, zijnde «eene schaele met vergulde garnituren, weghende 27 oncen ende 13 ingelschen, te 7 lb. 4 sch. d'onse, ghepresenteert an heer Jan Baptist Gramaye, proost van Aryen (sic), historiographyer van huerlieden hoocheden int rediceren van zyne historie van West-Vlaenderen» ¹⁴.

Gramaye te Brugge.

In september 1608 was Gramaye van Veurne naar Brugge gereisd over Nieuwpoort, waar één etmaal hem toeliet heel wat bijzonderheden voor een historische notitie bijeen te brengen. Onderweg door het Brugse Vrije ziet hij Oudenburg opdagen, dat «beruchte graf van Vlaanderens oudheid».

13. Vandeputte, *a.w.*, p. 400.

14. E. Ronse, *Jaerboeken van Veurne en Veurnambacht door Pauwel Heinderycx*, IV, Veurne, 1861, p. 48.

Toevallig — zo stelt hij het voor in zijn relaas — komt daar een bloedverwant van hem in de persoon van Thomas Gramaye, burgemeester van het Vrije ¹⁵. De herfstwind die over de vlakte gaat en het «Flansburg» van Meyerus brengen hen tot een humanistische discussie over de naam Flandria uit lat. flare, flando: een etymologie die aan Badius Ascensius en Meyerus dierbaar was.

Over het verblijf van Gramaye in Brugge zijn we niet ingelicht. Zijn beschrijving van de stad en het Vrije is uitvoerig. Heeft hij zelf ter plaatse de documenten verzameld, of heeft hij er op de schriftelijke mededelingen van de hoge ambtenaren mogen rekenen? Hij zegt het niet. Alleen de rekeningen gewagen van de presentatie in 1611-1612 van de gedrukte monografie. De stad schenkt alsdan zes pond groten aan «Mr. Baptiste Gramaye, historiographe van haeren Hoocheden, ten presenteren van een zyn boucxken van antiqueteyten deser stede» ¹⁶. De magistraat van het Vrije schonk hem honderd pond parisis (8 pond 4 schellingen gr.) bij de aanbieding van zijn boek «dat de geschiedenis van het Vrije bevat» ¹⁷.

Gramaye te Kortrijk.

Aan de stad Kortrijk heeft Gramaye in 1608 bijzondere zorg besteed. Zijn documentatie is overvloedig en zijn beschrijving van *Corturiacum* is (naar de maatstaf van die tijd) zo degelijk en omvattend dat Sanderus dertig jaar later heel de monografie — die nagenoeg 50 bladzijden beslaat — in de kolommen van zijn *Flandria Illustrata* zal opnemen.

Vóór Gramaye hadden slechts twee auteurs iets over Kortrijk geschreven. In zijn Beschrijving van 1567 (en ook

15. Over deze Thomas Gramaye en zijn proeven van zijdeteelt, zie *Biekerf*, LVIII (957) p. 226-228.

16. Stadsarchief Brugge, *Stadsrekening* 1611, f. 49.

17. F. Priem, *Précis analytique des documents ... des archives de la Flandre Occidentale*, IV, Brugge, 1846, p. 185.

in de bijgewerkte editie van 1582) had Guicciardini in enkele regels een paar algemeenheden medegedeeld; de helft van zijn korte notitie wordt ingenomen door de vermelding van de veldslag die (volgens Guicciardini !) geleverd werd in 1301 (sic) op de plaats genoemd Vanderote en waardoor Kortrijk de historische naam «Kerkhof der Fransen» zou verdienen hebben¹⁸.

Marchantius van Veurne was in 1596 wat uitvoeriger en alleszins nauwkeuriger. In de veertig regels die hij aan Kortrijk wijdt weet hij iets te zeggen over het nieuw kasteel, over het grafelijk kapittel en het hospitaal, de jaarmarkten van april en augustus, de vernielingen van 1325 en 1382 en de wegvoering van het stadsuurwerk naar Dijon. Voor een goed deel van zijn notitie is Meyerus de bron¹⁹.

In Gramayes monografie over Kortrijk worden de volgende punten behandeld. Een bondig overzicht ervan laat blijken dat de auteur ter plaatse veel documentatie had bijeengebracht. Door de uitgave van dit werk werd Gramaye feitelijk de eerste geschiedschrijver van Kortrijk.

1. Etymologie van *Corturiacum*, naar de «Goropiaanse» opvatting van die tijd.

2. Stichting van de stad door Audacer in 827, bevestigd (!) door de heraldiek (de leus «Harelbeke» in het wapen).

3. Het Oud Kasteel, met archeologische opmerking: dit bouwwerk is nog ten dele zichtbaar in de Kanunnikpoort, die vroeger de Kasteelpoort was. - Lijst van Kasteleinen. - Het Nieuw Kasteel — het derde in Kortrijk — met weer een lijst van kasteleinen.

4. Topografische beschrijving van de stad: wegen, bruggen, poorten; gebouwen; meersen van de blekerijen.

5. Bestuur. Magistraat en ambtenaren. Paysiers en Weesheren. Het patriciaat (o.m. de families Tollenare, vanden Brande, vander Gracht, van de Walle, Halewyn).

6. De schuttersgilden: St.-Joris en St.-Sebastiaan met

18. *Biekorf*, LV (1964) p. 193-198.

19. Jacobus Marchantius, *Flandria descripta*, Antwerpen, 1596, p. 48-49.

erelijst van behaalde prijzen op de feesten; de Bosseniers (Kolveniers) en Schermers.

7. De Kamers van Retorika: Barbaristen, Fonteinisten, Kruisbroeders.

8. Kerkelijke Instellingen.

Kollegiaalkerk. Proosdij van St.-Amand.

Bedelorden. Recoletten. Predikheren (terminarissen).

Jezuïeten - Begijnhof - Tertiariissen.

Sioenklooster (tamelijk uitvoerig en juist).

9. Hospitalen en gasthuizen. De Leprozerie.

10. Onderwijs. De armenscholen voor jongens en meisjes, in 1608 begunstigd door kanunnik Braye.

11. De kapellen: Hazelare, ten Olme, Waaienberg, ten Putte, Jerusalem.

12. Stadskeure en privileges.

De lakennijverheid. Welvaart en tegenspoed.

Strijd en oproer: de vernieling in 1382.

13. Herstel van de vrijheden. Nieuwe bloei van de draperie. Jaarmarkt in augustus.

14. Krisis van de lakennijverheid. - Opkomst 1530 van de linnennijverheid, begunstigd door Keizer Karel. Bloei en vermaardheid van het fijnste linnen en de fijnste «bleek» van Kortrijk (uitvoerig).

15. Stichting van de paasfoor 1530.

16. Burgeroorlog 1580.

17. De abdij van Groeninge vroeger buiten, nu binnen de stad. Korte lijst van abdisen.

De wethouders van Kortrijk mochten bijzonder tevreden zijn over het werk dat Gramaye in en aan hun stad had besteed. Niet alleen werd zijn verblijf in de herberg *Den Franschen Schild* door de stad uitbetaald, doch in 1612 werd hem een som van 120 pond parisis geschonken toen hij het voltooide en gedrukte stuk *Corturiacum* met een speciale vleiende opdracht aan de burgemeester en schepenen liet toekomen²⁰.

Dertig jaar later zou Sanderus uit zijn *Flandria Illustrata* het stuk over Kortrijk met de gegraveerde platen aan de

---

20. F. De Potter, *Geschiedenis der stad Kortrijk*, I, Kortrijk, 1873, p. 164.

magistraat aanbieden. Deze «presentatie van een bouck, ghedediceert aen het magistraet van alhier» wordt zeer laconisch in de stadsrekening ingeschreven met een toelage van 100 pond ²¹. In feite was alleen Sanderus' illustratie nieuw, zijn tekst was een letterlijke herhaling van deze van Gramaye en blijkbaar is dit aan de Kortrijkse heren niet ontgaan.

In Ieper is Gramaye denkkelijk niet ter plaatse geweest. Zijn uitvoerig *Ipretum* bevat veel literaire uitweidingen. Het stuk heeft hij samengesteld uit de auteurs (vooral Meyerus en Marchantius) en uit de mededelingen die hem door de stadsambtenaren werden verstrekt. In zijn opdracht aan de magistraat laat hij horen dat de Ieperse schriftelijke medewerking, vooral dan van de geestelijke instellingen, beneden zijn verwachting gebleven was. Sanderus stond dan ook, in 1640, voor een zeer onvolkomen tekst over zijn vaderstad. Toch is hij van de redactie van Gramaye uitgegaan om een herziene en aangevulde beschrijving voor zijn *Flandria Illustrata* samen te stellen. Zoveel moeite heeft Sanderus niet gedaan voor de smalle steden van Iepers kwartier: Waasten heeft hij grotendeels uit Gramaye overgenomen, het hoofdstuk over Wervik (*De Viroviaco*) daarentegen is geheel en letterlijk (mits herwerking van enkel 7 tekstregels) in de *Flandria Illustrata* overgegaan. Een maximum van ontlening, waar de 280 regels van Gramaye over de stad Veurne toch nog met 77 regels door Sanderus waren bijgewerkt.

De studiereis van Gramaye in West-Vlaanderen in 1608, zijn ambulante methode van navorsing, hebben een nieuw geluid gebracht in onze lokale historiografie. Zijn beschrijving is iets meer dan een compilatie van of een commentaar op vroegere auteurs.

Gramaye mag men niet voorbijgaan bij het gebruik van Sanderus als «bron». De kritiek — en het gemis aan kri-

---

21. De Potter, *t.a.p.*

tiel — van Sanderus komen vaak toe aan Gramaye. Hetgeen Sanderus in 1640 «uit eigen observatie» meedeelt is soms een observatie van Gramaye uit 1608 (of zelfs van Guicciardini uit 1567-1582!).

Uit het werk (en het getuigenis zelf) van Gramaye blijkt genoeg dat hij in zijn lokale verkenning en onderzoek beperkt is gebleven tot de steden terwijl Sanderus — die in een veiliger periode heeft gewerkt — ook het herstelde platteland en de (weer bewoonde) oude en de nieuwe kastelen in zijn chorografische beschrijving en grafische illustratie heeft kunnen betrekken.

A. VIAENE

ALGEMENE INHOUD

I. BIJDRAGEN

W. Brulez, <i>Engels laken in Vlaanderen in de 14e en 15e eeuw</i>	5-25
P. Declerck, <i>Commuun en Zeven Getijden in de Brugse parochiekerken</i>	117-173
A. De Cock, <i>Mgr. Franciscus Thomas Corselis en de apostolische Visitatie der Belgische Regulieren (1834-1850)</i>	39-60
J. De Cuyper, <i>Egied van der Hoye, deken van de Kortrijkse Kapittelkerk, bestrijder van de beweging der Flagellanten (± 1348 - ± 1361)</i>	174-191
J. De Smet, <i>De Doorvaart voor de binnenscheepvaart te Brugge in de XVIIe eeuw</i>	192-208
L. Devliegher, <i>De Vlaamse klok uit Pencran (1365)</i>	208-212
N.N. Huyghebaert, <i>De Meier van Zwevezele in de «Miracula S. Winnoci»</i>	213-229
A. Janssens de Bisthoven, <i>De luiken van het altaarstuk met Antoon Wydoot, uit de Duinenabdij</i>	230-237
B. Janssens de Bisthoven, <i>Het feest van het Gulden Vlies in Sint-Donaas op 1 en 2 december 1432</i>	238-244
J. Mertens, <i>Enkele bepalingen omtrent bezaaiing, beplanting en behuizing in laatmiddeleeuwse pachtcontracten voor het Brugse Vrije (XVe-eeuw)</i>	245-260
O. Mus, <i>Scheepswinsten tijdens de negenjarige oorlog (1689-1697)</i>	261-299
A. Schouteet, <i>Begin en einde van Jan Brito's drukkersbedrijvigheid te Brugge</i>	26-38
A. Schouteet, <i>De grenzen van de Onze-Lieve-Vrouweparochie te Brugge vóór en na 1800</i>	300-318
A. Viaene, <i>De historiograaf Jan-Baptist Gramaye</i>	319-330
A. Viaene, <i>In Memoriam Prof. E.I. Strubbe</i>	109-116

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

G. Van Nieuwenhuysse, <i>Het zegel van François van Nieuwenhuysse, schepen van Brugge in de XVIde eeuw</i>	61-64
---	-------

III. BOEKBESPREKINGEN

L. Bakelants, <i>La vie et les œuvres de Gislain Bulteel d'Ypres (1555-1611)</i> (J.M. Duvosquel)	67-69
J.-M. Mayeur, <i>Un prêtre démocrate, l'abbé Lemire 1853-1928</i> (L. Schepens)	65-67
KRONIEK	70-76
BOEKENSCHOUW	77-108

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

- W. Brulez, Koersenstraat 16, 9000 Gent.
 P. Declerck, Potterierei 72, 8000 Brugge.
 A. De Cock, Benediktijnerabdij, 9330 Dendermonde.
 J. De Cuyper, Kapittelstraat 14, 8500 Kortrijk.
 J. De Smet (†), Koningin Astridlaan 107, 8320 Assebroek-Brugge.
 L. Devliegheer, Ten Hove 17, 8200 Sint-Michiels-Brugge.
 J. M. Duvosquel, Avenue Jeanne 11, 1050 Brussel.
 N. N. Huyghebaert, Abdij van Zevenkerken, 8200 Sint-Andries-Brugge.
 A. Janssens de Bisthoven, Sint-Jorisstraat 12, 8000 Brugge.
 B. Janssens de Bisthoven, Langestraat 21, 8000 Brugge.
 J. Mertens, Brusselstraat 14, 8400 Oostende.
 O. Mus, Sint-Janstraat 7, 8900 Ieper.
 L. Schepens, Nieuwstraat 80, 8200 Sint-Michiels-Brugge.
 A. Schouteet, Koningin Elisabethlaan 63, 8000 Brugge.
 G. Van Nieuwenhuysse, Nijverheidstraat 88, 8320 Assebroek-Brugge.
 A. Viaene, Annuntiatenstraat 82, 8000 Brugge.

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation»,* (ten groten deel uitgeput) per deel .... 200 fr.
- L. De Foere, *Fédération archéologique et historique de Belgique. Congrès archéologique et historique tenu à Bruges du 10 au 14 août 1902.* Brugge, 1902-1903, 2 dln. in 8°, IX-516-93 blz. + 17 pl. .... 150 fr.
- A. Bayot, *La légende de Troie à la Cour de Bourgogne. Etudes d'histoire littéraire et de bibliographie.* Brugge, 1908, in 8°, 50 blz. .... 40 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796).* Brugge, 1910, in 4°, XXV-169 blz. .... 150 fr.
- A. De Poorter, *Un traité de théologie inédit de Gautier de Bruges : Instructions circa divinum officium.* Brugge, 1911, in 8°, XII-44 blz. .... 40 fr.
- A. Duclos, *De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weedommen van Maria in Sint-Salvators, te Brugge.* Brugge, 1922, in 8°, 147 blz. + 2 pl. .... 100 fr.
- P. Allossery, *Kan. Adolf Duclos (1841-1925). Met een kijk op den zogenaamden taalparticularistenstrijd.* Brugge, 1930, in 8°, 435 blz. .... 150 fr.
- A. Schouteet & E.I. Strubbe, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge.* Brugge, 1950. Met aanvulling (1940-1963). In 8°, 335 + 60 blz. .... 250 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteekeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825.* Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. .... 80 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male.* Brugge, 1960, in 8°, 255 blz. + 6 pl. .... 200 fr.
- A. Van Walleghem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918.* Uitgegeven door J. Geldhof. 3 dln. in-8°, XLIII + 202, 256, 213 blz., + 22 pl. .... 500 fr.
- J. De Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger.* Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI + 242 blz. + 5 pl. 175 fr.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», in 1839 gesticht, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

De «Handelingen» vormen ieder jaar een boekdeel van minstens 200 bladzijden, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (Adres : Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis, Koningin Elisabethlaan 63, Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (200,— fr.) en geeft recht op de toezending van de «Handelingen» en van de afzonderlijke uitgaven. Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de «Handelingen» of de afzonderlijke uitgaven, die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen.